

959.3

ป247

ประชุม
ปฐกฤษ

เล่ม 22

ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๒๒

(ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๖ (ต่อ) ๓๗ และ ๓๘)

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๒,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๑๑

สาขารวบรวม
จังหวัดกาญจนบุรี

องค์การของครูสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

กรมการปกครอง

(ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๐๖

กระทรวงมหาดไทย

กรมการปกครอง

คำสั่งกรมการปกครอง

ว่าด้วยเรื่อง

การปฏิบัติราชการ

ในกรมการปกครอง

เลขที่ ๓๓ .

เลขที่ ๑๕๙.๓.
๑/๒๔๗

ลงนามโดย น.มอ ร.พ๒๐๖

คำนำของบรรณาธิการชุด

ในบรรดาหนังสือที่เป็นประโยชน์ สำหรับคน-
คว่ำทางประวัติศาสตร์ และ โบราณคดีของไทย แล้ว
หนังสือชุดประชุมพงศาวดารเป็นหนังสือที่ให้ประ-
โยชนอย่างยิ่ง เพราะได้รวบรวมเรื่องเก่าๆ ที่มีสาระ
และคำอธิบายของผู้มีความรู้ในวิชาดังกล่าวไว้โดย
ละเอียด หนังสือชุดนี้เริ่มพิมพ์เป็นภาคแรก เรียก
ว่าภาคที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ และได้พิมพ์ต่อมา
จนถึงภาคที่ ๗๓ ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เป็นระยะเวลา
ถึง ๓๐ ปีเศษ และในขณะนั้นยังมีพิมพ์ภาคอื่น ๆ
ต่อ ๆ มาอีกหลายภาค ส่วนมากมักจะเป็นภาคละ
๑ เล่ม นอกจากภาคที่ ๖ และภาคที่ ๖๗ มีภาคละ
๒ ตอน ๆ ละ ๑ เล่ม เนื่องจากหนังสือชุดประชุม
พงศาวดารนี้เป็นหนังสือดี และพิมพ์มาแล้วเป็น
เวลาช้านาน ทำให้กระจัดกระจาย หาอ่านได้ยาก

ในยามต้องการ ทึ่งหาผู้ที่จะลงทุนพิมพ์รวมเป็นชุด
ได้ยาก ราคาของหนังสือชุดนี้ในท้องตลาดจึงสูงจน
จนทุกวันนี้ชุดหนึ่งถึง ๑๐,๐๐๐ บาท คณะกรรมการ
การจัดพิมพ์หนังสือของคุรุสภา มีความประสงค์จะ
รวบรวมพิมพ์หนังสือ ราคาพอสมควร สำหรับให้
นักศึกษาผู้สนใจในวิชาการได้หาซื้ออ่านได้สะดวก
จึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

เหตุที่จะมีหนังสือชุดประชุมพงศาวดาร เนื่อง
มาจากสมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า เมื่อครั้งทรง
เป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระมาตุจฉา มี
รับสั่งให้กรรมการหอสมุดวชิรญาณรวบรวมหนังสือ
ขึ้น เพื่อทรงบำเพ็ญพระกุศลในงานศพ หม่อมเจ้า
दनัยวรนุช ท.จ. เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๑ มีพระประสงค์
จะให้เป็นกุศลสาธารณประโยชน์ คณะกรรมการ
หอสมุดเห็นพร้อมกันว่า ในสมัยนั้นผู้เอาใจใส่ใน
การศึกษาโบราณคดี มีพงศาวดารเป็นต้น ตาม
พระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวมากกว่าแต่ก่อน แต่ความลำบากของผู้
ศึกษามอยู่ด้วยจะหาหนังสือตรวจสอบได้ยาก เพราะ
หนังสือพงศาวดารและตำนานเก่าโดยมากยังมีได้
พิมพ์ชนบ้าง พิมพ์แล้วแต่จำหน่ายหมดไปแล้ว
บ้าง บางทีพอจะหาได้ก็เป็นฉบับที่วปาสคลาด
เคลื่อน ไม่สมควรที่จะใช้ในการตรวจสอบศึกษาไป
เสียบ้าง ความต้องการหนังสือพงศาวดาร และ
ตำนานเก่าที่เป็นฉบับดั้งเดิมแก่ผู้ศึกษาอยู่ทั่วไป ด้วย
เหตุผลดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงได้จัดให้พิมพ์หนังสือ
ชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ ๑ ขึ้น ใน พ.ศ. ๒๔๕๑
ดังกล่าวแล้ว และได้พิมพ์ภาคอื่นๆ ต่อมาเป็นลำดับ

ในหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ ๕ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรง
รวบรวมเรื่องส่วนมากของหนังสือชุดนี้ได้ทรงกล่าว
ไว้โดยคำนึงถึงประโยชน์ของหนังสือประชุมพงศา-
วดาร ซึ่งในขณะนั้นพิมพ์อยู่แล้วเพียง ๔ เล่ม ว่า
“ในเวลาที่จะแต่งหนังสือเรื่องราวในโบราณคดี ข้าพเจ้า

ต้องหยิบหนังสือประชุมพงศาวดารมาอาศัยสอบสวน
อยู่เสมอไม่มีใครขาด จนรู้สึกว่หนังสือพวกนี้ช่างมี
ประโยชน์เสียจริง ๆ หากไม่มีหนังสือประชุม
พงศาวดารไว้ให้หยิบตรวจตราได้ง่าย ๆ การแต่ง
หนังสือเรื่องโบราณจะซ้ำและลำบากมิใช่น้อย” ขณะ
นั้นหนังสือประชุมพงศาวดารชุดนั้นอยู่มากมายหลาย
เล่ม ประโยชน์ที่ผู้ศึกษาได้รับก็มากจน แต่
ดังกล่าวมาแล้วว่ายังมีผู้ใดพิมพ์ขึ้นใหม่เป็นชุด
และหาอ่านได้ยาก ครุสภาจึงได้จัดพิมพ์ขึ้น

ในการพิมพ์คราวนี้ ได้พิมพ์ตามขนาดหนังสือ
ชุดภาษาไทยของครุสภา ซึ่งมีความหนาประมาณ
เล่มละ ๒๐-๒๕ ยก แต่ประชุมพงศาวดารเดิม มี
ขนาดไม่เท่ากัน หนาบ้างบางบ้าง ฉะนั้นประชุม
พงศาวดารของครุสภาเล่มหนึ่ง ๆ อาจจุประชุม
พงศาวดารเล่มเดิมไว้ได้หลายภาค หรือภาคหนึ่ง ๆ
ฉบับเดิมอาจแยกออกเป็นสองหรือสามเล่มตามขนาด
ของครุสภาก็ได้ อย่างไรก็ตามเพื่อความสะดวกในการ

กันว่า ประชุมพงสาวดารของครูสภาแต่ละเล่มจะ
บอกไว้ด้วยว่า เป็นประชุมพงสาวดารฉบับเดิมภาค
ที่เท่าไร เช่น

ประชุมพงสาวดารเล่ม ๑

(ประชุมพงสาวดารภาคที่ ๑ ตอนต้น)

เป็นต้นถึง

สารบัญ

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๖ (ต่อ) เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ภาคที่ ๓

หน้า

- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซว่าด้วยการ
เกิดความไข้ในเมืองไทย ๑
- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซเรื่องเมืองทวาย
ตเมืองตะนาวศรีเมืองมะริด ๒
- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซเรื่องสเปนมาขอ
เป็นไมตรีกับกรุงสยาม ๖
- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซขอให้บาทหลวง
ตั้งสอนศาสนาตามหัวเมืองต่าง ๆ ในกรุงสยาม ๘
- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซบอกข่าวการศาสนา
ในเมืองไทย ๙
- จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซว่าด้วยนักเรียน
ญวนถูกขับ ๑๒

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๗
 เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
 ตอนแผ่นดินพระเจ้าเสือ และพระเจ้าท้ายสระ
 ภาคที่ ๔

หน้า

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซบอกล่าวพระเจ้ากรุง
 สยามไม่ใคร่พอใจพวกฝรั่งเศส ๑๘

ว่าด้วยพระเพทราชาสวรรคต ๒๑

ว่าด้วยพระเจ้าเสือได้ราชสมบัติ ๒๒

ว่าด้วยไทยต้องการให้ฝรั่งเศสเข้ามาค้าขาย ๒๓

ว่าด้วยอธยาศัยและความศรัทธาของพระเจ้า-

กรุงสยาม ๒๕

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซบอกล่าวความ

เรียบร้อยข้างเมืองไทย ๒๘

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซบอว่าด้วยไทยอยาก

ให้ฝรั่งเศสเข้ามาค้าขาย และความประพฤติ

ของพระเจ้ากรุงสยามซึ่งศรัทธาและโปรดจับ

เด็กไปไว้ในวัง ๓๔

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเชว่าด้วยพวก ฮอลันดาและพวกอังกฤษในเมืองไทย	๔๑
จดหมายมองซิเออร์เกดเรองผู้ว่าราชการเมือง ปอนตเชเรจระจาการเมือง	๔๓
จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเชเล่าความทเจ้า- พระยาพระคลังเกิดกันไม่อย่าให้ชาวต่าง ประเทศเข้าไปค้าขาย	๔๗
จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเชออกความเห็น เรื่องจะขอให้ไทยยกเมืองมะริดให้ฝรั่งเศส	๕๓
จดหมายเหตุของสังฆราชเตเชียเดอเคราเล่าว่า ด้วยไทยกดขี่บคนคณะบาทหลวง	๖๔
ต้นเหตุเรื่องที่จะกดขี่	๖๕
มองเซนเยอร์เตเชียเดอเคราเลถูกซักถาม	๗๐
พวกคริสเตียนถูกจับ	๘๔
มองเซนเยอร์เตเชียเดอเคราเลถวายดอกไม้ธูป- เทียน	๘๔
ความเดือดร้อนของพวกเขารัต	๘๘

ขุนชำนาญถูกไต่สวน	๘๙
มองเซนเยอร์เตเซียเคอเคราเลซ์ขึ้นไม่ยอม	๙๐
พวกบาทหลวงจัดการขอร้องให้ปล่อยพวกเข้ารีต	๙๔
ความเดือดร้อนของพวกเข้ารีต	๙๙
ไทยบักศิลาจาริกสำหรับประจาน	๑๐๘
คำแปลข้อความในศิลาจาริกสำหรับประจาน	๑๑๑
ความเห็นมองเซนเยอร์เลอบองในเรื่อง ศิลาจาริก	๑๑๘
จดหมายมองเซนเยอร์ เลอบอง	๑๒๙
ว่าด้วยพระเจ้าท้ายสระสวรรคต	๑๒๙
ว่าด้วยเหตุการณ์เมื่อสวรรคต	๑๓๐
ว่าด้วยพระมหาอุปราชไทรราชสมบัติ	๑๓๑
ว่าด้วยความขัดข้องพิธีแห่	๑๓๒
จดหมายเหตุของมองเซนเยอร์ โอมอง	๑๓๓
ทาสบุตรเจ้าเมืองมะริดไปทำวุ่นวายในโบสถ์ คริสเตียน	๑๓๔
บุตรเจ้าเมืองมะริดทำร้ายพวกเข้ารีต	๑๓๕

สังฆราชฟ้องบุตรเจ้าเมืองมะริด	๑๓๘
บุตรเจ้าเมืองมะริดถูกลงพระราชอาญา	๑๓๙
จดหมายมองซิเออร์ โอมอง	๑๓๙
เรื่องสังฆราชเป็นความกับบุตรเจ้าเมืองมะริด	๑๔๐
ว่าด้วยห้ามไม่ให้บาทหลวงรับคนเขารัต	๑๔๔
ว่าด้วยส่งของไปถวายพระเจ้ากรุงสยาม	๑๔๕
จดหมายมองซิเออร์ เลอแบร์ เรื่องเด็กจน	
เขารัตถูกไทยทรมาณ	๑๔๘
จดหมายมองซิเออร์ เลอเฟฟร์	๑๕๐
ว่าด้วยพวกซอลันดาอพยพไปจากเมืองไทย	๑๕๐
ไทยเตรียมต่อสู้พวกซอลันดา	๑๕๑
พวกซอลันดาวิวาทกับพระสงฆ์	๑๕๒
พวกเขารัตถูกเกณฑ์ไปยิงปืนใหญ่	๑๕๒
พวกซอลันดาสารภาพผิด	๑๕๒
พวกเขารัตรับใต้พระราชทานรางวัล	๑๕๔
จดหมายมองซิเออร์ เลอเฟฟร์ เรื่องไทยหาว่า	
พวกบาทหลวงขัดพระราชโองการ	๑๕๕

จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์ เรื่องพวกญวน เขารตเมืองจันทบูรถูกจับ	๑๕๗
จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์ พระเจ้ากรุงสยามส่งเรือพระที่นั่งไปรับ เรื่องการรับพระราชสาสน์	๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐
ว่าด้วยเครื่องราชบรรณาการและของฝาก	๑๖๑
จดหมายมองซิเออร์ อาเมอโลต์เรื่องคัดสำเนา พระราชสาสน์	๑๖๕
สำเนาพระราชสาสน์พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕	๑๖๖
จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์ เรื่องสังฆราช ไปหาเจ้าพระยาพระคลัง	๑๖๗
จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์ ว่าด้วยเพลิงไหม้พระราชวัง	๑๖๘ ๑๖๙
สังฆราชถวายของ	๑๗๑
สังฆราชได้รับพระราชทานของตอบแทน	๑๗๔
จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์ เรื่อง อังกฤษกับฝรั่งเศสถูกจับ	๑๗๕

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแยร์ เรื่อง	
พระราชทานโทษคนอังกฤษและฝรั่งเศส	๑๗๖
จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแยร์ เรื่อง	
ถวายหีบเพลงและถุงพระหัตถ์	๑๗๗
จดหมายมองซิเออร์ เมแยร์ เรื่องการจัด	
บาทหลวงส่งไปเมืองทวาย	๑๗๙
จดหมายมองซิเออร์ ดูบัว เรื่องไทยห้าม	
ไม่ให้ส่งบาทหลวงไปเมืองทวาย	๑๘๑
ว่าด้วยความลำบากต่าง ๆ	๑๘๑
ว่าด้วยไทยวิวาทกับพวกเขารัต	๑๘๒
เจ้าพระยาพระคลังให้จับพวกเขารัตเขียน	๑๘๔
พวกเขารัตถูกจับเขียนและถูกจำคุก	๑๘๖
ท่านสังฆราชคิดจัดการช่วยเหลือพวกเขารัต	๑๘๘
พวกเขารัตถูกปรับ	๑๙๕
จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์ เรื่องพวกเขารัตถูกหาความ	๑๙๘
จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแยร์	๒๐๐

เรื่องพบบ่อทองคำที่เมืองกุย	๒๐๐
พวกเขารัตไม่ยอมเข้ากระบวนแห่พระพุทธ-	
บาท	๒๐๒
ความเคียดแค้นของพวกเขารัต	๒๐๔
ท่านสังฆราชถูกชัก	๒๐๖
เจ้าพระยาพระคลังสำแดงวิทยาคมให้พวก	
เขารัตดู	๒๑๓
พวกเขารัตได้รับความยกเว้นไม่ต้องเข้า	
กระบวนแห่	๒๑๕
ว่าด้วยห้ามมิให้รับคนเขารัต	๒๑๗
พวกเขารัตถูกลงโทษ	๒๒๐
ว่าด้วยกระบวนแห่พระพุทธบาท	๒๒๒
ว่าด้วยสังฆราชถูกชักถามอีก	๒๒๓
พวกเขารัตถูกปรับ	๒๒๗
จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแยร์ เรื่อง	
จะถวายของต่อพระเจ้าแผ่นดิน	๒๓๐
ว่าด้วยไทยซ่อมศิลาจารึกสำหรับประจาน	๒๓๕

จดหมายมองซิเออร์ ดูบัว ว่าด้วยความ

ลำบากของพวกเขารัต

๒๓ ๖

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์ เรื่อง

ไทยเรียไรเงินและให้ส่งพวกเขารัตถวายตัว ๒๓ ๗

จดหมายมองซิเออร์ เดอโลลีย์แยร์ เรื่อง

มองซิเออร์ เดอโคนา วิวาทกับเจ้าเมืองมรวัด ๒๔ ๑

จดหมายมองซิเออร์ บริโกต์

๒๔ ๓

เรื่องเจ้าเมืองมรวัดจับบิตามารดาเด็กใส่คุก ๒๔ ๓

เรื่องปักศิลาจารึกสำหรับประจาน

๒๔ ๕

เรื่องมองซิเออร์ บริโกต์ คัดค้านศิลาจารึก ๒๔ ๗

เรื่องพวกมิชชันนารีคัดค้านและขัดขืนการ

ปักศิลาจารึก

๒๔ ๘

เจ้าพนักงานเอาศิลาจารึกไปปักจนได้

๒๕ ๗

พวกมิชชันนารีลงชื่อคัดค้าน

๒๖ ๐

จดหมายมองซิเออร์ บริโกต์ เรื่องความเข้า

ใจของรัฐบาลไทย

๒๖ ๓

จดหมายมองซิเออร์ ดูบัว เรื่องความเห็น
ในศาลาจารย์ ๒๖๔

ว่าด้วยการจำเป็นจะต้องคัดค้าน ๒๖๕

การที่จะคัดค้านไม่เป็นประโยชน์ ๒๖๙

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์ ๒๗๕

เรื่องข้อวิตกเรื่องโรงเรียนมหาพราหมณ์ ๒๗๕

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๖ (ต่อ)

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

ภาคที่ ๓

จดหมายมองเซนเยอร์เดอบูร์^(๑) ถึงมองซิเออร์เตเซย์

วันที่ ๑๐ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๗๑๓

(พ.ศ. ๒๒๕๖)

พวกข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองไทยโดยสวัสดิภาพเมื่อ
วันที่ ๑ เดือนมีนาคม มองเซนเยอร์เดอบูร์ ได้จัดการ
อย่างคิเหลอท ข้าพเจ้าจะพรรณนาได้ ข้าพเจ้ามีความ
ประหลาดใจมากที่ได้เห็นบ้านเมืองรุ่งโรยลงไปมากทั่วพระ-
ราชอาณาเขต เมืองไทยเวลานี้ไม่เหมือนกบเมืองไทยเมื่อ
ครึ่ง ๕๐ ปีล่วงมาแล้ว ซึ่งเป็นเวลาที่พวกเราได้มาเห็น
เป็นครั้งแรก ในเวลานี้ไม่ได้เห็นเรือต่างประเทศจำนวน
มากมายหรือเห็นเรือไทยไปมาค้าขายดังแต่ก่อนแล้ว ถ้าจะ
เทียบกบเมืองไทยในเวลานี้เท่ากับเข็นฆ่าที่ไม่มีคนอยู่ ด้วย
ราษฎรพลเมืองมีจำนวนน้อยลงกว่าครึ่งหนึ่ง

เมื่อต้นปีนี้เกิดไข้ทรพิษขึ้น ซึ่งกระทำให้พลเมือง
ล้มตายไปครึ่งหนึ่ง ทั้งการททชาวากหามากแพ่งทำให้

(๑) มองเซนเยอร์เดอบูร์นี้ ได้เคยเป็นวิแอกาปอศตอลิก
ที่เมืองคังเกียฝ่ายตะวันตก และเป็นผู้ที่ถูกไล่ออกมาจากเมือง
นั้นแล้ว

ราษฎรได้รับความเดือดร้อนเป็นอันมาก ตามปรกติในปี
 ก่อน ๆ ข้าวที่เคยชอกกินได้ราคา ๑ เหรียญนั้น ปีนี้ ๑๐
 เหรียญ ก็ยังหาซื้อเก็บบໍได้ การที่ข้าพเจ้ามาครั้งนี้ได้
 ทำให้มองเซนเบอร์เคอชชัวร์ ได้รับความลำบากช่นมาก
 เพราะต้องหาเลี้ยงผู้คนจำนวนมากช่น การที่ข้าพเจ้าไปไม่ได้
 มีเจตนาอย่างใดที่จะทำให้ท่าน สังฆราช ได้รับความลำบาก
 เพราะไปเข้าใจเสียว่าการที่ข้าพเจ้าได้พาชาวต่งเกียหน่่มมา
 ๒๐ คนนั้นจะไม่เดือดร้อนอะไร เพราะเข้าใจว่าเมืองไทย
 เคยเป็นเมืองที่บรรณทางชาวชองกลก ต่งไคเคยเห็นมาแต่
 ก่อน ๆ ด้วย แต่การที่ข้าพเจ้าไปเข้าใจเช่นนั้น เป็นการที่
 เข้าใจผิดโดยแท้

เมืองมะริด

จดหมายมองเซนเบอร์เคอชชัวร์ ถึงผู้อำนวยการคณะ
 ต่างประเทศ

วันที่ ๑๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๑๒

(พ.ศ. ๒๒๕๕)

ต่งแคว้นทซาฟเจ้าไคเขียนจดหมายฉบับนี้ ให้เกิด
 เรืองอันสำคัญซึ่งควรจะได้ให้ท่านทราบ เรืองที่สำคัญนั้น

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๓

คือมีคนไทยคน ๑ ซึ่งอ้างตัวว่าเป็นเชื้อของพระราชาวงศ์ก่อน
ก็กระไปตเมืองไทย จึงได้เกลี้ยกล่อมพวกมอญซึ่งเรียกกัน
ว่าพวกทวายนั้น แล้วไปยึดเมืองมริตไว้ ชาวเจ้าก็ไม่ทราบ
เห็นว่าพวกทวายจะมีคนจำนวนมากน้อยเท่าใด เพราะมีพวก
ไทยได้สมทบเข้ากับพวกทวายก็มาก บางคนก็พูดว่าพวก
ทวายได้รวบรวมนำกำลังไว้ถึง ๑๐,๐๐๐ คน บางคนว่า
๑๕,๐๐๐ คน

แต่ถึงพวกทวายจะมีคนมากน้อยเท่าใดก็ตาม สิ่ง
เป็นการแนกคือพวกทวายได้รวบรวมนำกำลังยึดเมืองมริตไว้
ได้สัก ๕ หรือ ๖ เดือนมาแล้ว และเวลานี้กำลังรอกขึ้นไป
ทางเมืองตะนาวศรี เจ้าเมืองตะนาวศรีมีความกลัวว่าพวก
ทวายจะมาล้อมเมือง จึงได้มีจดหมายมายังข้าพเจ้า แต่
ข้าพเจ้าเองก็ไม่เคยได้เห็นหน้าท่านเจ้าเมืองคนเลย ขอ
ให้ข้าพเจ้าส่งบาทหลวงไปเมืองตะนาวศรีสักคน ๑ เพื่อให้
บาทหลวงไปเกลี้ยกล่อมพวกเขารัตซึ่งอยู่ในเมืองตะนาวศรี
และหมู่บ้านใกล้เคียง ให้เข้ามารับราชการของพระเจ้า-
กรุงสยาม และเพื่อให้บาทหลวงไปเกลี้ยกล่อมพวกเขารัต
ที่เมืองมริตซึ่งอยู่เขตเมืองมริตในเวลาที่ถูกตั้งราชสมบัติ

โตตเมืองมรวคินน ไกลเข้ามาทำราชการของพระเจ้า-
กรุงสยามให้หมด หรือมิฉะนั้นก็ขอให้พวกเขารักใคร่ตั้งตัว
เป็นกลางอย่าได้เข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรืออย่าได้รบ
หน้ากันเป็นฝอยงบนใหญ่ เพราะเข้าใจกันว่าพวกเขารัก
อำนาจการยิงปืนใหญ่มากกว่าพวกพนมเมือง

แต่เจตหมายฉบบเจ้าพระยาพระคลังได้อ่านเสียแล้ว
เพราะเจตหมายได้ผ่านมาทางเจ้าพระยาพระคลังก่อนทรงมา
ถึงมือข้าพเจ้าข้าพเจ้าจึงได้ส่งเจตหมายกลับไปยังเจ้าพระยา
พระคลัง ขอให้ทำความกราบทูลให้พระเจ้ากรุงสยามทรง
ทราบเสียก่อน เจ้าพระยาพระคลังก็ได้นำความกราบทูลใน
วันนั้นเอง

พระเจ้ากรุงสยามจึงได้มีพระราชโองการสั่งให้บาท-
หลวงได้ออกไปยังเมืองตะนาวศรีโดยทันที และให้บาทหลวง
ทำการช่วยเจ้าเมืองตะนาวศรีทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ใน
เรื่องนั้นข้าพเจ้ามีความรอนใจมาก เพราะการที่จะส่ง
บาทหลวงไปเช่นนั้นต้องเปลืองเสียหยาบมาก และจะต้องจ่ายค่า
อาหารในระหว่างที่บาทหลวงจะต้องอยู่ที่เมืองตะนาวศรีก็เป็น
เงินไม่ใช่น้อย เพราะข้าวและกับต่าง ๆ ในเมืองตะนาวศรี
แพงอย่างที่สุด เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงไปยืมเงินจากเจ้า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕

พระยาพระคลังเพื่อร่องจ่ายในการที่บาทหลวง จะเดินทางไป
เมืองตรนาวร์ เจ้าพระยาพระคลังจึงตอบมาว่า ตาม
ธรรมเนียมของเมืองไทย ผู้ใดใคร่บเกียรติดยศที่จะทำ
ราชการฉลอง พระเดชพระคุณพระเจ้าแผ่นดิน ในเวลาที่มีก
สงครามนั้น ก็ต้องทำราชการนั้นโดยไม่ได้คิดเอาผล
ประโยชน์อย่างใด เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้เจ้าพระยาพระคลัง
จึงจะให้ข้าพเจ้ายืมเงินไม่ได้ เรื่องนี้ก็เป็นอันต้องยุติกัน
เพียงนี้ แต่เพื่อบาทหลวงจะได้มีเงินเป็นค่าใส่หุ้ยเดินทางนั้น
จึงได้ตกลงกันโดยไม่เต็มใจอย่างย่งว่าจะต้องเอาเครื่องเงิน
เช่นไม้ยศสังฆราช ชามอ่างเงิน ถ้วยเงิน ไม่กางเขนเงิน
และของอื่นๆมาขาย การขายเครื่องเงินเหล่านั้นทำให้เรา
เสียใจมาก เพราะทั้งหมดก็ขายได้เงินเพียง ๒๕๐ เหรียญ
เท่านั้น เพราะฉะนั้นเราจึงจำเป็นต้องยืมเงินจากนายเรือ
ชาติองกฤษซึ่งได้มาจากเมืองเบงกอลเป็นเงิน ๑๒๕๐ รูเปีย
และเงินรายนสัญญาว่าเมื่อนายเรือได้ไปถึงฝั่ง (Côte) แล้ว
จะได้ใช้ให้ ถ้ายังไม่ได้ใช้ให้ก็ต้องคิดดอกเบี้ยให้ ๑๐๐
ลิส ๑๐ หรือ ๑๒

เมืองภูเก็ต

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะ
ต่างประเทศ

วันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๑๘

(พ.ศ. ๒๒๖๑)

เมื่อเดือนเมษายนนั้น ท่านผู้ว่าราชการเมืองมนิลาได้
แต่งตั้งในนามของพระเจ้ากรุงสเปน ให้มาเฝ้าพระเจ้ากรุง
สยาม เพอมาจัดการค้าขายในระหว่างประเทศสยามกับ
ประเทศสเปน พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับราชทูตสเปนและ
ตกลงในเรื่องที่จะทำการค้าขายให้ติดต่อกัน จึงได้พระ-
ราชทานทศนอันเหมาะสำหรับที่จะได้คงค้างต่อไป ท่าน
เจ้าเมืองมนิลา ท่านคองเตอร์ฟรันซิสโกราโยกับคนอื่น ๆ
อีกหลายคน ได้ขอให้ข้าพเจ้าช่วยให้การเรื่องนี้ได้เป็นผล
สำเร็จ ข้าพเจ้าจึงได้จัดการช่วยทุกอย่างที่จะช่วยได้ และ
ถึงแม้ว่าพวกฮอลันดาและ อังกฤษ ได้คิดขัดขวางต่าง ๆ นั้น
การเรื่องนี้ก็ได้สำเร็จไปสมควรความปรารถนาทุกประการ
เพราะฉะนั้นรองจากพระเป็นเจ้าแล้ว พวกสเปนจะต้องคิด
ถึงบุญคุณพวกเรามาก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ

๓

ในเรือของท่านราชทูตเป็นลำ ๑ กับเรือที่ไปตาม
ราชทูตมาด้วยอีกลำ ๑ นั้น ได้มีบาทหลวงอาศัยมากับเรือ
๒ รูป ๑ เป็นพวกคณะฝรั่งเศสแกง และเป็นคนชาวชาติ
ไปแลนค์ ซึ่งได้เคยไปอยู่เมืองจีนหลายปี บาทหลวงคน
พูดภาษาจีนได้คล่องและเคยได้อยู่กับมองซีเออร์เคอลียอน
และมองซีเออร์เมโกรยหนิง และการทไ้จากท่านทั้งสอง
ไป ก็เพราะสังฆราชคาโกลได้มีคำสั่งให้ไปอยู่กับท่านสังฆ-
ราช บาทหลวงคนนั้นยังมีความนับถือนองซีเออร์เคอลียอน
และมองซีเออร์เมโกรยมาก จนถึงยกยอตนเป็นลูกศิษย์ของ
ท่านทั้งสอง เพราะฉะนั้นจึงว่าความเรื่องติดต่อกับโรงเรียน
ซอบอน บาทหลวงคนนั้นได้ออกจากเมืองจีนเพื่อไปทำความ
เคารพต่อโป๊ป แล้วได้ไปอยู่ที่เมืองมินลาเกอบ ๑๐ ปี โดย
หวังว่าการทางเมืองจีนคงจะเรียบร้อยดีขึ้นกว่าเก่า ครั้น
หมดหวังจึงกลับไปเมืองจีนแล้ว จึงได้เข้ามาทำงานใน
คณะบาทหลวง ณ กรุงสยาม ข้าพเจ้าจึงได้มอบหน้าที่ให้
บาทหลวงผู้นี้ไปทำการทไ้การแก่เกิด และเมืองใกล้เคียงตลอด
จนถึงเมืองมรวัดบาทหลวงคนนั้นชื่อ ปลาซัค ได้ไปโลเียน
อายุราว ๖๐ ปี บาทหลวงที่โดยสารมาด้วยอีกคน ๑ นั้น

เป็นพวกคณะคามไต่รับหน้าที่จากไปให้ไปทำการในประเทศ
มกอล ขาทหลวงคนนั้น ชื่อ โยเซฟ เฟลิกซ์ อาซังดา
มาเรีย เป็นคนทลลาทไหวพริบ และเป็นคนมีนิสัย เรือน
ภาษาต่าง ๆ ใ้่ง่ายขาทหลวงคนนั้นคงจะทำการในหน้าที่ให้
เป็นประโยชน์ ได้มาก หากว่าความยากจนและความ
เคียดแค้นต่าง ๆ กระทำให้เขาเสียเวลาหลายบทจะต้องเดิน
ทางข้ามน้ำข้ามทะเล เพื่อไปขอทานสำหรับมาเลี้ยงชีพของ
ตัวและขาทหลวงอื่น ๆ ซึ่งอยู่ด้วยกัน

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะ
ต่างประเทศ

วันที่ ๒๓ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๑๖

(พ.ศ. ๒๒๕๕)

ขอท่านอย่าได้นึกเลยว่า ในเมืองไทยไม่มีอะไรจะทำ
จริงอยู่เวลานั้นพระเป็นเจ้าไม่ได้โปรดให้การในเมืองไทยได้
สำเร็จเหมือนอย่างทเมองตงเกียและเมองญวน แต่ที่จริง
อยู่เหมือนกันว่าในเมืองไทยขาดความอดทน เพราะฉะนั้น
ต่อไปควรระคิดอ่านแก้ไขในข้อนี้ บรรดาทจรรจกพณยาน
เมองนั้น ก็เห็นพร้อมกันว่าถ้าได้มีขาทหลวงทเมองพิพล

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๕

เมืองนครศรีธรรมราช เมืองกำแพง และเมืองพิษณุโลก
แล้ว การทูลสอนศาสนากระเรวญชนมาก

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซีเซ ถึงผู้อำนวยการคณะ

การต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๐๔

(พ.ศ. ๒๒๔๗)

จะขอรับสารภาพว่าพวกไทยที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว น้อย
คนที่สุดก็กระเซารต และในระหว่างที่รัฐบาลยังกวัดขุ่นอยู่
เท่ากบที่เป็นอยู่เดิวนแล้ว ก็ไม่ต้องนึกเลยว่าศาสนาของ
เรากระเรวญชนได้ พวกไทยต้องทำการหนักมากจนเกือบจะ
ไม่มีเวลาหายใจได้แล้ว พระเจ้ากรุงสยามพระองค์ใหม่
โปรดแต่ในการเปลื้องพระทัยเพราะทรงไล่เนอ หรือทรง
ตกเบ็ดมิไ้ขาด หรือมีฉันทนนักเล่ดจ้ประพาสตามหัวเมือง
ต่าง ๆ และบางทีข้าราชการทั้งหมดยกต้องตามเล่ดจ้ไปด้วย
เพราะฉนั้นพวกชาวบ้านต้องถูกเกณฑ์ไม่หยดไม่หย่อนจึงต้อง
ทำการหนักมาก การที่พระเจ้าแผ่นดินเล่ดจ้ประพาสให้เปลื้อง
พระทัยเช่นนี้ พวกราษฎรที่ถูกเกณฑ์นั้นโกลนตายเป็นอัน

มาก และพวกที่ไม่ต้องออกเกณฑ์นั้นกลัวนแต่เป็นคนทีเจ็บป่วย
หรือเป็นขาดแคลนซึ่งไม่รู้ว่าจะรักษาอย่างไร การทรมานเจ็บ
ป่วยเช่นนี้เป็นเวลาทยาและนํ้ามนของเราต้องใช้มาก เพราะ
ใครมาขอเราทำให้ทงนั้น ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นบ่อย ๆ ตามหมู่บ้าน
พอชาวบ้านเห็นเรือของเราวิ่งมาเกรงวใหญ่ ทง
ผู้ชายผู้หญิงเด็กและคนแก่พอจะมาขอยา เพราะพวก
ชาวบ้านเรียกเรือของเราว่าเรือยา และยาทพวกชาวบ้าน
มาขอนั้น ก็เป็นยาทกษณคิลสำหรับรักษาแผลบ้างรักษาความ
เจ็บป่วยไข้ต่าง ๆ บ้าง พวกเราพยายามที่จะแจกยาให้ทั่ว
หนากัน และคอยให้ยาให้ตรงกับโรค ค่าโง่ห่วยในการ
แจกยานเป็นเงินมากไม่ใช่่น้อย แต่ความจริงก็ไม่ควรจะนับ
เมื่อข้าพเจ้าได้มาลงเมืองนคมความยินดีทใดเห็นวาระเขยบ
การทรมองเซนเซอร์เมเตโลโปลิศได้จัดไว้ั้น คงได้ปฏิบัติ
ต่อมาจนทุกวันนี้ ระเบียบนั้นนคคือ ไม่ให้คิดค่ายาและค่า
รักษาแก่คนไทยเลย และในเวลาทข้าพเจ้ายงมีชวตอยนั้น
ข้าพเจ้าก็จะพยายามไม่เปลี่ยนแปลงงวนเลย เพราะเป็นการ
ให้ทานทคมาก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑

ผลอย่าง^๕ดีของการศาสนา^{๕๔๕}เวลานัก^๕คอก^๕การ^๕ท^๕ไป^๕เที่ยวหา
เด็ก^๕มาร^๕คน^๕นำ^๕ม^๕น^๕ต์^๕ให้^๕เข^๕าร^๕ต^๕ เพราะ^๕ไ^๕่ให้^๕นำ^๕ม^๕น^๕ต์^๕เด็ก^๕ทุก^๕ ๆ
๖๗ หนึ่ง^๕ ๘๐๐ คน^๕ข้าง^๕ ๘๐๐ คน^๕ข้าง^๕ ข^๕าง^๕ข^๕ก^๕ถึง^๕ ๑๐๐๐
คน^๕ ถึง^๕แม้^๕ว^๕า^๕ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕เป็น^๕ผ^๕ท^๕ม^๕อายุ^๕มาก^๕ก็^๕จริง^๕ แต่^๕ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕
เห็น^๕ว^๕า^๕เป็น^๕หน^๕า^๕ท^๕ที่^๕จะ^๕ต^๕อง^๕ไป^๕เที่ยว^๕หา^๕เด็ก^๕ที่^๕จ^๕ว^๕น^๕จะ^๕ต^๕าย^๕มาร^๕ค^๕
นำ^๕ม^๕น^๕ต์^๕ เพราะ^๕ฉ^๕ะ^๕น^๕ั้น^๕ใน^๕อา^๕ท^๕ิ^๕ต^๕ย์^๕ ๑ ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕ต^๕อง^๕ไป^๕ค^๕ร^๕ิง^๕ ๑
เล่ม^๕ม^๕อ^๕เป็น^๕น^๕ิต^๕ย์^๕ ใน^๕ช^๕น^๕ท^๕น^๕ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕ไ^๕่ร^๕บ^๕ค^๕ว^๕า^๕ล^๕ำ^๕ย^๕าก^๕ม^๕าก^๕
เพราะ^๕มี^๕ผ^๕ค^๕ค^๕ค^๕ำ^๕น^๕ว^๕า^๕การ^๕ท^๕ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕ท^๕า^๕เช^๕น^๕น^๕เป็น^๕การ^๕เล^๕ย^๕
เก^๕ย^๕ร^๕ต^๕ิ^๕ย^๕ศ^๕ของ^๕ส^๕ัง^๕ฆ^๕ร^๕า^๕ช^๕ แต่^๕ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕ก็^๕ไ^๕่ม^๕อ^๕ม^๕ค^๕ง^๕ค^๕อ^๕ท^๕ำ^๕ร^๕ง^๕ไ^๕่
มา^๕ข^๕ค^๕น^๕ก^๕ไ^๕่ร^๕บ^๕แต่^๕ค^๕ว^๕า^๕ส^๕ร^๕ร^๕เล^๕ี^๕ร^๕ิ^๕ย^๕ของ^๕ค^๕น^๕ท^๕ว^๕ไป^๕ แต่^๕ก^๕็^๕จ^๕ริง^๕อยู่^๕
ถ้า^๕พ^๕ร^๕เจ^๕า^๕แผ่น^๕ดิน^๕ป^๕ระ^๕ท^๕ิ^๕ย^๕อยู่^๕ใน^๕เม^๕ือ^๕ง^๕ ข^๕า^๕พ^๕เจ^๕า^๕ก^๕็^๕ไ^๕่ไ^๕่^๕เข้า^๕
ไป^๕ใน^๕เม^๕ือ^๕ง^๕เล^๕ย^๕ แต่^๕ไ^๕่^๕ไป^๕ตาม^๕คำ^๕บ^๕ล^๕และ^๕ห^๕่ม^๕บ้าน^๕ซ^๕่ง^๕ไกล^๕ออก^๕
ไป^๕หน^๕ทาง^๕ต^๕ง^๕แต่^๕ส^๕อง^๕หรือ^๕สาม^๕ไม^๕ล์^๕ และ^๕ใน^๕เว^๕ล^๕า^๕ไป^๕เช^๕น^๕น^๕ก^๕ไป^๕
อยู่^๕ย^๕าง^๕น^๕ัก^๕พ^๕ร^๕ต^๕ส^๕ำ^๕ม^๕ัญ^๕ ไ^๕่ไ^๕่^๕ได้^๕มี^๕ไ^๕ม่^๕ก^๕าง^๕เช^๕น^๕ หรือ^๕แ^๕ว^๕น^๕หรือ^๕
ค^๕ร^๕อง^๕ห^๕มา^๕ย^๕ท^๕ำ^๕แ^๕หน^๕่ง^๕อยู่^๕ย^๕าง^๕ไ^๕่^๕ล^๕ะ^๕

ประชุมพงสาวดาร
จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการคณะ
ต่างประเทศ

วันที่ ๑๕ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๐๖

(พ.ศ. ๒๒๔๙)

เวลานี้ที่เกิดเหตุขึ้น คือ นักเรียนญวนของเรา
สองคนซึ่งเราได้ตั้งใจไว้ว่า จะให้ไปกับมองซิเออร์เฮ็ค
ซึ่งจะลงเรือไทยไปยังเมืองญวนนั้น ได้ถูกจับใส่คุก
เสียแล้ว การที่เป็นดังนี้จะเป็นด้วยเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้
กราบทูลว่าญวน ๒ คนนั้นเป็นนักเรียน หรือจะเป็นด้วยใน
วันนั้นพระเจ้าแผ่นดินทรงกริ้ว หรือจะเป็นด้วยเหตุที่พระ-
เจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นไม่โปรดพวกฝรั่งและก็ไม่โปรดชาว
ต่างประเทศทั่วไป หรือจะเป็นด้วยเหตุประการใดก็ตาม
แต่เมื่อมีผู้ใดกราบทูลถึงเรื่องจะมีญวน ๒ คนไปกับมองซิ-
เออร์เฮ็คนั้น ก็ใครทรงกริ้วมากและใครทรงรับสั่งทำคำสั่งนา
ของเราและโรงเรียนของเราเป็นคำหยาบ ๆ หลายอย่าง
ข้าพเจ้าจึงได้แจ้งความไปให้มองซิเออร์ เดอ ทีโลโปลิศ
ทราบ ถึงเรื่องที่ได้ออกขึ้น และได้อธิบายถึงเหตุผลอันร้ายที่

จดหมายเหตของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๑๓

อาจจะเกิดจากเรือนใต้ เพาะจะให้มองซีเออร์ เคอ ตีโล-
โปลิค หมคนกทจะกลับมาเมืองนอก เพราะมองซีเออร์
เคอ ตีโลโปลิค ไปเข้าใจเสียว่าทางที่จะไปเมืองญวนนั้น
ง่ายและสะดวกกว่าทางไปเมืองจีน ซึ่งเป็นข้อทหาพเจ้าได้
คิดค่าน้อยเสมอ และซึ่งมองซีเออร์เคอตีโลโปลิคจะได้เห็น
ด้วยตัวเองเมื่อไปลงเมืองกวางตุ้งแล้ว แต่เพาะจะบ่งกัน
มิให้เสียใจได้ในภายหลังนั้น ข้าพเจ้าได้ยอมสละของ
แปลก ๆ ที่เป็นของรักเพื่อเอาไปให้เจ้าพระยาพระคลังและ
ข้าราชการอื่น ๆ ท่านเหล่านั้นจะได้จัดการปล่อยนักเรียนของ
เราให้พ้นโทษ เพราะในเวลาทคนทั้งสองต้องติดคุกทั้งเลอ
ยาวนานกระทำให้พวกเราละอายใจอยู่บ้าง แต่เจ้าพระยา
พระคลังหรือข้าราชการคนใดก็ไม่กล้าทจะกราบทูลพระเจ้า
แผ่นดิน เพราะกลัวจะถูกกริ้วและกลัวว่าถ้ากราบทูลแล้ว
บางทนักเรียนที่ติดคุกอยู่นั้น จะต้องรับอาญาหนักลงไปอีก
ก็จะเป็นไต่ ของต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้ให้ นั้นไม่ได้ทำให้มีผล
อย่างใดนอกจากยังกันมิให้นักโทษสองคน ต้องถูกสักหน้า
และไต่รับอนุญาตให้ปลูกเรือนเล็ก ๆ ติดกับคุกสำหรับให้
นักโทษสองคนนั้นอยู่ต่างหากเพาะไต่ไม่มีโอกาสมาฟังสวดใน
วันอาทิตย์และวันนักขัตฤกษ์เท่านั้น มองซีเออร์ คอริงไต่

สิ่งอื่นอย่างงาม ๖ อัน กับลูกศรอย่างที ๓๐ เล่ม
 จากเมืองตงเกยเพรารณัน เราจะได้เอาของเหล่านี้ไปให้
 แก่ข้าราชการอีก เพื่อพยายามเอานักเรียนของเราสองคน
 ให้พ้นโทษให้จงได้ ถ้าการนี้สำเร็จตามปรารถนาเราจะ
 ได้ขอบพระคุณพระเยซูเจ้า ถ้าไม่สำเร็จแล้วฉนวนทั้งสอง
 นี้จะต้องเป็นทาสและเป็นนักโทษตลอดชีวิต หรือจะต้อง
 เป็นนักโทษจนกว่าพระเจ้าแผ่นดินจะสวรรคต ในระหว่างนั้น
 เราจะต้องเลี้ยงคตลอกไป และบางครั้งบางคราวก็
 ต้องให้เงินแก่ผู้คุมเพื่อผู้คุมจะได้ผ่อนผันบ้าง การที่จะ
 ต้องจ่ายเงินเช่นนั้น ถึงเราจะไม่บ่นก็จริง แต่เป็นการที่ต้อง
 เติมรายจ่ายขึ้นและในเวลาที่เราอดคตอยู่เช่นนั้น จึงเป็น
 การไม่เหมาะเลย นอกจากที่นักเรียนของเราสองคนต้อง
 ได้รับความทรมานเวทนา เช่นนักบ่งเป็นการตักขุดทรมองซีเออร์
 เฮตยังไปเมืองฉนวนไม่ได้อีก และถึงจะได้มีโอกาสที่จะ
 ให้ไปได้หลายครั้งก็จริง แต่เรายังไม่กล้าที่จะให้ไป
 ในเวลานี้ มีชนนางอยู่คนหนึ่งซึ่งเป็นคนฉลาดกว่าชนนาง
 ทั้งปวง ชอบออกญาพิพัฒน์ และเป็นคนที่ชอบพูดเรา
 มากกว่าคนอื่น ได้บอกกับเราว่า ในเวลานี้ถ้าชนคิตจะให้
 มองซีเออร์เฮตไปเมืองฉนวนแล้ว จะเป็นการไม่เหมาะ
 อย่างยิ่ง

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๗

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตงครกงกรุงศรีอยุธยา ตอน

แผ่นดินพระเจ้าเสือ และแผ่นดินพระเจ้าท้ายสระ

ภาคที่ ๔

คำนำภาคที่ ๓๗

คำแปลจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสซึ่ง
เข้ามาตั้งอยู่ในประเทศไทย เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา ยัง
เป็นราชธานี อันเป็นหนังสือที่มีประโยชน์ทางประวัติ-
ศาสตร์มาก บาทหลวงโลเน รวบรวมพิมพ์เมื่อ พ.ศ.
๒๔๖๓ (ค.ศ. ๑๙๒๐) นับเป็นประชุมพงศาวดาร
ภาคที่ ๓๗ นายอรุณ อมาตยกุล เป็นผู้แปล กรรมการ
ได้ให้เจ้าพนักงานผู้ชำนาญอ่านคำแปลสอบกับภาษาไทย
เดิม เห็นได้ถึงความถูกต้อง จึงได้จัดให้พิมพ์เป็นลำดับ
มา กรมพระดำรงราชานุภาพได้ทรงแต่งอธิบายเหตุที่คณะ
บาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งในกรุงสยามพิมพ์ไว้ในภาคต้น
แล้ว ภาคนี้เป็นภาคที่ ๔

พิทยาลงกรณ์

อุปนายก

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๒๙ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๕

ภาคที่ ๔

เรื่องมองเซนเยอร์เดอซเซ

ก.ศ. ๑๗๐๐ — ๑๗๒๓ (พ.ศ. ๒๒๔๓ — ๒๒๖๐)

เรื่องเจรจาการบ้านเมือง

ก.ศ. ๑๗๐๓ — ๑๗๒๓ (พ.ศ. ๒๒๔๖ — ๒๒๖๐)

การเจรจาที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยได้เป็นมิตรกัน

อย่างเดิม

การเจรจาชนต้น

จดหมายมองเซนเยอร์เดอซเซ ถึงผู้อำนวยการ

คณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม ก.ศ. ๑๗๐๓

(พ.ศ. ๒๒๔๖)

เมื่อปลายนี้ ข้าพเจ้าได้จดหมายถึงท่านจากมา
หลายทาง ข้าพเจ้าจึงเชื่อว่าอย่างไร ๆ ท่านก็คงจะได้รับ
จดหมายของข้าพเจ้าบ้างบางฉบับ เพราะฉะนั้นในทันท่วงที ข้าพเจ้า
จะไม่กล่าวซ้ำถึงเรื่องที่ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองนี้ เพราะ

ข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังแล้วว่าเจ้าพระยาพระคลังได้รับรอง
ข้าพเจ้าอย่างดี และพระเจ้าแผ่นดินกับเจ้าองค์ใหญ่ ผู้เป็น
พระโอรสองค์ใหญ่ก็ได้โปรดในของที่ข้าพเจ้าได้ถวายนั้น

ในจดหมายฉบับหลัง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้มามีงานท่านนั้น
ข้าพเจ้าได้บอกให้ท่านทราบแล้วว่างานทั้งปวงซึ่งได้ตั้งกัน
อย่างนี้ ไม่ได้เป็นผลสำเร็จดังที่คิดไว้ พระเจ้ากรุง-
สยามกับพระมหาอุปราชมีพระราชประสงค์จะพระราชทาน
ของให้เป็นของขวัญของข้าพเจ้าอย่างหนึ่ง แต่กักตักอยู่เพียง
พระราชประสงค์เท่านั้น เพราะของก็ยังหาได้พระราชทาน
ไม่ การที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นนั้น ไม่ทราบว่าจะเป็นด้วยเหตุใด
บางคนเห็นว่า การที่พระเจ้ากรุงสยามและพระมหาอุปราช
ทำเช่นนั้น เพื่อจะแสดงการที่ไม่พอพระทัย ในเรื่องที่ฝรั่งเศส
ไม่ได้รับพระราชสาส์น ซึ่งได้ให้บาทหลวงคาซาร์ตเชิญ
ไปนั้น ให้ล้มพระเกียรติยศดังได้ทรงคาดไว้ เพราะได้ทรง
มุ่งหมายไว้ว่า ฝรั่งเศสจะแต่งตั้งราชทูตเชิญพระราชสาส์น
ตอบของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และคงจะส่งเครื่องราชบรร-
ณาการมาถวาย เหมือนเมื่อครั้งฝรั่งเศสแต่งตั้งราชทูตมาสอง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ

๒๑

คราวในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์^๕เช่น^๒นั้น แต่^๔ท^๔พระ^๔เจ้า^๔
กรุง^๔สยาม^๔ไม่^๔พอ^๔พระ^๔ทัย^๔ยัง^๔กว่า^๔อย่าง^๔อน^๔นั้น^๔ ก^๔ท^๔ไ^๔ท^๔ร^๔ง^๔ท^๔ร^๔า^๔
ว่า^๔บาท^๔หลวง^๔ตา^๔ชา^๔ร^๔ค^๔ไ^๔ไ^๔ไป^๔ยัง^๔เม^๔อง^๔ส^๔ห^๔ร^๔ค^๔ แล^๔ว^๔เล^๔ย^๔ไป^๔เม^๔อง^๔
ป^๔อน^๔ค^๔ี^๔เช^๔ร^๔ โดย^๔มี^๔ไ^๔ท^๔ร^๔ง^๔มา^๔กรา^๔บ^๔ท^๔ล^๔ง^๔เห^๔ต^๔ผล^๔ท^๔น^๔ไ^๔ไ^๔เช^๔อ^๔
พระ^๔รา^๔ช^๔สา^๔ส^๔น^๔ไป^๔ ไ^๔ค^๔มี^๔ค^๔น^๔มา^๔ข^๔อ^๔ก^๔บ^๔ข^๔า^๔พ^๔เจ^๔า^๔ว^๔า^๔ พ^๔ว^๔ก^๔ข^๔อ^๔ล^๔น^๔-
ตา^๔ไ^๔ค^๔กรา^๔บ^๔ท^๔ล^๔ย^๔ห^๔ย^๔ให้^๔พระ^๔เจ^๔า^๔กร^๔ง^๔ส^๔ยา^๔ม^๔มี^๔พระ^๔ทัย^๔ล^๔า^๔เ^๔อ^๔ย^๔
ไป^๔ทา^๔ง^๔อ^๔น^๔ โดย^๔ไ^๔ค^๔พ^๔ยา^๔ย^๔า^๔ม^๔กรา^๔บ^๔ท^๔ล^๔ว^๔า^๔ การ^๔ท^๔ก^๔ค^๔ค^๔อ^๔ก^๔บ^๔
ฝ^๔ร^๔ง^๔เศ^๔ส^๔น^๔ก^๔เ^๔็น^๔การ^๔ไม่^๔ส^๔ม^๔ค^๔ว^๔ร^๔ ใน^๔เว^๔ล^๔า^๔ท^๔ค^๔น^๔มา^๔เล^๔า^๔ให้^๔
ข^๔า^๔พ^๔เจ^๔า^๔พ^๔ง^๔น^๔ ข^๔า^๔พ^๔เจ^๔า^๔ก^๔ไ^๔เ^๔็น^๔ส^๔ม^๔จ^๔ริง^๔อ^๔ย^๔บ^๔าง^๔ แล^๔ะ^๔ใน^๔เร^๔อ^๔ง^๔
น^๔ค^๔เ^๔ม^๔อ^๔น^๔ข^๔า^๔พ^๔เจ^๔า^๔ไ^๔ค^๔เล^๔า^๔ให้^๔ท^๔า^๔น^๔พ^๔ัง^๔ใน^๔จ^๔ด^๔ห^๔มา^๔ย^๔ข^๔ย^๔ก^๔อ^๔น^๔ ๆ^๔
แล^๔ว^๔ คร^๔น^๔มา^๔ภ^๔า^๔ย^๔ห^๔ล^๔ง^๔ไ^๔ค^๔ท^๔ร^๔า^๔บ^๔คว^๔า^๔ม^๔เ^๔น^๔อ^๔น^๔ด^๔ง^๔เร^๔อ^๔ง^๔เห^๔ต^๔-
การ^๔ณ^๔ท^๔ไ^๔เ^๔ก^๔ด^๔ข^๔น^๔ ใน^๔ระ^๔ห^๔ว^๔าง^๔พระ^๔เจ^๔า^๔กร^๔ง^๔ฝ^๔ร^๔ง^๔เศ^๔ส^๔ก^๔บ^๔พ^๔ว^๔ก^๔
ข^๔อ^๔ล^๔น^๔ตา^๔ใน^๔เร^๔อ^๔ง^๔การ^๔ค^๔า^๔ข^๔า^๔ย^๔ จ^๔น^๔ด^๔ง^๔ก^๔บ^๔จะ^๔เ^๔ก^๔ด^๔แ^๔ก^๔แ^๔กร^๔า^๔ว^๔ก^๔น^๔ข^๔น^๔
ข^๔า^๔พ^๔เจ^๔า^๔จ^๔เ^๔็น^๔ว^๔า^๔การ^๔ท^๔ห^๔ว^๔า^๔พ^๔ว^๔ก^๔ข^๔อ^๔ล^๔น^๔ตา^๔กรา^๔บ^๔ท^๔ล^๔ย^๔ห^๔ย^๔
พระ^๔เจ^๔า^๔กร^๔ง^๔ส^๔ยา^๔ม^๔น^๔เ^๔็น^๔การ^๔ไม่^๔จ^๔ริง^๔ แต่^๔ด^๔ง^๔จะ^๔ร^๔อ^๔ย^๔า^๔ง^๔ไร^๔
ก^๔ตาม^๔ การ^๔ท^๔ง^๔ป^๔ว^๔ง^๔ก^๔ค^๔ง^๔อ^๔ย^๔ตาม^๔เด^๔ิ^๔ม^๔น^๔เ^๔น^๔เอง^๔ แล^๔ะ^๔ใน^๔ระ^๔ห^๔ว^๔าง^๔
ท^๔การ^๔ย^๔ค^๔าง^๔อ^๔ย^๔น^๔น^๔ ก^๔พ^๔อด^๔พระ^๔เจ^๔า^๔กร^๔ง^๔ส^๔ยา^๔ม^๔ไ^๔ค^๔เล^๔ด^๔ไ^๔ส^๔ว^๔ร^๔-
ค^๔ค^๔* พระ^๔เจ^๔า^๔เ^๔น^๔ค^๔น^๔พระ^๔ร^๔อง^๔ค^๔น^๔ไ^๔ค^๔บ^๔ง^๔ค^๔ย^๔ไฟ^๔ร^๔พา^๔ข^๔า^๔เ^๔น^๔ค^๔น^๔

* หมายถึงสมเด็จพระเพทราชา

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๒๓

และถ้าพวกฝรั่งเศสมาถึงแล้ว ก็จะไปทูลเป็นพระราชธรรมา
ให้ฝรั่งเศสไปเปรียบยี่งกว่าชาติอื่น ในข้อนี้มีพระราช
ประสงค์จะให้ข้าพเจ้ามีหนังสือออกไปยังประเทศฝรั่งเศส
และบอกให้พ่อค้าฝรั่งเศสในอินเดียทราบ และมีพระราช
ประสงค์จะให้ข้าพเจ้ารับรองว่า พ่อพวกพ่อค้าฝรั่งเศสได้รับ
จดหมายของข้าพเจ้าแล้ว เรือฝรั่งเศสจะได้มายังเมืองไทย
โดยทันที ในเรื่องนี้จนถึงกับรับสั่งให้ขุนนางบางคนให้มา
คาดคั้นให้ข้าพเจ้าสัญญาให้จริงใด แต่ข้าพเจ้าได้ให้กราบ
ทูลเสมอว่า ข้าพเจ้าไม่ได้เกี่ยวข้องของด้วยการค้าขายอย่างใด
แต่เพื่อจะไม่ให้ขัดพระทัย ข้าพเจ้าจะได้มีหนังสือไปยัง
ประเทศฝรั่งเศส บอกให้ชาวฝรั่งเศสทราบว่า พระองค์ทรง
พระเมตตาแก่ประเทศของเรามาก ทั้งจะมีจดหมายไปบอก
ให้ท่านผู้อำนวยการค้าขายฝ่ายอินเดียให้ทราบด้วย แต่ที่จะ
ให้ข้าพเจ้ารับรองว่าการคงจะขึ้นไปตามพระราชประสงค์นั้น
ข้าพเจ้ารับรองไม่ได้ เพราะในการครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่มี
หน้าที่จะบังคับใด

ข้าพเจ้าได้รับรองว่าหนังสือที่ข้าพเจ้าจะมีไปอย่าง
ว่านี้ จะได้มีไปในราวเดือน พฤศจิกายน หรือ ธันวาคม

แต่ในเวลาที่จะมีไปนั้นก็จะต้องแน่ใจเสียก่อนว่า พระเจ้าแผ่นดินยังคงทรงพระราชดำริอย่างเดิมมิได้เปลี่ยนแปลงอย่างใด และการขานเมืองจะต้องรีบรื่อยเป็นปรกติพอที่จะให้พระเจ้ากรุงสยามได้มีเวลาดำรงการภายนอกได้ เมื่อเวลาที่มีโอกาสที่จะฝากหนังสือไปทางเมืองจีนได้ ข้าพเจ้าก็หาได้ฝากไปไม่ และกบฏความเสียด้วยซ้ำ เพราะเหตุว่าต้องการเวลาเพื่อจะได้คอยดูให้แน่เสียก่อนว่า การจะดำเนินไปอย่างไรต่อไป การที่ข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังทั้งนี้ ก็ประสงค์อย่างเดียวแต่จะให้ท่านทราบว่า ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มีจดหมายมาฉีกก่อน ๆ ได้มีเหตุการณ์ดำเนินมาอย่างไรเท่านั้น เมื่อท่านได้ทราบข้อความตามนั้นแล้ว ท่านจะจัดการอย่างไรต่อไปก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควร และเมื่อท่านจะเห็นควรนำความกราบทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสให้ทรงทราบหรือไม่นั้น ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรทั้งสิ้น

ข้าพเจ้าจะต้องรับสารภาพว่า เมื่อข้าพเจ้าได้เห็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ดำรงการที่จะให้ฝรั่งเศสกับไทยทำการค้าขายติดต่อกันออก และจะเอาคณะบาทหลวงเป็นสายสำหรับให้การนี้ได้สำเร็จไปนั้น เป็นการทำให้ข้าพเจ้าไม่พอใจ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕

อย่างนี้ เพราะข้าพเจ้าได้เห็นแล้วว่า การที่ฝรั่งเศสกับไทย
ได้มีไมตรีติดต่อกันนั้นได้ทำให้ เป็นผลร้าย เกิดขึ้นเพียงไร
การที่ได้เป็นมาแล้ว ในเวลาที่เกิดจาก จลครองพระราชบิดา
ของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวฝรั่งเศส
ไม่พอใจอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรไว้วางใจในพระเจ้า
แผ่นดินพระองค์นั้น ซึ่งปฏิบัติการแต่ตาม ความพอใจพระทัย
และทั้งพระทัยก็กลบกลอกไม่แน่นอนด้วย ยิ่งข้าพเจ้ารัก
พระองค์มากจนกระทั่งทำให้ข้าพเจ้าเห็นว่าการต่าง ๆ ที่มีคน
เล้าถึงพระอธิษฐานนั้นเป็นความจริงทั้งนั้น ถ้าแม้ว่าจะกลับ
พระทัย ในเวลาอันรวดเร็วเช่นนั้นได้ ก็จะเป็นการประหลาด
อย่างยิ่ง บางทีถ้าได้เกิดการขอลดโทษอย่างนี้ก็อาจจะทำให้
เปลี่ยนพระนิสัยได้บ้างกระมัง แต่ขอลดโทษในเมืองชนบท
ไม่แรงพอที่จะคุ้มครองเมืองซึ่งมีกษัตริย์อันมีนิสัยเต็มไป
ด้วยโทษโมหะ และยังมีอำนาจเด็ดขาดที่จะทำตามโทษ
ได้ทุกอย่างแล้ว ก็เป็นอันไม่ได้อะไรเอง การที่พระเจ้า
แผ่นดินทรงบดคนพระองค์นั้นเป็นราชทายาท ผู้ที่สมควรจะ
ครองราชสมบัติโดยแท้อย่างแสนสาหัส และทรงบดคน
ขุนนาง ข้าราชการ ทหารบก พระอนุชาจนลงท้าย ได้มาเสีย

หมดทุกคน ถึงพวกข้าราชการผู้ใหญ่และพระสงฆ์จะกราบ
ทูลทักทานเท่าไรก็ไม่ฟังน ทงการททรงลงพระอาญาอย่าง
ร้ายกาจแก่พระราชาบุตรทั้ง ๒ ของพระองค์ ซึ่งพระองค์ไม่
ไว้วางพระทัยและทรงลงพระอาญาเข่นย่นต่ออยู่เสมอนั้นก็ทำให้
เห็นได้ชัดว่า คงมีบุคคลบางจำพวกที่จะไม่ยอมทนไปได้
นานสักเท่าไร และจำเ็นทพระองค์จะต้องกลับใจเสียโดย
เร็ว การทงปวงเหล่านี้ทำให้ข้าพเจ้าหนักใจเข่นอันมาก
เพราะข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้มีใครรัก
ชอบพวกเราเลย ข้าพเจ้าจึงเกรงว่าถ้าไม่มีเรือพ่อค้าฝรั่งเคส
มาตามพระราชประสงค์แล้ว ก็ยากที่จะทงถ่อว่าเป็นการ
ทฝรั่งเคสติดก และคงจะทงแก่แก่นกับพวกเราในโรงเรียน
เป็นแน่

การทเจ้าพระกรุงสยามมีพระราชประสงค์จะให้พ่อค้า
ฝรั่งเคสมาทำการค้าขายและมาตั้งห้างในพระราชอาณา
เขตนั้น ก็ด้วยเหตุเหล่านี้ คอ ๑ พระราชอาณาเขตสยาม
กว้างโรยลงไปมาก ด้วยเหตุว่าไม่มีชาวยุโรปมาเลย และ
พ่อค้าทางอินเดียนก็มาน้อยทสค ๒ เพราะได้ทราบข่าวว่า
เจ้าอนสืบสายโลหิตของพระราชวงศ์ฝรั่งเคสองค์หนึ่ง ได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ

๒๓

ชนครองแผ่นดินสเปน และประเทศฝรั่งเศสกับประเทศ
สเปนได้เป็นไมตรีกันอย่างสนิทแล้ว ๓ เพราะอังกฤษได้
ไปตั้งตัวอยู่ที่เกาะ ปุโลคอนคอส ซึ่งเป็นเกาะอยู่ในระหว่าง
เมือเขมรและเมือญวน และการทออังกฤษไปตั้งอยู่ที่เกาะ
ปุโลคอนคอสเช่นนี้ กระทำให้อังกฤษเป็นใหญ่ในทะเลจีน
ญวน และไทย ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็ทรงเชื่อว่าพวก
อังกฤษคงจะไม่ลืมในการที่พวกอังกฤษถูกฆ่าตายในเมืองมริท
และในการที่ฆ่าพวกอังกฤษครั้งนั้น พระราชบิดาของพระ-
องค์เป็นต้นเหตุด้วย เพราะฉะนั้นการทออังกฤษมาตั้งอยู่แถบ
ชายพระนครเช่นนี้ จึงกระทำให้พระองค์ทรงพระทัยขุ่น
๔ เพราะพระเจ้ากรุงสยามทรงเกรงพวกชอลันดา เพราะ
พวกชอลันดาไม่พอใจในพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ อย่างยิ่ง
และเมื่อเรื่องทอวรัชใจพวกชอลันดาอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น
จึงทรงเกรงว่าพวกชอลันดาจะคิดการร้ายอย่างหนึ่งอย่างใด
การต่าง ๆ เหล่านี้จึงกระทำให้ทรงเห็นว่า ถ้าฝรั่งเศสได้
ออกหนุนแล้วก็คงจะเป็นการช่วยให้บาทพระทัยลงเย็นอันมาก
จึงทรงพยายามที่จะทำไมตรีกับฝรั่งเศสตั้งข้าพเจ้าได้กล่าว
มาข้างบนแล้ว

จดหมายมองเซนต์เออร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการ

คณะกรรมการต่างประเทศ

เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๓ (พ.ศ. ๒๔๔๖)

ด้วยบาทหลวงซมา ซึ่งประจำอยู่เมืองจีนและเพื่อน
พวกคณะแซงโอกส์แตง จะผ่านไปทางเมืองฝรั่งเศสเพื่อไป
เมืองอิตาลี ข้าพเจ้ากับเจ้าพระยาพระคลังจึงฉวยโอกาสนี้
ที่จะเขียนจดหมายถึงท่านเพื่อบอกข่าวในเมืองไทยว่าการใน
เวลานั้นอย่างไรบ้าง ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองไทยได้ ๑
แล้ว ได้เห็นว่าการในบ้านเมืองสงบเรียบร้อยดีเพราะพระเจ้า
แผ่นดินทรงพระปรีชาสามารถได้ปราบปรามพวกกบฏที่ได้
คิดการจลาจลขึ้น พระเจ้ากรุงสยามกับทั้งพระโอรสได้ทรง
แสดงความยินดีในการที่ข้าพเจ้าได้มาถึงเมืองไทย และได้
ทรงเต็มใจรับของที่ข้าพเจ้าได้ถวายด้วย ข้าพเจ้ามีความ
ประหลาดใจมากที่ได้เห็นโรงเรียนมีจำนวนนักเรียนเกือบเท่า
จำนวนที่อยู่ออก ๒๐ ปีมาแล้ว พวกฝรั่งเศสซึ่งมีแต่
จำนวนเล็กน้อยได้แต่งงานมีภรรยาในเมืองเอง ตกเป็นท
พอใจและได้อยู่เป็นสุขสบายดีมาก ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะ
ได้ทราบแล้วว่าเมื่อ ๒ ปีล่วงมาแล้ว มีเรือฝรั่งเศสลำ ๑

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๑

๒๕

จากเมืองสัทร์ทรีไปเมืองจิน ไค้ถูกพายุอย่างแรงจึงต้อง
เข้ามาซ่อมแซมในเมื่อนั้น และพระเจ้ากรุงสยามก็ทรง
พระเมตตาช่วยเหลือเรือล้านเป็นอันมาก คือไค้พระราชทาน
ทนายให้พวกนายเรือพัก และไค้พระราชทานทองคำให้
สินค้าขนเก็บด้วย ส่วนนายอากรต่าง ๆ นั้น ก็ไค้ทรงยกเว้น
ไม่เก็บอย่างใดเลย เหมือนเมื่อครั้งราชบริษัทไค้เคยรับความ
ยกเว้นเมื่อไค้มาตั้งห้างในเมืองนั้นเช่นเดียวกัน ทั้งไค้รับสั่ง
ว่ามีพระราชประสงค์ อย่างยิ่งที่จะให้พ่อค้ามาตั้งการค้าขาย
ในพระราชอาณาเขต และถ้าพ่อค้าฝรั่งเศสไค้มาแล้ว ก็
ทรงปกครองบำรุงทุกอย่าง ในระหว่างที่ทรงพระราชดำริ
อยู่เช่นนั้น ไค้เสด็จสวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ พระมหา
อุปราชซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ไค้เสวยราชสมบัติ
แทนพระบิดา ก็ไค้มีพระราชดำริเช่นเดียวกับพระราชบิดา
พอไค้ขึ้นครองราชสมบัติก็ไค้ทรงแสดงพระองค์ว่าพอพระทัย
ที่จะให้พ่อค้าฝรั่งเศสเข้ามาค้าขายในเมืองนั้น ข้าพเจ้าไค้
ถวายพรในการที่ไค้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ซึ่งเป็นการ
พอพระทัยมาก และในพระราชดำริสัถยอนั้นไค้รับสั่งว่า ทรง
มีความนับถือประเทศฝรั่งเศสมาก และไค้รับสั่งต่อไปว่า สิ่ง

ข้าพเจ้าจะทำให้พอพระทัยนั้นไม่ใช่ว่าโดยที่ข้าพเจ้า
 จะเป็นธุระช่วยให้ไมตรีซึ่งเคยมีในระหว่างไทยกับฝรั่งเศส
 มาแต่ก่อนนั้นได้คงมีอยู่ตามเดิม และได้รับสั่งว่าถ้าพวก
 ฝรั่งเศสจะมาจากประเทศฝรั่งเศสก็ดี หรือมาจากอินเดียก็ดี
 ถ้าได้เข้ามาค้าขายในพระราชอาณาเขตแล้ว ก็ให้พระราช
 ทานโอกาสให้ไปทำการค้าขายตามท่าเรือต่าง ๆ ได้ทุกแห่ง
 และส่วนราชบริพารฝรั่งเศสโดยเฉพาะนั้นจะได้พระราชทาน
 พระราชานุญาตให้มาค้าขายในพระราชธานี หรือที่แห่ง
 ใด ๆ ก็ได้แล้วแต่บริพารจะพอใจ เพื่อจะได้มาตักหาและ
 จะได้พระราชทานสิทธิต่าง ๆ เสมอหน้ากันกับพวกฮอลันดา
 ในพระราชหัตถเลขาซึ่งทรงตอบ จดหมายของข้าพเจ้าได้ให้
 เจ้าพระยาพระคลังถวายนั้น มีกระแสรับสั่งโดยเฉพาะให้
 ข้าพเจ้าบอกความทั้งนี้ไปยังประเทศฝรั่งเศสและอินเดีย
 เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายฉบับนี้มายังท่าน ตาม
 พระราชโองการ แล้วข้าพเจ้าจะได้บอกไปยังผู้อำนวยการ
 บริพารที่เมืองปอนดิเชอรี เมืองสุทรี และเมืองเบงกอลให้
 ทราบเหมือนกัน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๓๑

ข้าพเจ้าอยากจะกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามว่า ใน
เรื่องที่จะโปรดกรุณาแก่พวกพ่อค้าฝรั่งเศสนั้น ข้าพเจ้าคง
จะได้รับหนังสือตอบโดยเร็ว แต่หากว่าการเดินเรือในเมือง
นทองอาศัยฤกษ์มรณะ และมรณะนั้นบางทีกลาเข้าไปเป็นการ
ไม่แน่แท้ ข้าพเจ้าจึงไม่กล้ากราบทูลรับรอง แต่ได้พยายาม
จัดการให้บาทหลวงอีกาเดินทางไปถึงเมืองมะริดในต้นฤกษ์มรณะ
อพยพมาจากเหนือ และให้บาทหลวงลงเรือฉางแวท จะออก
จากเมืองมะริดจะให้ไปลงเมืองปอนตีเชร์หรือเมืองเบงกอล
ก่อนที่เรือยวรัชชังจะกลับไปยังประเทศฝรั่งเศสจะได้ออกจาก
เมืองเหล่านั้น

เมื่อข้าพเจ้าได้จัดการไปดังนี้แล้วก็หมดหน้าที่ที่จะทำ
อะไรต่อไปอีกได้ นอกจากมอขการเรื่องนี้ให้พระเป็นเจ้า
ได้จัดการต่อไป และเชื่อในความสามารถของท่านอย่าง
เดียวเท่านั้น พระเจ้ากรุงสยามและบรรดาข้าราชการหวัง
พระทัยและหวังใจว่า ท่านคงจะได้นำความเรื่องนี้กราบ
ทูลพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และเชื่อกันว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
จะทรงยินดีในการที่พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงจัดการอย่างนี้
เพื่อจะได้เป็นไมตรีกับกรุงฝรั่งเศสต่อไป และหวังใจกันว่า

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะทรงตอบโดยพระอภัยาคัยดี ในการ
 ๕ ๕ ๑ ๕ ๕ ๕
 เรืองนขอท่านได้โปรดฟังข่าวที่หัวหน้าโรงเรียนสามเณร
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 กรุงปารีสด้วย เพราะหัวหน้าโรงเรียนจะได้ส่งจดหมาย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ขยับให้แก่ท่านพร้อมด้วยบาทหลวงอิตาเลียน และหัวหน้า
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 โรงเรียนจะได้เล่าความต่าง ๆ ให้ท่านฟังนอกจากข้อความ
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ทมิในจดหมายขยับนอกหลายอย่าง เพราะข้อความต่าง ๆ
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ข้างเข้าไม่ได้กล่าวในจดหมาย ขยับนี้ โดยเกรงว่าเจ้า-
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 พระยาพระคลัง และทปรัษา ราชการของ พระเจ้ากรุงสยาม
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 จะเบื่อ

๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 แต่เพื่อจะให้จดหมายขยับนี้เนื้อความโดยตลอดและ
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ละเอียดตามความปรารภของเจ้าพระยาพระคลังแล้ว จึง
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 เป็นการจำเป็นที่ข้าพเจ้าจะต้องเล่าให้ ท่านฟังถึงความเห็น
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ของพวกไทยในพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่คือ พวกไทยเข้าใจ
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 กันว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่นคงจะได้ครองราชสมบัติ
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 โดยยุติยาว และโดยมีความผาสกตลอดรัชกาล การที่ไทย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 คิดเช่นนั้นก็โดยย้เอาเหตุผลชนชงไทยถือว่าถูกยติ กล่าว
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 คือ แต่ก่อนมาเจ้าแผ่นดินเขมรไม่ยอมส่งช้างเผือกให้ไทย
 ๕ ๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 เลย และการที่ไทยไม่ยอมยกเป็นกาลชำนานมาแล้ว ครน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๓๓

มาในเย็นเจ้าแผ่นดินเขมรได้ส่งช่างเผือกเข้ามา โดยแต่ง
ราชทูตและผู้คนเป็นอันมากให้นำช่างเผือกมาถวาย เมื่อ
เวลาช่างเผือกมาถึงนั้น บรรดาชนนางข้าราชการทวย-
ราษฎร์ทั่วพระราชอาณาเขต ได้จัดการรับช่างเผือกอย่าง
เอิกเกริกด้วยความยินดี ฝ่ายพวกพราหมณ์ของพระเจ้ากรุง
สยามก็คล่องช้างสีดาได้ ๑ เชือก แต่ช่างเชือกนั้นมีลักษณะ
งามมากซึ่งไม่มีใครได้เคยเห็นเลย ช่างตัวนั้นจะแก่ก็จริง
แต่งาเล็กมาก หางก็ประหลาดซึ่งเป็นการที่คนไทยเห็นว่า
เป็นการอัศจรรย์มาก ฝ่ายเจ้าลาวก็แต่งทูตลงมาซึ่งพระสงฆ์
มอญเป็นหัวหน้าคุมมา ฝูงนี้ตกตามฤดูกาลซึ่งจะทำให้ไธนา
บริบูรณ์มาก

เมื่อเวลาท่านอ่านหนังสือฉบับนี้ ท่านคงจะนึกว่าเป็น
หนังสือแขก หาใช่หนังสือชาวยุโรปไม่ แต่หนังสือฉบับนี้
แต่งตามแบบของไทย ซึ่งไม่ตรงกับความต้องการของ
ฝรั่งเศสเลย และพวกมิชชันนารีก็ไม่ทราบว่าเรแก่ใจได้
อย่างไร เพราะฉะนั้นพวกบาทหลวงได้แต่อ่อนวอนพระ
เจ้า ให้โปรดขอกับบรรดาผู้ที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่
สูง ๆ ซึ่งต้องรับน้ำหนักของการแผ่นดิน และขอพระราช

ก็ได้ออวนพระเป็นเจ้า ขอให้ไปรক্তท่านโดยเฉพาะและ
ทรงรอบครวของท่านด้วย

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการ

คณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๖ เดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๓ (พ.ศ. ๒๔๔๖)

การทางเมืองไทยได้มีเรื่องขึ้นอีกแล้ว และถึงข้าพเจ้า
จะตั้งใจว่าจะไม่เกี่ยวของด้วยสักเท่าใดก็ไม่ไหว เพราะเห็น
การจำเป็นจำใจข้าพเจ้าต้องเกี่ยวด้วยจนได้ จึงอยู่การที่
ข้าพเจ้าต้องเกี่ยวด้วยการเมืองไทยคราวนี้เป็นแต่เพียงเป็น
ล่ามของคนทาสีข้าพเจ้าเท่านั้น คือว่า เขาให้พูดอย่างไรก็
พูดตามเขาโดยไม่ต้องเพิ่มเติมอะไรในส่วนของข้าพเจ้าเลย
หนังสือทาสีข้าพเจ้าได้มีไปยัง มองซิเออร์ ปองซาตแรงนั้น ก็
เป็นใจความตามที่ไทยบอกให้เขียนทั้งนั้น หนังสือฉบับ
ข้าพเจ้าได้ส่งมายังท่านโดยยังไม่ปิดผนึก เพราะข้าพเจ้าจะ
ต้องการให้ท่านอ่านและให้ท่านพิจารณาเห็นว่าควรส่งให้
มองซิเออร์ ปองซาตแรงหรือไม่ ข้าพเจ้าได้บอกให้บาทหลวง
อิตาเลียนผู้นำจดหมายฉบับนั้น ให้เข้าใจในเรื่องนี้โดยตลอด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๓๕

แล้ว เมื่อท่านเห็นว่าจะไม่ควรส่งหนังสือให้มองซิเออร์-
ปองชาตแรง บาทหลวงอิตาเลียนจะได้ไม่ตกใจ

พระเจ้าแผ่นดินไคสัรวรคคเมอตนเคอนกมภาพนชน
เอง พระมหาอุปราชไคสัรวรคคเมอตนเคอนกมภาพนชน เพราะท่าน
พระองค์สมควรจะครองราชสมบัติใดดีกว่าพระองค์อื่นที่มี
พระชนม์เพียง ๑๔ หรือ ๑๕ ปีเท่านั้น แต่ทว่าจริงราชสม-
บัติควรจะได้แก่พระองค์อื่น เพราะท่านพระองค์ใดประสงค์
จากพระองค์หญิงซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่า ครั้นพระเจ้า
แผ่นดินองค์ใหม่ได้ขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ก็หาได้ฆ่า
พระองค์อื่นไม่ได้ แต่กลับแสดงความรักใคร่ปรองดองและ
ทรงสัญญาว่าถ้าพระองค์อื่นสมควรจะครองราชสมบัติใดเมื่อ
ใดก็จะทรงเวนราชสมบัติให้ ข้าพเจ้าได้เห็นบรรดาผู้ที่เป็น
หัวหน้าของชนชาวประเทศอื่น ๆ ได้ถวายพรในการที่ได้
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ข้าพเจ้าจึงได้ถวายพรตามอย่าง
เขาย่าง พระเจ้าแผ่นดินไคสัรวรคคเมอตนเคอนกมภาพนชน
คอบด้วย ในพระราชดำริที่ตอบมานั้น ได้ทรงยกย่อง
สรรเสริญประเทศฝรั่งเศสโดยยืดยาวมาก และได้รับสั่งแก่
ข้าพเจ้าว่าถ้าข้าพเจ้าจะทำการให้เป็นทพพระทัยแล้วก็ไม่

การอย่างใดที่จะพอพระทัยยิ่งกว่าที่ข้าพเจ้าจะจัดการให้พระ
 ราชไมตรีซึ่งเคยมีในระหว่างประเทศสยามและประเทศ
 ฝรั่งเศสมาแต่เดิมได้กลับมาขึ้นอีก ถ้าได้ทรงเห็นพ้องคำ
 ฝรั่งเศสมายังเมืองไทยนี้แล้ว ก็ทรงยินยอมเป็นอย่างยิ่งและ
 จะได้ทรงปกครอง ทั้งจะทรงอนุญาตให้พ่อค้าเหล่านั้นได้ตั้ง
 ห้างในที่ต่าง ๆ ได้ตามความพอใจ และจะได้พระราชทาน
 สิทธิให้เท่ากับพวกฮอลันดา จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้ามีจดหมาย
 บอกขอความตามทรงสั่งไปยังประเทศฝรั่งเศสและประเทศ
 อื่นเคียด เพราะทรงมีพระทัยว่าพอพวกฝรั่งเศสได้รบหนึ่งสัปดาห์
 ของข้าพเจ้าแล้ว ในไม่ช้าก็คงจะมีเรือพ่อค้ามาจากประเทศ
 ฝรั่งเศสและประเทศอื่นเคียด เพื่อกำทำการค้าขายในพระ
 ราชอาณาจักรเขต การที่มิมีพระทัยเพียงเท่านั้นยังหาพอไม่ ยัง
 จะกลบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบเสียอีกว่าพวกพ่อค้าคงจะ
 มาเมืองไทยโดยทันที ข้าพเจ้าจึงกราบทูลว่า ข้าพเจ้าจะ
 ได้นำข้อพระราชดำริ บอกไปยังประเทศฝรั่งเศสและอื่นเคียด
 โดยหาโอกาสที่จะส่งหนังสือไปอย่างรวดเร็วที่สุดที่จะส่งไป
 ได้ แต่ขออย่าให้ข้าพเจ้ารับผิดชอบในการเรื่องนี้เลย เพราะ
 การจะสำเร็จหรือไม่เป็นการที่ข้าพเจ้าจะบังคับไม่ได้เลย ทั้ง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๓๓

ในเวลานั้นการขานเมืองก็ยังไม่ปรกติ ข้าพเจ้าจึงสงสัยว่า
การเรือนคงจะไม่สำเร็จเป็นแน่ แต่ถึงแม้ว่าข้าพเจ้าได้
กราบทูลเช่นนั้นก็ยังไม่พอพระทัย จึงได้มีรับสั่งให้
ข้าราชการบางคนมาพุดคาคคนข้าพเจ้าในเรื่องนอก เพราะ
ฉะนั้นเพื่อจะให้ทรงเห็นว่าข้าพเจ้ามิได้เพิกเฉยในสิ่งทั้ง
พระทัยนักหนาเช่นนั้น และเพื่อจะไม่ให้เสียจากข้าพเจ้า
ได้กราบทูลไว้นั้น ข้าพเจ้าจึงหาโอกาสฝากจดหมายไปกับ
บาทหลวงอิตาลีคนหนึ่ง ชื่อ โกลาซซ์มา ซึ่งเป็นบาทหลวง
คณะแซงโอกส์แห่งประจำอยู่ ณ เมืองจีน ในเวลานั้นจะกลับไป
ไปยังประเทศอิตาลีและเดินทางผ่านฝรั่งเศสด้วย

ข้าพเจ้าจึงได้กราบทูลว่า ถ้าเป็นการชอบด้วยพระ
ราชดำริแล้ว ข้าพเจ้าจะได้มีจดหมายฝากบาทหลวงคนนั้น
ไปยังประเทศฝรั่งเศส เพื่อบอกให้ทราบถึงพระราชดำริที่
ทรงพระกรุณาแก่ราชบริษัทฝรั่งเศส ถ้าหากว่าได้เดินทาง
โดยเร็วทัน แล้วบาทหลวงคนนั้นคงจะถึงเมืองมริคโดยเร็ว
เพื่อหาเรือที่จะออกจากเมืองมริคในต้นมรสุมและกระให้ไป
ถึงเมืองปอนติเชอร์หรือเมืองเบงกอล ก่อนที่เรือของบริษัทจะ
กลับไปยังทวีปยุโรป ตามที่ข้าพเจ้ากราบทูลถึงนพระเจ้ากรุง

สยามทรงเห็นชอบด้วย จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานจัดการ
ให้บาทหลวงอิตาเลียนได้ออกเดินทางโดยเร็ว

ตามเรื่องททรงพระราชดำริเช่นนั้น ไม่ใช่เป็นเรื่อง
ใหม่หรือเรื่องสำคัญอย่างใดเลย และถ้าชาวฝรั่งเศสนิยม
ยินดีในเรื่องนี้จะเป็นการทหาพเจ้าเข้าใจผิดไปมาก เพราะ
ในเรื่องนี้ไม่ได้กล่าวถึงอะไรนอกจากเรื่องบริษัทรอพ่อค้า
และห้างซึ่งล้วนแต่ต้องอยู่ในความเอื้อเฟื้อและความกรุณา
ของไทยทั้งสิ้น ถ้าจะพูดสั้น ๆ แล้วการเรื่องนี้คงลงรูป
เก็บซึ่งบริษัทยุโรปเคยจัดทำมาก่อนการจลาจลนั้นแล้ว แต่ใน
ครั้งนั้นแปลกอยู่ข้อเดียวที่จะให้ฝรั่งเศสได้รบสิทธิเท่ากับ
พวกฮอลันดาเท่านั้น อนึ่ง การที่พระเจ้าแผ่นดินสยามชักชวน
ให้พ่อค้ามาทำการค้าขายนั้น ก็ไม่ได้ชักชวนแต่เฉพาะ
ประเทศฝรั่งเศสแห่งเดียว แต่ได้ทรงชักชวนพวกอังกฤษ
พวกเดนมาร์ก และชาวยุโรปทั้งหลายซึ่งมีความปรารถนาจะ
มาตั้งค้าขายในพระราชอาณาเขต โดยฐานอย่างเดียวกัน
ทั้งนั้น ถ้าการททรงพระราชดำริเช่นนั้นเป็นทพอใจของ
ฝรั่งเศสแล้ว ถ้าเช่นนั้นนิสัยของฝรั่งเศสคงจะได้เปลี่ยนแปลง
ไปมาก แต่ถ้านิสัยฝรั่งเศสไม่ได้เปลี่ยนแปลงแล้วการ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๓ ๕

^๕ ททรวงพระราชการ^๐เช่นนกกิ่งจะ^๔ไม่เป็น^๕พอใจของพวกฝรั่ง^๖เศษ
^๗เป็นแน่ เพราะชาว^๘ฟร้ง^๙ศกว่า^{๑๐}ฝรั่งเศสต้องการอย่างอื่นนอก
จากการตั้งหา^๒ง แต่จะอย่างไรก็ตามชาว^๓เฟากทองเชย่น
จดหมายตามความต้องการของ^๔ไทย

ในส่วนความคิดและความเห็นของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ
นั้น ข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังโดยย่อแล้ว ในจดหมายที่
ข้าพเจ้าฝากไปทางเมืองจีนแล้ว ตามที่ข้าพเจ้าได้เล่าถึง
ความเดือดร้อนของเมืองนี้ ถึงความไม่แน่นอนของรัฐบาล
ปัจจุบันนี้ ถึงพระนิสัยของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ อันจะ
เชื่อพระวาจาไม่ไค้กันเป็นสิ่งที่จริงทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าพระเจ้า
แผ่นดินองค์นี้ต้อง รอนพระทัยด้วย ยังต้องทำศึกสงครามอยู่
ก็จริง แต่ถึงทั้งนี้ก็ยังคงให้คร่ำและทรงกรวกราบอยู่
เสมอเท่ากยไม่มีเรื่องอะไรมาทวนพระทัยเลย และการที่
มศกชนคราวันักโดยเจ้าเมือง นครศรีธรรมราชไม่ยอมอ่อน
น้อมโดยถือว่าไม่ใช่พระเจ้าแผ่นดิน ทั้งเจ้าเมืองสงขลา
ก็ขัดทานกลสมทบเข้าด้วยกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช พระ
เจ้าแผ่นดินองค์นี้ไปรบกวนในการที่จะไปแย่งชิงเกือกทองหญิง
และชายเพื่อเอาไปเป็นทาสสำหรับไว้ใช้ในวัง เมอสองสาม

วนมาเองได้มีพวกญวนและไทยเขารัดขังตั้งบ้านเรือนใกล้
กับโรงเรียนได้ ตันตกใจวิ่งมาขอให้เราช่วย เพราะเจ้า
พนักงานได้มาติดขอเต็กลูกของ คนเหล่าน จึงเกรงว่าเต็ก
พวกนี้จะถูกจับเข้าไปในวัง พวกนี้คิดจะบอกเจ้าพนักงานว่า
ตัวเขาและลูกเป็นทาสขายตัว อยู่กับพวกบาทหลวง เพราะ
ฉนั้น พอรุ่งขึ้นพวกนักได้ไปทำหนังสือขอมตัว เป็นทาสของ
บาทหลวงตามทักไว้ แล้วได้พาลูกมาขอให้เรารับไว้ซึ่ง
เป็นการที่เราจะไม่ยอมไม่ได้ เพราะถ้าจะคิดถึงส่วนประ-
โยชน์ของเต็กเหล่านแล้ว ถ้ามาอยู่กับเราอาจหวั่นให้
นับถือศาสนาคริสต์แทนได้ แต่ถาชนปล่อยตามลำพังแล้ว
เต็กพวกนี้คงจะประพฤติตามเยี่ยงอย่างของผู้ใหญ่ ส่วนเต็ก
ผู้หญิงซึ่งจะต้องระวังมากกว่าเต็กผู้ชายนั้น เราได้เอาไป
เทวฝากไว้กับผู้หญิงแก่ ๆ ทเขารัดและผู้หญิงเหล่านได้
จัดการซ่อนเต็กผู้หญิงไว้อย่างคิတ်สัดที่จะซ่อนได้

แต่ถงเราได้จัดการของกันเต็กเหล่านไว้จริง แต่เรา
จะอดอย่างไรไม่ได้ว่าเต็กเหล่านจะพินอนตรายแล้ว ถ้าไทยยก
พวกมาจับเต็กเหล่านแล้วเราจะต้องเดือดร้อนมาก การทษาพเจ้า
เลามาให้ทานฟังตงน กอตกจนความสงสารพวกญวนเหล่าน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๔๑

นี้ไม่ได้ เพราะพวกญวนเหล่านี้ได้หนีมาจากเมืองญวน
เพราะทนการงานและทนความเดือดร้อนไม่ได้ ครั้นหนีมา
หาทนายนักกลับใจ ความเดือดร้อนยิ่งกว่าเก่าซึ่งตัวหนีมาคิด
ว่าพ้นแล้วเสียอก เพราะฉะนั้นพวกญวนโดยมากจึงคิดอพยพ
ไปอยู่ที่อื่นซึ่งจะขาดทางศาสนา และเขาพูดกันว่าพวกญวน
จะอพยพไปอยู่ที่เกาะปัลโลคอนคอ ซึ่งเป็นเกาะที่พวกอังกฤษ
ไปยึดไว้เมื่อเร็ว ๆ นี้ และอังกฤษกำลังสร้างขอมที่เกาะนี้
ซึ่งเป็นการทำให้อังกฤษเป็นใหญ่ฝ่ายเมืองจีนได้

พวกฮอลันดาและอังกฤษในเมืองไทย

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช ถึงผู้อำนวยการ

คณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๐๘ (พ.ศ. ๒๒๕๑)

ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าในเมืองฝรั่งเศสมีความเห็นถึง
เรื่องเมืองไทยว่าอย่างไร แต่ข้าพเจ้าได้เห็นด้วยตาของ
ข้าพเจ้าเองว่า พวกฮอลันดาและพวกอังกฤษถือว่าเมืองไทย
นี้เป็นเมืองที่สำคัญสำหรับการค้าขายอย่างยิ่ง คือพวก
ฮอลันดาเกิดความไม่พอใจขึ้นมา จึงได้ขออนุญาตอพยพ
จากเมืองไทยและเลิกห้างเสียด้วย พระเจ้าแผ่นดินกษัตริย์

ทานพระราชานุญาตให้พวกซอลันดาออกจากเมืองไค ครั้น
 ความนทรายไปถึงผู้อำนวยการใหญ่ที่เมืองบาตาเวีย ผู้
 ำนวยการก็พอใจในการที่พวกซอลันดาได้ทำเช่นนั้น จึงได้
 บังคับให้พวกนั้นกลับมายังเมืองไทยอีก และให้นำของอย่าง
 ใด ๆ งาม ๆ มาถวายเพื่อเป็นหนทางให้ทำการอีกไคอย่าง
 เดิม ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินกักรวในการที่พวกซอลันดาได้ทำ
 การเช่นนั้น จึงแสดงตักเตือนและบังคับกษัตริย์ พวกซอลันดา
 ก็ยอมทบทออย่าง แต่การที่พวกซอลันดายอมอ่อนน้อมเช่นนั้น
 หาได้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินคลายกริ้วไม่ พวกซอลันดาจึง
 ทำกันทุกอย่างเพื่อทะพยายามให้หายกริ้วให้ไคเพื่อจะได้
 คืนทำการไคต่อไปอย่างเดิม การที่เขาพยายามนั้นก็
 สำเร็จปรารถนาเมื่อยตนเอง

ในชั้นพวกอังกฤษได้ส่งทูตมาเจริญทางพระราชไมตรี
 ซึ่งไคเคยมีมาแต่ก่อนในระหว่างประเทศทั้งสองนั้นแล้ว และ
 เพื่อจะขออนุญาตทางขนอย่างเดิมด้วย

ในการที่ชาวยุโรปได้เข้ามาเฝ้าทำพระราชไมตรีเช่น
 นั้น พระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีเป็นอันมาก แต่ภายนอกกำลัง
 ทำอิกออกต่าง ๆ แต่ความจริงนั้นทรงยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๔๓

ใต้ทรงเห็นชาวยุโรปกลับเข้ามาในพระราชอาณาเขต และ
ถ้าพวกฝรั่งเศสใต้เอาอย่างพวกฮอลันดาและอังกฤษแล้ว
พระเจ้ากรุงสยามก็จะทรงยินดีหาสิ่งที่จะเปรียบไม่ได้ ตาม
ความข้อนของท่านไปรษณีย์เคราะห์ด้วย ว่าควรจะบอกให้
มองซิเออร์เดอซองซาตแรงทราบด้วยหรือไม่

เรื่องผู้ว่าราชการเมืองปอนดเชร์เจรจากับท่านเมือง

จดหมายมองซิเออร์เกิดถึงมองเซนเยอร์เมโกร

เมืองปอนดเชร์ วันที่ ๓ เดือนกุมภาพันธ์

ค.ศ. ๑๗๑๑ (พ.ศ. ๒๒๕๔)

ด้วยท่านสังฆราชเดอซาบูลได้รับจดหมายจากท่าน
เชอวาเลียร์เฮแบต์ ซึ่งเวลานั้นเป็นเจ้าเมืองปอนดเชร์ บอก
ความประสงค์ของบริษัทฝรั่งเศสในการที่จะไปทำความ
ตกลงกับพระเจ้ากรุงสยาม ตามข้อความที่ได้ออกมาใน
จดหมายนั้น และถ้าท่านสังฆราชเห็นมีทางที่จะสำเร็จได้
แล้ว ก็ขอให้ท่านสังฆราชนำความกราบทูลแด่พระเจ้ากรุง
สยามด้วย ตามข้อความที่ขอการตกลงกับไทยนั้น ขอท
สำคัญก็ขอให้การต่าง ๆ ใต้คงเป็นไปตามหนังสือสัญญาที่

ได้ทำไว้กับพระเจ้าแผ่นดินองค์เก่าที่เป็นพระเจ้าแผ่นดินคน
ซึ่งพระราชทานท่าเรือเมืองมริทให้แก่บริษัทฝรั่งเศส มง-
เซนเยอร์เคอชาบลึงนำความนเรียนต่อเจ้าพระยาพระคลัง
และขุนนางผู้ใหญ่อีกหลายคน เพื่อให้ นำความกราบทูลพระ
เจ้าแผ่นดินใหม่ ซึ่งได้ขึ้นครองราชสมบัติเมื่อ ค.ศ.
๑๗๐๙ (พ.ศ. ๒๒๕๒)* และซึ่งเป็นพระราชโอรสของ
พระเจ้าแผ่นดิน องค์ที่ราชทัตสวรรคตเมื่อ ค.ศ. ๑๗๐๙
(พ.ศ. ๒๒๕๒) นั้น แต่เจ้าพระยาพระคลังและข้าราชการ
อื่น ๆ ก็ได้ทอสงสัยพระราชอย่างคร่าว ๆ จวบหลัก็อย่างใด
ไม่ได้ และขอทเกยวด้วยการจะยกเมืองมริทให้แก่ฝรั่งเศส
นั้นก็เกอบไม่พคถึงเลย ตามข่าวที่ไต่ทราบ มาว่าบริษัท
ฝรั่งเศสได้ยกให้เป็นหน้าทของมองซีเออร์มาลวง จักการต่อ
ไปนั้น กระทำให้คณะบาทหลวงพวกเรามีความเกรงว่า ถ้า
มองซีเออร์มาลวง เห็นว่าจะไม่ได้เมืองมริทโดยคิแล้ว ก็
อาจจะมายคเมืองด้วยใช้กำลังก็จะเป็นได้ ท่านสังฆราช
อยากจะทราบความจริงว่า มองซีเออร์มาลวงจะคิดการ
อย่างไรแน่ จึงได้ตกลงเมื่อปลายเดือนมกราคมนีกถายน

* คือสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๔๕

จะให้ข้าพเจ้าไปยั้งฝั่งโดยเรือของพระเจ้ากรุงสยามลำหนึ่ง
ข้าพเจ้าจึงได้ออกเดินทางเมื่อ วันที่ ๑ เดือนกุมภาพันธ์
ค.ศ. ๑๗๑๐ (พ.ศ. ๒๒๕๓) พร้อมด้วยนายเรือและคน
นำร่อง เดินทางบกถึงเมืองตระนาวศรีและเมืองมริคเพื่อจะ
ให้ลงเรือพร้อมกับนายเรือและคนนำร่องที่ไปด้วยกัน ครั้นเดิน
ทางอย่างเห็นคเหนื่อย ๓๕ วัน ก็ได้ไปถึงเมืองมริค แต่การ
ที่เดินทางคราวนี้ได้รับความลำบากอย่างสาหัส จึงได้เดิน
ทางช้ามาก ข้าพเจ้าจึงคิดในใจจะพักอยู่ที่เมืองมริคต่อไป
แต่เมื่อพระเป็นเจ้าได้จัดการให้ข้าพเจ้าได้เดินทางต่อไป
โดยมีเรือของแขกอาหมีนียคน ๑ ซือ เซซาเคอเลทัวล เป็น
เพื่อนของเรา ได้ให้นายเข้ามาอาศัยในเมืองมริคยอมจะ
ไปส่งข้าพเจ้าที่ฝั่ง (Côte) ครั้นข้าพเจ้าได้ไปถึงเมืองปอนติ
เชรี ก็ได้ไปหาเซอวาเลียเซแบตเพื่อส่งจดหมายของมอง-
เซนเออร์เคอซาบล และเพื่อจะพดด้วยปากถึงข้อความที่ได้
กล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว และจะพดถึงเรื่องเงินของบุตรมอง-
ซิเออร์คอนชตันซ์ซึ่งได้ลงแก่กรรมเมื่อ ค.ศ. ๑๗๐๙
(พ.ศ. ๒๒๕๒) และซึ่งมาตามคอนชตันซ์จะต้องการ
เพราะตัวเป็นคนยากจนด้วย เมื่อข้าพเจ้าได้พบกับเซอวาเลีย

เขแบ็คแล้วก็ได้รับความพอใจทุกอย่าง เพราะท่านนั้นไม่ใช่
 แต่เป็นคนมีสติปัญญาสมควรกับตำแหน่งหน้าที่อย่างใดเลย แต่
 เป็นคนครีดยุติธรรมทุกด้วย ท่านนั้นมีความรักคณะบาทหลวง
 ของเราและนับถนอมองซีเออร์เตเชียมมาก และบอกกับข้าพเจ้า
 ว่ามีความนับถนอมองเซนต์เยอร์เกอชามากเหมือนกัน ท่าน
 เชอวาเลียเฮแบ็คได้รับรองกับข้าพเจ้าว่า ตามที่พวกเรากลัว
 จะเกิดเรื่องชนบทเมืองไทยนั้นเป็นอันไม่ต้องวิตก เพราะ
 มองซีเออร์มาลวงยังไม่ได้รับหน้าที่เป็นหัวหน้าของบริษัท
 และถึงแม้ว่าเขาจะได้เป็นหัวหน้าของบริษัทแล้ว ก็จะไม่ใช้
 กำลังไปกดขี่เมืองมรวิกเป็นแน่ เพราะการที่จะใช้กำลังกดขี่เรา
 วิตกนั้นจะไม่ได้อะไรอันเท่าไรนัก ด้วยเหตุว่าเวลานี้
 ฝรั่งเศสยังเป็นไมตรีกับไทยอยู่ คือว่าทุก ๆ บริษัทฝรั่งเศส
 ก็ได้อาศัยช่วยซ่อมแซมเรือที่เมืองมรวิก ไทยก็รับรองอย่างดี
 เมืองฝรั่งเศสจะต้องการอะไรไทยก็จัดหาให้ โดยบริษัทไม่
 ต้องให้เสียมากมายเท่าไรนัก พระเจ้าแผ่นดินสยามองค์
 ที่สวรรคตก็ได้รับสั่งไว้แก่เจ้าเมือง ตระนาวศรีและเจ้าเมือง
 มรวิก ให้รับรองให้ดีและถ้าบริษัทจะต้องการอะไรก็ให้จัด
 หาให้ ขอนเมืองมองซีเออร์หลุยส์ได้ไปยังเมืองมรวิกก็ได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๔๓

เห็นปรากฏอยู่แล้วและพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ก็ไต่ มรรยสั่ง
กำชับอย่างนั้นเหมือนกัน

จดหมายมองเซเนเยอร์เคอซเซ
ถึงมองซีเออร์เฮแบตเจ้าเมืองปอนดเชร์

ค.ศ. ๑๗๑๔ (พ.ศ. ๒๒๕๗)

ในจดหมายฉบับนี้ ข้าพเจ้าจะไม่กล่าวความให้ข้ากับ
จดหมายที่ข้าพเจ้าได้ มมายังท่านซึ่งฝากมาทางเมืองมริท
เมื่อ ๘ เดือนล่วงมาแล้ว (๑) และที่ข้าพเจ้าได้กำชับให้
ฝากไปกับเรือลำแรกที่จะไปยังฝั่ง เรือเดินเข้าออกมอญเสมอ
เกือบทุกฤดู ข้าพเจ้าจึงหวังใจว่าท่านคงจะได้รับหนังสือของ
ข้าพเจ้า และท่านคงจะทราบถึงการต่าง ๆ ที่ได้มีขึ้นใน
เมืองไทย ตามความคำริชของท่านที่ได้ออกมาให้ข้าพเจ้า
ทราบนั้นแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านคงจะมีความพอใจในราย
งานของข้าพเจ้าที่ไต่แข็งถึงการต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้าได้จัดไป
เพื่อให้ถูกใจท่าน และคงจะพอใจในการที่ข้าพเจ้าได้จัด
เป็นการสำเร็จไปนั้นด้วย

(๑) สำเนาจดหมายที่อ้างนี้หาไม่

ทั้งแต่^๒นั้น^๒มาการต่าง ๆ ก็คงอยู่^๒รูปเดิม ทั้งข้าพเจ้า
ไค้^๒แข็งแรงให้ท่านทราบแล้ว ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายเราหาได้
จัดการอย่างไรต่อไปอีกไม่ ตามที่ข้าพเจ้าไค้บอกท่านไปว่า
พระเจ้ากรุงสยามไค้มี^๒รับสั่งให้เตรียมบ้าน^๒ทเอกอัครราชทูต
ฝรั่งเศสไค้เคย^๒พัก และให้ซ่อมแซมบ้านของพ่อค้าฝรั่งเศส
เพื่อ^๒จักให้เป็นที่พักของเจ้าพนักงานบริษัท เพราะไทยเชื่อว่า
ท่านคงจะพาคนของบริษัทมา^๒ด้วยนั้น การทั้งสองอย่าง
รับสั่งให้ท่านหาได้ใคร่^๒ทำกันไม่ เมื่อไค้รับสั่งใน^๒เรือน^๒เป็น
เวลา^๒ที่^๒พงเสวย^๒ราชย์ และเป็นเวลา^๒ที่^๒เหมาะ พวกชนนางชง
ไค้^๒รับ^๒กระแสร^๒รับสั่งให้^๒จก^๒เรือน^๒นักไค้^๒ลง^๒มือ^๒ทำ^๒อย่าง^๒ใน^๒ชั้น^๒ต้น
แต่ภายหลังก็^๒ไม่^๒ไค้^๒กระ^๒ตือ^๒ร^๒ร^๒น^๒อย่าง^๒ใด การ^๒ที่^๒ข้า^๒ไป^๒เช่น^๒นี้
ก็^๒จะเป็น^๒ไค้^๒ท^๒วย^๒เหตุ^๒หลาย^๒ประการ ก็^๒จะเป็น^๒ด้วย^๒พระ^๒ทัย^๒ของ
พระเจ้าแผ่นดิน^๒ข้า^๒ไป เพราะไค้^๒มี^๒คน^๒กรา^๒บ^๒ทูล^๒ว่า การ^๒ที่^๒จะ
เป็น^๒ไม่^๒ตร^๒ และ^๒ติด^๒ต่อก^๒กับ^๒ฝรั่งเศส^๒อีก^๒ทั้ง^๒ความ^๒ต^๒อง^๒การ^๒ของ
ฝรั่งเศส^๒นั้น คง^๒จะ^๒ไค้^๒รับ^๒ความ^๒บ^๒บ^๒ค^๒น^๒ของ^๒ฝรั่งเศส^๒ซึ่ง^๒จะ^๒ไม่^๒เป็น
ประโยชน์^๒แก่^๒ประเทศ^๒สยาม^๒เลย อย่าง^๒๑ หรือ^๒จะเป็น^๒ด้วย
ความ^๒รัง^๒เก^๒ย^๒ของ^๒ข้าราชการ^๒ไทย^๒ท^๒ม^๒หน้า^๒ท^๒า^๒การ^๒นั้น เพราะ
การ^๒ที่^๒จะ^๒ซ่อม^๒แซม^๒บ้าน^๒ตาม^๒รับ^๒สั่ง^๒นั้น ข้าราชการ^๒เหล่านั้น^๒ต^๒อง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๔๕

ออกทุนทรัพย์ของตัวเองซึ่งเป็นเงินไม่ใช่น้อยอย่าง ๑ หรือจะ
เป็นด้วยชอลันดาอีกอันหนึ่ง เพราะพวกชอลันดาหาหนทาง
ทุกอย่างที่จะชดชวลงในความคิดของท่านอีกอย่าง ๑ ก็
เป็นไปได้ ในเวลานี้พวกชอลันดาได้ประจบประแจงเอาเจ้า
พระยาพระคลังเป็นพวกของตัวเองแล้ว เจ้าพระยาพระคลังคน
ในส่วนตัวเองก็เป็นคนคอบ แต่ก่อกวนของเงินฝิ่นทุก
อย่าง ถ้าเงินฝิ่นจะพอกอย่างใดหรือจะให้ทำอย่างไร เจ้า
พระยาพระคลังก็ทำตามใจคนนั้นทั้งนั้น ฝ่ายชอลันดาเห็น
ว่าเงินฝิ่นจะเป็นสายโคตสำหรับพวกเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยา
พระคลังได้ จึงได้เอาเงินคนนั้นไปเลี้ยงและดองให้เป็นพ่อค้าของ
บริษัทชอลันดา และนอกจากทำการของบริษัทแล้ว พวก
ชอลันดา ยังอนุญาตให้เงินฝิ่นทำการค้าขายในส่วนตัวได้อีก
ซึ่งทำให้เงินคนนั้นใคร่ประโศยจนถึงสองทาง เพราะฉะนั้น
เงินฝิ่นจึงเข้ากับพวกชอลันดานัก ถ้าการที่ไทยเข้าไปนั้น
เป็นด้วยเหตุหนึ่งเหตุใดคงทราบดีจากล่าวมานี้แล้ว ข้าพเจ้า
จึงได้บอกให้ท่าน ทราบภายหลัง ในเวลาที่เราล่ำเลาะ
ซึ่งมาจากเมืองมทราสจะได้ออกจากเมืองนี้ ในเวลานั้น
ข้าพเจ้าจะบอกให้ท่านทราบว่า ในเรื่องนี้ข้าพเจ้ามีความ

เห็นอย่างไรนั้นก็พอจะบอกได้ แต่ความเห็นนั้นเป็นความเห็น
ส่วนตัวของข้าพเจ้าเอง และจะรับรองว่าเป็นความเห็นที่ถูก
ก็เคยสงสัยไม่ไ้ เพราะฉะนั้นจึงควรจะรอให้ไ้ความ
ชัดเจนขึ้น และศึกษาค้นคว้าสืบสวนให้ไ้ความสว่างแจ่มแจ้ง
เสียก่อนจะดีกว่า

ถึงแม้ว่าการที่พวกฮอลันดาจะพดจายแห่และไ้ผล
อย่างไรเป็นการที่ข้าพเจ้ายังแคลงใจอยู่ก็จริงนั้น แต่ในข้อ
ที่พวกฮอลันดาศึกษาค้นคว้าหาหน้เป็นการที่ข้าพเจ้าไม่
มีความสงสัยเลย เพราะพวกฮอลันดาไ้พยายามอยู่เสมอ
เป็นนิตย์ที่จะศึกษาค้นคว้าในความคึกของท่านทุกอย่าง และ
ความคึกของท่านจะมีอย่างไร พวกฮอลันดาจึงอยู่เสมอ
เวลานพวกฮอลันดาไปหาเจ้าพระยาพระคลังไว้เป็นหลัก และ
เจ้าพระยาพระคลัง ก็พวก ฮอลันดาชอบกันเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกันจนถึงกับกินและเล่นอยู่ด้วยกันเป็นนิตย์ การที่
กินกับเล่นอยู่ด้วยกัน ไ้ทำกัน อย่างเปิดเผย จนถึงกับคน
ทั่วไปมีความประหลาดใจว่าเหตุไฉนจึงไ้สนิทกันถึงเพียงนี้
การที่พวกฮอลันดาไปหาเจ้าพระยาพระคลังประชุมลำหรับกิน
และเล่นกันนั้น ก็มักจะไปประชุมที่บ้านจีนผ่นซึ่งไ้รับ
ตำแหน่งหน้าที่เป็นพ่อค้าของห้างฮอลันดา จีนผ่นไ้คิด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๑ ๕๑

บุญคุณของเขาเมืองบาตาเวียมาก จนถึงพยายามกักกัน
ไม่ให้พ่อค้าต่างประเทศเข้ามาในเมืองนี้เพื่อพวกฮอลันดาจะ
ได้ทำการค้าขายได้แต่ฝ่ายเดียว เมื่อเร็ว ๆ นี้เองมีพ่อค้า
อังกฤษคน ๑ มาจากเมืองเบงกอล ได้มาหารอเงินผืนลงเรื่อง
การค้าขาย เงินผืนจึงได้แนะนำกับพ่อค้าอังกฤษอย่างเป็
นกันเอง ว่าถ้าอังกฤษจะเชื่อฟังถอยคานเงินผืนแล้ว ก็ไม่ควร
จะเข้ามาค้าขายในเมืองนี้ เพราะเป็นเมืองที่ยากจนเกินไป
จะค้าขายสิ่งใดหากำไรยาก ฝ่ายพ่อค้าอังกฤษก็หาเชื่อไม่
กลับแสดงความประหลาดใจที่เงินผืนพูดดังนี้ เพราะฉะนั้น
เงินผืนจึงพยายามจะให้พ่อค้าอังกฤษหนีหายไปทั้งนี้ และ
จนจะสำเร็จไป หากว่าข้าราชการไทยได้ชักชวนพ่อค้า
อังกฤษ และได้นำต่าง ๆ เงินในที่สุดได้หาโอกาสให้
พ่อค้าอังกฤษคนนั้นได้ถวายเรื่องราว พระเจ้ากรุงสยามได้
ทรงรับเรื่องราวแล้วก็ได้มีกระแสรับสั่งอนุญาตให้พ่อค้า
อังกฤษได้ทำการค้าขายตามชอบใจ และถึงดังนั้นเจ้าพระยา
พระคลังและเงินผืนได้ทำให้พ่อค้าอังกฤษได้รับความลำบาก
และเดือดร้อนเป็นอย่างมาก จนถึงกับพ่อค้าอังกฤษคนนั้นคิดจะ
กลับจากเมืองไทยอยู่แล้ว

เจ้าพระยาพระคลัง คนนี้เป็นคนท พระเจ้าแผ่นดินท
 สวรรคตไปครปรานมาก และพระเจ้ากรุงสยามองค์ปัจจุบัน
 ก็เกิดตามรอยพระราชบิดาไปครปรานมากเหมือนกัน แต่
 การทเจ้าพระยาพระคลังทำตามใจคนผู้เป็นพ่อค้าของบริษ
 ซอลันดาทุกประการน จึงเป็นการกระทำให้ความคิดของ
 ท่านเป็นทคติชคไปหมด ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ยังมี
 พระชนมายุน้อยไปครแต่ในการเล่นให้เพลินพระทัย จึงมอบ
 ราชการงานเมืองโดยมากให้เจ้าพระยาพระคลังจัดทำไป
 ส่วนเจ้าพระยาพระคลังรพระทัยของพระเจ้าแผ่นดินก็ไ
 ดำเนินการททุกอย่างให้เป็นทตองพระราชหฤทัย เพราะ
 ฉะนั้นผู้ทเจ้าพระยาพระคลังไม่ชอบน จึงตกอยู่ในฐานะ
 ลำบากมาก แล้วเจ้าพระยาพระคลังไคคิดอบายหาผู้หญิง
 จินเข้าไ่วในพระราชวัง เพื่อให้คอยรับใช้พระมเหสีและ
 เจ้านายผู้หญิง ส่วนราชการฝ่ายหนานนตำแหน่งใดทเป็น
 ตำแหน่งสำคัญ ๆ เจ้าพระยาพระคลังกตงให้พวกจินเข้ารับ
 ตำแหน่งน ๆ และตำแหน่งหนาททเกวยด้วยการค้าขาย
 เจ้าพระยาพระคลังกตงให้พวกจินเป็นหัวหน้า เพราะฉนั้น
 ในเวลาการค้าขายในเมืองไทย จึงตกอยู่ในมือพวกจินท

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕๓

สัน ถึงแม้ว่า พวกไทย มอญ แชก มลายู แชกมัวร์
ไม่พอใจอย่างยิ่งในการที่ไทยลำเอียงเข้าข้างจีนเช่นนี้ ก็
ไม่กล้าพูดจาห้ามปรามคัดค้านอย่างใด เพราะทราบดีว่า
พระเจ้าแผ่นดินทรงฟังเสียงพวกจีน โดยเจ้าพระยาพระคลัง
เป็นสาย

ท่านได้ขอให้ข้าพเจ้าเล่าความจริงถึงการในเมืองไทย
ให้ท่านทราบ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้เล่าความต่าง ๆ
เหล่านั้นโดยละเอียดเพื่อให้ตรงกับความต้องการของท่าน
เพราะฉะนั้นเมื่อท่านได้ทราบแล้ว ท่านจะคิดจัดการอย่างไร
ก็แล้วแต่ท่านจะเห็นควรตามสติปัญญาของท่านเถิด

จดหมายมองเซนเยอร์เดอชเช

ถึงมองเซนเยอร์เฮแบต์ เจ้าเมืองปอนดเชร

ก.ศ. ๑๗๑๕ (พ.ศ. ๒๒๕๘)

ท่านคงจะได้เห็นแล้วตามจดหมายที่ข้าพเจ้าได้มีมา
ถึงท่านสองฉบับจากมาทางเมืองมริตชัย ๑ ลงวันเดือน
มีนาคม อภิสมัย ๑ ลงวันเดือนพฤศจิกายนนั้น ว่า
ข้าพเจ้าได้จัดการอย่างไร สำหรับทราบตามความคิดของไทย
ในเรื่องที่ท่านได้ดำริไว้ เพราะฉะนั้นในทันทีข้าพเจ้าจะได้

รายงานให้ท่านทราบถึงข้าพเจ้าได้สัญญาไว้ในจดหมายฉบับ
 หลัง ว่าผลทศกของการท้าวเจ้าโตทาบตามไทย ในเรื่อง
 ทฝรั่งเศสจะขอเมืองมรคินน เป็นอย่างไร

การท้าวเจ้าจะทาบตามความคิดของไทยนั้น ข้าพเจ้า
 ได้เห็นวิธี ๒ อย่าง คือ ๑ ได้สืบถามและลองพดกับข้า-
 ราชการผู้ใหญ่หลายคน อีกอย่าง ๑ ข้าพเจ้าได้สืบถามพวก
 ไทยทลลาค ๆ ซึ่งอยู่ในทันทว่า ถ้าฝรั่งเศสจะขอให้ไทยยก
 เมืองมรคินให้ฝรั่งเศสแล้วคนไทยเหล่านั้นจะเห็นเป็นอย่างไร
 แต่การท้าวเจ้าสืบถามทาบตามทั้งสองทางนี้ไม่ได้ข่าวอันดี
 ทุกระบอกให้ท่านทราบได้เลย วิธีท้าวเจ้าได้จัดการในเรื่อง
 นนนี้แต่ทากัน คือเมื่อสองสามวันมานอง ข้าพเจ้าได้ให้
 หัวหน้าของโรงเรียนสามเณร ไปหาข้าราชการผู้ซึ่งได้นำ
 ความกราบทูลว่าท่านได้มาถึง อันเคยเมื่อบอกน และได้
 กราบทูลถึงอดิยาชัยของท่าน ทั้งกราบทูลด้วยว่าท่านกำลัง
 ดำริที่จะให้ไทยกับฝรั่งเศสได้กลับเป็นไมตรีกันอย่างเดิมอก
 นน เมื่อหัวหน้าโรงเรียนได้ไปพบกับข้าราชการผู้นั้น จึงได้
 แจ้งให้ข้าราชการผู้นั้นทราบว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทรง
 ครอบครองท้าวเจ้าโตถวายไว้แต่บก่อนนอย่างไร เพื่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕๕

ข้าพเจ้าจะไต่แจ้งไปให้ท่านทราบในชั้น เพราะเมื่อขกอนจะ
บอกไปให้ท่านทราบไม่ทันด้วยเหตุเรือไต่ออกเสียก่อนไต่รับ
หนังสือจากเมืองมะริค

ข้าราชการ คนหนึ่ง เป็นผู้มีความรู้แต่เพียงคนเดียวถึงเหตุ
การณต่าง ๆ เมื่อครั้งเกิดจลาจลนั้น และเป็นคนที่มั่งคั่งด้วย
ฉลาดเฉลียวยิ่งกว่าข้าราชการทั้งปวงในเมืองนี้ ไต่ตอบว่า
การร่อนนเป็นการสำคัญอยู่จะต้องบอกให้เจ้าพระยาพระคลัง
ทราบเสียก่อน เพื่อเจ้าพระยาพระคลังจะได้ นำความชน
กราบทูลให้ทรงทราบ ในวันนั้นเองหัวหน้าโรงเรียนไต่ไป
ยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง และไต่ไปพุดอย่างเดียวกับที่ไต่
พุดไว้กับข้าราชการในตอนเช้า แต่หาไต่บอกให้เจ้าพระยา
พระคลังทราบไม่ว่าในเรื่องนี้ไต่ไปพุดกับคนอื่นไว้แล้ว เจ้า
พระยาพระคลังจึงไต่ตอบโดยกริยาเฉย ๆ ว่า “ให้ท่าน
ราชทูตมาเถิด ไต่จะไต่จัตถ์รับรองอย่างดี พระเจ้ากรุง-
สยามก็ไต่มีรับสั่งไว้แล้วให้จัตถ์เตรียมไว้ให้ราชทูตพุด
และไต่จัตถ์บ้านไว้ให้พุดพุดคำที่จะมากับราชทูตอยู่ด้วย”
หัวหน้าสามเณรจึงขอสำเนาคำสั่งอนัน เจ้าพระยาพระคลัง
ก็เรียกเสมียนมาแล้วสั่งให้คัดสำเนาคำสั่งให้ แต่เพราะ

เหตุว่าคำสั่งอนนทตรงกนกบที่ข้าพเจ้าได้ส่งไปให้ท่านคใน
 จดหมายฉบับก่อน ๆ แล้ว ในครั้งนั้นข้าพเจ้าจึงหาได้แปล
 ส่งมาอีกไม่ ภายหลังมาอีกสองวันเจ้าพระยาพระคลังจึงได้
 ตรองถึงกรียาหยายที่ตนได้แสดงไว้หรืออย่างไรไม่ทราบ
 จึงได้ให้คนมาบอกข้าพเจ้าว่า ถ้าข้าพเจ้าต้องการแล้วเจ้า
 พระยาพระคลังจะได้นำความเรื่องนกราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน
 ให้ทรงทราบ ขอนเป็นการที่ข้าพเจ้าต้องการโดยแท้ แต่
 การที่จะกราบทูลนั้นข้าพเจ้าไม่ต้องการให้ชนชอว่าข้าพเจ้า
 ได้ขอรับรองอย่างไร มิฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังก็จะมาขย
 ยอกฉัน ข้าพเจ้าจึงได้ทำเป็นพูดว่า การที่ข้าพเจ้าได้มา
 แนะนำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่นายคนเขื่อนมาก และเป็นการที่เจ้า
 พระยาพระคลังควรจะจัดการโดยเต็มอกเต็มใจ เพราะเป็น
 หนทางที่จะให้เจ้าพระยาพระคลังหาความชอบต่อพระเจ้า
 แผ่นดินองค์ใหม่ได้ เพราะเรื่องนี้เป็นสิ่งที่จะพอพระทัยยิ่ง
 กว่าเรื่องอื่น (ที่จริงเรื่องการที่เกยวด้วยพระเกียรติยศคงจะ
 พอพระทัยเป็นแน่ แต่ที่เกยวด้วยยกเมืองมรวัดให้ฝรั่งเคส
 คงจะทำให้กรวหนักหนา) โดยเหตุที่พอได้เสวยราชย์ใหม่ ๆ
 ก็ใคร่ประสงค์พระราชบิดาต้อง พระราชประสงค์มานานแล้ว

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕๗

เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ ควรจะอย่างไรก็ควรจะ กราบทูลหรือ
ไม่นั่งแล้วแต่เจ้าพระยาพระคลังจะเห็นควรทงสน เพราะ
การเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เขาใจกันอยู่แล้ว จึงขอให้เจ้าพระยา
พระคลังตรกตรองเสียให้ดี และจะควรอย่างไรก็แล้วแต่เจ้า
พระยาพระคลังจะจัดการต่อไป เจ้าพระยาพระคลังเห็นว่า
การที่ไต่คดีสำเนาคำสั่งส่งมาให้ข้าพเจ้าเป็นการพอ แล้ว
และไม่เห็นควรที่จะนำความกราบทูลให้ทรงทราบ

ในการที่จะนำเรื่องขึ้นกราบทูลตามทูลเจ้าพระยาพระ-
คลังพคว่า ถ้าข้าพเจ้าต้องการแล้วก็นำความกราบทูลให้
นั้น ข้าพเจ้าไม่ต้องการ ให้เจ้าพระยาพระคลังรู้สึก ว่า
ข้าพเจ้าได้ขอให้ นำความ กราบทูล เพราะถ้าเป็นการที่
ข้าพเจ้าขอรองแล้วก็เท่ากับเป็นการที่ข้าพเจ้าจะขอเผาค่วย
ที่จะตรงกันข้ามกับหนทางที่ควรจะทำในในเรื่องนี้ เพราะ
เหตุว่าด้วยประการทั้งปวงจะต้องให้ทั่วโลกเห็นว่าไทยเข้าหา
ฝรั่งเศส หาใช่ฝรั่งเศสเข้าหาไทยไม่ ถ้าแม้ว่าการเรื่องนี้
ได้เกิดขึ้นในแผ่นดินก่อนทั้งสองรัชกาล คือว่าถ้าในแผ่นดิน
ก่อน ๆ ได้ทราบกันแล้วว่าในประเทศอินเดียมีราชทูต
ของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสซึ่งพร้อมอยู่ ที่จะมาเจรจาการ

บานเมืองเพื่อให้พระราชไมตรีซึ่งเคยมีอยู่ในระหว่างประเทศสยามและประเทศฝรั่งเศสได้คงมีต่อไปอีก และ
 ราชทูตคนนี้อาจจะเข้ามาลงกรุงศรีอยุธยา เพื่อบอกแจ้งการ
 เหล่านี้ไต่ถาม ชาวสยามก็คงจะมีความยินดีอย่างยิ่ง และ
 ถ้าได้จัดการรับราชทูตเหมือนเมื่อครั้งรับเชอวาเลียเคอโช-
 มอง หรือมองซิเออร์เดอลาลูแบร์และมองซิเออร์เซเบเรต์
 แล้วไทยก็จะปลื้มหาญไม่ แต่มาในสมัยนี้ไทยก็เฉื่อยชา
 เฉื่อยไปหมด จนที่สุดการที่จะสร้างหรือตกแต่งวังสำหรับ
 รับราชทูต และการที่จะซ่อมแซมบ้านสำหรับให้พ่อค้า
 ฝรั่งเศสพำนักนั้นก็เฉื่อยชาไม่กระตือรือร้นกันเลย การที่จะ
 ทำให้ชาวพม่าพอใจนั้น อีกมากตามที่ข้าพเจ้าได้บอกท่านมา
 โดยย่อคราวในจดหมายก่อน ๆ สองฉบับแล้วนั้น ว่าพวก
 ขอลั้นดาโตเกลี้ยกล่อมหรือจะว่าขอเอาเจ้าพระยาพระคลัง
 กับข้าราชการอื่น ๆ อีกหลายคนเข้าเป็นพวกของตัวหมดแล้ว
 ในข้อที่ว่าขอลั้นเฉพาเจ้าพระยาพระคลังเป็นของแน่ เพราะ
 หัวหน้าของห้างขอลั้นดาซึ่งตั้งอยู่ในเมืองนี้ได้พูดกับคน ๆ
 ๑ ซึ่งเป็นทาสชื่อใจโตว่าหัวหน้าห้างได้รับสั่งจากบาทาเว่ยว่า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๓ ๕๕

ถ้าเจ้าพระยาพระคลัง จะต้องการอะไร ก็ให้ทางจัดการให้
ทุกอย่าง

การที่ข้าพเจ้าได้จัดการ ทายาทความ คึกของไทโยไน
เรื่องฝรั่งเศสนั้น เป็นเรื่องดังที่ไทโยมาข้างบนนี้ ข้าพเจ้า
เห็นว่าไทยเฉยเมยมาก จึงเห็นว่า การทั้งปวงที่ท่านได้ทำ
ไว้นั้นไม่หวังว่าจะเป็นการสำเร็จใด ๆ คือว่าคงจะจัดการไม่
ให้เป็นการเสีย พระเกียรติยศของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสไม่ไ้
และฝ่ายบริษัตกง จะไม่ต้องเสียใจภายหลังที่ตนจะต้องลง
ทุนมากมาย แต่ไม่ไ้ประโยชน์อย่างใด

ในข้อที่ระถามความเห็นของพวกฝรั่งเศสที่อยู่ในเมือง
นั้นว่า เขาคิดเห็นอย่างไรในเรื่องนั้น ข้าพเจ้าจะต้องบอก
เสียก่อนว่า ถึงแม้ไ้ตกลงปรองดองกับไทยมานานยังคง
เหลือชาวฝรั่งเศสแต่สามคนเท่านั้น ในสามคนนี้มีอยู่สอง
คนทพมีความรู้ที่จะทำมาหากน พอเลี้ยงครอบครัวเท่านั้น
แต่นอกจากนั้นก็ไม่มีความรู้อย่างใดเลย เพราะฉะนั้นคง
เหลือแต่ชาวฝรั่งเศสอีกคนเดียว ซึ่งมีสติปัญญาพอที่จะ
ปรึกษาหารือไ้ใด คือ มองซีเฮอร์ชาบอนโน ซึ่งไ้มาอยู่ใน
เมืองนซ่านมาแล้ว และซึ่งไ้เที่ยวเมื่อครั้งเกิดจลาจล

ไม่ใช่เล็กน้อย และในระหว่างที่กำลังเคอครอนอยู่นั้นก็
 ดำเนินการโดยรวบรัดอย่างนี้ ท่านผู้มีความรู้ในอียิปต์
 ของไทยพอที่จะเชื่อถือได้ โดยไม่ต้องกล่าวว่าเขาจะเข้าใจ
 ผิดอย่างไร มองซิเออร์ซาบอนโนเป็นคนต่างชาติต่างประเทศ
 ก็มาปรึกษาหารือกับมองซิเออร์ซาบอนโนอยู่เสมอเป็นนิตย
 และตามการโต้เถียงกันในระหว่างพวกชาวต่างประเทศ ก็
 มักจะขอให้มองซิเออร์ซาบอนโนเป็นคนกลาง ชัดชัดในข้อ
 โต้เถียงเหล่านั้น ฝ่ายพวกไทยก็มีความนับถือรักใคร่มองซิ-
 เออร์ซาบอนโนมากเหมือนกัน และยกย่องเหมือนกับมอง
 ซิเออร์ซาบอนโนที่เคยเป็นข้าราชการเก่า ซึ่งได้เคยเป็น
 ผู้ว่าราชการเมือง และในระหว่างที่ข้าราชการเมืองอยู่นั้นก็
 ได้ทำให้คนทั้งหลายพอใจทั้งนั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึง
 อยากจะทราบว่า ในการที่ฝรั่งเศสจะขอเมืองมฤคจากไทย
 นั้น มองซิเออร์ซาบอนโนจะมีความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้
 ข้าพเจ้าได้เคยพบกับมองซิเออร์ซาบอนโนหลายครั้ง เพื่อ
 คอยสังเกตว่าเขาจะคงยืนคำอยู่หรือจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร
 ข้าพเจ้าได้อธิบายถึงประโยชน์ในการที่ฝรั่งเศสจะได้ตั้งอยู่ที่
 เมืองมฤค และได้เล่าว่าไทยก็ใคร่รับรองไว้แต่เดิมแล้วว่า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๖๑

จะไต่ถามเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส มองซีเออร์ ซาซอนโน
จึงได้ตอบข้าพเจ้าว่าไม่ควรจะนึกเลยว่า ไทยจะยกท่าเรือ
ให้แก่ฝรั่งเศส เพราะไทยถือว่าเมืองมริคเป็นเมืองที่สำคัญ
สำหรับทำการค้าขายติดต่อกับเมืองมอญ เมืองเบงกอล
และฝั่งคอโรมันเดล การที่ไทยได้รับรองไว้แต่ก่อน ๆ นั้น
ก็ไม่ได้ประสงค์อะไรนอกจากจะผูกใจให้รักใจฝรั่งเศส เพื่อล่อ
ให้ฝรั่งเศสแต่งราชทูตมา เพราะการที่มราชทูตมาเช่นนั้น
เป็นเกียรติยศต่อไทย ทั้งไทยก็ได้กำไรด้วย ถ้าหากไทยจะ
ถูกบังคับเพราะเหตุที่รับรองไว้ และจำเป็นจะต้องทำตาม
ที่รับรองไว้แล้ว ไทยก็คงสัญญายอมหมดทุกอย่าง แต่
ลงปลายไทยก็คงจะไม่ทำตามที่ได้สัญญาไว้ ถ้าจะดูภายนอก
ก็เหมือนไทยจะเป็นธุระช่วยฝรั่งเศสให้มาตั้งค้าขายใน
ที่แห่งต่าง ๆ ที่ไทยได้อนุญาตไว้ก็จริงอยู่ แต่ภายในไทย
ก็คิดอย่างต่าง ๆ หลายพันอย่างที่จะขัดขวางไม่ให้ฝรั่งเศส
ตั้งอยู่ได้ และถ้าหากว่าพวกฝรั่งเศสจะจัดการแก้ข้อขัดข้อง
ของไทยจนได้มาตั้งการค้าขายได้แล้ว ไทยก็คงจะพยายาม
รังแกข่มเหงที่สุดที่จะทำได้ นั่นแหละเป็นความเห็นของ

มองซีเออร์ชายอนโน ซึ่งตรงกับความเห็นของพวกบาทหลวงและนักเรียนของเรา และพวกนักธุรกิจนิสัยของไทยได้คิดเหมือนกัน

ถ้าจะสรุปความแล้ว ความเห็นของคนทั้งหลายในเรื่องนมตงน คือ ๑ ทำอย่างไร ๆ ไทยก็คงไม่เต็มใจยกเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส ๒ ถ้าฝรั่งเศสได้ตั้งราชทูตมาและมีเครื่องราชบรรณาการอย่างดีและงามมาด้วย ก็คงจะทำให้ไทยรับรองอีกว่าจะไต่ขอมยกเมือง มริคให้แก่ฝรั่งเศส ๓ แต่ถึงไทยจะรับรองและสัญญาว่าจะยกเมืองมริคให้แก่ฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม ไทยก็คงไม่ยกให้ นอกจากจะใช้กำลังแล้วทำอย่างไรฝรั่งเศสก็คงจะไม่ได้เมืองมริค ๔ ถ้าแม้ว่าไทยจะทำอย่างอื่นไม่ได้ นอกจากเกลี้ยทำเป็นท้าวช่วยให้ฝรั่งเศสได้ไปตั้งที่เมืองมริคแล้ว ไทยก็คงจะคิดอุปายต่าง ๆ มิให้ฝรั่งเศสตั้งอยู่ได้ ๕ หากว่าฝรั่งเศสจะจัดการไปอยู่เมืองมริคให้จงได้ โดยใช้กำลังทหารก็ตาม หรือจะเอาเงินหว่านก็ตาม หรือจะคิดอุปายก็อย่างใดก็ตาม แต่ก็คงจะวิวาทกับไทยเสมอไม่ขาดเลย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๖๓

และไม่ช้าก็เร็วไทยก็คงจะทำกับฝรั่งเศสเหมือนกับพวกญวน
ก็ทำกับอังกฤษที่ยุโรปโลกอนตอ เมื่อ ๓—๔ ปีนี้เอง และ
การที่ไทยจะคิดการเช่นนั้น ก็อาจทำด้วยกำลังของตัวเอง
หรือจะใช้พวกแขกพราหมณ์และแขกมลายู ซึ่งอยู่ตามเกาะ
ต่าง ๆ ใกล้กับประเทศสยามก็ได้ ถ้าเสียงของข้าพเจ้ามี
น้ำหนักบ้างแล้ว และเพื่อจะยืนยันว่าความเห็นตามที่ถูกกล่าว
มาแล้วเป็นความเห็นที่ถูกนั้น ข้าพเจ้าจะต้องขอบอกให้ท่าน
ทราบว่า ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้มารู้จักกับคนไทย ความเห็น
ของข้าพเจ้าก็ตรงกับความเห็น ๕ ข้อที่ได้อธิบายมาแล้ว
นั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าเห็นว่าท่านควรจะถือความเห็น
ไว้เป็นหลัก เพราะเป็นเรื่องที่ระพคในท่อนไม้ได้

การที่เจ้าเมืองตระนาวศรีได้ขอเพื่อแก่เรือฝรั่งเศสซึ่ง
ได้แวะเข้าไปที่เมืองมรวัดเพื่อทำการซ่อมแซมเรือนั้น จะ
ต้องถือว่าเป็นความน่าใจอนคิของเจ้าเมืองนั้นเองเพราะการ
ที่ขอเพื่อนไม้ได้ขอเพื่อเฉพาะเรือของฝรั่งเศส แต่เจ้าเมือง
ตระนาวศรีได้ขอเพื่อแก่คนทั่วไป เพราะเมื่อก่อนเจ้าเมือง
คนนั้นจะออกไปรับหน้าที่ที่เมืองตระนาวศรีก็ได้บอกกับข้าพเจ้า

ไว้ว่าตั้งใจเอาเพื่อแก่คนทั่วไป แต่ท่านเจ้าเมืองคนนั้นคงจะ
 ไม่ได้อยู่ในตำแหน่งนานเท่าไรนัก เพราะหลานของเจ้าเมือง
 คนนั้นได้ถูกหาว่าเป็นกบฏจะคิดชิงราชสมบัติ และศาลก็ได้
 ตัดสินประหารชีวิตทั้งลูกทวดออกคน ๑ แต่พระเจ้ากรุงสยาม
 ซึ่งมีพระอภัยมณีขึ้นเต็มไปด้วยพระเมตตาการณา ได้ทรง
 ไปรดยกโทษประหารชีวิต แต่ให้คงมีโทษจำคุกตลอดชีวิต

ความกดขี่ขบถคน

ว่าด้วยเรื่องไทยกดขี่ขบถคนคณะบาทหลวงในเมืองไทย

เมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๐ พ.ศ. (๒๒๗๓)

สังฆราชเตเชียเดอเคราเล เป็นผู้แต่ง

เมื่อเร็ว ๆ นี้เองพวกเราได้หวังใจว่า ในบัดนี้

ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๓) พวกเราจะได้สละ

เลือกเนื้อสำหรับให้เขียนเกียรติยศต่อพระเป็นเจ้า แต่หากว่า

พวกคหบดีของศาสนายังไม่ถึงกับต้องให้เราสละเลือกเนื้อ

เพราะฉะนั้นในทันทีจะต้องเล่าพอเป็นสังเขปว่า คหบดีของ

ศาสนาได้ทำการอย่างไรเพื่อให้เสียเกียรติยศของพระเป็น

เจ้าและเพื่อให้เสื่อมเสียแก่ศาสนาด้วย

ต้นเหตุของเรื่องที่จะกดข

มีเด็กอยู่คน ๑ ชื่อเต็ง ซึ่งแต่ก่อนนับตาเคยได้ทำการ
 หน้าที่ใหญ่ และซึ่งมารดาในเวลานักยังเป็นคริสต์เคยอยู่
 ครนนับตาได้ลงแก่กรรมแล้วนายเต็ง ก็คงยัง อยู่ ในบ้าน ของ
 บิดาต่อไป แล้วภายหลังญาติของนายเต็ง ได้เก็บทรัพย์สมบัติ
 ของมารดานายเต็ง ไปจนหมดสิ้น แล้วจึงไล่มารดานายเต็ง
 ให้ออกจากบ้าน มารดานายเต็งหมดคนเฒ่าคนแก่และไม่มีที่
 จะอยู่แล้ว จึงได้ไปอาศัยอยู่กับสังฆราชเคอซาบูล ท่านสัง-
 ฆราชก็ได้ช่วยเหลืออุดหนุนทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ ครนมา
 ภายหลังไม่ช้าเท่าไรนัก นายเต็งก็ตกมาจากที่สูงจนขาและ
 แขนหัก ญาติของนายเต็ง จึงไล่ ออกจากบ้านให้ไปอยู่กับ
 มารดาต่อไป ฝ่ายมารดาก็เป็นคนยากจนที่สุดไม่มีกำลัง
 พาหนะจะรักษาบุตรได้ จึงได้ทำหนังสือยกบุตรให้กับ
 สังฆราชเคอซาบูล ตามแบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ครน
 ได้จัดการรักษานายเต็งอยู่หลายเดือนนายเต็งก็หาย แต่ขา
 และแขนนั้นยังไม่กำลัง ท่านสังฆราชไม่ไว้ใจ จึงได้

ทูลขอนายเต็งต่อพระเจ้ากรุงสยาม

ก็โปรดพระราชทาน

ยกนายเต็งให้แก่อังคราช

ครั้นนายเต็งอายุได้ประมาณ ๘ ขวบ ได้รับความ
เล่าเรียนในทางศาสนาที่ยอมเขารัตโดยเต็มใจ นายเต็งได้
เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียน ๑๐ ปี ได้เล่าเรียนหาความ
ค้ำสำหรับมีใจเผื่อแผ่ช่วยเหลือมนุษย์ จึงได้เข้าทำพิธีโกน
ศีรษะเข้าคณธบาทหลวง ฝ่ายญาติของนายเต็งไม่พอใจให้
นายเต็งอยู่กับพวกเรา จึงได้ทำเรื่องราวถวายสมเด็จพระ
พระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน ขอให้บาทหลวงส่งนายเต็ง
คนใหม่มาอยู่กับญาติสมเด็จพระอนุชาทรงอนุญาตตามคำขอ
รองของพวกญาติ จึงรับสั่งให้พวกข้าราชการมายังโรงเรียน
เพื่อสั่งให้เราคนตัวนายเต็งให้ ฝ่ายนายเต็งออกกลืนอยู่ไม่ได้
จึงได้ไปเฝ้าสมเด็จพระอนุชา พระอนุชาทรงกรวหนัก จึง
มีรับสั่งให้เจ้าพนักงานถอดเสื้อยาวออกจากตัวนายเต็ง และ
ให้นายเต็งแต่งตัวอย่างไทย แล้วจึงทรงมอบตัวนายเต็ง
ให้ข้าราชการคุมตัวไว้

ภายหลังสักสองสามวัน สมเด็จพระอนุชาได้รับสั่งให้
หานายเต็งไปเฝ้าและมีพระกระแสถามว่า นายเต็งได้ไปเข้า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๖๗

รศด้วยเหตุใด นายเต็งไคทลตอบว่า “เพราะเห็นว่า

ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก” สมเด็จพระอนุชาธิบดี

ถามว่า “พระเป็นเจ้าของเองจะทำให้เองพินมอชาใดหรือ”

นายเต็งจึงทลตอบว่า “ไคไคเป็นแน่ เพราะพระเป็นเจ้า

อำนาจมาก” สมเด็จพระอนุชาธิบดีจึงทรงรับสั่งให้เอาไม่เรียว

เขย่นนายเต็ง นายเต็งทนถูกเขย่นไคสองสามทรวงขึ้น

ว่า จะยอมทำตามรับสั่งของสมเด็จพระอนุชาธิบดีประการ

สมเด็จพระอนุชาธิบดีจึงรับสั่งให้นายเต็งเอาเท้าขยไม่กางเขน

และให้กราบพระพุทธรูปเสีย นายเต็งก็ไคทำตามรับสั่งทั้ง

สองประการ สมเด็จพระอนุชาธิบดีให้นายเต็งระบชื่อพวก

เขารวม ๑๑ คน ซึ่งเป็นคนไทยบ้างมอญบ้าง ครั้น

นายเต็งไครักษาแผลถูกเขย่นหายแล้ว สมเด็จพระอนุชา

ก็บังคับให้บวชเป็นภิกษุ และการทบวชนกไคทำการพิชบวช

ของไทยทุกอย่างการทนายเต็งมีใจกลับกลอกเช่นนั้นไคทำให้

พวกเราเสียใจเป็นอันมาก แต่นายเต็งก็ร้องอยู่เสมอว่า

ททาเช่นนั้นก็เพราะความกลัว แต่ในใจจริงก็ยังคงนับถือ

พระเยซูอยู่เสมอ

แล้วสมเด็จพระอนุชาไท้ให้ข้าราชการมาหาพวกเรา
 กล่าวโทษมองเซนเบอร์เทอโรซาลิ ในการที่รับนายเต็งเข้า
 รัช มองเซนเบอร์เทอโรซาลิจึงได้ตอบว่า “นายเต็งคน
 นี้ได้เขารตก่อนที่ข้าพเจ้าได้เข้ามากรุงเทพฯ อยู่แล้ว” สมเด็จพระ
 อนุชาไท้ทรงทราบในคำตอบของมองเซนเบอร์เทอโร-
 ซาลิ ก็มีใครสงสัยอะไรต่อไป แต่ทรงหาช่องทางที่จะ
 ريبโรงเรียน วัด และบ้านของเราที่มหาพราหมณ์ให้จึงได้
 แต่ผลที่สุดเรามีอำนาจอันชอบธรรมในทันที สมเด็จพระ
 อนุชาคึกการหาสำเร็จไม่

เรื่องนี้เป็นปฐมเหตุที่ทำให้ไทยก่อกวนกับคนพวกเรา
 เรื่องที่ ๒ เป็นเรื่องต่ง

มีเจ้าเซอพระราชวงศ์เก่าองค์ ๑ แสดงพระองค์ว่า
 เป็นเพื่อนกับพวกเราได้พาเจ้านายอื่น ๆ กับพระสงฆ์มาคึก
 สวดของเราอยู่เสมอ จึงได้ยืมหนังสือศาสนาของเราจาก
 ท่านสังฆราชไปหลายเล่ม เจ้าองค์นี้ได้นำหนังสือเหล่านั้นไป
 แล้วก็นำไปถวายสมเด็จพระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดิน
 โดยทรงเชื่อว่าสมเด็จพระอนุชาคงจะทรงโปรดศาสนาของ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๖๕

เราเหมือนกบพระองค์เหมือนกัน หนังสือเหล่านั้นกล่าวถึง
คุณความดีและอิทธิฤทธิ์ของพระเป็นเจ้า กล่าวถึงเรื่องท
ว่าตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่หรือไม่ และมีข้อปัญหา
ถามพระสงฆ์ไทยถึงข้อนี้ ซึ่งพระสงฆ์ตอบไม่ได้เลยจนองค์
เดียว ครั้นสมเด็จพระอนุชาได้ทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นแล้ว
ก็มิพระประสงค์จะต้องการหนังสืออื่น ๆ ที่เขียนไว้เป็น
ภาษาไทย จนที่สุดหนังสือที่เราเคยอ่านในโบสถ์นั้นก็ของ
พระประสงค์ด้วย จึงมีรับสั่งให้ข้าราชการมารับหนังสือ
เหล่านั้นไปจากพวกเรา การที่เป็นดังนี้ก็ทำให้เราหนักใจ
มากเพราะเราจะบอกว่าหนังสือเหล่านั้นไม่มกบอกไม่ได้ และ
ถ้าจะไม่ให้ไปก็เกรงว่า อภิปราย ๑ เราทักท้วงว่า
หรือบางทีจะเป็นโชคนกิตติพระเป็นเจ้าจะต้องการให้เจ้านาย
เหล่านั้นได้รู้ความสว่าง เพราะในราชสำนักนั้นไม่เคยไป
สอนศาสนาคริสต์เคยนเลยครั้นเมื่อคิดได้ดังนี้เราจึงได้มอบ
หนังสือเหล่านั้นให้ข้าราชการรับไปถวาย สมเด็จพระอนุชา
ทรงแต่นั้นมา พระเจ้ากรุงสยามทรงเจ้านายข้าราชการ
ผู้ใหญ่ได้ประชุมปรึกษาหารือ ได้เถียงกันถึงเรื่องศาสนา
อยู่หลายเดือน แต่การที่ประชุมปรึกษากันนั้น หาได้

ทำให้เห็นความจริงของศาสนาไม่ กลับทำให้ไทยหลบตา
หนักลงไป และใจแข็งยิ่งขึ้นไป จนถึงกับพวกพระสงฆ์
นับจำนวนไม่ถ้วน ซึ่งหากินทางศาสนาอื่นไม่จริงนั้น ได้
ร้องขอให้ล้างศาสนาคริสต์ยืนเสียอย่าให้มีเลย

มองเซนเยอร์เตเชยเดอเคราเล ถูกซักถาม

ภายหลังอีกหลายวันพระเจ้ากรุงสยาม ได้มีพระราช
โองการให้พวกเราไปยังศาลสูงตามวาทกำหนดมา ครั้น
ถึงวันกำหนดพวกเรา ๕ คน คือ มองเซนเยอร์เดอโรซาลี
มองซีเออร์เลอแมร์ กับบาทหลวงอีก ๓ รูป ได้ไปยังศาล
ตามเวลาหนดไว้ทั้ง ๕ คนล้วนแต่ชำนาญภาษาไทยทุกคน
พอพวกเราได้ไปถึงศาล เจ้าพระยาพระคลังก็สั่งให้เรานั่ง
ลงกับพื้น โดยไม่ยกเว้นในเกียรติยศของสังฆราชอย่างใด

แล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงพูดโดยอ้างพระราชโองการ
ว่า มีข้อที่จะต้องกล่าวโทษสังฆราชหลายข้อ ซึ่งเป็นความ
ผิดที่สังฆราชได้ทำไว้ มองเซนเยอร์เดอโรซาลีจึงได้ตอบ
ว่า มองเซนเยอร์เดอโรซาลีไม่รู้ตัวเลยว่าได้ทำการสิ่งใด
ที่ทำให้พระเจ้ากรุงสยามกริ้ว เพราะฉะนั้นขอให้เจ้าพระยา
พระคลังชี้ข้อผิดให้ทราบด้วย เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เรียก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๗ ๗๑

เสมียนศาลมา แล้วมอบหนังสือซึ่งทูลคำถามไว้ให้เสมียน
อ่านทั้ง ๆ และแจ่มแจ้ง เมื่อเสมียนได้อ่านคำถามแล้ว
เจ้าพระยาพระคลังก็จัดการถามด้วยปากเป็นข้อ ๆ คำถาม
และคำตอบของเรา มีดังนี้

คำถาม ท่านสังฆราชมีพยานหลักฐานที่จะอ้างไต่หรือ
ไม่ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้ขออนุญาตต่อพระเจ้ากรุงสยาม
ให้พวกสังฆราชมาทำการและตั้งบ้านเรือนในเมืองนี้

คำตอบ ขอนมพยานหลักฐานอันแน่นอน โดยพระ-
เจ้ากรุงฝรั่งเศสและสันตปาปาได้มีพระราชสาส์นและศุภ-
อักษรมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยามก็
ทรงเต็มพระทัยพระราชทาน พระราชานุญาตตามที่พระเจ้า-
กรุงฝรั่งเศสและสันตปาปาได้ขอร้องมา และพยานในเรื่อง
นี้ยังมีอีกที่พระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้สร้าง วัดและบ้าน
พระราชทานแก่พวกเรา

คำถาม ท่านสังฆราชมาอยู่เมืองนี้ประสงค์จะรักษา
พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม และพระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสหรือไม่

คำตอบ ทั้งใจ จระรักษาและข้าพเจ้าก็จระรักษาพระ-
ราชไมตรีด้วยความเต็มอกเต็มใจโดยแท้

คำถาม ถ้าท่านสังฆราชมาอยู่ในเมืองนี้ โดยทั้งใจ
จระรักษาพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองแล้ว
เหตุใดสังฆราชจึงทำการตักพระราชไมตรี โดยเทศน์
ตักเตือนศาสนาของพระเจ้ากรุงสยามเล่า

คำตอบ การเทศน์สอนศาสนาคริสเตียนนั้น คง
จะเป็นสายเชือกสำหรับเชื่อมพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้า
แผ่นดินทั้งสอง และพวกข้าพเจ้าก็ตั้งใจแต่จะสอนความ
จริงทุกแห่งเท่านั้น

คำถาม ถ้าเช่นนั้นเหตุใดท่านจึงยกย่องศาสนาของ
ท่านนัก และตักเตือนหมิ่นศาสนาของพระเจ้ากรุงสยาม
นักเล่า

คำตอบ เพราะเหตุว่าในโลกนี้มีแต่พระเป็นเจ้าองค์
เดียวทเป็นผีสร้างฟ้าและดินและปกครองการทั่วไป เพราะ
ฉะนั้นสำหรับมนุษย์เรานักควรจะมีแต่ศาสนาอันเดียวซึ่งจะ
พาเราไปสู่ทิศเท่านั้น

คำถาม ในหนังสือเหล่านั้น ท่านสังฆราชได้เอา
ความจริงและความเท็จปนกัน และใช้คำล่อลวงซึ่ง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๓๓

ซึ่งทำให้ราษฎรเข้าใจผิด เพราะราษฎรเหล่านั้นเป็นคนหยาบ
โง่เขลาไม่รู้จักแยกความจริงออกจากความเท็จได้ ฟังแต่
ถ้อยคำที่ไพเราะหูหึ่งหลงเชื่อ เพราะฉะนั้นท่านสังฆราชทำ
การหลอกลวงราษฎรเพื่อจะให้เขาเข้ารีต

คำตอบ พระเป็นเจ้าไม่โปรดเลยในการที่เราระหลอกลวง
พวกเราเทศนาสั่งสอนแต่สิ่งเท็จเท่านั้น เราไม่ได้
บังคับกดขี่ใคร เพราะศาสนาของเราห้ามไม่ให้บังคับกดขี่
เรารักคนเขารัต แต่เฉพาะผู้ที่ใดแลเห็นความจริงแล้วก็เข้ามาหาเราเท่านั้น เราไม่ได้เอาเงินหรือคำสัญญาอย่างใด ๆ
ล่อให้คนเขารัตเลย เราได้ทำทานแก่คนจนตามศุภานุรูป
ของเรา และทานอนันต์รักใคร่ทำตลอดแผ่ไปถึงคนไทย
สามัญด้วย

คำถาม ถ้าเช่นนั้นพวกทนายถือศาสนาคริสต์เตียน
ได้ไปเขารัตด้วยความเต็มใจ มิได้ถูกหลอกลวงหรือถูก
บังคับอย่างใดอย่างนั้นหรือ

คำตอบ เป็นอย่างนั้น และถ้าใครไม่ได้เต็มใจมาขอ
เขารัตก่อน เราไม่ได้รับให้เป็นคริสต์เตียนเลย

คำถาม ท่านสังฆราชจะยืนยันใดหรือไม่ ว่าไม่มี
ใครที่ใดเขารอคอยถูกบังคับเลย และที่ใดเขารอคอยเพราะ
ความเต็มใจทุกคน

คำตอบ ยืนยันใด

คำถาม ถ้าจะมีคนเขารอคอยมาสารภาพว่า ตัวใด
เขารอคอยเพราะถูกบังคับและถูกหลอกลวงแล้ว ท่านสังฆราชจะ
ว่าอย่างไร

คำตอบ ถ้าท่านกตขด้วยใจจรรตนครบาล คนนั้น
อาจจะพูดเช่นนั้นก็ได้

คำถาม ถ้าเขาพูดเช่นนั้นด้วยความเต็มใจ โดยไม่
ถูกบังคับกดขี่อย่างใด ท่านจะว่าอย่างไรเล่า

คำตอบ ข้าพเจ้ากตขว่าคนนั้นมสาเท่านั้น

คำถาม เหตุใดท่านสังฆราชจึงไม่ดำเนินตามแบบ
ของสังฆราชแต่ก่อนๆ เพราะสังฆราชแต่ก่อนได้เคยเทศนา
ในภาษายานเมืองของตัว แต่ส่วนสังฆราชคนใดได้ใช้
เทศนาเป็นภาษาไทย การที่ท่านสังฆราชเห็นว่าระชก
นำให้คนเข้าศาสนาคริสต์เถียนหรือ

คำตอบ ข้าพเจ้ามิได้ดำเนินการให้ผิดแบบของ
สังฆราชแต่ก่อนๆ เลย เพราะสังฆราชแต่ก่อนๆ ก็เคยได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๓๕

เทศน์เป็นภาษาไทยเหมือนกัน และมองซิเออร์เคอเมเตโล
โปลิคก็เคยเทศน์เป็นภาษาไทยอยู่นานทีเดียว จนพระเจ้ากรุง
สยามโปรดปราน จึงได้พระราชทานบรรดาศักดิ์อนันตวง
และพระราชทานพระราชานุญาตให้สังฆราชมีอำนาจสอน
ศาสนาคริสต์เถื่อนแก่ไทย มอญ และลาวได้ เพราะทรง
ถือว่า เป็นศาสนาแท้

ท่านเจ้าพระยาพระคลังเป็นคนอายุน้อยไม่มีใครมีความ
รู้ในเรื่องเก่า ๆ และไม่ทราบในเรื่องนี้ จึงไม่ยอมรับคำตอบ
วนและถามว่า

ท่านมีหลักอย่างไรว่าพระเจ้ากรุงสยามได้พระราช-
ทานอำนาจเช่นนั้น

คำตอบ มีหลักที่พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งให้สร้าง
ไปสถและโรงเรียนและยังมีพยานนอก คือข้าราชการ
เก่า ๆ ซึ่งยังมีชีวิตอยู่นั้น ได้ยินแก่ให้เห็นแก่ตา

คำถาม ในประเทศสยามมีคนต่างภาษาหลายชาติ
เช่นแขกมัวร์ แขกมลายู จีน เขมร และชาติอื่น ๆ อีก
หลายชาติ คนเหล่านั้นก็นับถือศาสนาของตัวเองแท้ ๆ ได้
มาแต่โบราณศาสนาของไทยไม่ และตัวเราเองก็ไม่ได้นับถือ

ศาสนาคริสต์กันอย่างใดเลย เหตุใดจึงมีราชจึงมาตีเข้าน
ศาสนาของเราเล่า

คำตอบ ชนต่างชาติต่างภาษาที่ท่านยกมาอ้างนี้ ได้
ได้ศึกษาและแสวงหาความจริงหรือเปล่า ข้าพเจ้าจะขอถาม
ท่านสักอย่าง ๑ ว่าเหตุใดจึงมีศาสนาต่าง ๆ กันในโลกนี้
มากนัก มนุษย์เราทั้งหลายก็เกิดจากผู้ชายคนเดียวและ
ผู้หญิงคนเดียว คืออาดัมและเอวา เพราะฉะนั้นมนุษย์
ทั้งหลายต้องเป็นพี่น้องกันทั้งนั้น ซึ่งควรจะนับถือแต่ศาสนา
อันเดียวเท่านั้น ก็การที่มีศาสนาต่าง ๆ กันเช่นนั้น จะเป็น
ด้วยเหตุอะไรเล่า ท่านจะให้ข้าพเจ้าบอกท่านหรือไม่เล่า ก็
คือมนุษย์เราได้ปล่อยใจเอาแต่ความพอใจของตัวเองเป็นเกณฑ์
จึงมีศาสนาเดิมทีละเล็กทีละน้อยและต่างคนต่างคิดศาสนา
ของตัวเองใหม่ ผู้ที่ยังคงนับถือศาสนาเดิมอยู่กับน้อยคน
และทุกคนเหล่านั้นยังคงถือศาสนาเดิมอยู่ก็โดยได้สืบทอดกันมา
เป็นทอด ๆ

เจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมให้สังฆราชชี้แจงต่อไปจึง
พูดคัดค้านว่า การต่าง ๆ ตามที่เขาอ้างนั้นไม่เกี่ยวใน
เรื่องนั้น แต่ท่านสังฆราชไม่ยอมจึงอธิบายต่อไปว่า เพราะ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๓๓

คณะนักบวชโตโตลึงทงศาสนาเดิม และกิดประภิชฐศาสนาชน
ใหม่ซึ่งเป็นการไม่คตต่อพระเป็นเจ้า เรากตเตยนคนเหล่าน
อยเสมอ

ในท่นเจ้าพระยาพระคลัง กเอาเรอง อินเข้ามาแทรก
และพคว่า พวกโหรของเรามความนยถอภาษาบาลี(๑) และ

๑. การทขำพเจ้าได้พุดขแจ้งเพื่อเป็นทางแกขอหานัน หาได้
จดลงในสมุดทจะนำชนดววยพระเจ้ากรุงสยามทุกคำตามขำพเจ้า
พุดไม่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังให้จดแต่ตามความต้องการของ
ท่านเท่านั้น ขำพเจ้าได้ร้องคตค้านว่าการทจดถ้อยคำของ
ขำพเจ้าเช่นนี้ ไม่เป็นการยติธรรม แต่เจ้าพระยาพระคลังก็หา
ฟังไม่ ขำพเจ้าต้องยอมนง ขำพเจ้าเชื่อแน่ว่าเจ้าพระยาพระ
คลังคงจะหาว่าขำพเจ้าใช้วาจาและกิริยาอย่างร้ายแรงมาก ใน
เวลาทตามและตอบกันอยู่นั้น ขุนนางผู้เฒ่า ชื่อ จักร นงนง ไม่
ได้พุดอะไรเลยจนคำเดียว ด้วยคอยถึงเวลาจะนำพระราช
โองการของพระเจ้าแผ่นดินมาบอกแก่เรา ท่านจักรคนนเคย
เป็นมิตรแก่เราอยู่เสมอ จึงพุดกับเราโดยซอตรง แต่ก็จำเป็น
ต้องปฏิบัติตามพระราชโองการ และเป็นผู้รักษาคำตามคำตอบ
เหล่าน ท่านจักรได้ชี้ให้เราคตตัวหนังสือบาลีและพุดว่า “การท
ท่านได้ชี้หนังสือบาลีนั้น เป็นการทท่านได้ทความผิดอย่างร้าย
แรง เพราะไทยถอว่าหนังสือบาลีนั้นเท่ากับพระองคหนึ่ง และ
การทคณมิถาธิฐิเช่นพวกเราเอามาใช้เช่นนี้ เท่ากับเป็นการลบ
หลู่ศาสนา (ข้อความนี้คตมาจากจดหมายมองเซนเยอร์เตเซีย
ถึงผู้อำนวยการคณะการต่างประเทศ ลงวันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ.

หนังสือเขมรมาก เพราะฉนั้นบรรดาเรื่องต่าง ๆ ที่เขียน
เป็นภาษาบาลีหรือเขียนเป็นหนังสือเขมรแล้ว ไทยก็ถือว่า
เป็นเรื่องจริงทั้งนั้น เพราะฉนั้นการทสังฆราชแห่งหนังสือ
ด้วยภาษาบาลีและใช้ตัวหนังสือเขมร จะประสงค์อะไร
นอกจากจะหลอกลวงซึ่งขาดความพิเคราะห์ และทำให้คน
เหล่านั้นหลงเชื่อ

คำตอบ หนังสือต่าง ๆ ที่สมเด็จพระอนุชาโตเรียก
ไปจากเรา และหนังสืออื่น ๆ ซึ่งอยู่ในพระหัตถ์ของสมเด็จพระ
พระอนุชาตินั้น ไม่ใช่หนังสือที่ข้าพเจ้าแต่ง หนังสือเหล่านั้น
เป็นหนังสือ ทมองค์เออร์เคอเมเตโลโปลิศเป็นผู้แต่งเขียน
และท่านสังฆราชผู้เป็นนักทลาคและเป็นนักปราชญ์ซึ่ง
พระเจ้าแผ่นดินโปรตุเกสปรานมาก และการทสังฆราชผู้ได้
ใช้ภาษาและตัวอักษรซึ่งเหมาะสำหรับแต่งข้อความอันสูงใน
ศาสนาของเรานั้น ไม่เป็นการแปลกอะไรเลย

เจ้าพระยาพระคลังได้เปลี่ยนเรื่องอีก ถ้ามว่า เขา
เล่ากันว่าเมื่อแต่ก่อนนั้นได้มีบาทหลวง คริสเตียน เข้าไปยัง
เมืองญุ่น ได้ไปสอนศาสนาคริสเตียนในเมืองญุ่นและได้
รับชาวญุ่นเป็นคริสเตียนหลายคน ครั้นบาทหลวงเหล่านั้น

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๓๕

เห็นว่าพวกของตัวมีจำนวนมากขึ้น เชื้อในกำลังของตัวว่า
พอแล้ว จึงไต่ถามขึ้น พระเจ้ากรุงญุ่นไต่ถามผู้พวกบาท-
หลวงจนบาทหลวงแพ้ พระเจ้ากรุงญุ่นจึงไต่ถามบาทหลวง
และพวกญุ่นที่เป็นกบฏฆ่าเสียสิ้นทั้งบริวารพยานสมบัติเสียด้วย
และสั่งว่าต่อไปห้ามมิให้คนถือศาสนาคริสต์เขยิบเข้ามา
ไปในแผ่นดินอีกต่อไปเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นในเวลาฉับ
พระเจ้ากรุงสยามจึงดำเนินตามแบบอย่างของญุ่นและจะจับ
สังฆราชกับพวกบาทหลวงตกหัวเสียให้หมดทั้งบริวารพยาน-
สมบัติให้สิ้นเชิงด้วย พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยาม
และพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสคงจะขาดเป็นแน่ แต่เมื่อเป็นเช่น
นั้นการทักขาดพระราชไมตรีนั้น จะไม่ใช่สังฆราชเป็นต้น
เหตุทำให้เป็นเช่นนั้นหรือ

คำตอบ ถ้าพระเจ้ากรุงสยามมีพระราชประสงค์จะตก
หัวพวกข้าพเจ้าทั้งหมัดและจะบริวารพยานสมบัติของพวก
ข้าพเจ้าด้วยก็ไต่ เพราะพวกข้าพเจ้าอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์
ทั้งหมัดทั้งพระองค์ก็เขยิบในพระราชอาณาเขตตนด้วย แต่
ถ้าพระเจ้ากรุงสยามไต่กระทำเช่นนั้นจริงก็จะต้องสงสัย
เลยว่า พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองจะ

ต้องขาดเป็นแน่นอน แต่เมื่อใดขาดพระราชไมตรีแล้ว ก็จะไม่
 มีใครโทษข้าพเจ้าได้ว่าข้าพเจ้าเป็นคนเหี้ยมทำให้ขาดพระ
 ราชไมตรี เพราะข้าพเจ้าไม่ได้ทำอะไรเลยที่จะให้เขาโทษ
 ข้าพเจ้าเช่นนั้นใด ในข้อที่ท่านยกการกบฏในเมืองญุ่น
 มาเป็นตัวอย่างและว่าญุ่นรังเกียจในพวกเรานั้น การเรอ
 นั้นเป็นการให้ร้ายต่อประเทศฝรั่งเศสและต่อพวกเราจริง แต่
 เราก็จำเป็นต้องยอมทนเอา เพราะความจริงพวกเราไม่เคย
 ใดไปกบฏที่ไหนเลย ถึงในเมืองไทยนี้ และในเมืองอื่น ๆ
 พวกเราก็มักไม่เคยใดก่อกบฏขึ้นเลย อีกประการ ๑ คนทั่วโลก
 ย่อมทราบอยู่แล้วว่าสังฆราชกิต มีชนนาร์ฝรั่งเศสกิต ไม่
 เคยใดไปยิงเมืองญุ่นเลย

คำถาม ถ้าเช่นนั้น พวกที่ไปก่อการ กบฏในเมือง
 ญุ่นเป็นชนชาติใดในทวีปยุโรปเล่า

คำตอบ การที่ข้าพเจ้าตอบเพียงแต่ว่าไม่ใช่ชาติ
 ฝรั่งเศสก็พอแล้ว เพราะไม่ใช่หน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะกล่าว
 โทษประเทศใด ๆ หรือบุคคลใด ๆ แต่ถึงจะเป็นชนประเทศ
 ใดก็ตาม เรอนักเป็นเรอของทพวงข้าพเจ้าที่เคยมากมาย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๘๑

คำถาม ที่ท่าน สังฆราช ไคปฏบัติการตั้งที่ใดกล่าว
มาในตอนต้นแล้วนั้นเป็นความผิด สัมควรที่พระเจ้ากรุง
สยามจะลงพระราชอาญาอย่างหนัก แต่พระเจ้ากรุงสยาม
ทรงพระกรุณาโปรดยกโทษให้ในครั้งนั้น แต่เพื่อจะข่มขืน
ให้สังฆราชประพฤตินั้นนอก จึงมีพระราชโองการว่าดังนี้
ข้อ ๑ ห้ามมิให้สังฆราชเทศนาสั่งสอนศาสนาแก่ไทย
มอญ และลาว ๒ ห้ามมิให้สังฆราชแต่งหนังสือสอน
ศาสนาคริสต์เขียนเป็นภาษาไทยและภาษาบาลี ๓ ห้ามมิให้
สังฆราชชักชวนและหลอกลวงพวกไทย มอญ และลาวให้
เป็นคริสต์เขียน ๔ ห้ามมิให้สังฆราชตีเขียนศาสนาของเรา
ตามที่มีพระราชโองการดังนี้ สังฆราชจะว่าอย่างไร
สังฆราชจะทำตามพระราชโองการของพระเจ้ากรุงสยาม
หรือไม่

คำตอบ ปัญหาข้อนี้มีความสำคัญนัก เพราะฉะนั้น
ข้าพเจ้าขอทูลตรากตรองใคร่ครวญสักสองสามวันก่อน

การที่ท่านสังฆราชขอผิดเช่นนั้น ก็ประสงค์จะหาเวลา
ตรากตรองว่าจะควรตอบอย่างไรดี แต่เจ้าพระยาพระคลังไม่
ยอมโดยบอกว่า จะเลื่อนเวลาไปตอบในเวลาอื่นไม่ได้ และ

พูดต่อไปว่า “ท่านก็อยู่ใน^๕ท่นพรอมกันแล้ว จะ^๖ปรึกษา^๗หารือ^๘กันอย่างไรก็ได้ เพราะฉะนั้น จะ^๙ตอบว่าอย่างไรก็ได้ปรึกษา^{๑๐}กันดี แต่ถ้าท่านยังไม่^{๑๑}ได้^{๑๒}ตอบในคำถาม^{๑๓}นักรายใด ท่านก็^{๑๔}จะ^{๑๕}กลับไป^{๑๖}ยังบ้าน^{๑๗}ไม่ได้”

สังฆราชถามว่า “อย่างไรกัน จะ^{๑๘}ห้ามไม่ให้^{๑๙}ข้าพเจ้า^{๒๐}สอน^{๒๑}ชาวและคน^{๒๒}ใช้^{๒๓}ของ^{๒๔}ข้าพเจ้า^{๒๕}เป็น^{๒๖}ภาษา^{๒๗}ไทย และคน^{๒๘}เหล่านี้^{๒๙}ก็^{๓๐}ไม่^{๓๑}เข้าใจ^{๓๒}ภาษา^{๓๓}อื่น นอกจาก^{๓๔}ภาษา^{๓๕}ไทย อย่าง^{๓๖}นั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังตอบว่า “พระราชโองการ^{๓๗}ใน^{๓๘}ข้อ^{๓๙}นี้^{๔๐}ชัดเจนและ^{๔๑}เด็ดขาด^{๔๒}อยู่แล้ว คือ^{๔๓}ว่า^{๔๔}มี^{๔๕}พระราช^{๔๖}ประสงค์^{๔๗}ห้าม^{๔๘}ไม่ให้^{๔๙}ท่าน^{๕๐}เทศนา^{๕๑}สั่งสอน^{๕๒}เป็น^{๕๓}ภาษา^{๕๔}ไทย ภาษา^{๕๕}มอญ ภาษา^{๕๖}ลาว ภาษา^{๕๗}ญวน และ^{๕๘}ภาษา^{๕๙}จีน”

สังฆราชถามว่า “ถ้า^{๖๐}เช่นนั้น^{๖๑} หาก^{๖๒}ว่า^{๖๓}คน^{๖๔}ชาติ^{๖๕}เหล่านี้^{๖๖}ได้^{๖๗}ถูก^{๖๘}พระ^{๖๙}เป็น^{๗๐}เจ้า^{๗๑}กลาโหม^{๗๒}จะ^{๗๓}มา^{๗๔}หา^{๗๕}พวก^{๗๖}ข้าพเจ้า^{๗๗}เพอ^{๗๘}รับ^{๗๙}คำสั่ง^{๘๐}สอน^{๘๑} จะ^{๘๒}ให้^{๘๓}พวก^{๘๔}ข้าพเจ้า^{๘๕}ปฏิเสธ^{๘๖}ไม่^{๘๗}ยอม^{๘๘}รับ^{๘๙}สั่งสอน^{๙๐}ให้^{๙๑}อย่าง^{๙๒}นั้นหรือ”

เจ้าพระยาพระคลังตอบว่า “ท่าน^{๙๓}จะ^{๙๔}สั่งสอน^{๙๕}ใน^{๙๖}ภาษา^{๙๗}เหล่านี้^{๙๘}ไม่ได้^{๙๙}เป็น^{๑๐๐}อัน^{๑๐๑}ชาติ”

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๘๓

ในขณะนั้นนาง ทชอจกรไต่พดชนว่า “ขอให้ท่าน
พิจารณาในประกาศพระราชโองการนี้ พระเจ้ากรุงสยาม
ทรงตั้งข้อห้ามมิอยู่ ๔ ข้อ ถ้าท่านปฏิบัติตามพระราชโอง
การแล้ว ท่านก็จะอยู่โดยสุขสบายอย่างแต่ก่อน ถ้าท่านขัด
พระราชโองการแล้วท่านก็ต้องถูกตัดหัว”

สังฆราชไต่ตอบว่า “ถ้าการเป็นดังนี้แล้ว ควรจะ
อนุญาตให้พวกข้าพเจ้าไต่กลับไปยังบ้านเมืองของข้าพเจ้า
จะดีกว่า ถ้าไม่ยอมให้พวกข้าพเจ้ากลับบ้านเมืองแล้ว ก็ขอ
ให้ฆ่าพวกข้าพเจ้าเสียทีเดียวเถิด เพราะตามทมิข้อห้าม
ดังนี้ พวกข้าพเจ้าจะไม่ยอมทำตามเช่นอนินชาด”

เจ้าพระยาพระคลังจึงถามว่า “บาทหลวงอื่น ๆ มี
ความเห็นอย่างเดียวกับสังฆราชหรืออย่างไร”

เมื่อเจ้าพระยาพระคลังไต่ถามดังนี้ พวกบาทหลวง
ทุกคนไต่ตอบว่า มีความเห็นพ้องกับท่านสังฆราช ทั้งนี้
เจ้าพระยาพระคลังจึงไต่ถามขอพวกเรามากคน และสั่งให้
แจกข้อพวกเราไว้ ครั้นแจกข้อจกเสียงกันเสร็จแล้ว เจ้าพระ
ยาพระคลังก็พุดว่า “เวลานี้ก็ตกแล้ว ท่านสังฆราชก็

เหน่อยมาก ให้กลับไปบ้านก่อนเถิด” พวกเราก็กาลกลับไปบ้าน

พวกคริสเตียนถูกจับ

รุ่งขึ้นชนนางมชอคน ๑ ได้รับพระราชโองการจากพระเจ้าแผ่นดิน ได้มาจับพวกเขารัต ๑๑ คน ซึ่งนายเตงได้รวบรวมไว้ในคน ๑๑ นี้ได้ถูกใส่คุกจำตรวน ๕ คน นอกจากนั้นไต่หนไปหมด คนไข้ของเรา ๒ คน ได้ถูกฉุดคร่าออกจากโรงเรียน ท่านสังฆราชได้จ่ายเงินสำหรับช่วยพวกนี้เป็นอันมาก

บาทหลวงถูกชักถามอก

มองเซนเยอร์ เดเซย์เดอเคราเล

ถวายดอกไม้รูปเทียน

เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนตุลาคมได้มีข้าราชการมายังโรงเรียน เพื่อยกย่องสิ่งต่าง ๆ ที่เขียนเป็นภาษาไทย มองเซนเยอร์ เดอโรซาลได้ส่งแต่หนังสือบางเล่มที่ไม่เกี่ยวข้องแก่ศาสนาให้แก่ข้าราชการท่านนั้น แต่หนังสือที่เกี่ยวข้องศาสนของเราและศาสนาของไทยท่านสังฆราชไม่ได้มอบ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๘๕

ให้เลยจนเล่มเดียว ในระหว่างสามคืนเราได้อ่านหนังสือ
และสมุดต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับศาสนาไทยเผาไฟเสียโดยมาก
หนังสือเหล่านี้เป็นหนังสือที่หายากและมีราคาแพงมาก
หนังสือที่เกี่ยวกับศาสนาของเราได้เผาบางเล่มออกนัก เพื่อ
มิให้ตกในเมืองไทย

มีขุนนางคนหนึ่งชื่อขุนชำนาญ (Khun Chamnan) เป็น
คนโปรดของสมเด็จพระอนุชา และดูภายนอกก็เหมือนกับ
จะชอบพวกเราได้ให้คนมาตามพวกเราไปคน ๑ และได้บอก
กับบาทหลวงผู้หนึ่งว่า การที่ส่งพระราชตอบขออนุญาตกลับไป
ที่บ้านเมืองนั้น เป็นการที่พระเจ้ากรุงสยามและสมเด็จพระ
อนุชากรวมาก แล้วขุนชำนาญได้อธิบายต่อไปว่า ตาม
แบบธรรมเนียมของเมืองนี้ ถ้าใครจะต้องการให้พระเจ้า
แผ่นดินหายกรวแล้ว ก็ต้องเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวาย
(ธูปเทียนนั้นหมายความว่า ไมตรีได้ขลุ่ยไปแล้ว บัดนี้
ได้ตัดดอกกันออกตั้งธูปเทียนทั้งคสว่าง ดอกไม้นั้นหมายความว่า
ว่ากลิ่นหอมของไมตรีตกลงมกนใหม่) ในการเรองถวาย
ดอกไม้ธูปเทียนนั้น ต่างเห็นพร้อมกันว่าเป็นวิธสามัญหาเกี่ยว

ในเรื่องการศาสนาอย่างใดไม่ ท่านสังฆราชจึงตกลงยอมจะ
ถวายคอกไม้ญี่ปุ่น

ครั้นจัดหาคอกไม้ญี่ปุ่นไว้เสร็จแล้ว ท่านสังฆราช
ก็ไต่ไปยังศาลของเจ้าพระยาพระคลัง พร้อมด้วยมองซีเฮอร์
เลอแมร์ บาทหลวงอก ๒ คนกับพ่อค้าฝรั่งเคส ๔ คน
ครั้นไปถึงแล้วบาทหลวงก็ลงนั่งกบพน และพอกับเจ้าพระยา
พระคลังว่าดังนี้ “ข้าพเจ้าได้ทราบว่าคุณเจ้ากรุงสยามได้
ทรงกรวในการทศพเจ้าโคฟคิม่อนก่อน คือขออนุญาต
กลับไปยังบ้านเมืองของข้าพเจ้า แต่การทศพเจ้าโคฟคิม
เช่นนั้นไม่ได้คิดทศพอย่างไร และพคตามแบบธรรมเนียม
ที่ใช้กันในทวีปยุโรป เพราะในทวีปยุโรป ถ้าผู้ใดขออนุญาต
กลับบ้านเมืองแล้ว เขาขออนุญาตโดยง่าย และก็ไม่มีการ
จะคิดขกเคองเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงขอแสดงทั่วว่าใน
การทศพเจ้ากรุงสยามทรงกรวน ข้าพเจ้ามีความเสียใจ
มากททำให้กรวเช่นนั้น ข้าพเจ้าจึงขอถวายคอกไม้ญี่ปุ่น
เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของข้าพเจ้า”

พอมองเซนเยอร์เคอโรซาลิโคฟคิมลงแล้ว เจ้าพระ
ยาพระคลังก็เรียกเสมียนเข้ามา และบอกให้เขียนหนังสือ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๘๑

คล้ายทานบน ในหนังสือทานบนนั้นมีความว่า มองซีเฮอร์-
เทอโรซาลิ กราบทูลต่อพระเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบว่า มองซี
เฮอร์เทอโรซาลิรู้สึกตัวว่ามีความผิด จึงขอมรณัติปฏิบัติตาม
พระราชโองการ ๔ ข้อซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และต่อไป
มองซีเฮอร์เทอโรซาลิรับรองว่าจะไปปฏิบัติตามพระราชโอง-
การทุกอย่าง เมื่อเขียนเสร็จแล้วเจ้าพระยาพระคลังก็ส่งมา
ให้เราอ่าน พออ่านเสร็จเราก็ได้พูดกับขุนชำนาญซึ่งนั่งอยู่
ใกล้กับเรา ว่าทำอย่างไร ๆ ก็ระยอมตามนั้นไม่ได้ และถ้า
หากว่าเจ้าพนักงานใดเอาหนังสือทานบนฉบับนี้ออกอ่านในที่
เปิดเผย แล้วเราก็จะปฏิเสธข้อความในหนังสือทานบนนี้
ทุกข้อและข้าพเจ้าก็ได้พูดต่อไปว่า พวกข้าพเจ้ายอมตายเสีย
ดีกว่าที่จะยอมทำตามหนังสือทานบนนี้ ขุนชำนาญเห็น
ว่าพวกเราพูดดังนี้ และเชื่อใจว่าตัวพอจะพูดกับสมเด็จพระ
พระอนุชาได้ จึงได้เอาทานบนนั้นไปพบ ทกลงไม่
มีใครได้อ่านข้อห้าม ๔ ข้อนั้นเลย เจ้าพระยาพระคลัง
จึงถามขึ้นว่า “ตอกไม้รูปเทียนนี้ มองซีเฮอร์เทอโรซาลิ

ถวายใคร” มองซิเออร์เดอโรซาลจึงตอบว่า “ข้าพเจ้า
ขอถวายต่อพระเจ้ากรุงสยาม” เจ้าพระยาพระคลังจึงได้
ชมเชยสรรเสริญมองซิเออร์เดอโรซาลว่าเป็นผู้ทำให้
พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินได้ติดต่อกันอีก และ
ว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบแล้วคงจะทรงยินดีเป็น
อันมาก ครั้นเสร็จเรื่องแล้วท่านสังฆราชก็ได้ลากลับ
มาบ้าน

ความเดือดร้อนของพวกเขารัต

ตั้งแต่ไทยได้ลงมือกดขี่ข่มขืนคนพวกเรา และจับ
พวกเขารัตใส่คุกนั้น พวกเขารัตอื่น ๆ ก็ได้ละทิ้งบ้านเรือน
อพยพหนีไปหมด และได้รับความลำบากเดือดร้อนเป็น
อันมาก ฝ่ายไทยก็มาคาคคนเราอยู่เสมอ ให้เราจัดการ
สวามิภักดิ์พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสอง แต่
ถึงดังนี้พวกเขารัตของเราก็ยังติดคุกอยู่นั่นเอง ส่วนพวก
เขารัตที่หนีไปนั้น เจ้าพนักงานห้ามมิให้กลับเขากลับมาเรือน
และพวกนกมากวณเราอยู่เสมอ ๆ ไม่หยุดเลย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๘๕

การเป็นอยู่ดังนั้นทำให้เราได้รับความร้อนใจเป็น

อันมาก

ขุนชำนาญถูกไต่สวน

ภายหลังมาสักสองสามวัน เจ้าพระยาพระคลังไต่ไป

กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามกล่าวโทษขุนชำนาญ ทว่า การ
ที่ท่านสังฆราชไม่ยอมเซ็นหนังสือท่านบนนั้น ก็เพราะ

ขุนชำนาญคนเดียว พระเจ้ากรุงสยามจึงไต่รับสั่งให้

ขุนชำนาญไปไต่สวน ขุนชำนาญได้ให้การว่า การที่

ขุนชำนาญรับหนังสือท่านบนมาจากเสมียนนั้น ก็เพราะ

ขุนชำนาญเห็นว่าถ้าไต่เอาหนังสือท่านบนนั้นออกอ่านเป็นการ

เปิดเผยแล้ว ท่านสังฆราชและบาทหลวงทั้งหลายก็คงจะ

ร้องคัดค้านปฏิเสธข้อความในหนังสือท่านบนนั้น ถ้า

สังฆราชและบาทหลวงได้กระทำเช่นนั้นแล้ว ก็จะมีผลผิด

โทษถึงต้องประหารชีวิต และถ้าได้ประหารชีวิตสังฆราช

และบาทหลวงแล้ว ก็จะต้องขาดพระราชไมตรีที่ใดมีไว้กับ

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส เมื่อขุนชำนาญได้แก้ตัวเช่นนั้น พระเจ้า

กรุงสยามก็ทรงนิ่ง แต่ถ้าสมเด็จพระอนุชาไม่ได้เสด็จมา

ช่วยขุนชำนาญแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัยเลยขุนชำนาญคงจะต้อง

ถูกเขย็นเป็นแน่ เพราะขอหาไม้ไม้แต่เพียงเท่านั้น เจ้าพระยา-
 พระคลังยังหาว่าชนชำนานูไ้คงเอาเงินด้วย ในข้อทหาว่า
 เอาเงินถนนถ้าจะพดไปแล้วเจ้าพระยาพระคลังมีความผิย
 กว่าชนชำนานูเสียอก เพราะเมื่อสองสามวันเอง เจ้าพระ
 ยาพระคลังไ้มารคเงินจากพวกเราไป ๑๕๐ เเหรียญ
 มองเซนเยอร์เซย์เคอเคราเล จัดขึ้นไม่ยอม

ภายหลังวันประชุมสัดท้ายสองสามวัน ชนชำนานู
 กับชนนางอีกหลายคนไ้มาหาพวกเรา และไ้ขอร้องต่อ
 ท่านสังฆราชว่าถ้าเจ้าพนักงานไ้เอาแผ่นศิลาซึ่งจารึกข้อ
 ห้าม ๔ ข้อมาปักไว้ที่ประตูโบสถ์หรือประตูโรงเรียนแล้ว
 ก็ขออย่าให้สังฆราชชักขวางแต่อย่างใดเลย (เพราะสังฆ-
 ราชไม่ยอมเซ็นทานบนครั้ง ๑ แล้ว) มองซิเออร์เคอโร
 ซาลไ้ตอบว่า พระเจ้ากรุงสยามจะทำอะไรก็ไ้ตามพระทัย
 เพราะเป็นบ้านเมืองของท่าน แต่ในส่วนตัวสังฆราชนั้นจะ
 ตามใจพระเจ้ากรุงสยามอย่างนี้ไ้ไม่ได้ เพราะเป็นการผิ
 คาสนาและขัดกับพระราชไมตรี ซึ่งพึงจะติดต่อกันใหม่ใน
 ระหว่างสองประเทศนี้ ตามที่ไ้ตอบกับชนชำนานูพอใจมาก
 และศุประหลาดใจที่ไ้เห็นพนักงานของเจ้าพระยาพระคลัง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๕๑

ได้มาหาพวกเราเพื่อจะเชิญเชิญให้มองซีเออร์เคอโรซาลี
เซ็นชื่อและประทับตราหนังสือท่านบนให้จึงได้ มองซีเออร์
เคอโรซาลีก็หายอมไม่ จึงได้ไล่เจ้าพนักงานกลับไปและ
ตอบไปอย่างเกี่ยวข้องกับที่เคยตอบมาแล้ว

ภายหลัง ขุนชำนาญกับข้าราชการอีกหลายคนได้มา
ค้นตามคหีหนังสือและตามห้องต่าง ๆ เพื่อตรวจว่าหนังสือ
เรื่องศาสนาของเราที่เขียนเป็นภาษาไทยจะยังมีอยู่หรือไม่
การค้นเจ้าพนักงานได้ค้นถึงสองหรือสามครั้ง
แล้วเจ้าพนักงานจะบังคับให้ท่านสังฆราชสาบานตัว และ
ให้เขียนไว้เป็นลายลักษณอักษรว่าหนังสือชนคนไม่มีอยู่ที่
เราแล้ว หรือไม่เช่นนั้นก็ให้สังฆราชทำท่านบนเซ็นชื่อ
ประทับตราว่าต่อไปภายหน้าถ้าค้นพบหนังสือชนคนใดออก
มองซีเออร์เคอโรซาลียอมรับผิดชอบหมิ่นพระเดชานภาพ
มองซีเออร์เคอโรซาลี ไม่ยอมทั้งสองอย่างโดยอ้างว่า
การที่จะให้สาบานนั้นเป็นการทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศ และ
การที่จะให้ทำท่านบนนั้นไม่จำเป็นอย่างไร เพราะเจ้าพนักงาน
มีอำนาจจะค้นบ้านใดที่กมมทกร เจ้าพนักงานคน ๑
จึงถามขึ้นว่า “ถ้าต่อไปพบหนังสือชนคนออกจะทำอย่างไร

กันแล้ว" ท่านสังฆราชจึงตอบว่า "ก็แล้วแต่พระกรงสยาม
จะทำอย่างไรก็ตามพระทัยเถิด" การที่ท่านสังฆราชได้ตอบ
ดังนั้นก็เคยตอบมาแล้วอย่างเดียวกันกับที่เคยตอบข้าราชการ
บางคนในเวลาที่เขาจะให้สังฆราชทำทานบน ถึงเรื่องพวก
เขารดทนายเต่งไคร่ระบุชื่อและชงยังหนอยเจ้าพนักงานยังจับ
ไม่ได้

ในราวกลางเดือนพฤศจิกายน มีขุนนางคน ๑ เป็น
บุตรน้องสาวเจ้าพระยาพระคลังได้มาหาพวกเรา ขุนนาง
คนนี้ได้รับเอาเงินไปจากพวกเราแล้วโดยสัญญาว่าจะช่วย
พวกขี้ผึ้งให้ แต่กลับได้พดกขี้ผึ้งตามที่ได้สัญญาไว้ไม่
เมื่อมาคราวนั้นนางผ่นได้มาเตือนเรื่องเงินที่เราได้สัญญา
ว่าจะให้เจ้าพระยาพระคลังและมาแจ้งว่าเจ้าพระยาพระคลัง
ได้โอนเงินรายนี้ให้แล้วแล้ว มองซิเออร์เคอโรซาลจึงได้ตอบ
ว่า ได้สัญญาจะให้เงินแก่เจ้าพระยาพระคลัง ๑๕๐ เหรียญ
จริง แต่การที่จะให้เงินนั้นก็เพราะจะให้เจ้าพระยาเจ้าพระยา
พระคลังจัดการข่มเหงพวกเรา แต่เจ้าพระยาพระคลังก็หา
ได้ทำตามที่ได้สัญญาไว้ไม่ กลับข่มเหงรังแกพวกเราหนัก
ยิ่งกว่าเก่าอีก หลานเจ้าพระยาพระคลังจึงแก้ตัวว่าการ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๕๓

สำคัญ ๆ คนหนึ่งซึ่งยากนัก จึงขอว่าอย่างน้อย ๆ ก็ขอให้
เงินสักครึ่ง ๑ ก่อน ท่านสังฆราชได้ตอบว่าจะไม่ให้เลย
สักเหรียญเดียว แต่เขาได้จัดการในเรื่องนี้ให้เป็น
ระเบียบเรียบร้อยให้เงินทั้ง ๑๕๐ เหรียญทีเดียว เมื่อหลาน
เจ้าพระยาพระคลังได้รับคำตอบเช่นนั้น จึงได้กวักคำสั่ง
เจ้าพระยาพระคลังออกมา ในคำสั่งฉบับนั้นว่า ให้ท่าน
สังฆราชผูกโดยทรงอย่าโยกโย้ว่าจะยอมเซ็นชื่อประทัยตรา
ในหนังสือท่านขุนไท้เขียนไว้ เมื่อคราวประชุมครั้งแรก
หรือสังฆราชจะพอใจให้เขาขอห้ามตั้งว่าไว้มาคิดไว้ที่ประตู
โบสถ์หรือประตูบ้านอย่างไร ในคำถามนั้นคนมองซีเออร์
เคอโรซาลักได้ตอบมาหลายครั้งหลายหนแล้ว แต่ในครั้ง
นี้ตอบว่า สังฆราชจะยอมเซ็นชื่อประทัยตราในหนังสือ
ท่านขุนนั้นคนไม่ได้เพราะเหตุว่า ๑ ขอห้ามเหล่านักบวช
ระเบียบศาสนาของเรา ๒ ขอห้ามเหล่านักบวชวิจิตรในการ
อันสำคัญของพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้ากรุงสยามและ
ฝรั่งเศสซึ่งพึงได้เชื่อมติดต่อกันขึ้นใหม่เมื่อเร็ว ๆ นี้เอง
๓ ส่วนการที่จะเขาขอห้ามเหล่านักบวชไว้ที่ประตูโบสถ์หรือ
ประตูบ้านนั้น พระเจ้ากรุงสยามเป็นนายจะสั่งให้ทำอย่างไร

ก็ได้ และถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะพอพระทัยทำอะไรใน
แผ่นดินของท่าน พวกเราไม่ได้ คิดที่จะขัดขืนหรือต่อสู้
อย่างใด แต่ถึงจะอย่างไรก็ตามพวกข้าพเจ้าจะต้องขอรับรอง
ต่อพระเจ้ากรุงสยาม อย่าให้ใดมีภัยสิ่งให้ทำถึงนั้นเลย
เพราะการที่จะเอาประกาศเช่นนั้นมาไว้ที่ใดที่ประเทศโบสถ์หรือ
ประตูบ้านนั้น ก็เท่ากับเป็นอนาถารายซึ่งจะอยู่ชวกาลนาน
แสดงว่าพระราชไมตรี ใน ระหว่าง พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และ
กรุงสยามได้ขาดเสียแล้ว

แต่การที่พวกเราได้ขอรับรองเช่นนั้นจะติดอยู่เพียงเจ้า-
พระยาพระคลังหรือเขาจะได้นำความกราบทูล เป็นเรื่อง
เราจะทราบไม่ได้

พวกบาทหลวงจัดการขอรับรองให้ปล่อยพวกเขารัต

เมื่อต้นเดือนธันวาคม ได้ทราบว่านักโทษเขารัต
บางคนได้ถูกเขย็นเพราะเจ้าพนักงานจะต้องการให้นักโทษ
เหล่านั้นระบือชื่อพวกเขารัตอื่น ๆ อีก และได้ทราบว่านักโทษ
คน ๑ ก็ใครระบือชื่อพวกเขารัตหลายคน พวกเราจึงได้ทำ
เรื่องราวถวายพระมเหสี ขอให้ทรงโปรดกราบทูลพระเจ้า-
แผ่นดิน เพื่อยุติการหาญกรวลงบ้าน เพราะเจ้าพระยาพระคลัง
คอยกราบทูลขอให้กรวพวกเราอยู่เสมอ แต่พระมเหสี

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕๕

ใต้ทรงจัดการ ไม่สำเร็จ เป็น แต่ตกลงจะทรงเวน^๕ เรือง^๕ ให้
พระยามาตา (ลูกเขย) ทรง^๕ ทัก^๕สิน^๕ ท่าน^๕ลูก^๕เขย^๕คน^๕นั้น^๕ลง^๕จะ^๕
มัน^๕สย^๕อย่าง^๕ไร^๕ก็ตาม^๕ แต่^๕ก็^๕คง^๕ไม่^๕ซึ่ง^๕พวก^๕เรา^๕เท่า^๕กับ^๕เจ้า^๕พระ-
ยา^๕พระ^๕คลัง^๕ เพราะ^๕เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕พระ^๕คลัง^๕ได้^๕ไป^๕กราบ^๕ทูล^๕กล่าว^๕
โทษ^๕พวก^๕เรา^๕ซึ่ง^๕เป็น^๕ความ^๕ไม่^๕จริง^๕ หา^๕ว่า^๕พวก^๕เรา^๕ได้^๕ชัก^๕ชวน^๕
บุคคล^๕บาง^๕จำ^๕พวก^๕ให้^๕เข้า^๕ร^๕ต^๕ และ^๕บุคคล^๕จำ^๕พวก^๕นั้น^๕ต้อง^๕รับ^๕
โทษ^๕เป็น^๕ตะ^๕พ^๕น^๕ห^๕ญา^๕ช^๕าง^๕ มี^๕หน้า^๕ท^๕หา^๕ห^๕ญา^๕มา^๕เล^๕ย^๕ง^๕ช^๕าง^๕ของ^๕
เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕พระ^๕คลัง^๕ หรือ^๕หา^๕ไม่^๕ห^๕อม^๕มา^๕ส่ง^๕ส^๕ว^๕ย^๕เจ้า^๕พระ^๕ยา^๕
พระ^๕คลัง^๕มา^๕นาน^๕แล้ว^๕

เมื่อ^๕วาน^๕นี้^๕ วัน^๕ที่^๕ ๑๓^๕ เดือน^๕ธ^๕น^๕ว^๕า^๕คม^๕ ภ^๕รร^๕ยา^๕ของ^๕
ข้า^๕ราช^๕การ^๕คน^๕ ๑ ได้^๕มา^๕หา^๕พวก^๕เรา^๕ขอ^๕ว่า^๕ ส^๕าม^๕ไ^๕ตร^๕ย^๕หน้า^๕ท^๕
พิ^๕จาร^๕ณา^๕ใน^๕เร^๕อง^๕เรา^๕ต่อ^๕ไป^๕ ถ้า^๕เรา^๕ยอม^๕จะ^๕ให้^๕อะไร^๕แก่^๕ส^๕าม^๕
บ้าง^๕แล้ว^๕ ส^๕าม^๕จะ^๕ได้^๕ใช้^๕อ^๕ำ^๕นาจ^๕หน้า^๕ท^๕ม^๕อยู่^๕เพ^๕อ^๕ให้^๕ความ^๕ของ^๕
เรา^๕เข^๕า^๕ลง^๕ แต่^๕การ^๕ช^๕น^๕ค^๕น^๕เรา^๕ได้^๕ถูก^๕หล^๕อก^๕มา^๕ห^๕ล^๕าย^๕ค^๕ร^๕ง^๕แล้ว^๕
เพราะ^๕ฉ^๕ระ^๕นั้น^๕เรา^๕จึง^๕ได้^๕ตอบ^๕ไป^๕ว่า^๕ ถ้า^๕ส^๕าม^๕ได้^๕ใจ^๕ค^๕การ^๕ช^๕ว^๕ย^๕เหล^๕ือ^๕
เรา^๕ได้^๕จ^๕ริง^๕แล้ว^๕ เรา^๕ก็^๕จะ^๕ไม่^๕ล^๕ม^๕ข^๕ย^๕คุณ^๕ของ^๕ส^๕าม^๕

ข้า^๕พ^๕เจ้า^๕ล^๕ม^๕เล่า^๕ไป^๕ว่า^๕ เม^๕ือ^๕ร^๕าว^๕ป^๕ลา^๕ย^๕เท^๕อ^๕น^๕พ^๕ฤ^๕ค^๕ิ^๕กา^๕ย^๕น^๕
เรา^๕ได้^๕ถ^๕ว^๕าย^๕เร^๕อง^๕ร^๕าว^๕ ต่อ^๕พระ^๕อ^๕ย^๕ย^๕ิกา^๕ของ^๕พระ^๕เจ้า^๕กร^๕ุง^๕ส^๕ยาม^๕

รัชกาลปัจจุบัน ขอให้ทรงโปรดรับสั่งแก่พระเจ้ากรุงสยาม
อย่าให้พระเจ้ากรุงสยามทรงเชลยค่าทนายพระยาพรรคปลิง
กล่าวโทษเรานัก แต่การที่เราได้ถวายเรื่องรวมนั้น เราได้
ทราบว่า พระสงฆ์ได้ทูลคัดค้านไว้ เพราะฉะนั้นทรงคิด
จะช่วยพวกเราแต่เดิมจึงเป็นอันสงบไป

ในระหว่างคืนวันที่ ๑๓ และที่ ๑๔ เดือนธันวาคม
ค.ศ. ๑๙๐๖ เราได้จัดการย้ายเครื่องโยสถไปไว้ที่นอน เพื่อ
มิให้ตกไปอยู่ในมือคนไทย

ในจำพวกหนังสือภาษาไทยได้รับไปนั้นมียุ่เล่ม ๑ ซึ่ง
ยกข้อผิดและคลาดเคลื่อนของศาสนาไทยมาแจ้งให้เห็น
ความผิดพระเจ้ากรุงสยามและพระมหากษัตริย์ไทยเรียกพวก
พระสงฆ์ที่ธรรมมาแก่ในข้อที่เรากล่าวว่าเป็นคนนั้น แต่ไม่มี
พระสงฆ์ของคณะเถรวาทกล่าวแก้ปัญหาล้านใด และแก้
กันว่าไม่เคยได้เถียงแก้ปัญหาล้านอย่างพวกบาทหลวง
ของพระสงฆ์เหล่านั้นก็จริงอย่างอนิจจังต้องทำด้วย ครั้น
วันหนึ่งพระมหากษัตริย์ทรงทราบในการที่พระสงฆ์เหล่านั้น จึงได้
ไล่พระสงฆ์ออกจากวัง และทรงหาว่าพระสงฆ์เหล่านั้น
โง่เขลาทำให้เสียเกียรติยศแก่ผ้าเหลือง

ภายหลัง มาไม่เท่าไร นักพระมหาอุปราชได้มาเอา
 แผนภูมิศาสตร์จากพวกเราด้วยเข้าพระทัยว่าในแผนที่นั้น
 คงจะมีเขาพระสุเมรุ ซึ่งไทยเชื่อว่าเป็นเขาที่สถิตของชั้น
 สวรรค์ต่าง ๆ และเชื่อกันว่าเขานี้สูงนเหลือที่จะประมาณ
 และสูงกว่าชั้นฟ้าทั้งหลายด้วย ข้าพเจ้าจึงได้จัดให้
 มองซิเออร์เลอแมร์ กับมองซิเออร์รอมาส นำแผนที่อย่าง
 ใหม่ทั้ง ๔ ทวิไปถวาย แต่คนสนิทของพระมหาอุปราช
 หายอมให้บาทหลวงทั้งสองเข้าเฝ้าไม่ เพราะจะต้องการ
 ตรวจดูด้วยตัวเองและจะโต้เถียงกับบาทหลวงเสียเอง แต่
 บาทหลวงก็ได้ชี้แจงให้เห็นว่า ถ้ามีเขาสูงและใหญ่
 คงพบคนนั้นจริงแล้ว โลกเรานี้จะต้องโตกว่าที่เป็นอยู่
 เกือบถึง ๑๐ เท่าจึงจะพอฐานของเขานั่นได้ และโลก
 เรานี้ใหญ่เพียง ๘๐๐๐ ไมล์โดยรอบเท่านั้น คนสนิท
 ของพระมหาอุปราชคนนั้น ก็คือเจ้าพระยาพระคลังคนปัจจุบัน
 นเอง ซึ่งหาว่าเราตายนและคิดก่อกวนไทยนั้นเอง
 เจ้าพระยาพระคลังคนปัจจุบันนี้ ไม่ใคร่จะกล้าเหมือนเจ้า-
 พระยาพระคลังคนก่อน แต่คงจะมีท่าทางกริยาเป็นคนซื่อ
 กิจจริง แต่ช้า ๆ นาน ๆ ก็ทำเราอย่างร้ายกาจ และพวกเรา

ก็ไม่ได้หวังจะได้รับความกรุณาจากเจ้าพระยาพระคลังคน
 เลย การที่เจ้าพระยาพระคลังคนซึ่งเป็นศัตรูอย่างร้ายของ
 ศาสนาคริสต์เคยยอมให้เด็กชาตินั้นของเรา ๕ คน มา
 ยังโรงเรียนของเรานั้น ต้องนับว่าเป็นการที่ประหลาดซึ่ง
 พระเป็นเจ้าได้บันดาลโดยแท้ เพราะเมื่อพวกเราได้ไปขอ
 อนุญาตให้เด็ก ๕ คนนี้ไปยังโรงเรียนได้นั้น เจ้าพระยา
 พระคลังได้ตอบว่า “ข้าพเจ้าจะยอมให้เด็กเหล่านั้นไปเข้า
 ศาสนาคริสต์เถิดไม่ได้ แต่ถ้าเขาอยากจะไปโรงเรียนก็ให้
 ไปเถิด”

การที่พวกเราได้พูดจาโต้เถียงกันเสมอ ถึงเรื่องพระ
 ฌเป็นเจ้ามีแต่องค์เดียว เรื่องตายแล้ววิญญาณจะไปเกิด
 ใหม่หรือไม่ เรื่องสूरยและจินทรคราส เรื่องเป็นการ
 จำเป็นที่จะต้องมีแต่ศาสนาเดียวในโลกนี้ และเรื่องอื่น ๆ
 นั้น ก็ได้ทำให้เกิดผลคืออย่าง กล่าวคือมีข้าราชการชั้น
 ใหญ่บางคนได้อ่านหนังสือที่เราได้แต่งในเรื่องนี้แล้ว ได้
 พูดว่า การที่ศาสนาคริสต์เป็นเรื่องติดต่อกันกันนี้เป็น
 การน่าชมเชยมาก เพราะศาสนาของไทยนั้นไม่มีเท่าไม่มี
 ศัรมณะและไม่มีระเบียบอะไรเลย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๕๕

มาวันหนึ่งข้าพเจ้ากำลังสนทนากับขุนนางผู้ ๑ ชื่อ
ออกพระเทศา ซึ่งเคยเป็นราชทูตไทยไปเจริญทางพระราช
ไมตรีในประเทศฝรั่งเศสแต่กาลก่อน และซึ่งไปรับน้ำมนต์
เขารัตนทรงปารสนัน ข้าพเจ้าจึงอ่อนน้อมและขี้ใจหนืด
ต่าง ๆ ขอให้ออกพระเทศา กลับถือศาสนาคริสต์เถยนเสีย
อย่างเต็ม ออกพระเทศาจึงตอบข้าพเจ้าว่า “โอ เป็นการ
ยากเหลือเกิน เพราะข้าพเจ้าต้องถือศาสนาตามพระเจ้า
แผ่นดิน” ข้าพเจ้าคัดค้านว่า “ถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะตก
นรก ท่านจะต้องการตกนรกตามเสด็จด้วยหรือ” ออกพระ
เทศาตอบว่า “จะทำอย่างไรได้ เป็นการจำเป็น” ข้าพเจ้า
จะพูดจาขี้ใจหนืดเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่ฟัง

ความเดือดร้อนของพวกเขารัต

ถึงแม้ว่าไทยได้บังคับให้ท่านสังฆราชทำการปรองดอง
เพื่อพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ก็มี
อยู่อย่างเต็มทนจริงอยู่ แต่ถึงดังนั้นไทยก็ยังพยายามที่จะ
ทำให้ท่านสังฆราชเดือดร้อนอยู่เสมอ และคงเอาพวกเขารัต
ที่จับไต่จนจำคุกและจำตรวนอยู่นั่นเอง พวกเขารัตที่หลบ
หนีไปนั้นไม่ได้กลับมาอย่างขานเรือนเลย ฝ่ายเจ้าพระยา

พระคลังกัหมายจะเอาชนะแก่สังฆราชโดยทรมานพวกเขารัต
 ทศกคก จึงได้สั่งให้เอาพวกเขารัตจำตรวนเสีย ๗ ชัน ให้
 เอาคาลใส่คอ และให้คุมขังไว้อย่างแน่นหนาอย่าให้พบปะ
 กับใครได้เป็นอันขาด เมื่อได้ทรมานพวกเขารัตอย่างนั้นได้
 หลายวัน เจ้าพระยาพระคลังก็สั่งเจ้าพนักงานให้มาซักถาม
 พวกเขารัต เจ้าพนักงานได้มาข่ากรโศกกว่าจะทำโทษพวก
 อย่างสาหัส จึงถามชนว่า “การทสังฆราชและพวกบาท-
 หลวงรับคนไทยเขารัตก็โดยบังคับข้าง ให้เงินข้าง นั้นจริง
 หรือไม่” พวกนักโทษเขารัตตอบเป็นเสียงเดียวกันทุกคน
 ว่าไม่จริง และไม่เคยได้ยินเลยว่าสังฆราชและบาทหลวง
 จะบังคับหรือให้เงินแก่ใคร เจ้าพนักงานผู้นั้นโกรธพวก
 เขารัตตอบเช่นนั้น ก็เรียกหาขมาเขมยพวกนั้นจนโลหิตไหล
 ไช้ไปทั้งตัว โดยหวังว่าถ้าเขมยแล้วพวกนั้นคงจะพูดตาม
 ความต้องการ แต่พวกนักโทษเขารัตก็คงยืนยันว่าทศกคก
 พูดไว้นั้นเป็นความจริงทั้งสิ้น

ครั้นมาถว้หนงเจ้าพนักงานคนนั้นเอง ได้เรียก
 พวกนักโทษเขารัตมาและถามว่า “เหตุใดพวกเองจึงทง
 ค้าสนาของตัวไปล่อค้าสนาคริสต์เขยเสีย” การทถาม

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๐๑
กษัตริย์แห่งฝรั่งเศสทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานไปเข้าใจแล้วว่าพวกนโปเลียนชาวอิตาลีใหม่ ๆ
พวกนโปเลียนทั้งหลายนี้ตอบว่า ตัวไม่เคยถือศาสนาอย่างอื่นเลย
นอกจากศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก เพราะตัวเป็นคริสตชนตั้งแต่เกิดมา
แล้ว เจ้าพนักงานจึงยังคอยให้พวกนโปเลียนบอกชื่อคนอัน
ซึ่งเป็นพวกนโปเลียน นโปเลียนเหล่านั้นเกรงจะทำให้พระเป็นเจ้า
กริ้วจึงไม่ยอมบอกชื่อใคร แต่ครั้นถูกข่มขืนทรมานไม่ไหวเขาจึง
ได้บอกชื่อพวกนโปเลียนบางคน เจ้าพระยาพระคลังจึงสั่งให้ไป
จับตามชื่อที่พวกนโปเลียนบอกไว้นั้น แต่ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้
รับคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังให้ไปจับพวกนโปเลียนนั้น หา
ได้เป็นศัตรูกับท่านสังฆราชไม่ จึงได้ให้คนไปกระซิบบอก
สังฆราชให้รู้ตัว ครั้นออกสักครู่หนึ่งเจ้าพนักงานคนนั้นได้คุม
ทหารไปจับพวกนโปเลียนไม่ได้พบคนนโปเลียนคนใดเลย เพราะ
พวกนโปเลียนเหล่านั้นเข้าไปหมดแล้ว เจ้าพนักงานคนนั้นได้
พยายามคุมทหารมากคอยจับพวกนโปเลียนผู้นั้น ๆ และมี
ต่อมาในเวลาที่ไม่ได้ใครคาดหมายว่าจะมา แต่เจ้าพนักงาน
คนนั้นมาติดต่อเราจึงร้องตะโกนมาแต่ไกลว่า “เฮฝรั่งเศส เฮ
ฝรั่งเศส” ซึ่งเป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าจะมาจับพวกนโปเลียน พอ
พวกนโปเลียนได้ยินเสียงตะโกนมาดังนั้น ก็ต่างคนต่างหนีออก

จากบ้านไปซ่อนตัวอยู่ในที่ต่าง ๆ บางคนได้ไปลอบคอยอยู่ใน
หนองหลังโรงเรียนตั้งท่าหกชัวโมง และใต้เอาตระกร้าคุม
ศิรธร ทำประตอตระกร้านลอบนํายู่เฉย ๆ ตั้งแต่เราได้
เกลยกล่อมเอาเจ้าพนักงานคนนั้นมาเป็นพวกเรา ไทยก็จับคน
เขารตไม้ไคอกเลย

ครั้นเจ้าพระยาพระคลังเห็นว่าการทศกัณฐ์ไม่สม
ปรารณาก็คิดการอย่างอื่นต่อไป คือเพื่อจะให้ปรากฏชัวฟ้า
และกินว่าเจ้าพระยาพระคลังไคชนะพวกเรานั้น จึงไคเอา
แผ่นศิลาจารึกข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งไคกล่าวมาในตอนต้น
แล้วนั้น และคิดจะเอาแผ่นศิลาจารึกนั้นมาขังไว้ในวัดศรี-
เตยนทม้อยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้ง ๓ วัด แต่เพื่อจะให้การ
ไคสมปรารณายังชน จึงไคจิดเจ้าพนักงานหลายคนให้มา
หาท่านสังฆราชคราวละคน และให้มาพบกับท่านสังฆราช
ขอให้สังฆราชรับศิลาจารึกเหล่านั้นมาไว้ในวัด แต่ท่าน
สังฆราชไม่ตอบยื่นคำอยู่เสมอว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นนายใน
เมืองนี้ จะทำอย่างไรก็ไคตามพระทัย แต่ส่วนตัวสังฆราช
นั้นจะรับศิลาจารึกมาไว้ในวัดด้วยมือของท่านสังฆราชเอง
ไคไคเป็นอันขาด และจะยอมให้เอาศิลาจารึกมาไว้ก็ไคไค

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๐๓

เพราะเป็นการเสียหายนต่อพระเป็นเจ้าและศาสนา คำตอบ
อย่างนี้ไม่เป็นทพื่อใจเจ้าพระยาพระคลังเลย แต่พระเป็นเจ้า
จะไ้ช่วยอย่างไรก็ไม่ทราบ ในเวลานั้นเจ้าพระยาพระคลัง
หาไ้เอาศิลาจารึกมาไว้ในวัดไ้ไม่ เพราะฉะนั้นเจ้าพระยา
พระคลังจึงไ้ไปกราบทูลพระเจ้ากรุงสยามไม่เว้นเลยหาว่า
ท่านสังฆราชเป็นกบฏ และเจ้าพระยาพระคลังก็มุ่งหมายที่
จะทำลายศาสนาของเรา จึงกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยาม
ขอพระราชานุญาตไ้สังฆราชและพวกมิชชันนารีไ้ออกไป
พ้นพระราชอาณาเขตเสียให้หมด การที่เจ้าพระยาพระคลัง
กราบทูลขอพระราชานุญาตเช่นนั้น จะไ้มีรับสั่งว่าอย่างไร
พวกเราหาทราบไม่ แต่ก็พอจะเชื่อไ้ว่าพระราชทานพระ
ราชานุญาตเพียงแต่ไ้จับท่านสังฆราชไ้

ฝ่ายเจ้าพนักงานผู้ท่ท่านสังฆราชไ้เกลี้ยกล่อมให้
เป็นพวกเรานั้น ไ้ทราบว่าไ้พระราชทานพระราชานุญาต
ให้เจ้าพระยาพระคลังจับตัวท่านสังฆราช จึงไ้ไ้คนไ้
ถือเคียวกระบี่มีอักษรเงินสองสามตัวมาส่งให้ แก่สังฆราช
และสั่งคนไ้ไ้บอกแก่สังฆราช ให้สังฆราชจับนักเรียน
คนใดคนหนึ่งสองคนแปดคนให้สังฆราชฟัง ในหนังสือ

นั้นแปลได้ความว่า ถ้าเจ้าพระยาพระคลังให้มาเรียกตัว
 สังฆราชไปเมื่อใด ก็ให้สังฆราชบอกช่วยเสียอย่าได้ไปเป็น
 อันขาด พอไต่รบข่าวนี้สักครู่ ๑ เจ้าพระยาพระคลังก็ใช้ให้
 เจ้าพนักงานมาหาท่านสังฆราช ครั้นบอกไปว่าท่านสังฆราช
 ช่วยเจ้าพนักงานเหล่านั้นก็กลับไป และยังมีเจ้าพนักงาน
 อื่น ๆ กลับมาอีกเพื่อบอกว่าท่านสังฆราชช่วยจริงหรืออย่างไร
 เจ้าพนักงานเหล่านั้นก็เห็นว่าสังฆราชช่วยจริง เพราะสังฆราช
 ร้อนใจและเสียใจในการที่ตนไปตบตบจึงได้ทำให้คนอื่นพลย
 ไม่มีแรง เจ้าพนักงานเหล่านั้นก็กลับไปแล้วไม่ได้มาอีกเลย
 ซึ่งทำให้พระเจ้ากรุงสยามได้มีเวลาใคร่ครวญในเรื่องนี้ไว้
 และเพราะเหตุว่าพระเจ้ากรุงสยามมีพระอริยาบดีย่อยอ้อม
 อาริ จึงดำรัสสั่งให้ข้าราชการมาประชุมปรึกษาว่าในเรื่อง
 นี้ควรทำอย่างไรต่อไป

ข้าราชการได้มาประชุมพร้อมกันตามรัชสั่ง ผู้ที่มา
 ประชุมนั้น มีพระเจ้ากรุงสยามเสด็จมาประชุมด้วยพระองค์
 เอง มีพระมหาอุปราช ท่านจิกร และเจ้าพระยาพระคลัง

เจ้าซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่าเป็นผู้ที่ชอยกับพวกเรา ได้
 ทรงทราบว่าจะได้มีการประชุมกันเช่นนั้น จึงไต่รบสั่งแก่พวก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๐๕

เขารทททรงรจกว่าเห็นจะไม่เป็นการเสียแล้ว เพราะทรง
พระวิตกว่าที่ประชุมคงจะตกลง อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งจะให้
ผลร้ายแก่เรา แต่เมื่อตกลงเวลากลางคืนแล้วจึงจะบอกข่าว
มาให้ทราบ

ฝ่ายพระเ็นเจ้าซึ่งรู้ในความคิดของมนุษย์ และทำ
ให้รายกลายเป็นตโคนนโคยบศาลให้ประชุมชนซึ่งมาประชุม
สำหรับหาทางทำลายศาสนาของเรานั้น ได้กลับกลายเป็น
ศาสนากลับมั่นคงในเมืองนี้ยิ่งกว่าเก่าไปอีก โดยที่ประชุม
จำเ็นต้องยกย่องสรรเสริญผู้มาเทศนาสั่งสอนศาสนานี้

พระเจ้าแผ่นดินได้รับสั่งยกเหตุผลข้อที่เรียกประชุม
คราวนี้ แล้วจึงรับสั่งให้เจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นข้าราชการ
การหน่มทสคในทประชุมออกความเห็นว่าจะควรทำ
อย่างไรแก่สังฆราชและบาทหลวงที่ยังอยู่ในพระราชอาณา
เขต เจ้าพระยาพระคลังกราบทูลว่า ในเรื่องนี้ไม่ควรจะรือ
รังเลย ควรจะไล่สังฆราชและบาทหลวงให้ออกไปพ้นพระ
ราชอาณาเขตให้หมด แล้วกราบทูลต่อไปว่า “สังฆราช
และพวกบาทหลวงได้พยายามเอาคำสั่งสอนอันเป็นมิจฉาทิฐิ
ไปเที่ยวสั่งสอนให้แพร่หลายไม่หยุดไม่หย่อนเลย ทั้งพวก

๕๔๔ ๔

นักตายนกถูกคาส์นาของเรา และคอยรบกวนอาณาประ-
 ชารายมูรอยู่เสมอ จนพวกเขารตเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ วัน ซึ่ง
 เป็นการที่จะปล่อยให้เป็นอยู่ดังนี้ไม่ได้เป็นอันขาด”

แล้วพระเจ้ากรุงสยามทรงเห็นพระองค์ไปทางท่าน
 จักร รัชสังถามว่าท่านจักรคิดเห็นเป็นอย่างไร

ท่านจักรได้กราบทูลถามว่าจะโปรดพระราชทานพระ
 ราชานุญาตให้กราบทูลความเห็นที่จริงใจหรือไม่ พระเจ้า
 กรุงสยามจึงพระราชทานพระราชานุญาตให้พูดได้ตามความ
 พอใจ และให้พูดแต่เฉพาะที่จริงใจได้ ท่านจักรจึงได้กราบทูล
 ว่าดังนี้

“พวกสังฆราชฝรั่งและพวกมิชชันนารี ได้เข้า
 มายังพระราชอาณาจักรก็โดยที่พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ
 ได้รับสั่งให้หาเข้ามา พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ก็ได้
 เคยโปรดปรานพวกสังฆราชและมิชชันนารีฝรั่งอยู่เสมอ
 การที่พวกสังฆราชและมิชชันนารีเที่ยวเทศนาสั่งสอนการ
 คาส์นานั้น ก็ด้วยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ก่อน ๆ ได้พระ
 ราชทานพระราชานุญาตไว้ มาจนบัดนี้ก็โปรดพระราชนิ
 ทานพระราชานุญาตอยู่อย่างเดิม การที่หาว่าพวกสังฆราช

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๐๓

และมีชื่อนารทำความผิดนั้นก็ไม่ไยขึ้นใครพูดเลย เพราะ
คนจำพวกนี้เป็นคนที่เรียบร้อยไม่ทำการเอะอะอย่างใด และ
ทำความดีโดยแจกจ่ายคนไทยเราทั้งเจ้าพนักงานและพระ-
สงฆ์ ก็ไต่รื้อหาโรคหายเพราะยาของพวกมิชชันนารีมาก
จำนวนคนที่เขารักษาจำนวนเล็กน้อยที่สุด เพราะฉะนั้นไม่
ควรสงสัย หรือหาความได้พวกมิชชันนารีเลย”

เมื่อท่านจักรไทกราบทูลตามความเห็นแล้ว พระเจ้า
กรุงสยามก็ทรงสั่งถามพระมหากษัตริย์ว่า ในเรื่องนี้ทรง
เห็นอย่างไร พระมหากษัตริย์กราบทูลว่า ท่านจักรไท
กราบทูลโดยสติปัญญาเฉียบแหลมมาก และทรงเห็นพ้องกับ
ท่านจักรด้วย พระเจ้ากรุงสยามจึงทรงสั่งว่า “ถ้าฉะนั้นต้อง
เอาเรื่องของคนทั้งหลายมากรวณเราทำไม เมื่อการเป็นอยู่
ดังนี้แล้ว ก็ปล่อยให้พวกเขารอดไต่ความสับสนเสียอย่างเถิด
และใครอย่าเอาเรื่องนั้นมาพูดอีกต่อไป” ถึงแม้ว่าพระเจ้า-
กรุงสยามจะไต่รับสั่งดังนี้กรังอยู่ แต่เรณุนกหาไต่ยุคลง
เพียงเท่านั้นไม่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมถอดศรวน
ให้พวกเขารอด ถ้าจะถอดศรวนแล้วเจ้าพระยาพระคลังจะคิด
เอาเงินแก่คนเขารอดคนละ ๒๐๐ เหรียญ พวกเขารอดต้อง

ทนทุกข์ทรมานและคิดทรวนอย่จนตลอดสิ้นรัชกาล เพราะ
ท่านสังฆราชไม่มีเงินพอที่จะเสียให้เจ้าพระยาพระคลังได้

ศิลาจารึกสำหรับประจาน

การยกศิลาจารึกสำหรับประจาน

เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้มรณสักขีในประชุมคองกัได
กล่าวมาแล้วนั้น เจ้าพระยาพระคลังก็ไม่มีหนทางอะไรนอก
จากปล่อยให้ท่านสังฆราชไปอยู่เป็นสุขบ้าง แต่เจ้าพระยา-
พระคลังก็พยายามหาหนทางที่จะรังแกท่านสังฆราชอยู่มิได้
ชาติ จึงได้เอาเรื่องเงิน ๓๐๐ เหรียญที่บาทหลวงเป็นหนี้
อยู่นั้นเป็นเรื่องสำหรับรังแกท่านสังฆราชต่อไป เงิน ๓๐๐
เหรียญนั้นเป็นหนี้เก่าแก่ซึ่งมองเซนต์เยอโรเกอซาบูลได้ยอมจาก
พระราชบิดาของพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน และการที่ยม
หนักเพื่อสำหรับเป็นข้อพิพาท หาใช่เพราะต้องการเงินจริงไม่
มองเซนต์เยอโรเกอซาบูลได้เล่าให้ข้าพเจ้าฟังเองว่า พระเจ้า-
แผ่นดินพระองค์นั้น คือพระราชบิดาของพระเจ้าแผ่นดิน
องค์ปัจจุบัน เป็นพระเจ้าแผ่นดินที่แสนคร่ำครวญอย่างแสน-
สาหัส บรรดาคนที่อยู่ในเมืองไทยไม่ว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
หรือชนชาวต่างประเทศต่างภาษา มีความกลัวเกรงสรวก-

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๐๕

ของท่านอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นมองเซนต์เยอร์เคอซาบลังคิก
อุบายขอพระราชทานยืมเงินเพื่อทดลองดูว่า ๑. พระเจ้า-
กรุงสยามองค์นั้นจะมีความโปรดปรานคณะบาทหลวงและจะ
ทรงช่วยในเวลาทุกข์ยากหรือไม่ ๒. เพื่อยोगกันตัว เพราะ
ท่านสังฆราชเชื่อใจว่าพระเจ้าแผ่นดินคงจะไม่ทรงทำ
อันตรายต่อสังฆราช ด้วยทรงกลัวว่าเงินจะสูญ เพราะ
ฉะนั้นเงินรายนิตเป็นหนี้กันมาหลายปีแล้ว ฝ่ายเจ้าพระยา
พระคลังทราบอยู่ว่าท่านสังฆราชเคอโรซาลังคิกเงิน จึงได้
ให้คนไปบอกว่าเงินรายนิตเป็นหนี้อยู่นั้น จะต้องใช้ภายใน
๒๔ ชั่วโมงมิฉะนั้นจะต้องรีบโรงเรียน ท่านสังฆราชเป็น
คนซัดสนเงินไม่มีเงินเลย จึงได้ไปยืมเงินจากพวกฮอลันดา
ก็ให้ยืมโดยเต็มใจ ครั้นท่านสังฆราชได้นำเงินไปใช้ให้
ภายใน ๒๔ ชั่วโมงตามกำหนด เจ้าพระยาพระคลังก็
หมดพด และถ้าเจ้าพระยาพระคลังมีอำนาจที่จะเรียกคอก-
เบยในเงินรายนิตแล้ว ก็คงจะเรียกเอาเป็นแน่ เพราะตาม
ธรรมเนียมของเมืองนงนันทพระเจ้าแผ่นดินให้ยืมด้วยพระองค์
เองห้ามคอกเบยไม่ แต่ถ้ายืมเงินหลวงจากเจ้าพนักงาน
คลังแล้ว ต้องมีคอกเบยแพงมาก การที่เจ้าพระยาพระคลัง

ใต้ศักรบวงร้งแก่ท่านสังฆราชนั้น ได้ส่งขงเียบไปจนถึง
 ข้างต้นเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๗๓๐ (พ.ศ. ๒๒๗๔)
 ในขณะนั้นเจ้าพระยาพระคลังได้ให้เจ้าพนักงานไปหาสังฆราช
 ๓ คน เพื่อไปเลือกหาที่ในวัด สำหรับตั้งศาลาจารกขอห้าม
 ๔ ขอทขาดเขาไถกล่าวมาข้างต้นนั้นแล้ว เจ้าพนักงานทั้ง
 ๓ คน ได้พยายามจะให้ท่านสังฆราชชกให้ยกศาลาจารก
 นั้น เพื่อจะได้พักไว้ว่าท่านสังฆราชได้ยอมและเห็นชอบใน
 ข้อความที่จารกในแผ่นศิลาอันแล้ว แต่ท่านสังฆราชไม่
 ยอมชกให้เป็นอันขาด เพราะฉะนั้นเจ้าพนักงานจึงจำเป็น
 เข้าไปยังวัดตามลำพังตัวเอง แล้วกลับไปรายงานให้เจ้า
 พระยาพระคลังทราบต่อไป

เมื่อวันท ๘ เดือนนั้นเอง (ตุลาคม) เจ้าพนักงาน
 ไต่กล่าวมาอีกและนำศิลาจารกทั้งข้างปูนมีอิฐและปูนมา
 ด้วย เพื่อยะมาก่อฐานสำหรับตั้งหินนั้น ฝ่ายท่านสังฆราช
 ไม่ทราบว่าจะเจ้าพนักงานจะเอาศิลาตั้งที่ตรงไหน จึงได้ถอน
 เอาศีลมหาสนิท (Consecrated Host)^(๑) ออกเลียฝ่าย

(๑) แปลตามดิถีขันนารีของบาทหลวงปาเลอกัว เป็น
 วัตถุหนึ่งซึ่งคณะบาทหลวงได้สร้างและสวดสมมติว่าเป็นองค์
 พระเยซู

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑๑

เจ้าพนักงานก็เที่ยวเดินในโบสถ์ บางคนก็ต้องการเอาศิลา
ตั้งตรงน บางคนก็ต้องการให้ตั้งตรงน และมีคน ๑ ต้องการ
การเอาศิลาขึ้นตั้งบนทาบชาพระ (alter) เพราะเข็นที่เค้นคิ
แต่บังเอิญมีข้าราชการคน ๑ ซึ่งไม่ใช่ซึ่งพวกเขารักเหมือน
เจ้าพนักงานอื่น ๆ ได้พูดขึ้นว่า “ถ้าขึ้นเอาศิลาขึ้นตั้งตรง
นแล้ว พวกบาทหลวงก็คงจะทงวัดและคงจะไม่ใช้วัดคนอื่น
ต่อไป” เจ้าพนักงานเหล่านั้นจึงได้ตกลงเอาศิลาตั้งตรงทาง
เข้าตรงกับประตูหน้าโบสถ์ซึ่งเป็นทางจะไปโรงเรียน ช่างปูน
ได้ก่อสร้างอย่างฝีมือหายขาด แล้วเอาศิลาตั้งบนฐาน ตัว
อักษรจารกนน้อยบนฐาน

คำแปลข้อความในศิลาจารึกสำหรับประธาน

มองเซนเยอร์เลอบองเป็นผู้แปล

ไทยได้เอาศิลาแผ่นใหญ่แบนมาจารึกประกาศของ
พระเจ้ากรุงสยาม ในประกาศที่จารึกแผ่นศิลานั้นมีความ
ว่าดังนี้

ด้วยแต่ก่อนช้านานมาแล้ว ได้มีพระราชไมตรีอัน
สนิทในระหว่าง พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และพระเจ้ากรุงสยาม

พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจึงไต่ถามราชทูต เห็นพระราชสาส์น
และเครื่องราชบรรณาการมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม ใน
พระราชสาส์นนั้นมีความว่า พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสขอพระ-
ราชานุญาตให้พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสมาอยู่ในพระราช-
อาณาเขตสยามและขอให้พระเจ้ากรุงสยามได้ทรงโปรดสร้าง
บ้านให้พวกมิชชันนารีอยู่ เพื่อมิชชันนารีจะได้ช่วยให้
พระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองได้ติดต่อกัน
กาลนาน เพราะเหตุฉะนั้น พระเจ้ากรุงสยามมีพระราช
ประสงค์จะให้พระราชไมตรีในระหว่างสองประเทศได้คงอยู่
จึงได้พระราชทานให้แก่มิชชันนารีฝรั่งเศสในตำบลทวาย
ว่า บางปลาเหต (Banplahet) และได้โปรดให้จ่ายพระราช
ทรัพย์จากท้องพระคลัง เพื่อไปซื้ออิฐ ปูน และเครื่องก่อ
ตึก ก็ได้พระราชทานคนงานสำหรับไปก่อตึกทำด้วยศิลา
พระราชทานให้แก่พวกมิชชันนารี ตามพระราชประสงค์
ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทุกประการ ด้วยเหตุที่พระเจ้ากรุง-
สยามได้ทรงพระเมตตาการุณาแก่มิชชันนารี มิชชันนารี

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑๓

เหล่านาง^๕ ไค^๕ยู่^๕ที่^๕ค้าย^๕ลน^๕ชานาน^๕ แต่^๕คร^๕น^๕มา^๕เมือ^๕บ^๕ย^๕อ^๕ โท^๕ศ^๕ก^๕
(ค.ศ. ๑๗๓๐) พ.ศ. ๒๒๗๓ นาย^๕เต็ง^๕ บ^๕ตร^๕หลวง^๕ไกร^๕โก^๕ษา^๕
ไค^๕ไค^๕ให้^๕กร^๕า^๕บ^๕ท^๕ล^๕ต่อ^๕พระ^๕ม^๕หา^๕อ^๕ป^๕รา^๕ช^๕ (เว^๕ลา^๕น^๕น^๕ย^๕ัง^๕เ^๕็น^๕ส^๕ม^๕เ^๕็^๕จ^๕
พระ^๕อน^๕ชา^๕ช^๕อง^๕พระ^๕เจ้า^๕เ^๕า^๕เ^๕น^๕ก^๕ิน^๕ มา^๕ใน^๕เว^๕ลา^๕น^๕เ^๕็น^๕อง^๕ค^๕์^๕พระ^๕เจ้า^๕-
เ^๕า^๕เ^๕น^๕ก^๕ิน^๕เ^๕ล^๕ว^๕) ว่า^๕พ^๕วก^๕ห^๕ร^๕ห^๕น^๕า^๕ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ซ^๕ึง^๕ไค^๕มา^๕อ^๕ย^๕ที่^๕บ้าน^๕
ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ที่^๕บ^๕าง^๕ป^๕าล^๕เ^๕เท^๕ก^๕อน^๕ส^๕ัง^๕ม^๕รา^๕ช^๕ ค^๕อม^๕ย^๕าก^๕ซ^๕ (ค^๕อม^๕อง^๕-
เช^๕น^๕เย^๕อ^๕ร^๕ย^๕ัง^๕ย^๕าก^๕ซ^๕ ส^๕ัง^๕ม^๕รา^๕ช^๕เ^๕อ^๕โร^๕ชา^๕ล^๕) แล^๕ะ^๕ท^๕ัว^๕ส^๕ัง^๕ม^๕รา^๕ช^๕
ค^๕อม^๕ย^๕าก^๕ซ^๕เ^๕อง^๕ไค^๕เ^๕กร^๕ะ^๕ท^๕ำ^๕ค^๕ว^๕า^๕ม^๕ล^๕ิ^๕ก^๕ห^๕ล^๕า^๕ย^๕ซ^๕ ค^๕ือ^๕ ๑. ไค^๕ไค^๕ไค^๕
ท^๕ัว^๕ห^๕น^๕ง^๕ส^๕ือ^๕เช^๕ม^๕ร^๕แล^๕ะ^๕ท^๕ัว^๕ห^๕น^๕ง^๕ส^๕ือ^๕ไค^๕ย^๕สำหรับ^๕เ^๕า^๕ง^๕ห^๕น^๕ง^๕ส^๕ือ^๕อ^๕ธิ^๕บาย^๕
ค^๕าศ^๕า^๕ส^๕น^๕า^๕ค^๕ริ^๕ส^๕เ^๕ย^๕น^๕ แล^๕ะ^๕ห^๕น^๕ง^๕ส^๕ือ^๕ท^๕เ^๕า^๕ง^๕เ^๕ล^๕า^๕น^๕ม^๕อ^๕ย^๕ใน^๕บ้าน^๕
ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕เ^๕็น^๕อน^๕เ^๕น^๕มา^๕ก^๕ ๒. เม^๕อ^๕พ^๕วก^๕ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ไค^๕เ^๕เ^๕ค^๕น^๕า^๕ส^๕ัง^๕
ส^๕อน^๕เ^๕็น^๕ภ^๕า^๕ษา^๕ฟ^๕ร^๕ง^๕เศ^๕ส^๕เ^๕ล^๕ว^๕ ก^๕ไค^๕ไค^๕ส^๕ง^๕ส^๕อน^๕อ^๕ธิ^๕บาย^๕การ^๕ค^๕าศ^๕น^๕า^๕
เ^๕็น^๕ภ^๕า^๕ษา^๕ไค^๕ย^๕ ๓. พ^๕วก^๕ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ไค^๕เ^๕ล^๕อ^๕ก^๕ล^๕ว^๕ค^๕น^๕ไค^๕ย^๕ ม^๕อ^๕ญ^๕
แล^๕ะ^๕ล^๕าว^๕ซ^๕ึง^๕เ^๕็น^๕ผ^๕ล^๕อ^๕ค^๕าศ^๕น^๕า^๕อ^๕น^๕ป^๕ระ^๕เส^๕ริ^๕ฐ^๕ของ^๕ไค^๕ย^๕อ^๕ย^๕เ^๕ล^๕ว^๕ แล^๕ะ^๕
พ^๕วก^๕ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ไค^๕เ^๕ย^๕อ^๕พ^๕วก^๕ไค^๕ย^๕แล^๕ะ^๕ม^๕อ^๕ญ^๕ ล^๕าว^๕ แล^๕ะ^๕เ^๕ล^๕ย^๕-
ก^๕ล^๕อ^๕ม^๕ให้^๕พ^๕วก^๕น^๕เ^๕า^๕ร^๕ท^๕เ^๕็น^๕อน^๕เ^๕น^๕มา^๕ก^๕ ๔. พ^๕วก^๕ย^๕า^๕ท^๕หลวง^๕ไค^๕
เ^๕า^๕ง^๕ห^๕น^๕ง^๕ส^๕ือ^๕ค^๕เ^๕ย^๕น^๕แล^๕ะ^๕เ^๕า^๕ะ^๕เ^๕ย^๕ค^๕าศ^๕น^๕า^๕อ^๕น^๕ป^๕ระ^๕เส^๕ริ^๕ฐ^๕ของ^๕ไค^๕ย^๕

พระมหาอุปราชจึงได้นำคำให้การของนายเต่งชน
 กราบทูลพระเจ้ากรุงสยาม ครั้นทรงทราบข้อความตามคำ
 ให้การนั้นแล้ว จึงมีรับสั่งให้หาสังฆราชคอมยากซ์ หัวหน้า
 บาทหลวงและมิชชันนารีทั้งปวง ให้ไปยังศาลของเสนาบดี
 ตามแบบประเพณี เพื่อจะได้พิจารณาในความผิดของคอม-
 ยากซ์และมิชชันนารีทั้งปวง สังฆราชคอมยากซ์และ
 มิชชันนารีทุกคน ได้สารภาพว่าได้ทำความผิดตามข้อหา
 เหล่านั้นจริง ภายหลังสังฆราชกับบาทหลวงได้นำของ
 รับประทาน ดอกไม้ น้ำหอม และเทียนขผึ้งมาถวาย
 เพื่อมาขอโทษในการที่ตัวได้กระทำความผิด ฝ่ายพระเจ้ากรุง-
 สยามได้ทรงฟังคดีนี้และได้ทรงพิจารณาโดยถ้วนแล้วจึงได้
 โปรดให้ประกาศพระราชโองการดังต่อไปนี้ ด้วยพระเจ้า-
 กรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยามได้เป็นพระราชไมตรีอย่าง
 สันทัดกันและกันมาช้านานแล้ว ส่วนความผิดของพวกเขา
 มิชชันนารีนั้น พวกมิชชันนารีใคร่สักการะขบถแล้ว และ
 ได้นำของรับประทาน ดอกไม้ น้ำหอม และเทียนขผึ้งมา
 ถวายเพื่อขอพระราชทานโทษ เพราะฉะนั้นในครั้งนี้จึงได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑๕

เลิกในการทบาทหลวงทำผิดไว้^๒นั้นคราวหนึ่ง แต่ต่อไปภาย
ภาคหน้า ถ้าสังฆราชยอมปาก^{๔๔๔} หรือมิชชันนารีคนใด
ก็^{๔๔๔}จะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเพื่อเป็นการส मानพระราชไมตรี
ในระหว่างประเทศทั้งสองและเพื่อให้พระราชไมตรี^{๔๔๔}นั้นได้
แน่นหนา^{๔๔๔}ยิ่งกว่าเก่าแล้ว ห้ามมิให้สังฆราชและมิชชัน-
นารี^{๔๔๔}นั้น ใดทำผิดต่อข้อห้าม ๔ ข้อ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป
นี้เป็นอันขาด ถ้าพวกมิชชันนารีใดไปปฏิบัติถูกต้องไม่ผิดด้วย
ข้อห้าม ๔ ข้อแล้ว จึงจะเข้ามาในกรุงศรีอยุธยาเพื่อให้
พระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้สนิทแน่น^{๔๔๔}ขึ้นอีกได้
แต่ถ้าพวกบาทหลวงยังขัด^{๔๔๔}ขึ้นต่อประกาศพระราชโองการ ๔
ข้อ^{๔๔๔} หรือยังอาจขัดขึ้น^{๔๔๔}แม้แต่ข้อใดข้อหนึ่งแล้ว ถ้ามี^{๔๔๔}จะนั้น
ก็จะเป็นการขาดพระราชไมตรี เพราะด้วย^{๔๔๔}ความเจตนาของ
พวกมิชชันนารี^{๔๔๔}ที่ทำการฝ่าฝืนข้อห้าม ๔ ข้อ ดังจะกล่าว
ต่อไป^{๔๔๔} คือ ๑ ห้ามมิให้^{๔๔๔}ใส่ตัวหนังสือเขมรหรือหนังสือไทย
สำหรับไปเขียนหนังสือสอนศาสนาคริสต์^{๔๔๔}เถย ๒ ห้ามมิ
ให้พวกมิชชันนารีเทศนาสั่งสอนเป็นภาษาไทย ๓ ห้ามมิ
ให้ไทย มอญ ลาว ซึ่งถือนศาสนาอันประเสริฐ^{๔๔๔}ของไทย

แม้จะยากจนอย่างไร ไปยืมข้าวของเงินทองจากพวกมิชชัน-
 นารี และห้ามมิให้ไปขอเขารัต ห้ามมิให้ไทยมอญลาว
 เชื้อและนบถศาสนาคริสต์เคียน และห้ามมิให้ไทยมอญลาว
 ไปคบค้าสมาคมกับพวกเขารัต และห้ามมิให้พวกมิชชันนารี
 รัยคนไทยมอญและลาวเขารัตเป็นอันขาด ๔ ห้ามมิให้พวก
 มิชชันนารีแต่งตั้งสัทธิสังคตเคียนและคักค่านศาสนาไทย ให้
 บรรดามิชชันนารีทั้งหลายที่จะเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา ระวัง
 อย่าใดกระทำการผิดต่อข้อห้าม ๕ ขอนแม่แต่ขอใดข้อหนึ่ง
 เป็นอันขาด ถ้าหากว่าพวกมิชชันนารีที่จะเข้ามายังกรุง-
 ศรีอยุธยา ได้เห็นและทราบข้อความตามประกาศพระราช-
 โองการนี้ซึ่งจารึกไว้ในแผ่นศิลา ไม่ปฏิบัติตามแต่ขึ้นทำ
 การผิดต่อข้อห้าม ๕ ขอนแม่แต่ขอหนึ่งข้อใด เมื่อใดได้
 สอนพิจารณาได้ความจริงแล้ว ก็จะต้องลงโทษหัวหน้าของ
 พวกมิชชันนารีถึงประหารชีวิต และพวกมิชชันนารีอื่น ๆ
 นั้น เมื่อใดรับพระราชอาญาเขมยแล้ว จะต้องถูกไล่ออกไป
 ให้พ้นพระราชอาณาเขตสยามทั้งหมด อีกประการ ๑
 พวกไทย มอญ และลาว ซึ่งใดไปเขารัตในครั้งสมัย
 สัทธิราชคฤมียากซ์ จะต้องลงพระราชอาญาเขมย อย่าง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑๓

หนักและจะต้องประหารชีวิตเสียด้วย ถ้าแม่ต่อไป ไทยก็ค
มอญก็ ลาวก็ ซึ่งเป็นผู้ถือศาสนาไทย เมื่อใดที่ราช
ประกาศพระราชโองการซึ่งไต่จารึกไว้ในแผ่นศิลา กระทำ
การขึ้นประกาศพระราชโองการนั้นโดยละศาสนาอันประเสริฐ
ของตัวกลับไปเข้าด้วยศาสนาคริสต์แทนแล้วก็จะต้องรับ
พระราชอาญาอย่างหนัก คือจะต้องถูกตัดศีรษะแล้วจะไต่
เอาศพไปเสียบไว้หน้าบ้านบาทหลวงที่บางปลาเหต ส่วนบิดา
มารดาบุตรภรรยาและพี่น้องจะไต่รับพระราชอาญาอย่างหนัก
และจะต้องถูกริบทรัพย์สมบัติให้สิ้นเชิงด้วย

ประกาศพระราชโองการนี้ไต่จารึกลงในแผ่นศิลา เมื่อ
ณ วันพุธ ชน ๔ ค่ำ บจอโทศก (ตามคริสต์ศักราช
ตรงกับวันเดือนมกราคม ๑๗๓๐) พ.ศ. ๒๒๗๓

นี้แหละเป็นคำแปลต่อคำตามแต่จะแปลให้ตรงกับ
ประกาศพระราชโองการพระเจ้ากรุงสยาม ซึ่งไต่จารึกไว้
ในแผ่นศิลาเป็นภาษาไทย และซึ่งได้มาตั้งไว้ตรงกับประตู
โบสถ์ของคณะบาทหลวงในกรุงศรีอยุธยา

ความเห็นของมองเซนเยอร์เลอบอง

ในเรื่องศิลาจารึก

ข้อความที่ไต่จารึกไว้ในแผ่นศิลา ไม่มีความตรง

กับความจริงเลยจนขอเคียวและประกาศ อันนี้ ก็หาใช่พระ-
ราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินไม่ แต่เป็นประกาศของ
สมเด็จพระอนชาซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินอยู่ในเวลาปัจจุบัน
ไต่ทรงคบคึกกยผลไต่รับตำแหน่งเป็นเสนาบดี อยู่ในเวลาน
จัดทำขึ้นในเวลาทพระเจ้าแผ่นดินทรง ประชวรหนักจนที่สุด
ก็สวรรคตด้วยพระโรคททรงพระประชวรนั่นเอง

ตามข้อความทกล่าวถึงพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็ไม่ตรง
กับความจริงเหมือนกัน จริงอยู่พระเจ้ากรุงสยามพระองค์
เก่าได้พระราชทานท ๆ ข้างปลาเหตให้แก่พวกสังฆราชและ
พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสทได้พระราชทานอิฐปูนสำหรับก่อ
โบสถ์ด้วย ก็ได้โปรดส่งไทยหนุ่ม ๆ ให้ไปรับความเล่า
เรียนจากมิชชันนารีเหล่านั้น และได้โปรดให้พวกมิชชัน-
นารีกราบทูลอธิบายเรื่องราวของศาสนาคริสต์เถียน จนได้
โปรดปราน นัยถอศาสนาของเราถึงกับพระราชทานธรรม-
มาสน์ยศทองมาให้เราใช้ โดยพระราชทานพระราชนุญาต

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๑๕

ให้เทศนาสั่งสอนศาสนาคริสต์เถียนแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินของ
พระองค์ใด เพราะรับสั่งว่าศาสนาทำให้นุญยเทวไปถึง
ทุกโลกโดยไม่หาประโยชน์ส่วนตัวแต่จะให้ความดีแก่นุญย
ทั่วไปนั้น คงจะเป็นศาสนาแท้จริงเป็นแน่ และสมเด็จพระ
พระอนุชาของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดที่ทรงรับคำสั่งสอน
ในศาสนาแล้วก็ทรงรับรองว่าต่อไปจะไม่ทรงนับถือพระ-
เจ้าองค์อื่นนอกจากพระเป็นเจ้าซึ่งพวกคริสเตียน นับถือ องค์
เดียวเท่านั้น การเหล่านี้ได้เป็นไปก่อนพระเจ้าแผ่นดินของ
เราคือพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้เป็นพระราชไมตรีกับพระ-
เจ้ากรุงสยาม ภายหลังเมื่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้ทรง
ทราบในเรื่องเหล่านี้ ได้ทรงหวังประโยชน์ของการศาสนา
จึงได้ทรงแต่งตั้งราชทูตให้เชิญพระราชสาส์นและเครื่องราช
บรรณาการอย่างคัมภีร์มาถวายพระเจ้ากรุงสยาม และ
เมื่อพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงแต่งตั้งราชทูตไปยังประเทศ-
ฝรั่งเศสนั้นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ก็ได้ทรงบรรจราชทูตสยาม
อย่างมโหฬาร เพราะพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงหวังพระทัย
ว่าพระเจ้ากรุงสยามคงจะทรงนับถือศาสนาคริสต์เถียนต่อไป
การที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้มีพระราชสาส์นมาขออนุญาต

ให้พวกมิชชันนารีฝรั่งเศสได้อยู่ในเมืองไทย และขอให้
สร้างบ้านให้พวกมิชชันนารีอยู่นั้น ไม่เป็นการจำเป็นอะไร
เลย เพราะการทรงไต่เป็นไปตามทขอมานอยู่แล้ว ถึงท
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ควรจะขอมานนั้น ก็คือควรขอให้พระ-
เจ้ากรุงสยามไต่ทรงพระเมตตากรุณาแก่พวกมิชชันนารี
ฝรั่งเศสต่อไป

แต่ขอทจารึกไว้ในศิลาที่เกยวดยนายเตงนั้น นาย-
เตงคนนี้เป็นบุตรของหลวงไกรโกษา หลวงไกรโกษาเป็น
พระคลังของพระมหาอุปราช มารดานายเตงซึ่งเป็นญวน
เขารัตชอนาน (Nan) ซึ่งหลวงเง (Nghe) ไต่ลักพาไป
เมื่อท่านพระคลังของพระมหาอุปราชไต่ลงแก่กรรมแล้ว นาง
นานก็ไต่ย้ายไปอยู่กับพวกเขารัต และไต่พยายามจะรับบุตร
ซึ่งอายุไต่ ๕—๖ ขวบจากญาติฝ่ายบิดา โดยอ้างเหตุว่า
จะเอาไปรักษาที่บ้านบาทหลวงเพราะเตงนั้นป่วยอยู่ พอนาง-
นานไต่รับบุตรมาแล้วก็รบเอาไปฝากไว้ที่โรงเรียน และเวลา
นั้นชาวพเจ้ากอยที่โรงเรียนด้วย พวกเราไต่เลี้ยงคนนายเตง
อยู่ช้านานแต่ไต่ไม่กล้าให้สวมเสื้อนักเรียนและไม่กล้าให้น้ำ-
มนต์รับเป็นคนเขารัต เพราะเกรงว่าญาติฝ่ายบิดาซึ่งไต่ไต่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๒๑

คนเขารัตระมาเอาตัวไปเสีย และจะเอาไปส่งสอนในทาง
มิชชันนารี ภายหลังมาตามคอนซัตน์ได้ช่วยจัดการจึงได้
รับพระราชานุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินให้รับนายเต็งเข้า
โรงเรียนได้ พวกบาทหลวงจึงได้ให้นามนัตระเป็นคนเข้า
วัดและได้ให้ชื่อว่า ลอริง และเมื่อนายเต็งอายุได้ ๑๕ ปี
มองเซนเยอร์เคอโรซาลได้โอนุญาตให้โกนศีรษะรับเข้าเป็น
คณะบาทหลวงซึ่งเป็นการผิดกฎการธรรมนิยม แต่ทว่าถึงนัก
เพราะมองเซนเยอร์เคอโรซาลหวังว่านายเต็งจะได้ นับถือ
ศาสนาแน่นกว่าเดิม และเพื่อป้องกันมิให้ญาติซึ่งไม่ใช่คน
เขารัตระเอาตัวนายเต็งไปจากโรงเรียน ฝ่ายญาตินายเต็ง
ก็ได้มาขอเอาตัวไปหลายครั้ง แต่พวกบาทหลวงก็ได้คอย
เล่นมอ ครั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงพระประชวรจนวาระการ
งานเมืองไม่ได้แล้ว พระมหาอุปราชจึงได้ให้คนไปตาม
ตัวนายเต็ง แต่พวกบาทหลวงไม่ยอมส่งตัวให้ พระมหา
อุปราชจึงให้คนไปบอกมองเซนเยอร์เคอโรซาลว่า ถ้าชน
ไม่ส่งตัวให้แล้วจะให้ทำลายบ้านบาทหลวงลง ให้เหลือแต่
พนักดิน มองเซนเยอร์เคอโรซาลเกรงว่าพระมหาอุปราชจะ
ทำจริงอย่างร้ายแรง และเกรงว่าพระมหาอุปราชจะทรงคิดทำ

ลายพวกเขารัตและทำลายศาสนา จึงได้ส่งตัวนายเต็งไป
 ทงเสียดยาวทส่วมอยู่ ภายหลังนายเต็งได้หนีไปไต่ และ
 เพาะจะถอศาสนาคริสต์เตียนให้สละทวง จึงไต่ไปอยู่ที่เมือง
 ญวนกับพวกมิชชันนารีจนทกวนน

ข้อที่จารึกไว้ในแผ่นศิลาว่านายเต็งไต่ให้การว่า ที่
 บ้านบาทหลวงมีหนังสืออธิบายด้วยศาสนาคริสต์เตียน โดย
 ยศยาวและมีหนังสือเตียนเขารัตเขยศาสนาไทยนั้น นาย
 เต็งหาไต่ให้การเช่นนั้นไม่ แต่ความจริงในเรื่องนี้ กคช
 พระมหาอุปราชซึ่งเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ปัจจุบัน ไต่ทรง
 ยศหนังสือซึ่งมองเซนเยอร์เคอเมเตโลโปลิศผู้ถึงแก่กรรม
 ไต่แต่งไว้ช้านานแล้ว หนังสือไม่ได้เขียนเป็นภาษาไทย
 อย่างเดียว แต่ไต่เขียนเป็นภาษาบาลีและใช้ตัวหนังสือ
 เขมรด้วย และการทมองเซนเยอร์เคอเมเตโลโปลิศไต่แต่ง
 หนังสือเหล่านั้นโดยนักปราชญ์ชำนาญภาษาเหล่านั้นไต่มา
 ช่วยด้วย หนังสือเหล่านั้นเจ้าซึ่งเป็นเชอพระวงศ์องค์ ๑ ไต่
 ยืมไปจากมองเซนเยอร์ เคอโรชาลี เพราะเจ้าองค์นั้นไต่
 มาที่บ้านบาทหลวงบ่อย ๆ มีความรักใคร่กับพวกบาทหลวง
 และชมเชยศาสนาของเรามาก เจ้าองค์นั้นไต่ทรงอ่านหนังสือ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๒๓

เหล่านักทรงศกใจ จึงได้นำหนังสือเหล่านั้นไปถวาย พระ-
มหาอุปราช พระมหาอุปราชทรงอ่านหนังสือเหล่านั้นก็เกลียด
ทำเป็นพอพระทัย และรับสั่งว่าพอพระทัยในพวกชาวต่าง
ประเทศซึ่งได้แต่งหนังสือเหล่านั้นเพราะแต่งดีมาก พระมหา-
อุปราชจึงรับสั่งให้เจ้าองคตเป็นเพื่อน ของ บาทหลวงให้มา
ยืมหนังสือไปอ่านอีก เจ้าองคตก็ได้นำมตามรับสั่ง แต่
ก็หาได้บอกไม่ว่าหนังสือที่ยืมไปนั้นจะเอาไปทำอะไร ฝ่าย
มองเซนเยอร์ เคอโรซาลหวังใจว่าเจ้าองคตคงจะศรัทธา
ในศาสนาคริสต์เถย และเพื่อจะให้ทรงเชื่อหนักขึ้นจึงได้
ถวายหนังสือซึ่งคัดค้านและติเตียนศาสนาของไทย หนังสือ
เหล่านั้นก็ได้ไปถึงพระหัตถ์ ของ พระมหาอุปราชด้วย ท่าน
พระมหาอุปราชก็ทำเฉยหาให้ใครรู้สึกในพระทัยไม่ และ
ได้ให้พระสงฆ์เหล่านั้นตรวจและอ่านหนังสือที่ยืมไปจาก
สังฆราช ครั้นพระสงฆ์ได้อ่านหนังสือเหล่านั้นจบแล้ว
พระมหาอุปราชจึงรับสั่งถามว่าพระสงฆ์จะแก้ข้อติเตียนซึ่ง
พวกชาวต่างประเทศติเตียนศาสนาไทยได้หรือไม่ พระสงฆ์
ทุกคนก็ทูลตอบว่าแก้ไม่ได้ เพราะเห็นว่าชาวต่างประเทศ
เหล่านั้นศึกษาการเช่นนั้นทั้งกลางวันและกลางคืน พระมหา-
อุปราชก็ถามว่า “เราเลี้ยงแต่คนขบถและคน

โง่คอกหรือ” ตงแต่นั้นมาไ้ทรงจัดให้มีการสอบความรู
 พระสงฆ์เป็นครั้งเป็นคราว การทงปวงคงทเป็นมานพระ-
 มหาอุปราชก็ยังมีให้ใครรู้ในน้ำพระทัยเลย เพราะฉะนั้น
 การททรงเกลียดพวกมิชชนนาริงทวมากชนทกท และเมื่อ
 ครังพวกบาทหลวงไม่ยอมส่งตัวนายเต็งให้นน ก็คงจะทรง
 กรวตงแต่นั้นมาแล้ว ครนพระเจ้าแผ่นดินผเป็นพระเชษฐา
 ไ้ทรงพระประสูติ พระมหาอุปราชก็ไ้ทรงเห็นโอกาสที่จะทำ
 การต่าง ๆ ไ้ตามพระทัยโดยไม่ต้องกลัวเกรงใคร ความ
 กรวทไ้ทรงกลนไว้ในนจึงระเบิดออกมา จึงไ้มีรับสั่งให้
 จารกแผ่นศิลาตามข้อความทพพระทัย แต่ซึ่งหาความจริง
 มิไ้ เพราะเหตุว่ามองเซนเบอร์เคอโรชาลมีไ้ขอโทษใน
 การทหาว่าทวทาศกและมีไ้ยอมปฏิบัติตามข้อห้ามนั้นๆเลย

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘

เรื่องจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา ตอน

แผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

ภาคที่ ๕

คำนำภาคที่ ๓๘

หนังสือจดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส
ซึ่งเข้ามาตั้งกรุงศรีอยุธยา ที่พิมพ์ในหนังสือเล่มนี้
เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๘ เป็นหนังสือเรื่องใหญ่
ซึ่งบาทหลวงโลเนรวบรมพิมพ์เมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๐ (พ.ศ.
๒๔๖๓) นายอรุณ อมาตยกุล เป็นผู้แปล ศาสตราจารย์
ยอช เซเคส์ อ่านตรวจ รับรองว่าถูกต้องแล้ว กรม-
การจึงจัดไว้ในพวกหนังสือสารองพิมพ์ได้อนุญาตให้พิมพ์
มาแล้วโดยลำดับ กรมพระดำรงราชานุภาพได้ทรงแต่ง
คำอธิบาย เหตุที่คณะบาทหลวงฝรั่งเศสเข้ามาตั้งในกรุง
สยามไว้ในภาคต้นแล้ว ภาคนี้เป็นภาคที่ ๕

พิทยาลงกรณ

อุปนายก

ราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๘ มกราคม พระพุทธศักราช ๒๔๖๙

จดหมายเหตุ

คณะบาทหลวงฝรั่งเศส

ซึ่งเขามาตั้งกรุงศรีอยุธยา

ตอนแผ่นดินพระเจ้าบรมโกศ

ต่อจากตอนที่ ๔

ความลำบากของการปลุกเร้าห้ามไม่ให้มีการแห่
จดหมายของซีเออร์ เลอแบร์ ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่าง
ประเทศ

วันที่ ๒๗ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๓๓ (พ.ศ. ๒๒๗๖)

ในวันทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาของเสด็จสวรรคตแล้ว* ได้
ออกประกาศพระราชโองการขัดขวางในการศาสนาของเรานี้
ในวันทูลออกประกาศนั้นเอง ได้ทรงพระประชวรเป็นคล้ายพระ
ยอชนทพระโอรส ได้ทรงพระประชวรอยู่เกือบหนึ่งถึงได้
เสด็จสวรรคตเมื่อต้นเดือนกุมภาพันธ์ (พ.ศ. ๒๒๗๖)
การที่ทรงพระประชวรอยู่นานเช่นนั้น ได้ทำให้สมเด็จพระอนุ-
ชาซึ่งในเมืองนเรศวรกันว่าพระมหาอุปราช** และพระราช

* คือสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ

** คือสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

โอรสของพระเจ้าแผ่นดินทศวรรคต ได้เวลาเตรียมการที่จะชิงราชสมบัติกัน ฝ่ายพระมหาอุปราชซึ่งตามวชิระปกครองบ้านเมืองได้คิดว่า แต่พอทราบข่าวพลเมืองเกลียดเพราะทรงคร่าชนกันนั้น เรียกคนมารวมเกือบไม่ไ้ ๕,๐๐๐ คน ส่วนข้างพระโอรสทศกิดจะชิงราชสมบัตินั้น ได้ไปยกพระราชวังไว้แล้ว ทั้งขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ตลอดจนเจ้าพระยาพระคลังก็เข้าถวายพระพรราชโอรสซึ่งไ้รวมคนไว้ถึง ๒ หมื่น หรือ ๓ หมื่นคน

ถ้าพวกของเจ้าพระยาพระคลังได้คิดการสำเร็จ พวกเราก็คงจะไม่มีเหลือเลยเป็นแน่ เพราะเจ้าพระยาพระคลังได้เอาคนไปชุมนุมไว้ในป่ารอบบ้านพวกเรา ๒๐๐ คน และได้สั่งไว้ว่าพอได้ข่าวว่าพวกของพระมหาอุปราชพ่ายแพ้แล้วก็ให้คน ๒๐๐ ที่ชุมนุมนั้นเข้าไปเผาบ้านและฆ่าพวกเราให้หมด แต่พระเป็นเจ้าหายอมให้เป็นเช่นนั้นไม่ กลับใช้พระมหาอุปราชซึ่งเป็นเครื่องมือของพระเป็นเจ้าสำหรับลงโทษเจ้าพระยาพระคลัง โดยพระเป็นเจ้าได้ให้ชัยชนะแก่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๑

พระมหากษัตริย์ และภายหลังพระเป็นเจ้าจึงทรงลงโทษพระ
มหากษัตริย์เพราะท่านองค์นี้ได้อภัยโทษและทำพระเป็น
พระเจ้าเท่ากับพระเยซูเจ้าเหมือนกัน เวลานั้นเสียงเล้าโลมคน
ว่าทรงพระประชวรพระโรคคล้ายกับพระเยซูเจ้าอยู่แล้ว คือ
เป็นพระยอกชนที่พระคัมภีร์ และพระองค์ว่าจะต้องสวรรคต
ด้วยพระโรคนี้ในวันนั้นแล้ว

เมื่อพระมหากษัตริย์ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว
พวกเราก็ตอบสนองของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่
และเราของไปให้เจ้าพระยาพระคลังคนใหม่ด้วย เจ้าพระยา
พระคลังคนนั้นเกลียดชังพวกเราเท่ากับพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นนาย
เหมือนกัน ซึ่งเป็นการที่แลเห็นได้ง่าย เพราะเมื่อเวลาพวก
เราของไปถวายนั้น เราก็ตอบถวายเรื่องราวด้วยฉบับหนึ่ง
ขอให้ทรงประกาศพระราชโองการที่เป็นการขัดขวางต่อ
ศาสนาของเรา เจ้าพระยาพระคลังได้กราบทูลแนะนำให้ทรง
นิ่งเสียอย่าไปทรงตอบเรื่องราวของพวกเราเลย ท่านยังไม่
พอใจ เจ้าพระยาพระคลังก็เลยให้ย้ายศิลาจารึกไปตั้งไว้ใน

ที่เขตแดนยิ่งกว่าเดิมอีก และได้ให้ลัทธิกลวกลายเพิ่มเติมขึ้น
เพื่อให้ปรากฏชัดเจนกว่าเดิม ราษฎรพลเมืองจะได้มีความ
นบนอบมากขึ้น

ในการที่ไทยกำลังวังแกเราอยู่ตงนี้ ซึ่งเป็นการให้ร้าย
ต่อศาสนาของเราและให้ร้ายต่อประเทศฝรั่งเศสนั้น พระเจ้า
แผ่นดินก็ทรงพระวิตกอยู่ว่า การที่ทรงทำเช่นนั้นจะทำให้เป็น
การขาดหมางกับฝรั่งเศส จึงได้ทรงสั่งให้เจ้าพนักงานมาถาม
พวกเราเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง ว่าเหตุใดเราจึงไม่ได้มีการแก้
เหมือนแต่เก่าก่อน และการที่เราไม่ทำการแก้เช่นนั้น เรา
ประสงค์จะทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเกลียดพระองค์หรือ
อย่างไร เราจึงได้ตอบไปว่าศาสนาคริสต์ยืนไม่ได้ตั้งอยู่
ได้เพราะทำพิธีภายนอกอย่างใด และเราก็ไม่ได้ประสงค์จะ
ทำให้พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสเกลียดพระองค์ เพราะเรายังคง
ทำการแก้อยู่เสมอ แต่ได้แก้เพียงในโบสถ์เท่านั้น เจ้า
พนักงานผู้รับสั่งให้มาถามเรานั้นไม่ยอมจดคำตอบข้อแรก
เพราะกลัวพระเจ้าแผ่นดินจะกริ้ว จดไปแต่คำตอบตอนปลาย
เท่านั้น เราได้เห็นแล้วว่า การทำเช่นนั้น ก็เป็นแต่อุบายของ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๓

ไทยเท่านั้น และการที่เราได้ตอบไปเช่นนั้นก็จะยกไว้เป็นพยาน
เท่านั้น เพราะเหตุว่าถ้าประเทศฝรั่งเศสจะขัดเคืองในการที่ไทย
ได้ห้ามไม่ให้สอนศาสนาแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็จะปฏิเสธ
ว่าเป็นการไม่จริงและคงจะเอาคำตอบของเราให้ดูเป็นพยาน
ว่าพวกเราก็คงได้ทำการในหน้าที่ของศาสนาอยู่เสมอ ไทย
เห็นจะเข้าใจว่าหน้าที่ของการศาสนาเป็นแต่เพียงมีการ แท้
พอแล้ว แต่การสอนศาสนาให้แก่เด็กก็เป็นการสำคัญนั้น ไทย
ก็ห้ามเด็ดขาดเสียด้วย ถ้าชนสอนไปก็จะต้องโทษถึงตาย

ความลำบากและต้องเป็นความ

จดหมายของมองซิเออร์ โอมอง

ก.ศ. ๑๗๓๒ (พ.ศ. ๒๒๗๕)

วันที่ ๒ เดือนกุมภาพันธ์ เป็นวันนักขัตฤกษ์ ประพาส
ของ ข้าพเจ้าได้ให้ควนเทียมซึ่งแต่งตามคนทเขารัด
เพื่อจะได้นำให้แก่คนเขารัดตามธรรมเนียมของวัดนี้
ข้าพเจ้าได้มอบเทียนเหล่านี่แก่ผู้ช่วยให้ไปไว้อยู่ในใกล้
กับบูชาพระ และให้เตรียมไว้ให้พร้อมทุกอย่าง ส่วนตัว
ข้าพเจ้าก็ออกไปยังห้องใหญ่ เพื่อไปล้างบาปของพวกเขารัด
ในระหว่างนันทาสของบุตรเจ้าเมือง (มะริค) ๒ คน ได้

เข้าไปในโบสถ์และจะต้องการเอาเทียนข้าง การททาส ๒
 คนเข้ามาในโบสถ์ดังนี้ จะเป็นด้วยนายไช้ให้มาเพื่อมาพาล
 หาเหตุหรือจะมาเองก็ไม่ทราบ แต่ทาสทั้งสองคนนั้นถนัดว่า
 นายไช้ใจจริงได้มาทำการบั้งอาจ และทำกิริยาเย่อหยิ่งมาก
 ฝ่ายพวกเด็กนักเรียนซึ่งอยู่ในนั้นเห็นว่าทาสของบุตรเจ้า-
 เมืองจะหยิบเอาเทียนไปก่ห้ามไว้ แล้วไล่คนทั้งสองนั้นให้
 ออกจากวัด และทาสของพวกบาทหลวงที่กรุงศรีอยุธยาคน
 หนึ่งซึ่งต้องถูกจำคุก เมื่อครั้งเกิดเหตุเรื่องท่านสังฆราช และ
 ไล่หนีจากคุกมาอาศัยอยู่กับข้าพเจ้านั้น ได้เอากาญจนุททาส
 ของบุตรเจ้าเมืองมณฑลสองสามที ในการทเกิดทบด้วยว่าท
 ก็นั้นข้าพเจ้าหาได้ทราบเรื่องไม่ ครั้นข้าพเจ้าได้ลาบยาบ
 พวกเขารตผุสยแล้ว ข้าพเจ้าก็ไปเข้าในโบสถ์เพื่อล้าง
 ยาบพวกเขารตผุสยต่อไป แต่หาได้มีใครบอกข้าพเจ้า
 ทราบถึงเรื่องที่เกิดขึ้นไม่

ฝ่ายทาสของบุตรเจ้าเมืองก็ได้ไปฟ้องนายว่า ตัวได้
 ไปดูงานทวักเขารตผุสยได้ถูกพวกเขารตทบตีเอา ในทันใดนั้น
 บุตรของเจ้าเมืองซึ่งได้คุมสราหลายด้วยแล้วและเวลานั้นก็

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๕
ยังไม่ได้เข้า ๒ โมงเลย ก็ฉวยกายแล้วชนนั่งแคร่ให้คน
หามไปยังวัด ร้องตะโกนไปตลอดทางให้ช่วยกันจับพวกเข้า
วัด ครั้นมาถึงประตูวัดก็ร้องตะโกนเสียงออดอึงและเมือพบ
คนเขารักก็ให้คนของตัวทขและเตะทุกคนไม่เว้นเลย ในขณะที่
นั้นมชาวฝรั่งเศสคนหนึ่งชอบแยะ กับชาวฝรั่งเศสอีกคนหนึ่ง
ซึ่งได้มกรรยาทเมืองมริททั้งสองคนกำลังจะมาในพิธีสวค-
มนต์ ได้วิ่งมาร้องทประต้วว่า “พ่อมาคชึ ลูกท่านเจ้าเมือง
กำลังทขพวกเขารตอย” ข้าพเจ้าเองไม่เข้าใจว่าเขามาทข
เรื่องอะไรก็กลกชนจากทกลางบยป เดินออกไปทงเลื่อยาวและ
หมวกสเหลยม เพื่อไปคว้ามเรื่องอะไร ครั้นไปถึงประตูวัด
ก็ไคเห็นบุตรเจ้าเมือง กำลังเมาเติมทถคยแกว่งอยู่
ข้าพเจ้าจึงไคถามเป็นภาษาไทยว่ามีเรื่องอะไรกัน บุตรเจ้า
เมืองเงอคยเดินตรงมาหาข้าพเจ้าถามว่า “เเองไม่รูคอก
หรือ” แล้วก็คำทาทาย อย่างหยายคยหลายพัน อย่าง
ข้าพเจ้าจึงตอบไปว่าข้าพเจ้าไม่ทราบจริง ๆ แต่ทงบุตรเจ้า-
เมืองและผู้คนบริวารของตัวไม่กลาทขข้าพเจ้า เพราะเห็น
ชาวฝรั่งเศสสองคนยนขางข้าพเจ้าคอยจะขบงกันข้าพเจ้าอยู่

ชาวฝรั่งเศสที่ชอบแสนชอบชาวเขาไฟโดยอกกับชาวเขา
ว่า “พ่อ คนนเมามาก ถ้าเขามาถุกหัวพ่อแล้วเราจะฆ่าให้
ตายทันทีเพราะเรามาอวอเหมือนคน ถ้าเขานั่นจริงแล้ว
ก็จะเกิดความใหญ่ เพราะฉะนั้นพ่อหลบเข้าไปอยู่ในวัดเสีย
เถิด” ชาวเขาจึงตอบว่า “ถ้าเขานั่นไปเอาไม้กางเขนเงิน
ซึ่งเตรียมไว้สำหรับให้ไปเก็บไว้ และให้ผู้หญิงไปอยู่ในห้อง
นอกก่อนเมื่อเสร็จแล้วชาวเขาจะได้ออกเข้าไปในวัด” ครั้น
ยแหมมาบอกว่าได้ทำการเสร็จตามที่เขาไฟสั่งไว้นั้น ชาวเขา
ก็เดินเข้าไปในห้องนอก ในทันใดนั้นบุตรเจ้าเมืองได้เอา
ดาบฟันเส้าประค ^๕ เนื้อไม่เป็นผลลกลง ๒ นิ้ว แล้วกวา
ขว้างไฟผู้คนของตัวเข้าไปในวัดพบใครก็จับทุบต่อยหมด

พวกเราก็คบประคเข้าหลบอยู่ในห้อง บุตรเจ้าเมืองก็
พาพรรคพวกมาเอาดาบประคพังเข้าไป ในพรรคพวก
ของบุตรเจ้าเมืองมีอยู่คนหนึ่งชื่อ ออกซันตา (Ocunta) ดาบ
ประคแข็งแรงยิ่งกว่าคนอื่นหมด แต่ประคก็แข็งแรงแน่น
ดี ชาวเขามีไม้ทิ่มหัวอะไร เป็นแต่คอยปลอบพวกผู้หญิงเข้า
รีตอย่าให้ตกใจ ในขณะนั้นเจ้าพนักงานฝ่ายบ้านเมืองได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๓

ทราบเรื่องเข้า กว่งมายังวัดพดกยบุตรเจ้าเมืองว่า “ท่าน
ทำการอะไรอย่างนี้ ถ้าบาทหลวงมีหนังสือพองเขาไปยังกรุง
ท่านมีฉันทหายหรือ” บุตรเจ้าเมืองได้สดขื่นมากก็กลับไป แต่
ก็พาพวกเขารตไปด้วยสองคน ครั้นไปถึงบ้านบุตรเจ้าเมือง
ก็จะบังคับให้คนเขารตสองคนบอกว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้ทรบเขา
คนทั้งสองนั้นเขารต แล้วบุตรเจ้าเมืองได้ให้ไปตามล่ามมา
ถามถึงข้อพวกทเขารตใหม่ ล่ามคนนั้นเป็นคนชราและไม่มี
ไหวพริบอย่างไร เข้าใจว่าจะช่วยเราจึงได้บอกข้อผู้หญิง
เขารตประมาณสัก ๑๐ คน แต่หาได้บอกข้อคนใดที่ข้าพเจ้า
เป็นผู้ทรบเขารตไม่

ครั้นพวกไทยได้ออกจากบริเวณวัดไปหมดแล้ว พวก
ผู้หญิงเขารตก็ต่างคนต่างกลับไป

(มองซีเออร์ โอมอง เล่าโดยยติยาวถึงการที่
แต่งให้ทนายไปฟ้องต่อเจ้าพระยาพระคลังที่กรุงศรีอยุธยา
กล่าวโทษบุตรเจ้าเมืองและพรรคพวก แต่ข้อความยติยาวนัก
และไม่น่าฟังอะไรเราจึงไม่นำมากล่าวในที่นี้)

เจ้าพนักงานไต่ส่ง คำฟ้องของข้าพเจ้าไปยังศาลา
สำหรับชำระความ เจ้าพนักงานไต่พิจารณาเห็นว่า การที่
บุตรเจ้าเมือง ไต่หมิ่นประมาทและทำร้ายข้าพเจ้านั้นเป็น
ความผิดโทษถึงประหารชีวิต และการททาทเช่นนั้น ถ้าหากว่า
ข้าพเจ้าไม่ไต่ฆ่าบุตรเจ้าเมืองตายในวัดแล้วก็ไม่มีความ
ข้าพเจ้าไต่ การที่ศาลตัดสินเช่นนั้นทำให้ท่านสังฆราชตกใจ
ท่านสังฆราชจึงไต่ทำฎีกาถวายพระเจ้ากรุงสยามกราบทูล
อธิบายว่า การที่ข้าพเจ้าไต่มาฟ้องร้องเพื่อหาความยุติธรรม
นั้น ก็ไม่ได้มุ่งหมายอย่างอื่นนอกจากจะขอให้ห้ามปราม
มิให้มาขัดแย้งเช่นนั้นต่อไปอีก การที่ศาลตัดสินเช่นนั้นจะให้
โทษแก่ข้าพเจ้ามากกว่าให้คนอื่น อีกประการหนึ่งการที่พวก
บาทหลวงจะฟ้องร้องใครจนถึงเอาชีวิตกันนั้นเป็นการผิดแบบ
บาทหลวงทำเช่นนั้นไม่ได้ ครั้นพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงรับ
ฎีกาของท่านสังฆราชแล้วจึงไต่ส่งคำกล่าวโทษของข้าพเจ้า
กลับไปยังศาลอีก และมีกระแสรับสั่งไปยังศาลว่า “พระ
เจ้าแผ่นดินจะโปรดให้ชีวิตแก่จำเลยคนนั้น เพราะฉะนั้นจำเลย
คนนั้นทำการร้ายเช่นนั้นจะต้องรับพระราช อาญา อย่างไร”

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๕
 เจ้าพนักงานศาลจึงตอบกระแสรับสั่งว่า “เมื่อพระเจ้าแผ่นดิน
 ทรงโปรดกโทยประหารชีวิตแก่จำเลยคนนั้นแล้ว ควรต้อง
 ลงพระราชอาญาจำชอคาประจานไว้กลางตลาดในที่ประชม
 ชน แล้วเอาตัวไปตระเวนรอบเมือง ให้หมิ่นชอนำหน้า เพื่
 ือให้เป็นที่เยี่ยงอย่าง มิให้คนอื่นผู้ใดทำการร้ายเช่นนอก
 ต่อไป เมื่อได้ตระเวนรอบเมืองเสร็จแล้ว ให้ลงพระราช
 อาญาเขมยด้วยหวาย ๕๐ ที และให้ปรับเงินให้แก่มชชน
 นารเป็นเงิน ๑,๕๐๐ เหรียญ ส่วนหลวงอัมพา (Umpa)
 กับออกกนตา (Counta) ซึ่งเป็นพรรคพวกช่วยจำเลยทำร้าย
 นั้น ให้ลงพระราชอาญาเขมยด้วยหวายคนละ ๓๐ ที และ
 ให้ปรับเป็นพินัยหลวงคนละ ๑๕๐ เหรียญ เป็นสินไหมให้
 แก่มชชนนารคนละ ๑๕ เหรียญ”

จดหมายมองซ็เออร์ โอมอง

ถึงมองซ็เออร์ โลลัแย

เมืองมะริตัวนที ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๓๒
 (พ.ศ. ๒๒๗๕)

ไต่เกิดการไทยรังแกข่มเหงบีบคั้นร้ายแรงยิ่งกว่า
 คราวท้าวพเจ้าโตมจจดหมายไปยังท่าน ฝากไปกับเรอทะไป

มัทราส ชนออกแล้ว คอยตรของเจ้าเมืองไทรทราบายว่าข้าพเจ้า
 ได้มีหนังสือฟ้องเขาไปยังกรุงศรีอยุธยา จึงได้รวบรวมรายงาน
 ไปยังเจ้าพระยาพระคลังซึ่งเป็นศักรอย่างเปิดเผยของศาสนา
 คริสเตียน กล่าวหาว่าข้าพเจ้าได้รวบรวมจารุฑาทตเมืองมะ-
 รีกและเมืองตะนาวศรีเป็นอันมาก และได้บอกชอคนทเขารต
 เป็นผู้ชาย ๒ คน ผู้หญิง ๑๐ คน และหาความต่อไปว่า
 ข้าพเจ้าได้ทักทาสของโจทก์ ๒ คน กับได้ทำผิดข้อห้าม
 โดยข้าพเจ้าได้เลือกใส่ยตรของคนเขารตให้ลงเรือ

เจ้าพระยาพระคลังได้นำเรื่องราวฉบับนั้นถวายพระ-
 เจ้าแผ่นดิน ส่วนคำกล่าวโทษของข้าพเจ้านั้นเจ้าพระยาพระ
 คลังเอาช่อนเสีย เพราะฉะนั้นพระเจ้ากรุงสยามจึงได้แต่ง
 ข้าหลวงให้ออกไปไต่สวนที่เมืองตะนาวศรี และส่งเสียข้า-
 หลวงไปอย่างเด็ดขาด ฝ่ายท่านสังฆราชไทรทราบายเรื่องนั้น จึง
 ได้จัดให้บุตรของมิเชล และ อันเดร ให้ไปหาข้าพเจ้า และ
 ให้ไปห้ามมิให้ข้าพเจ้าขึ้นไปยังเมืองตะนาวศรีเพราะกลัว
 ข้าพเจ้าจะถูกจับ แต่ที่ข้าพเจ้าจะไม่ไปเมืองตะนาวศรีเป็นไม-
 ได้ เพราะมีพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินเรียกให้
 ข้าพเจ้าไปยังเมืองนั้น เจ้าพนักงานจึงได้คุมข้าพเจ้าไปยัง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๔๑

เมืองตระนาวศรีเหมือนนกเป็นนกไทย และไ้จัดการไ้ส่วน
ข้าพเจ้าอย่างกวกชน ข้าพเจ้าต้องจ่ายเงินกว่า ๑๐ ช่ง เพื่อ
จะให้ผู้พิพากษาอยู่ติธรรมไ้เข้ากับข้าพเจ้า และข้าพเจ้าต้อง
ไปอ้อนวอนนยตรเจ้าเมือง ขออย่าให้ขบคนเรานัก เพราะตาม
ข้อหานัน นยตรเจ้าเมืองก็ทราบอยู่เองแล้วว่าไม่เป็นความจริง
และข้าพเจ้าก็ไ้ชี้แจงว่าพวกเขารตเหล่าน ไ้เขารตมา
กว่า ๓๕ บแล้ว และทบทกนนั้นนักเป็นคนของนยตรเจ้าเมือง
ทบทกนของข้าพเจ้า หาไ้คนของข้าพเจ้าทบทกนของนยตร
เจ้าเมืองไม่ และการทหาว่าข้าพเจ้าเลือกไ้เอาเตกลงเรือ
นั้น ก็ไม่ไ้มีข้อห้ามไว้อย่างไร นยตรเจ้าเมืองก็ไ้สาร-
ภาพต่อข้าพเจ้าว่า การทเขาไ้โดยนเรื่องราวกล่าวไทยข้าพเจ้า
นั้น ก็เพื่อจะขบงกนตัว เพราะเกรงว่าตามทข้าพเจ้าไ้กล่าว
ไทยเขาไ้ไปนนยตรเจ้าเมืองจะต้องรับไทย เจ้าพนักงานไ้
ชำระข้าพเจ้าอย่างเบคเผยและพิจารณาอยู่ประมาณเกอนหนึ่ง
จึงไ้ปล่อยให้ข้าพเจ้ากลับลงไปเมืองมรวก ครนข้าพเจ้าไ้
ออกจากเมืองตระนาวศรีแล้ว เจ้าพนักงานไ้เรียกพวกเขารต
ผู้หญิงไปซักถาม เจ้าพนักงานไ้เชิญผู้หญิงแต่เบา ๆ อ้าง

ว่าต้อง^๒เมียนตามพระราชโองการ แต่ส่วน^๒ผู้ชาย^๒เขารตนน^๒
ไต่^๒เมียน^๒เต็มแรง^๒เพื่อ^๒จะ^๒ให้^๒รับ^๒ว่า^๒ข้าพเจ้า^๒เป็น^๒ผู้^๒ทร^๒บ^๒เขา^๒เขาร^๒ต

มี^๒ข้าหลวง^๒ของ^๒พระมหาอุปราช^๒คน^๒หนึ่ง^๒ซึ่ง^๒เป็น^๒เพื่อน^๒
ของ^๒ข้าพเจ้า^๒ ไต่^๒กลับ^๒ไป^๒ถึง^๒กรุง^๒ศรีอยุธยา^๒ จึง^๒ไต่^๒ไป^๒เฝ้า^๒พระ^๒
มหาอุปราช^๒และ^๒นำ^๒ของ^๒ๆ^๒ ข้าพเจ้า^๒ไป^๒ถวาย^๒ ข้าหลวง^๒ผู้นั้น^๒ไต่^๒
กราบ^๒ทูล^๒พระมหาอุปราช^๒ถึง^๒ขอ^๒หา^๒ทัก^๒ลาว^๒ไทย^๒ข้าพเจ้า^๒และ^๒ทูล^๒
แจ้ง^๒ถึง^๒ความ^๒จริง^๒ว่า^๒เรื่อง^๒ราว^๒ที่^๒เป็น^๒ความ^๒จริง^๒นั้น^๒คือ^๒อย่าง^๒ไร^๒
พระมหาอุปราช^๒ไต่^๒ทรง^๒ทราบ^๒เช่น^๒นั้น^๒จึง^๒ไต่^๒รับ^๒สั่ง^๒ให้^๒เอา^๒คำ^๒ฟ้อง^๒
ของ^๒ข้าพเจ้า^๒มา^๒ เมื่อ^๒ไต่^๒ทรง^๒อ่าน^๒ตลอด^๒แล้ว^๒ จึง^๒ไต่^๒ทรง^๒แต่งตั้ง^๒
ข้าหลวง^๒ให้^๒ออก^๒ไป^๒ไต่^๒ส่วน^๒เรื่อง^๒นี้^๒ที่^๒เมือง^๒ตะนาวศรี^๒ และ^๒ไต่^๒
โปรด^๒เอา^๒บรรดา^๒พวก^๒เขาร^๒ต^๒ที่ยัง^๒เป็น^๒นัก^๒ไทย^๒อยู่^๒นั้น^๒ออก^๒จาก^๒คุก^๒
ทั้งหมด^๒ ฝ่าย^๒ข้าหลวง^๒ผู้^๒รับ^๒รับ^๒สั่ง^๒ของ^๒พระมหาอุปราช^๒ นั้น^๒ไต่^๒
ไป^๒ถึง^๒เมือง^๒ตะนาวศรี^๒ไต่^๒ ๕^๒ วัน^๒ก็^๒ตาย^๒ เขา^๒พ^๒ท^๒กัน^๒ว่า^๒มี^๒คน^๒วาง^๒
ยา^๒พิษ^๒จึง^๒ไต่^๒ตาย^๒ เพราะ^๒ฉะนั้น^๒เมื่อ^๒ข้าพเจ้า^๒ไต่^๒ขึ้น^๒ไป^๒ถึง^๒เมือง^๒
ตะนาวศรี^๒ จึง^๒หา^๒ไต่^๒พบ^๒กับ^๒ข้าหลวง^๒คน^๒นั้น^๒ไม่^๒เพราะ^๒ตาย^๒เสีย^๒แล้ว^๒
ค^๒ค^๒ท^๒ให้^๒ไต่^๒ส่วน^๒ใหม่^๒นั้น^๒จึง^๒ตก^๒เป็น^๒หน้า^๒ท^๒ของ^๒ข้าหลวง^๒ผู้^๒ซึ่ง^๒นำ^๒คำ^๒
สั่ง^๒ฉบับ^๒ก่อน^๒มา^๒ ท่าน^๒คง^๒จะ^๒พอ^๒พิ^๒เคราะห์^๒ไต่^๒ว่า^๒จะ^๒คว^๒รว^๒ต^๒ก^๒ก^๒ล^๒
ข้าหลวง^๒คน^๒นั้น^๒เพียง^๒ไร^๒ เพราะ^๒ข้าหลวง^๒คน^๒นั้น^๒ทำ^๒การ^๒ทุก^๒อย่าง^๒

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๔๓

สำหรับเขาหน้ากบตรเจ้าเมือง แต่ความจริงในข้อนี้ข้าพเจ้า
ก็ไม่วิตกเท่าไรนัก เพราะข้าพเจ้าทราบอยู่แล้วว่า พระมหา
อุปราชทรงคิดช่วยข้าพเจ้าอยู่แล้วตั้งแต่คำสั่งขยับหลังนี้ไต่
มาถึง ก็ไต่ล่วงเวลามาได้ ๓ เดือนแล้ว แต่การไต่สวน
ก็ยังหาสำเร็จไม่ พระมหาอุปราชได้จัดข้าหลวงนำไม้กล้า
พิกมาประทานข้าพเจ้าท่อนหนึ่ง กบร่งและเครื่องหอมสำหรับ
วิเศษ และรับสั่งว่าจะไต่ส่งทองตราภักดิ์ถวายสำหรับเป็น
เครื่องหมายว่า ข้าพเจ้าอยู่ในความปกครองของพระองค์
และจะส่งแตรแก้วเล็กมาประทานข้าพเจ้าด้วย

เรื่องการไต่สวนไต่ล้าช้าไปเช่นนั้น เป็นด้วยเหตุที่เกิด
การเปลี่ยนแปลงชนในกรุงศรีอยุธยา เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
ทรงพระประชวรมาก เป็นพระโรคเพดานพระโอษฐ์เน่า เขา
พูดกันว่าหมอได้ถูกประหารชีวิตกว่า ๒๐ คนแล้วเพราะรักษา
พระโรคนี้ไม่หาย ภายหลังพระเจ้าแผ่นดินได้โปรดให้มา
ขอหมอจากท่านสังฆราช ฯ ไต่ส่งยวงคาคอสตา ให้ไป
ถวายพระโอสถ ยวงคาคอสตาได้ไปรักษาพระอาการจนเดี๋ยว
นี้หายพระประชวรแล้ว พระเจ้าแผ่นดินทรงรู้สึกบุญคุณ
จึงรับสั่งให้มายอกราบท่านสังฆราชว่า ถ้าจะต้องการอะไรก็จะ
ทรงช่วย

จดหมายมองซีเออร์ โอมอง

ถึง มองซีเออร์ ตรำบเล

เมืองมริค วันที่ ๘ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๓๓

(พ.ศ. ๒๒๗๖)

เวลานี้ข้าพเจ้าต้องถูกขบคนอย่างร้ายแรงอยู่ ไ้
 คำสั่งมาจากกรุงศรีอยุธยา บังคับให้คนเขารถรวม ๑๑
 คนเลิกการนับถือศาสนาคริสต์นิกาย โดยให้เอาไม้กางเขน
 มาเหยียบย่ำเสีย พวกเขารถทั้ง ๑๑ คนหายอมไม่
 เข้าพนักงานจึงได้จับตัวส่งไปยังกรุงศรีอยุธยา เพื่อให้ศาล
 ดำเนินต่อไป และยังมีคำสั่งมาอีก ห้ามมิให้รับคนเขารถใน
 เมืองนี้เป็นอันขาด ในคราวเดียวกันยังมีชาห์หลวงมาอีก
 คนหนึ่งนำหว่านมาให้ข้าพเจ้า ๓ เส้น ซึ่งเป็นของทพระเจ้า
 แผ่นดินพระราชทานมาให้ข้าพเจ้าทำตามแบบของเมืองนี้ และ
 มีคำสั่งมาว่าอนุญาตให้ข้าพเจ้าทำการต่าง ๆ ในเมืองนี้ได้
 ตามชอบใจ และห้ามมิให้พนักงานคนหนึ่งคนใดมารบกวน
 ข้าพเจ้า คำสั่งต่าง ๆ เหล่านี้ถูกเป็นคำสั่งทชกนอยู่ แต่
 การทเป็นดังนี้ไม่เป็นการที่น่าประหลาดอย่างใด เพราะทาง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๔๕

ราชการได้เกิดเปลี่ยนแปลงขึ้นโดยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินได้
เสด็จสวรรคตเสียแล้ว และสมเด็จพระอนุชาของพระองค์
ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อไป พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ได้
ทรงช่วยเหลือข้าพเจ้าเมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งเป็นพระมหา
อปราช และยังโปรดปรานข้าพเจ้าอยู่เสมอ แต่ถึงดังนั้น
ก็ยังทรงชกขวางแก่ศาสนาคริสต์ยืนอยู่ เพราะทรงเกลียด
ศาสนาอื่น

บุตรของเจ้าเมืองมริคซังได้มาดลกล่าพเจ้าลงในวัด
เมื่อ ๒ ปีมาแล้ว ถึงกับเอาจักรฟันข้าพเจ้า และได้ทุบ
ตบพวกเข้ารีตหลายคนนั้น มาบัดนี้ได้รับโทษลงพระราชอาญา
เขย็นในกลางประชุมชน และต้องจำขื่อคาพร้อมกันกับเจ้าพนักงาน
งานซึ่งเป็นพรรคพวกด้วยแล้ว

จดหมายมองซีเออร์ โอมอง

ถึงมองซีเออร์ เดอบริซาเซย์

เมืองมริค วันที่ ๒๐ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๓๔

(พ.ศ. ๒๒๗๗)

ทั้งแต่เรือได้ออกจากเมืองนเมอกลายนั้น ข้าพเจ้า
ได้นำของซึ่งท่านเจ้าเมืองและท่านที่ปรึกษาการแผ่นดินเมือง

ปอนต์เชร^๕ได้ส่งมายังข้าพเจ้า^๕นั้น ไปถวายพระราชโอรสของ
 พระเจ้าแผ่นดิน^๕ เพื่อย^๕ให้เรื่องข้าพเจ้า^๕เสร็จ ไปเสียดรว
 หน่ง^๕ ของท^๕เอาไปถวาย^๕นั้น เป็นเครื่องแก้วแปลก ๆ หลาย
 อย่าง กล้องส่อง^๕ ๑ อัน กับผ้าแพรดอกเงิน ๑ ผืน เมื่อ
 เวลาส่งของเหล่านี้ไปถวาย^๕นั้น ข้าพเจ้า^๕ได้มีจดหมายถวาย
 พระราชโอรสด้วยฉบับหนึ่งขอประทานพวกเขารัต ๑๒ คน
 ซึ่งไทยจะบังคับให้ละทิ้งศาสนาคริสต์^๕เถย^๕น พระเจ้าแผ่นดิน^๕
 ทรงพระราชทานของมาตอบแทน มีรูปภาพ เครื่องหอมสำหรับ
 วั^๕ร^๕ม ๒ คน กับเครื่องลายครามสำหรับให้ข้าพเจ้า^๕ใช้
 แตะข้าพเจ้า^๕รองเรื่องพวกเขารัตนั้นหาได้ทรงตอบประการใด
 ไม่ พระราชโอรสให้คนมาบอกแก่สังฆราช ว่าในเรื่อง
 พวกเขารัตในเมืองมริค^๕นั้น ไม่ควรจะเอามาพักอีกต่อไป
 เพราะเป็นเรื่องท^๕สง^๕บก^๕นไปแล้ว ครั้นเจ้าเมืองมริค^๕ได้มา
 ถึงเมือง^๕ข้าพเจ้า^๕ก็ไต่ถาม^๕ท^๕น^๕ท^๕ว่า ในเรื่องพวกเขารัตท่าน
 เจ้าเมือง^๕ได้รับคำสั่งมาอย่างไรบ้าง เจ้าเมือง^๕ได้ตอบว่า
 พระเจ้ากรุงสยามได้โปรด^๕ยก^๕ไทยให้พวกเขารัตหมดแล้ว
 และใน^๕เรื่อง^๕นี้^๕ก็^๕เป็นอัน^๕สง^๕บ^๕ระ^๕ไม่มี^๕ใคร^๕พ^๕ด^๕ง^๕ออก^๕ต่อ^๕ไป เจ้า
 เมือง^๕ได้เล่า^๕ต่อ^๕ไปว่า พระราชโอรส^๕ได้^๕รับ^๕สั่ง^๕แก่^๕เจ้าเมือง^๕ว่า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๔๗

“เมื่อท่านไปถึงเมืองมริค ให้เป็นอิสระคนแลบาทหลวง
และพวกเขารต ถ้าบาทหลวงจะต้องการอะไรก็ให้จัดหาให้
เรือนทานต้องเป็นผืนผดชอบ” การท้อใจเพอเช่นนหาคุม
ก็สัทธิยทข้าพเจ้าต้องจ่ายไปไม่ เพราะข้าพเจ้าได้จ่ายเงินไป
กว่า ๑๓๐ เหรียญ ซึ่งต้องชักเงินเดือนของข้าพเจ้าออก
จ่าย เงินเหรียญทนมราคาเพียง ๕๐ อัฐ (ของฝรั่งเศส)
เท่านั้น เพราะฉะนั้นการจ่ายเงินเป็นการยาก และบ้านของ
ข้าพเจ้าก็ยังคงทำค้างอยู่ กว่าจจะแล้วก็ยังคงนาน

จดหมายมองเซนเยอร์เตเซยเดอเคราเล

ถึงมองซิเออร์ โอมอง

ก.ศ. ๑๗๓๕ (พ.ศ. ๒๒๗๘)

เมื่อเจ้าเมือง ตระนาวศรี จะออกจากกรุงศรีอยุธยา
ข้าพเจ้าได้ให้เงินแก่เขา ๑๐๐ เหรียญ เจ้าเมืองตระนาวศรี
ไ้รับรองว่าจะได้ปล่อยพวกเขารตของเรากลับเมืองมริคทั้ง
หมด

จดหมายมองซิเออร์ เลอแมร์

ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๕ เดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๗๓๓

(พ.ศ. ๒๒๗๖)

เมื่อประมาณ ๑๘ เดือนล่วงมาแล้ว มองซิเออร์
โอแนง ได้ส่งเด็กจากเมืองจีนมาให้เรา ๔ คน แต่ก
หาได้ให้เงินค่าโดยสารแก่ปัตตันเรือไม่ กปัตตันเรือมี
ความขี้เกียจและจะคิดแก้แค้น จึงได้ไปเที่ยวพบว่าเด็ก
๔ คนนี้โตมีคนขายให้แก่ฝรั่ง และว่าผูกพาเด็กเหล่านั้นมา
คือเป็นอาของเด็กคนหนึ่ง ได้เป็นผลผูกพาเด็กมาจากบิดา
มารดา ฝ่ายอาของเด็กมีความตกใจทูลทูลหาเช่นนี้ ก็กระโจน
ลงทะเล และว่าอย่ามาจนชนฝั่งทปากนากรุงศรีอยุธยาได้
จึงได้เดินบกมาอีกสองวันก็โตมาถึงโรงเรียนของเรา และ
ได้เล่าเรื่องให้เราฟังโดยตลอด ฝ่ายกปัตตันเรือก็ได้พาเด็ก
๔ คน นั้นไปยังเจ้าพระยาพระคลังของพระเจ้าแผ่นดินองค์
สวรรคต เจ้าพระยาพระคลังคนนั้นยกอย่างที่สุดที่จะได้มี
โอกาสวังแก่เรา จึงได้เอาเด็ก ๔ คนไปขังไว้ยังบ้านขุนนาง
จีนคนหนึ่ง แล้วภายหลังได้ให้พาเด็ก ๔ คนนั้นไปยังวัดจีน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๔๕

และบังคับให้เด็ก ๔ คนกราบพระพุทธรูปในวันนั้น เจ้า
พนักงานได้มีตึกเด็ก ๔ คนโยงไว้แล้วเขียนอย่างแสนสาหัส
แต่เด็ก ๔ คนก็ไม่ยอมไหว้พระ เจ้าพนักงานจึงได้เอา
เด็กเหล่านั้นแยกไว้และเอาไปฝากยังบ้านขุนนางจีนสองคน
เด็กเหล่านั้นถูกคุมขังอย่างกวดขันเท่ากบตึกคุก และพวกเรา
จะคิดอ่านรับเด็กพวกนั้นมาไว้ก็ไม่ได้อะไรเลยมาได้เพียงหนึ่ง
แล้วก็ยังหาได้จัดการสำเร็จไม่ ครั้นภายหลังมาได้ประมาณ
ยี่สิบวัน ก็เกิดกบฏขึ้นในเมืองไทย จึงได้เป็นโอกาสของเรา
ที่จะไปขอเด็กเหล่านั้นจากเจ้าพระยาพระคลังคนใหม่ เจ้า
พระยาพระคลังคนนั้นเห็นเหตุพวกเราต้องถูกรังแกขบขัน
ต่าง ๆ แต่ถึงดังนั้นก็ส่งเด็ก ๔ คนนั้นมาให้เรา แต่
การเรือนนั้นเป็นการทพระเป็นเจ้าช่วยโดยแท้ เพราะเมื่อเรา
ได้รบเด็กมานั้น ในวันรุ่งขึ้นก็พอลูกเรือมาว่า พวกมิช
ชันนารีในเมืองจีนได้ถูกขับไล่ออกจากเมืองจีนหมดแล้ว ถ้า
เราเข้าไปอภัยวนเคียว พอได้ทราบข่าวเรื่องพวกมิชชันนารี
ถูกขับไล่ออกจากเมืองจีน เราก็คงจะไม่ได้อะไรจากคนมาเป็นแน่

มองซเออร์ เลอแมร์

ก.ศ. ๑๗๓๖—๑๗๔๑ (พ.ศ. ๒๒๓๕—๒๒๔๔)

เรื่องเกิดเหตุกับพวกฮอลันดา

จดหมายมองซเออร์ เลอเฟร์

ถึงผู้อำนวยการคณะต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม ก.ศ. ๑๗๔๑

(พ.ศ. ๒๒๘๔)

เมื่อสองสามขมานแล้ว สิ่งเกิดที่กรุงศรีอยุธยาไทย
เหมือนอนอยากจะให้ชาวต่างประเทศให้ออกจากพระราชอาณา-
เขตให้หมด เพราะได้รังแกพวกฮอลันดาเหลือเกิน จนพวก
ฮอลันดาโกรธจึงได้อพยพออกไปจากเมืองไทยทั้งหมดใน
ตนเอง แต่ไทยก็ยังหวังอยู่ว่าพวกฮอลันดาคงจะกลับเข้ามา
อีกในปลายขม การที่พวกฮอลันดาได้อพยพไปนั้นก็ไม่ได้ไป
เจียบๆ แต่มีการเอะอะกันมาก พวกเราได้รับคำสั่งข้อยๆ
ให้ไปยังห้างฮอลันดาข้าง ไปยังศาลาตามวัดข้าง เพื่อไป
ตัดสินข้อวิวาทระหว่างไทยกับฮอลันดา แต่ไทยกับฮอลันดา
ก็ไม่ตกลงประองคองกันใด ครั้นได้เห็นเป็นแน่แล้วว่าผลที่สุด
จะต้องแตกร้างกัน ไทยจึงได้เตรียมการต่อสู้เพราะเกรงว่า

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๑

ขอฉันคารวะยกพวกมาดี พวกเราก็คงได้รบคำสั่งให้ส่งพวก
เขารุดไปช่วยไป แต่เราก็คงไม่ได้ส่งไปด้วยเหตุผลหลายประ-
การ แต่เพื่อจะป้องกันไม่ให้ไทยเคืองพวกเรากับ ข้างเจ้า
จึงได้พาพวกเขารุดประมาณ ๓๐ คนไปยังบ้านข้าราชการ
ซึ่งมีหน้าทักเวยในเรือนนี้ และข้างเจ้าได้แก่งพูดว่า อย่า
ว่าแต่พวกเขารุดเลย แต่ถ้านับการจำเนียรแล้วข้างเจ้าก็จะ
ยอมออกแลกเนื้อให้สำหรับช่วยพระเจ้ากรุงสยาม การที่
ข้างเจ้าได้พูดดังนี้เพราะเชื่อว่าเขาคงจะไม่เอาตามคำพูด
ของข้างเจ้า เพราะเหตุว่าไทยไม่ต้องการใช้พวกฝรั่งเศสเลย
แต่ทว่าข้างเจ้าได้กล่าววาทะถึงข้าราชการผู้นั้นก็พอใจมาก
จึงได้นำความกราบทูลต่อพระเจ้ากรุงสยามฯ ทรงพอพระทัย
มาก และรับสั่งว่า ไม่ต้องใช้ข้างเจ้าดอก แต่การที่ข้าง
เจ้าสวามิภักดิ์เช่นนี้เป็นที่พอพระทัยมาก ตั้งแต่นั้นมาไทย
ก็ไม่ได้มาขอแรงพวกเขารุดอีกต่อไป

การที่ข่วงกุดจะสงบเรียบร้อยอยู่แล้ว พอพวกขอฉันคา
กือเหตุชนอก ซึ่งทำให้พวกขอฉันคาต้องเสียเงินเป็นอันมาก
ทั้งทำให้ตกใจอย่างยิ่ง เพราะพวกขอฉันคามันเสียเวลาอย่าง
ที่สุด คือในคืนวันหนึ่ง มีทหารกับกระลาบหมื่นไปเที่ยว

เกะกระในที่ต่าง ๆ ไต่เลยเข้าไปในวัดแห่งหนึ่ง ซึ่งกำลังมี
 งานเผาศพ พวกทหารและกระลาโสมลันตาค้างตรงเข้าไปทบท
 พระสงฆ์ที่กำลังทำงานเผาศพนั่น พวกพระสงฆ์แตกหนี
 ไปหมด ทหารและกระลาโสมลันตาค้างไล่ทบทพระสงฆ์จนจับ
 บัวยหลายองค์ อีกองค์หนึ่งถูกฟันหยาต อีกสองสามวัน
 พระสงฆ์องค์หนึ่งถึงมรณภาพด้วยทนต์พิษบาดแผลไม่ไหว การ
 ทบทพวกมลันตาค้างทำการตึงนกระทำ ให้แตกหนีไปทั้งเมือง
 พระเจ้ากรุงสยามจึงมีรับสั่งให้ขุดแม่น้ำเสียห่างจากทางมลัน-
 ตาค้างน้อยหนึ่ง และให้เอาบันใหญ่ไปไว้ถนนเพื่อยกกันมิ
 ให้พวกมลันตาค้างลงน้ำลงไปได้ เพราะพวกมลันตาค้างใจคิด
 จะหนีอยู่แล้ว พวกเราก้ได้รับคำสั่งให้ส่งพวกเขารดไปช่วย
 และเจ้าพนักงานก็ได้ออกให้พวกเขารดเป็นหน้าทียงบนใหญ่
 (ความจริงในพวกเขารดเหล่านี้มอญคนเดียวเท่านั้นที่เขาใจ
 ยิงบนใหญ่ นอกจากนั้นจะใคร่เคยเห็นยศบนและยิงบนใหญ่จน
 ครึ่งเดียวก็ไม่มี) บนใหญ่นั้นมีอยู่ ๒๐ กระบอก ตั้งอยู่
 บนลอบบนซึ่งไม่ได้ทำไว้สำหรับขึ้นคนคนเลย เจ้าพนักงาน
 ได้มอญไม่กระทั้ง ๑ อันกับไม้อัน ๑ รูปร่างคล้ายกับไม้
 กวาดอย่างยาว ซึ่งใช้กันสำหรับล้างบน ทงสำหรับใช้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๓

กับชน ๒๐ กระบอก กองปืนใหญ่ของพระเจ้ากรุงสยาม
มของตนเอง การที่ไทยมาขอพวกเขารตเช่นนี้รักไม่
กล้าปฏิเสธ แต่ต้องสั่งให้ตามความต้องการ เพราะไทย
กำลังโกรธเคืองมาก ถ้าเราไม่ให้ ไทยก็จะมาจับพวกเรา
หาว่าเป็นกบฏ แต่ข้าพเจ้าก็ต้องสั่งเสบียงอาหารให้แก่พวก
เขารตของเราซึ่งรบตำแหน่งเป็นทหารปืนใหญ่ เพราะทหาร
ของพระเจ้าแผ่นดินไม่ไ้รบเงินเดือนหรือเสบียงอาหารอย่าง
ใด ข้าพเจ้าก็ไ้ต่อสู้ให้ไปเยี่ยมเยียนพวกเขารตที่เป็น
ทหารปืนใหญ่ด้วย เพราะอยากจะให้ไทยเห็นว่าเราไม่ไ้
สมรั่วมคิตกับพวกซอลันดาอย่างใด ทั้งอยากจะตีสนามรบ
ด้วย เพราะสนามรบนี้ไม่มีทงระเขยบและทหารอย่างใด มี
แต่ผู้คนออกแน่นไปซึ่งไม่มีน้ำใจรบและไม่มีอาวุธเลย คอย
แต่จะหนีในเวลาที่ยงปืนใหญ่ออกนั้ครั้งแรกเท่านั้น เมื่อไ้
เตรียมการอย่างนี้ไ้สัก ๘ วัน พวกซอลันดาก็ไ้รบผิด
ต่อหน้าเรา เพราะพวกเราไ้ถูกเรียกไปตักสินในเรือน
เหมื่อนกัน และการทลงบไปไ้ดังนี้ ก็เพราะพวกซอลันดา
ไ้ให้เงินแก่พวกข้าราชการหลายคน ฝ่ายพระเจ้ากรุงสยาม
ก็ทรงอนุญาตให้พวกซอลันดาไ้ออกจากพระราชอาณาเขต

ไปได้ การที่พวกซอลันดาได้ออกไปจากเมืองไทยนี้ พวก
เราไม่ได้ขาดทุนอะไรเลย เว้นแต่ถ้าพวกนี้ไม่กลับมาอีก เรา
ก็ไม่ทราบว่าจะไปหาสุรราชที่ไหน มารับประทานกับอาหาร
เท่านั้น

ครั้นพวกซอลันดาได้อพยพไปแล้ว พระเจ้ากรุงสยาม
ได้มีรับสั่งสมเด็จพระเอกาทศธรรมให้พวกข้าราชการ
ตามความต้องการ เพื่อจะได้พระราชทานเป็นรางวัลความชอบที่
ได้ช่วยในทางราชการอย่างแข็งแรง พวกข้าพเจ้าจึงได้รับทำ
เรื่องราวถวายขอ ๓ อย่าง คือ ๑ ขอให้ทรงโปรดยก
เงินมาให้พวกข้าราชการต้องเสียค่าภาษี ๒ ขออนุญาตให้พวก
ข้าราชการได้ตกเบ็ดตกปลาตามลำน้ำโดยไม่ต้องเสียค่าอากร ๓ ขอ
พระราชทานทศคนเพิ่มเติมนอกจากทศคนที่มียอยู่แล้ว ข้าพเจ้า
ได้ส่งเรื่องราวลบยื่นไปยังข้าราชการผู้ ๑ ซึ่งรับว่าจะนำ
ไปถวายให้ และข้าราชการผู้ ๒ ได้บอกว่าพระเจ้าแผ่นดินคง
จะพระราชทานตามขอทุกประการ แต่ในเรื่องนกมั่วแต่รับสั่ง
ให้มาบอกข้าพเจ้าว่า ในเรื่องทศคนนั้นให้ตกไว้ก่อน เพราะ
จะไปรบกวนให้เจ้าพนักงานมาตรวจเสียก่อนว่าทศคนที่เรามีอยู่
กับเคยจริงอย่างว่าหรือไม่ ตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็ได้ช่วย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๕
ลงและก่เกิดเรื่องขึ้นเล็ก ๆ น้อย ๆ ซึ่งทำให้การ เรือง
ค้างไป

จดหมายมองซิเออร์ เลอเฟฟร์
ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ
วันที่ ๑๒ เดือนกันยายน ค.ศ. ๑๗๔๑
(พ.ศ. ๒๒๘๔)

ในระหว่างสองสามอาทิตย์ล่วงมาแล้ว ได้เรื่องเล็ก
น้อยขึ้น ๒ เรื่อง แต่เรื่องหนึ่งทำให้ข้าพเจ้าตกใจมาก
เรื่องที่ ๑ นั้นเกิดจากคนเขารัตคน ๑ ซึ่งกับพวกญวนใกล้
กับโรงเรียนสามเณร คนเขารัตคนนั้นต้องการปกครอง
พวกเขารัตทั่วไปโดยไม่บอกกล่าวเกี่ยวกับ คณะ บาทหลวง
อย่างใด การที่เป็นเช่นนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่พวกญวนเข
ารัตอย่างใดเลย ข้าพเจ้าจึงไม่ยอม เพราะเหตุว่าเมื่อประ
มาศ ๒ เดือนล่วงมาแล้ว คนเขารัตคนนั้นมิได้บอกกล่าว
ให้ข้าพเจ้ารู้เลย แต่จะยอมให้เจ้าพระยาพระคลังเรียกพวก
เขารัตบางคนไปทำการตามวัด และถ้าข้าพเจ้าไม่ได้เอา
เงินให้แก่ขุนนางคน ๑ แล้ว พวกเขารัตก็จะต้องไป
ทำงานตามวัดจริง การที่คนเขารัตคนนั้นทำการโดยอำนาจ

ตัวเองดังนี้ ข้าพเจ้าได้เรียกมากล่าวและได้ยกโทษให้ และ
 ทข้าพเจ้ายกโทษให้นั้นกระทำให้เขาชดเคือง เพราะอีกไม่
 ข้าเท่าไรนักเขาได้มีหมายเรียกข้าพเจ้าไปยังศาล เจ้าพระ-
 ยาพระคลังให้ข้าพเจ้าแจ้งว่า ทข้าพเจ้าจะปกครองพวก
 ญวนแต่คนเดียวนั้น เพราะเหตุผลอย่างไร ข้าพเจ้าได้ไป
 ยิงศาลตามหมายและได้เตรียมตัวที่จะทำไห้คนเขารอดคน
 รอดตัวเพื่อพวกเขารอดนั้น จะได้ไม่เอาเยี่ยงอย่าง แต่
 บังเอิญเจ้าพระยาพระคลังหาออกมาชำระความไม่ ความ
 เรืองนกเป็นอันค้างไป

เรื่องที่ ๒ ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าตกใจนั้นเกิดคนทรยศ
 คน ๑ ซึ่งอยู่กับพวกบาทหลวง คน ๆ นั้นได้ไปเที่ยวพุดกับ
 ขุนนางข้าราชการของเจ้าพระยาพระคลังว่า ข้าพเจ้าได้รับ
 คนเขารอดหลายคนผิดประกาศด้วยพระราชโองการของพระ
 เจ้าแผ่นดิน แต่ทว่าเขาได้กล่าวถึงนั้นเป็นคำมั่วสาหัส เพราะ
 ข้าพเจ้ายังไม่เคยพบคนไทย มอญ หรือลาว ซึ่งอยากจะเข้า
 ศาสนาคริสต์เถยจนคนเดียว แต่ความปรารถนาของคน ๆ น
 ักจะต้องการกล่าวโทษพวกเขารอดบางคน พวกข้าราชการจึงได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๗

บอกแก่คนทรยศคนนั้นให้เขียนคำฟ้อง มาแจ้ง จะพิจารณาให้
ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าเขาจะไต่เขียนแล้วหรือยัง แต่ถาเขาไต่
ทำคำฟ้องขึ้นจริงแล้ว พวกเราก็น่ากลัวว่าเจ้าพระยาพระคลัง
จะข่มเหงเราเป็นแน่ เพราะในเวลานั้นเจ้าพระยาพระคลัง
เกลียดข้าพเจ้ายิ่งนัก เพราะเหตุว่าเจ้าพระยาพระคลังไต่มา
ขอไม่ให้ต่อข้าพเจ้าสำหรับเอาไปทำวัตร แต่ข้าพเจ้าไม่ให้
เพราะให้ไม่ให้โดยตัวเอง ซึ่งเป็นข้อสาเหตุทำให้เจ้าพระยา
พระคลังเกลียดข้าพเจ้านัก

เมืองจันทบูร

จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๓๕ (พ.ศ. ๒๒๘๒)

เจ้าพนักงานไต่จับพวกญวนเขารตเมืองจันทบูรส่งเข้า
ไปยังกรุงศรีอยุธยาหลายครั้ง โดยสงสัยว่าพวกญวนเหล่านี
จะเป็นสลักหรือเป็นพรรคพวกของสลักชาติญวนซึ่งมา
กระทำการร้ายในอ่าวสยามอยู่เนือง ๆ พอพวกญวนเหล่านั้น
ไต่มาถึงกรุงศรีอยุธยาไต่ตรงมาหาเราเพราะหวังจะไต่อยู่
กับพวกญวนเขารตใกล้กับโรงเรียนสามเณร แต่พอเจ้า

พระยาพระคลังได้ทูลรายงานว่าพวกญวนได้มาอยู่ใกล้กับโรงเรียน
จึงบังคับให้ญวนเหล่านั้นไปอยู่ในค่ายญวนซึ่งในเวลานั้นว่าง
อยู่ แต่ถึงพวกนั้นจะอยู่ไกลออกไปก็จริง แต่ผู้เป็นคนเขารัก
ก็ได้นำฟางสวดทวดเสมอ และพวกที่ไม่ได้เขารักได้นำขอ
เขารักหลายคน

มองเซนเยอร์ เดอโลลแบร์

ค.ศ. ๑๗๔๑—๑๗๕๖ (พ.ศ. ๒๒๘๔—๒๒๙๙)

เรื่องเจรจาการเมืองกับราชสำนักสยาม

ค.ศ. ๑๗๔๑—๑๗๕๖ (พ.ศ. ๒๒๘๔—๒๒๙๙)

เรื่อง มองเซนเยอร์ เดอโลลแบร์ เจริญ

การบ้านเมืองกับราชสำนักสยาม

ท่านสังฆราชมาถึงเมืองไทย

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแบร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๑ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๔๓

(พ.ศ. ๒๒๘๖)

เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าข้าพเจ้าได้มาถึงเมือง
มรวีค และจะได้อาศัยอยู่มาซึ่งกรุงศรีอยุธยาในเร็ว ๆ นี้

จดหมายเหตของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๕

ก็ไ้ไปรคส่งเรือท่งทรวงซ่งไ้เคยทรวงแต่ครั้งเคยมาพระ-
ราชทานข้าพเจ้าที่โรงเรียนสามเณร แต่ของทพวกบาทหลวง
ไ้ถวายและของทข้าพเจ้าต้องถวายเมือมาถงกรุงศรีอยุธยา
นนถาจะตราคากพอค้มกนกยราคาเรือท่งท พระราชทาน
และยังมีของอน ๆ ซ่งทรวงหวังว่าจะมีคนถวายอกเขอนอนมาก
ซ่งต้องนยเป็นราคามากอย่แล้ว ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระมหาอุป-
ราชมีประสงค์อย่งเดียวแต่จะเกลี้ยกล่อมผู้คนให้เข้าเป็น
พรรคพวกของพระองค์ไ้มาก เพราะอาณาประชาราชกุมาร
เกลี้ยคทงพระองค์และพระเจ้าแผ่นดินเป็นพระราชบิดา แต่
จะอย่งอย่งไรก็ตาม การทพระราชทานเรือท่งมาให้ข้าพ
เจ้ากมผลค้อย่าง เพราะชาวไน้ล่อแซ้ไปทพระราชอาณ-
าจักรพอข้าพเจ้าไ้เขาลานากรุงศรีอยุธยา พวกไทยซ่งจำเรือ
ของเราไ้ก้ไ้รบมาบอกชาวเรือทพระราชทานเรือท่ง ซ่ง
เป็นการทำให้พวกเขารคเขาใจซ่นมาก เพราะพวกเขารคไ้
หนักใจและไม่สยايใจต่งแต่ครารคกกคซแต่ครั้งก่อนมาแล้ว
ข้าพเจ้าต้องขอขใจท่านและคณะบาทหลวงท่งปวงกริ
สขยคุณคของท่าน ทท่านไ้กรณาส่งของมาให้สำหรับถวาย
พระเจ้ากรุงสยาม ของเหล่านไ้มาถงเมือปอนคเชร เมือ

ข้าพเจ้าได้ออกจากเมืองนั้นได้ ๗ วันแล้ว และได้มาถึง
 เมืองมรคคราวลมมรสุมหลังน เวลานั้นของเหล่านกยงตก
 ค้างอยู่ที่เมืองมรค แต่อกสัถสองวันข้าพเจ้าจะได้จัดคน
 ออกไปยังเมืองมรคเพื่อไปรับของเหล่านมา ข้าพเจ้าเกรงว่า
 ถ้าเครื่องแกวยังไม่แตก ก็คงจะแตกตามทางมาจากเมือง
 มรค แต่ของเหล่านเป็นของจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเหตุว่า
 ถ้าจะมีอุทกภัยข้าราชการไทยแล้วจะต้องมีของหรือเงินติดมือ
 ไปด้วยเสมอ ข้าพเจ้าได้ทราบว่าไทยจะได้รับพระราชสาส์น
 ของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส โดยให้เกียรติยศเต็มทุกอย่าง แต่
 พวกข้าราชการททราว่าข้าพเจ้าได้เชิญพระราชสาส์นแต่
 หามเครื่องราชบรรณาการมาด้วยไม่นั้น ได้มาแนะนำว่า
 อย่าให้ข้าพเจ้าพบกับเจ้าพระยาพระคลังในเรือน เพราะการ
 ทมพระราชสาส์นมาแต่ไม่มีเครื่องราชบรรณาการมาด้วยนั้น
 เป็นเรื่องที่ไม่น่าเชื่อ เพราะฉะนั้นทเ็นเจ้าพระยาพระคลัง
 จะยอมรับพระราชสาส์น และในเรือนใดเคยมีตัวอย่างมา
 ครองหนงแล้ว คือเมื่อขกกลายนพวกชอลันดาได้นำหนังสือ
 ของบริษัทชอลันดามาถวายพระเจ้ากรุงสยาม แต่พระเจ้า
 กรุงสยามไม่ทรงยอมรับหนังสือนั้นโดยอ้างว่าไม่มีของถวาย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๖๑

มาด้วย ครั้นมาชนพวกซอลันดาได้จัดเรือลำใหญ่ให้คนนำ
หนึ่งลือฉวยบนนมาถวายออก และคราวนั้นมีของถวายมาด้วย
เป็นอันมาก ถึงดังนั้นเจ้าพระยาพระคลังไม่ยอมให้พวก
ซอลันดามาหาถึง ๓ เดือน ในระหว่างนั้นเป็นแต่ให้ผู้ชาย
ออกรบแขกแทน เมื่อพวกซอลันดาได้จัดชายชั่งแรงเหตผล
ต่าง ๆ ทุกอย่างแล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงยอมออกรบที่บ้าน
ของเจ้าพระยาพระคลังเอง หาได้ออกรบที่ทองพระโรงไม่
แต่ต้องมีตัวอย่าง อยู่ดังนี้ก็จริง เมื่อข้าพเจ้าได้ไปหาเจ้า
พระยาพระคลังที่ทองพระโรง ข้าพเจ้าก็คงได้ฟังเรื่อง
พระราชสาส์นนั้นเอง และเจ้าพระยาพระคลังก็ไม่กล้าที่จะ
ขัดความแต่ต้องนำความกราบทูลให้ทรงทราบ และดูเหมือน
พระเจ้ากรุงสยามก็ทรงยินดีที่จะรับพระราชสาส์น โดยดี
เพราะเมื่อ ๒ — ๓ วันพระราชโอรสซึ่งได้รบตำแหน่ง
พระมหาอุปราชมาได้ ๑ แล้ว ได้รบสั่งให้หาบาทหลวง
ที่ดีมาไปเฝ้า และรับสั่งแล้วว่า พระเจ้ากรุงสยามพระราชบิดา
ทรงเห็นว่าการที่พระราชไมตรีกับกรุงฝรั่งเศสได้ขาดกันมา
ช้านาน และจะได้กลับเป็นไมตรีกันในรัชกาลของพระองค์
นั้นเป็นการเคราะห์ดีมาก และพระมหาอุปราชได้ทรงตรวจ

หนังสือต่าง ๆ ซึ่งเล่าอธิบาย ถึงการรับพระราชสาส์นของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสแต่ครั้งก่อน ๆ และรับสั่งว่าในครั้ง
นี้ได้รับพระราชสาส์นตามแบบเก่าที่เคยทำกันมาแต่ก่อน ๆ

แล้วพระมหาอุปราชได้รับสั่งถามว่า พระเจ้ากรุง
ฝรั่งเศสทรงทราบถึงลาจารกตมประกาศพระราชโองการ
ขอร้องในการศาสนาของเรา และทพระเจ้ากรุงสยามได้ให้
ไปปักไว้ที่หน้าประตูวัดของเราหรือไม่ ขาดหลวงคิตมกราบ
ทูลโดยรวบรัดว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสหาทรงทราบในเรื่อง
นี้ไม่ การทกราบทูลเช่นนั้นก็เพราะเกรงว่าถ้าไทยเข้าใจว่า
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงทราบในเรื่องนี้แล้ว ไทยจะเห็นเสีย
ว่าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสทรงเห็นชอบในการที่พระเจ้ากรุงสยาม
ทำการเช่นนั้น ข้าพเจ้ายังรอคอยของอยู่เพื่อจะตรวจดูว่าจะมี
อะไรเหลือมาบ้าง ข้าพเจ้าไม่เว้นเลยที่จะอ้อนวอนขอให้พระ
เยซูเจ้าได้บันดาลให้การทั้งหลายได้ดำเนินสู่ทางที่ดี แต่ใน
รัชกาลปัจจุบันนี้ข้าพเจ้าไม่กล้าหวังว่าสิ่งใดจะสำเร็จเลย

ถึงแม้ว่าของต่าง ๆ ที่ท่านได้กรุณาส่งมาจะได้มาถึง
เมืองนทงหมค และเมืองจะรวบรวมกับของต่าง ๆ ที่ข้าพเจ้า

௧ ௨ ௩

๒๕ ๓๖ ๔๗ ๕๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕
โตจกซอทผงคอรอมนเกลนน กนกกลวว่าของต่าง ๆ เหล่าน
จะไม่พอสำหรับคราวหน้าต่อไป เพราะของเหล่านี้จะต้องไป
แจกแก่คนมากต่อมานัก นอกจากของที่จะถวายพระเจ้า
แผ่นดินและ ถวายพระ ราชโอรสยัง จะต้องเอาของไปให้เจ้า
พระยาพระคลังอก ยังไม่ใช้แต่เท่านั้น แต่จะต้องเอาไปให้
เจ้าพนักงานรอง ๆ ลงมาอีกหลายคน เพราะว่าเราจะถึงตัว
เจ้าพระยาพระคลังไ้ จะต้องผ่านเจ้าพนักงานรอง ๆ เหล่า
นี้เป็นลำดับไปก่อน และกว่าจะถึงพระเจ้าแผ่นดิน ก็จะต้อง
ผ่านเจ้าพระยาพระคลังก่อน และยังจำเป็นจะต้องหาของ
ถวายพระ ราชโอรส ของพระเจ้าแผ่นดินทศวรรคตซึ่งอาญา
ประชาราชภูรทั้วพระราชอาณาจักร อยากจะให้เ็นพระเจ้า
แผ่นดิน และซึ่งโปรดปรานพวกเรายู่ด้วย ทั้งจะต้องถวาย
ของแก่เจาอกองศ์ ๑ ซึ่งเป็นเชื้อพระวงศ์เก่าและเป็นผู้ปก-
ครองอดหนุนพวกมิชชันนารี และอุดหนุนศาสนาของเราด้วย
เจ้าทั้ง ๒ พระองค์นี้ใครทรงผนวชเพื่อหนีความตาย และ
เจาองค์ที่เป็นเชื้อพระวงศ์เก่าต้องแกลงทำเป็นเสยพระ จิต
อุยขำนานเพราะหนีความตาย และเวลานแกลงทำเป็นพระ-

เนตรมก จนตงเมอเร็ว ๆ นี้ได้ให้คนมาขอแว่นพระเนตร
จากข้าพเจ้า

เมื่อการเบื่อนอยกน ข้าพเจ้าขอท่านได้โปรดเอื้อเฟื้อ
แก่บาทหลวงนี้ให้มากชน โดยโปรดส่งของมาให้อีก เช่น
รูปภาพ กระดาษระบายสี รูปภาพ ๔ รูป รูปโลก ๔ รูป รูป
เจ้านายทั้งผู้หญิง ทั้งผู้ชาย รูปทหารนักรบ รูปคนที่เป็นช่าง
ต่าง ๆ รูปบ้านเมืองเป็นต้น แต่รูปที่เป็นรูปอื่น ๆ หาสาระ
ไม่ได้เป็นสิ่งที่ไทย ชอบมากกว่ารูปอย่างอื่น ถ้าท่านจะส่ง
ของอื่น ๆ เช่นแผนที่โลก แก้วสามเหลี่ยม แหวนฝังพลอย
ต่าง ๆ หอ้งมีคสำหรับเขียนแผนที่ กล้องส่องเยอร์มันและ
หีบเพลงหมุนเช่นนี้ ก็เหมือนของเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่พระเจ้า
กรุงสยามโปรดทั้งสิ้น การที่ข้าพเจ้าขอของต่าง ๆ นั้น เพื่อ
เอามาไว้ป้องกันตัวไม่ให้ไทยมารังแกข่มเหง และถ้าหาก
ว่าจะมีอะไรอย่างใดที่ เกยวตวยการศาสนาแล้วจะได้เอาของ
เหล่านี้สำหรับเป็นหนทางช่วย ให้การนั้น ๆ ได้ดำเนินไปโดย
สะดวกเท่านั้น

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๖๕

จดหมายมองซิเออร์ อาเมอโลต์

ถึงมองซิเออร์ คอมบ์ หัวหน้าคณะกรรมการต่างประเทศ

พระราชวังแวร์ซาย

วันที่ ๒๘ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๔๐

(พ.ศ. ๒๒๘๓)

ด้วยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสได้โปรดให้พระราชสาส์นไป
ถวายพระเจ้ากรุงสยามฉบับ ๑ ข้าพเจ้าจึงได้คัดสำเนา
พระราชสาส์นนั้นส่งมายังท่านเพื่อท่านจะได้ทราบข้อความ
ตามพระราชสาส์นนั้น ข้าพเจ้าเข้าใจว่าพระราชสาส์นฉบับ
นี้ควรจะต้องลงวันที่ตรงกับพระราชสาส์นฉบับที่ได้มอบไป
กับมองซิเออร์ โลลีย์แยร์ และซึ่งท่านได้บอกมายังข้าพเจ้า
ว่าได้หายเสียแล้วนั้น ท่านคงจะเห็นได้ว่าในพระราชสาส์น
ฉบับนี้ได้กำหนดความตามที่ท่านได้บอกความเห็นไว้ คือมีได้
พูดถึงการศาสนาของเราจนคำเดียว และข้อความพระราช
สาส์นนับเป็นแต่ความสำคัญเท่านั้น

ตำนานพระราชสาสน์พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕

ถวายพระเจ้ากรุงสยาม

ทูลทูลานผู้ส่งสศปรกรอด้วยความอารอรรอบเพอนทรก

ของเรา

ขอให้พระเป็นเจ้าไทโปรตเพิ่มพูนพระอิสริยยศของ
พระองค์ให้มากจนจนสนกาลสมัย ด้วยเราไท้ทราบว่าไพร่-
ฟ้าข้าแผ่นดินของเราทั้งหลาย ไ้มีความนิยมในความ
ยุติธรรมของพระองค์ จึงไ้พยายามไปตั้งบ้านเรือนในพระ
ราชอาณาจักรของพระองค์ ฝ่ายมองซีเออร์ โลลัสแยร์ ซึ่ง
เป็นข้าแผ่นดินของเราก้ไ้คิดจะไ้ไปอยู่ในพระราชอาณาเขต
ของพระองค์เหมือนกัน เพราะฉะนั้นเราจึงมอบพระราช-
สาสน์ฉบับนี้ให้มองซีเออร์ โลลัสแยร์ นำไปถวายต่อพระองค์
เพอเป็นการแสดง ความนบถทเฆามต่อพระองค์ เราเชื่อ
ไ้แน่ว่าเมื่อพระองค์ไ้เห็นในคุณความดีของ มองซีเออร์
โลลัสแยร์แล้ว พระองค์ก็คงจะทรงกรุณาแก่เขาไม่น้อยกว่า
ทรงกรุณาแก่ข้าแผ่นดินคนอื่น ๆ ซึ่งพระองค์ไ้ทรง
กรุณาอยู่แล้ว เพราะฉะนั้นในท่นจะทูลไ้แต่อย่างเดียวว่า
เมื่อมองซีเออร์ โลลัสแยร์ ไ้รับพระมหากรุณาจาก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๖๗

พระองค์มากน้อยเท่าไรแล้ว เรายังหาโอกาสตอบแทน
พระคุณของพระองค์ทุกเมื่อ เพราะฉะนั้นในที่สุดนี้เราจึงขอ
ให้พระเป็นเจ้าโปรดเพิ่มพูนพระเกียรติยศของพระองค์ให้ทวชน

เขียนที่พระราชวังฟอนเตนโบล

ณ วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๓๘

(พ.ศ. ๒๒๘๑)

(เช่น) เพื่อนทรักของพระองค์ หลุยส์

จดหมายมองซเออร์ ลาแซร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๔ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๒

(พ.ศ. ๒๒๘๕)

พวกคณะบาทหลวงได้จัดการให้ไปนักหมายที่ท่าน
สังฆราชจะไปหาเจ้าพระยาพระคลัง แต่เมื่อได้เกิดการ
ขัดข้องต่าง ๆ หลายอย่าง การที่ท่านสังฆราชจะไปหาเจ้า
พระยาพระคลังนั้นจึงต้องยกเลิกไปจนถึงสิ้นเดือนสิงหาคม
ท่านสังฆราชได้เชิญข้าพเจ้าลงมาจากบ้านมหาพราหมณ์

เพื่อไปหาเจ้าพระยาพระคลังท่วยกัน ข้าพเจ้าก็ไต่ลงมาจาก
 บ้านมหาพราหมณ์ในวันนั้นเอง ข้าพเจ้าได้คาดไว้ว่าเจ้า
 พระยาพระคลังคงจะไต่รับรองท่านสังฆราชอย่างใด แต่ต้อง
 กลับเสียใจที่ไต่เห็นท่าทางอันหยิ่งของเจ้าพระยาพระคลัง ใน
 ทัศนะไม่จำเป็นจะต้องอธิบายโดยยืดยาว ข้าพเจ้าจะเล่าเพียง
 แต่ว่าเมื่อท่านสังฆราชไต่ไปหาเจ้าพระยาพระคลังนั้น เจ้า
 พณิกงานจะยกเก้าอี้ให้ท่านสังฆราชนั่ง หรือทูลจะปฐมนิ
 ให้งั่งเป็นพิเศษก็ไม่มี แต่เขาต้องการให้ท่านสังฆราชนั่ง
 กบพนปนแปลกพวก ข้าราชการทูลอมเจ้าพระยาพระคลังออก
 แน่นไป แต่การที่ไทยตั้งใจจะแสดงความศฤกษสังฆราชเช่น
 หาไต่สัมปรารภนาไม่ เพราะข้าพเจ้าไต่เอาไม่กระดาน ซึ่ง
 ไต่ไต่ในเรือ มาตั้งซ้อน ๆ ต่างเก้าอี้ให้ท่านสังฆราชนั่ง
 การทูลสนทนากันในคราวนี้กันอย่างตั้ง ๆ ไม่สนิทสนมกันเลย
 คำถามของเจ้าพระยาพระคลังก็ไม่มีแก่นสารอย่างใด และ
 ส่วนของต่าง ๆ ที่ท่านสังฆราชไต่เอาไปให้เจ้าพระยาพระ-
 คลังนั้น ก็เป็นของแต่เล็กน้อยเท่านั้น

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๖๕

เรื่องเพลิงไหม้พระราชวัง
การให้รางวัลแก่พวกเขารัต

จดหมายมองซิเออร์ ลาแซร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๓ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๔๕

(พ.ศ. ๒๒๘๘)

เมื่อคนวันที่ ๒๐ ถึง ๒๑ เดือนพฤศจิกายน ได้เกิด
เรื่องชนทกรงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นการสมควรที่ทรงต้องเล่าให้
ท่านทราบ คือได้เกิดเพลิงไหม้ที่พระราชวัง พระเจ้ากรุง
สยามองค์ปัจจุบันเคยประทับอยู่เสมอ และซึ่งเรียกกันว่า
พระราชวังน้อย เมื่อพระเจ้ากรุงสยามพระองค์นี้ได้นั้น
ครองราชสมบัติ ไม่ทรงยอมไปประทับในพระราชวังใหญ่
แต่คงประทับอยู่ในพระราชวังน้อยนี้ เพราะเหตุว่าใครได้
ทำนายไว้ว่า ถ้าเสด็จไปประทับยังพระราชวังใหญ่ซึ่งเป็น
ประทับของพระเจ้าแผ่นดินก่อน ๆ เวลาใดก็จะต้องสวรรคต
ทันที เพลิงไหม้คราวนี้มีไฟไหม้แต่เฉพาะพระราชวังองค์
เดียว แต่ไฟไหม้ตำหนักเจ้านายซึ่งอยู่รอบในพระราชวัง
ทั้งหมดด้วย การที่เกิดเพลิงชนคราวนี้ ต้นไฟจะเกิดจาก

อะไรนั้น มีคนพูดเล่าลือต่าง ๆ กัน ฝ่ายพวกข้าราชการชั้น
ผู้ใหญ่เล่าว่ามีไฟก้อนกลม ๆ ตกลงมาจากฟ้ามาถูกพระท-
ษณางามบ้างก็พูดว่าหญิงคนใช้ของพระราชธิดาพระเจ้ากรุง
สยามไปเอาไฟเผาแมลง ไฟเลยติดกลดลามไหม้เอาพระ
ทษณางาม บางคนซึ่งบางทีจะเป็นคนทรจจริงเลวด้วยเสียเขา ๆ
ว่าการที่เพลิงไหม้นักค้อพระเจ้าแผ่นดินเองที่ใดตรงจุดชน
แต่มีไ้ตรงกลางอย่างใด แต่จะอย่างไรก็ตามการที่เกิด
เพลิงไหม้พระราชวังคราวนี้ เจ้าพนักงานหาไ้ไ้ส่วนว่า
ต้นไฟจะมาจากอะไรไม่ เมื่อเกิดเหตุอันน่าเสียดใจเช่น
พระเจ้าแผ่นดินก็ไม่ทรงทราบว่าจะทำอะไรดี มีข้าราชการ
ผู้ใหญ่ ๒ คนได้กราบทูลให้เสด็จหนีเสีย พระเจ้ากรุงสยาม
ตกพระทัยถึงกับรับสั่งถามว่าพระทวารอยู่ทางไหนเล่า ขา-
ราชการ ๒ คนนั้นมิได้ฟังเสียงอะไร ก็อุ้มพระองค์ขึ้นแบก
บ่าพาเสด็จไปประทัยยังวัดที่อยู่ใกล้เคียง ครั้นพระเจ้า
กรุงสยามได้คลายตกพระทัยลงบ้างเล็กน้อย จึงใคร่รับสั่งให้
เจ้าพนักงานไปเก็บรวบรวมสรรพหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเกยวดย
พงศาวดาร และการแผ่นดิน อย่าให้เพลิงไหม้ หนังสือเหล่านั้น
ไ้ และเจ้าพนักงานก็ไปเก็บหนังสือต่าง ๆ เหล่านั้นเพื่อง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๓๑

ทันใดใหม่ไม่ อีกสักครู่หนึ่งก็ไต่เสด็จไปประทับยังทเพลิง
ใหม่ เพื่อบอกพระเนตรให้เจ้าพนักงานเก็บพระราชทรัพย์
เท่าที่จะเก็บได้ พระราชทรัพย์เหล่านั้นมีเครื่องเงิน เครื่อง
ทอง และเงินตราเป็นอันมากซึ่งควรจะหลอมและทำใหม่จะ
ดีกว่า พระเจ้ากรุงสยามได้ประทับในกระโจมผ้า (เต็นท์)
พร้อมด้วยข้าราชการและเจ้านายอยู่หลายเวลา ในระหว่าง
นั้นได้มีคนเฝ้าของมาถวายมากมายกายกองเงินเกือบจะบรร-
ทุกเรือสำเภาได้หลายลำ และได้มีคนมาแนะนำแก้มอง-
เซนเยอร์ เคอญลีโอโปลิศ ว่าควรจะเอาของไปถวายเสียบ้าง
แต่แก้มองเซนเยอร์ เคอญลีโอโปลิศได้รื้อของจนถึงวันที่ ๓
เดือนธันวาคมจึงได้เอาของไปถวาย ของที่เขาไปถวายนั้น
เป็นของราคาเล็กน้อย แต่จะทำอย่างไรได้ เวลาที่จวนตัว
และเราก็ไม่มีอะไรนอกจากผ้าแดง ๑๐ แขน แพรแดงดอก
เงินหนึ่งผืน มีดโกนสำหรับบริขารอาหาร ๖ เล่ม กับ
มีดเล็ก ๑๒ เล่มเท่านั้น ข้าพเจ้าได้ตามท่านสังฆราชไป
หาเจ้าพระยาพระคลังเพื่อนำของไปถวายด้วย เจ้าพระยา
พระคลังได้แต่งตั้งอย่างงดงามมาก นั่งอยู่บนแท่นสูง ๓ ฟุต
แท่นนั้นประดับกระจกเงากรอบทองซึ่งส่งมาแต่ยุโรป และมี

หม่อมมาจากเมืองจีนประคิยอยู่หลายหม้อ เจ้าพระยาพระคลัง
 ได้บริบรองเราอย่างดี ได้เอาหมากพลูมาให้เราบริบประทานและ
 ได้บริบรองว่าจะนำของ ๆ ท่าน สังฆราช ส่งเข้าไปถวายให้
 ภายหลังเราได้ทราบว่าคุณเจ้าพระยาพระคลังได้นำของ
 เหล่านั้นเข้าไปถวายจริง ถึงได้สัญญาไว้ และพระเจ้ากรุง-
 สยามก็ไต่ทรงรับของเหล่านั้นไว้ จึงได้ทรงพระราชดำริจะ
 พระราชทานของให้แก่บาทหลวงบ้าง และได้รับสั่งให้พวก
 ขุนนางข้าราชการทราบตามพระราชดำรินั้น การทริบส่งถึง
 นั้นเจ้าพระยาพระคลัง หารลัดไม่ว่าตามรับสั่งนั้นเป็นเชิง จะทรง
 ปรัชญาข้าราชการว่าจะควรเอาของ อย่างไรพระราชทานแก่
 สังฆราช เพราะฉะนั้น เมื่อวันที่ ๑๘ เดือนธันวาคม เจ้า
 พระยาพระคลังจึงได้ให้ ข้าราชการมาบอกแก่ มงเซนต์เยอร์
 เกออยู่ลิโอโปลิศโดยอ้างพระราชโองการ ว่าพระเจ้ากรุงสยาม
 ได้โปรดให้เจ้าพนักงาน คำนวณของของท่าน สังฆราชได้ถวาย
 แล้ว เจ้าพนักงานให้ราคาของเหล่านั้นเป็นราคา ๑๕ ตำลึง
 แต่มัก ๑๘ เล่นนั้นหาได้คิดรวมในราคานั้นไม่

แล้วเจ้าพระยาพระคลังจึงรับพระราชโองการให้มา
 ถามว่า ท่านสังฆราชจะต้องประสงค์สิ่งไรบ้าง มงเซนต์เยอร์

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๗๓

เคย^๑ล^๒ไ^๓โ^๔ป^๕ล^๖ค^๗จ^๘ใ^๙ใ^{๑๐}ไ^{๑๑}ค^{๑๒}เ^{๑๓}ย^{๑๔}น^{๑๕}เป็น^{๑๖}จ^{๑๗}ด^{๑๘}ห^{๑๙}มา^{๒๐}ย^{๒๑}ค^{๒๒}อ^{๒๓}บ^{๒๔}ไ^{๒๕}ย^{๒๖}ง^{๒๗}เ^{๒๘}้า^{๒๙}พ^{๓๐}ร^{๓๑}ะ^{๓๒}ยา^{๓๓}
พ^{๓๔}ร^{๓๕}ะ^{๓๖}ค^{๓๗}ล^{๓๘}ง^{๓๙}ว^{๔๐}่า^{๔๑} ท^{๔๒}่าน^{๔๓}ส^{๔๔}ัง^{๔๕}ม^{๔๖}ร^{๔๗}า^{๔๘}ช^{๔๙}ไ^{๕๐}ม่^{๕๑}ต^{๕๒}้อง^{๕๓}ก^{๕๔}าร^{๕๕}อ^{๕๖}ะ^{๕๗}ร^{๕๘}ไ^{๕๙}ร^{๖๐}น^{๖๑}อ^{๖๒}ก^{๖๓}จ^{๖๔}า^{๖๕}ห^{๖๖}ว^{๖๗}ัง^{๖๘}ใ^{๖๙}ห^{๗๐}
พ^{๗๑}ร^{๗๒}ะ^{๗๓}เ^{๗๔}้า^{๗๕}ก^{๗๖}ร^{๗๗}ุ^{๗๘}ง^{๗๙}ส^{๘๐}ยาม^{๘๑}ใ^{๘๒}ก^{๘๓}ั^{๘๔}ท^{๘๕}ร^{๘๖}ง^{๘๗}พ^{๘๘}ร^{๘๙}ะ^{๙๐}เจ^{๙๑}ริ^{๙๒}ญ^{๙๓}ย^{๙๔}ง^{๙๕} ฯ^{๙๖} ช^{๙๗}ั้น^{๙๘}ไ^{๙๙}ย^{๑๐๐} และ^{๑๐๑}ห^{๑๐๒}ว^{๑๐๓}ัง^{๑๐๔}ใ^{๑๐๕}น^{๑๐๖}
พ^{๑๐๗}ร^{๑๐๘}ร^{๑๐๙}ม^{๑๑๐}ห^{๑๑๑}า^{๑๑๒}ก^{๑๑๓}ร^{๑๑๔}ณ^{๑๑๕}า^{๑๑๖}ท^{๑๑๗}ิ^{๑๑๘}จะ^{๑๑๙}ท^{๑๒๐}ร^{๑๒๑}ง^{๑๒๒}ป^{๑๒๓}ก^{๑๒๔}บ^{๑๒๕}ก^{๑๒๖}ร^{๑๒๗}ก^{๑๒๘}ษ^{๑๒๙}า^{๑๓๐}ท^{๑๓๑}ว^{๑๓๒}ท^{๑๓๓}่าน^{๑๓๔}ส^{๑๓๕}ัง^{๑๓๖}ม^{๑๓๗}ร^{๑๓๘}า^{๑๓๙}ช^{๑๔๐}และ^{๑๔๑}พ^{๑๔๒}ว^{๑๔๓}ก^{๑๔๔}
เ^{๑๔๕}้า^{๑๔๖}ว^{๑๔๗}ร^{๑๔๘}ค^{๑๔๙}ท^{๑๕๐}ว^{๑๕๑}ไ^{๑๕๒}ย^{๑๕๓} จ^{๑๕๔}ด^{๑๕๕}ห^{๑๕๖}มา^{๑๕๗}ย^{๑๕๘}ค^{๑๕๙}อ^{๑๖๐}บ^{๑๖๑}น^{๑๖๒}เ^{๑๖๓}้า^{๑๖๔}พ^{๑๖๕}ร^{๑๖๖}ะ^{๑๖๗}ยา^{๑๖๘}พ^{๑๖๙}ร^{๑๗๐}ะ^{๑๗๑}ค^{๑๗๒}ล^{๑๗๓}ง^{๑๗๔}ใ^{๑๗๕}ก^{๑๗๖}ั^{๑๗๗}เ^{๑๗๘}้า^{๑๗๙}ไ^{๑๘๐}ย^{๑๘๑}
ฉ^{๑๘๒}ว^{๑๘๓}า^{๑๘๔}ย^{๑๘๕} ค^{๑๘๖}ร^{๑๘๗}น^{๑๘๘}ท^{๑๘๙}ร^{๑๙๐}ง^{๑๙๑}อ^{๑๙๒}่าน^{๑๙๓}ค^{๑๙๔}ล^{๑๙๕}อ^{๑๙๖}ค^{๑๙๗}ร^{๑๙๘}เ^{๑๙๙}ร^{๒๐๐}อ^{๒๐๑}ว^{๒๐๒}เ^{๒๐๓}ก^{๒๐๔}ว^{๒๐๕}ร^{๒๐๖}ว^{๒๐๗}า^{๒๐๘}ไ^{๒๐๙}ม่^{๒๑๐}ค^{๒๑๑}ว^{๒๑๒}จ^{๒๑๓}ะ^{๒๑๔}ไ^{๒๑๕}ย^{๒๑๖}
ก^{๒๑๗}า^{๒๑๘}ม^{๒๑๙}ท^{๒๒๐}ว^{๒๒๑}ท^{๒๒๒}่าน^{๒๒๓}ส^{๒๒๔}ัง^{๒๒๕}ม^{๒๒๖}ร^{๒๒๗}า^{๒๒๘}ช^{๒๒๙}เ^{๒๓๐}อ^{๒๓๑}ว^{๒๓๒}่า^{๒๓๓}จ^{๒๓๔}ะ^{๒๓๕}ต^{๒๓๖}้อง^{๒๓๗}ก^{๒๓๘}าร^{๒๓๙}อ^{๒๔๐}ะ^{๒๔๑}ร^{๒๔๒}ไ^{๒๔๓}บ^{๒๔๔}้าง^{๒๔๕} ถ^{๒๔๖}่า^{๒๔๗}ไ^{๒๔๘}ย^{๒๔๙}ก^{๒๕๐}า^{๒๕๑}
ม^{๒๕๒}ค^{๒๕๓}ร^{๒๕๔}ง^{๒๕๕} ฯ^{๒๕๖} เ^{๒๕๗}ช^{๒๕๘}ั้น^{๒๕๙} ท^{๒๖๐}เ^{๒๖๑}ไ^{๒๖๒}น^{๒๖๓}ส^{๒๖๔}ัง^{๒๖๕}ม^{๒๖๖}ร^{๒๖๗}า^{๒๖๘}ช^{๒๖๙}ะ^{๒๗๐}บ^{๒๗๑}อ^{๒๗๒}ก^{๒๗๓}า^{๒๗๔}ม^{๒๗๕}จ^{๒๗๖}ิ^{๒๗๗}ร^{๒๗๘}ว^{๒๗๙}่า^{๒๘๐}จ^{๒๘๑}ะ^{๒๘๒}ต^{๒๘๓}้อง^{๒๘๔}ก^{๒๘๕}าร^{๒๘๖}อ^{๒๘๗}ะ^{๒๘๘}ร^{๒๘๙}ไ^{๒๙๐}
บ^{๒๙๑}ะ^{๒๙๒}ว^{๒๙๓}จ^{๒๙๔}ะ^{๒๙๕}ไ^{๒๙๖}ย^{๒๙๗}ก^{๒๙๘}า^{๒๙๙}ม^{๓๐๐}พ^{๓๐๑}ว^{๓๐๒}ก^{๓๐๓}ท^{๓๐๔}เ^{๓๐๕}้า^{๓๐๖}ว^{๓๐๗}ร^{๓๐๘}ค^{๓๐๙}เ^{๓๑๐}ย^{๓๑๑}น^{๓๑๒}ห^{๓๑๓}ว^{๓๑๔}ห^{๓๑๕}น^{๓๑๖}า^{๓๑๗}จ^{๓๑๘}ิ^{๓๑๙}ง^{๓๒๐}จ^{๓๒๑}ะ^{๓๒๒}ร^{๓๒๓}อ^{๓๒๔}ก^{๓๒๕}ว^{๓๒๖}เ^{๓๒๗}ก^{๓๒๘}ว^{๓๒๙}เ^{๓๓๐}ก^{๓๓๑}ว^{๓๓๒}เ^{๓๓๓}ก^{๓๓๔}ว^{๓๓๕}เ^{๓๓๖}ก^{๓๓๗}ว^{๓๓๘}เ^{๓๓๙}ก^{๓๔๐}ว^{๓๔๑}เ^{๓๔๒}ก^{๓๔๓}ว^{๓๔๔}เ^{๓๔๕}ก^{๓๔๖}ว^{๓๔๗}เ^{๓๔๘}ก^{๓๔๙}ว^{๓๕๐}เ^{๓๕๑}ก^{๓๕๒}ว^{๓๕๓}เ^{๓๕๔}ก^{๓๕๕}ว^{๓๕๖}เ^{๓๕๗}ก^{๓๕๘}ว^{๓๕๙}เ^{๓๖๐}ก^{๓๖๑}ว^{๓๖๒}เ^{๓๖๓}ก^{๓๖๔}ว^{๓๖๕}เ^{๓๖๖}ก^{๓๖๗}ว^{๓๖๘}เ^{๓๖๙}ก^{๓๗๐}ว^{๓๗๑}เ^{๓๗๒}ก^{๓๗๓}ว^{๓๗๔}เ^{๓๗๕}ก^{๓๗๖}ว^{๓๗๗}เ^{๓๗๘}ก^{๓๗๙}ว^{๓๘๐}เ^{๓๘๑}ก^{๓๘๒}ว^{๓๘๓}เ^{๓๘๔}ก^{๓๘๕}ว^{๓๘๖}เ^{๓๘๗}ก^{๓๘๘}ว^{๓๘๙}เ^{๓๙๐}ก^{๓๙๑}ว^{๓๙๒}เ^{๓๙๓}ก^{๓๙๔}ว^{๓๙๕}เ^{๓๙๖}ก^{๓๙๗}ว^{๓๙๘}เ^{๓๙๙}ก^{๔๐๐}ว^{๔๐๑}เ^{๔๐๒}ก^{๔๐๓}ว^{๔๐๔}เ^{๔๐๕}ก^{๔๐๖}ว^{๔๐๗}เ^{๔๐๘}ก^{๔๐๙}ว^{๔๑๐}เ^{๔๑๑}ก^{๔๑๒}ว^{๔๑๓}เ^{๔๑๔}ก^{๔๑๕}ว^{๔๑๖}เ^{๔๑๗}ก^{๔๑๘}ว^{๔๑๙}เ^{๔๒๐}ก^{๔๒๑}ว^{๔๒๒}เ^{๔๒๓}ก^{๔๒๔}ว^{๔๒๕}เ^{๔๒๖}ก^{๔๒๗}ว^{๔๒๘}เ^{๔๒๙}ก^{๔๓๐}ว^{๔๓๑}เ^{๔๓๒}ก^{๔๓๓}ว^{๔๓๔}เ^{๔๓๕}ก^{๔๓๖}ว^{๔๓๗}เ^{๔๓๘}ก^{๔๓๙}ว^{๔๔๐}เ^{๔๔๑}ก^{๔๔๒}ว^{๔๔๓}เ^{๔๔๔}ก^{๔๔๕}ว^{๔๔๖}เ^{๔๔๗}ก^{๔๔๘}ว^{๔๔๙}เ^{๔๕๐}ก^{๔๕๑}ว^{๔๕๒}เ^{๔๕๓}ก^{๔๕๔}ว^{๔๕๕}เ^{๔๕๖}ก^{๔๕๗}ว^{๔๕๘}เ^{๔๕๙}ก^{๔๖๐}ว^{๔๖๑}เ^{๔๖๒}ก^{๔๖๓}ว^{๔๖๔}เ^{๔๖๕}ก^{๔๖๖}ว^{๔๖๗}เ^{๔๖๘}ก^{๔๖๙}ว^{๔๗๐}เ^{๔๗๑}ก^{๔๗๒}ว^{๔๗๓}เ^{๔๗๔}ก^{๔๗๕}ว^{๔๗๖}เ^{๔๗๗}ก^{๔๗๘}ว^{๔๗๙}เ^{๔๘๐}ก^{๔๘๑}ว^{๔๘๒}เ^{๔๘๓}ก^{๔๘๔}ว^{๔๘๕}เ^{๔๘๖}ก^{๔๘๗}ว^{๔๘๘}เ^{๔๘๙}ก^{๔๙๐}ว^{๔๙๑}เ^{๔๙๒}ก^{๔๙๓}ว^{๔๙๔}เ^{๔๙๕}ก^{๔๙๖}ว^{๔๙๗}เ^{๔๙๘}ก^{๔๙๙}ว^{๕๐๐}เ^{๕๐๑}ก^{๕๐๒}ว^{๕๐๓}เ^{๕๐๔}ก^{๕๐๕}ว^{๕๐๖}เ^{๕๐๗}ก^{๕๐๘}ว^{๕๐๙}เ^{๕๑๐}ก^{๕๑๑}ว^{๕๑๒}เ^{๕๑๓}ก^{๕๑๔}ว^{๕๑๕}เ^{๕๑๖}ก^{๕๑๗}ว^{๕๑๘}เ^{๕๑๙}ก^{๕๒๐}ว^{๕๒๑}เ^{๕๒๒}ก^{๕๒๓}ว^{๕๒๔}เ^{๕๒๕}ก^{๕๒๖}ว^{๕๒๗}เ^{๕๒๘}ก^{๕๒๙}ว^{๕๓๐}เ^{๕๓๑}ก^{๕๓๒}ว^{๕๓๓}เ^{๕๓๔}ก^{๕๓๕}ว^{๕๓๖}เ^{๕๓๗}ก^{๕๓๘}ว^{๕๓๙}เ^{๕๔๐}ก^{๕๔๑}ว^{๕๔๒}เ^{๕๔๓}ก^{๕๔๔}ว^{๕๔๕}เ^{๕๔๖}ก^{๕๔๗}ว^{๕๔๘}เ^{๕๔๙}ก^{๕๕๐}ว^{๕๕๑}เ^{๕๕๒}ก^{๕๕๓}ว^{๕๕๔}เ^{๕๕๕}ก^{๕๕๖}ว^{๕๕๗}เ^{๕๕๘}ก^{๕๕๙}ว^{๕๖๐}เ^{๕๖๑}ก^{๕๖๒}ว^{๕๖๓}เ^{๕๖๔}ก^{๕๖๕}ว^{๕๖๖}เ^{๕๖๗}ก^{๕๖๘}ว^{๕๖๙}เ^{๕๗๐}ก^{๕๗๑}ว^{๕๗๒}เ^{๕๗๓}ก^{๕๗๔}ว^{๕๗๕}เ^{๕๗๖}ก^{๕๗๗}ว^{๕๗๘}เ^{๕๗๙}ก^{๕๘๐}ว^{๕๘๑}เ^{๕๘๒}ก^{๕๘๓}ว^{๕๘๔}เ^{๕๘๕}ก^{๕๘๖}ว^{๕๘๗}เ^{๕๘๘}ก^{๕๘๙}ว^{๕๙๐}เ^{๕๙๑}ก^{๕๙๒}ว^{๕๙๓}เ^{๕๙๔}ก^{๕๙๕}ว^{๕๙๖}เ^{๕๙๗}ก^{๕๙๘}ว^{๕๙๙}เ^{๖๐๐}ก^{๖๐๑}ว^{๖๐๒}เ^{๖๐๓}ก^{๖๐๔}ว^{๖๐๕}เ^{๖๐๖}ก^{๖๐๗}ว^{๖๐๘}เ^{๖๐๙}ก^{๖๑๐}ว^{๖๑๑}เ^{๖๑๒}ก^{๖๑๓}ว^{๖๑๔}เ^{๖๑๕}ก^{๖๑๖}ว^{๖๑๗}เ^{๖๑๘}ก^{๖๑๙}ว^{๖๒๐}เ^{๖๒๑}ก^{๖๒๒}ว^{๖๒๓}เ^{๖๒๔}ก^{๖๒๕}ว^{๖๒๖}เ^{๖๒๗}ก^{๖๒๘}ว^{๖๒๙}เ^{๖๓๐}ก^{๖๓๑}ว^{๖๓๒}เ^{๖๓๓}ก^{๖๓๔}ว^{๖๓๕}เ^{๖๓๖}ก^{๖๓๗}ว^{๖๓๘}เ^{๖๓๙}ก^{๖๔๐}ว^{๖๔๑}เ^{๖๔๒}ก^{๖๔๓}ว^{๖๔๔}เ^{๖๔๕}ก^{๖๔๖}ว^{๖๔๗}เ^{๖๔๘}ก^{๖๔๙}ว^{๖๕๐}เ^{๖๕๑}ก^{๖๕๒}ว^{๖๕๓}เ^{๖๕๔}ก^{๖๕๕}ว^{๖๕๖}เ^{๖๕๗}ก^{๖๕๘}ว^{๖๕๙}เ^{๖๖๐}ก^{๖๖๑}ว^{๖๖๒}เ^{๖๖๓}ก^{๖๖๔}ว^{๖๖๕}เ^{๖๖๖}ก^{๖๖๗}ว^{๖๖๘}เ^{๖๖๙}ก^{๖๗๐}ว^{๖๗๑}เ^{๖๗๒}ก^{๖๗๓}ว^{๖๗๔}เ^{๖๗๕}ก^{๖๗๖}ว^{๖๗๗}เ^{๖๗๘}ก^{๖๗๙}ว^{๖๘๐}เ^{๖๘๑}ก^{๖๘๒}ว^{๖๘๓}เ^{๖๘๔}ก^{๖๘๕}ว^{๖๘๖}เ^{๖๘๗}ก^{๖๘๘}ว^{๖๘๙}เ^{๖๙๐}ก^{๖๙๑}ว^{๖๙๒}เ^{๖๙๓}ก^{๖๙๔}ว^{๖๙๕}เ^{๖๙๖}ก^{๖๙๗}ว^{๖๙๘}เ^{๖๙๙}ก^{๗๐๐}ว^{๗๐๑}เ^{๗๐๒}ก^{๗๐๓}ว^{๗๐๔}เ^{๗๐๕}ก^{๗๐๖}ว^{๗๐๗}เ^{๗๐๘}ก^{๗๐๙}ว^{๗๑๐}เ^{๗๑๑}ก^{๗๑๒}ว^{๗๑๓}เ^{๗๑๔}ก^{๗๑๕}ว^{๗๑๖}เ^{๗๑๗}ก^{๗๑๘}ว^{๗๑๙}เ^{๗๒๐}ก^{๗๒๑}ว^{๗๒๒}เ^{๗๒๓}ก^{๗๒๔}ว^{๗๒๕}เ^{๗๒๖}ก^{๗๒๗}ว^{๗๒๘}เ^{๗๒๙}ก^{๗๓๐}ว^{๗๓๑}เ^{๗๓๒}ก^{๗๓๓}ว^{๗๓๔}เ^{๗๓๕}ก^{๗๓๖}ว^{๗๓๗}เ^{๗๓๘}ก^{๗๓๙}ว^{๗๔๐}เ^{๗๔๑}ก^{๗๔๒}ว^{๗๔๓}เ^{๗๔๔}ก^{๗๔๕}ว^{๗๔๖}เ^{๗๔๗}ก^{๗๔๘}ว^{๗๔๙}เ^{๗๕๐}ก^{๗๕๑}ว^{๗๕๒}เ^{๗๕๓}ก^{๗๕๔}ว^{๗๕๕}เ^{๗๕๖}ก^{๗๕๗}ว^{๗๕๘}เ^{๗๕๙}ก^{๗๖๐}ว^{๗๖๑}เ^{๗๖๒}ก^{๗๖๓}ว^{๗๖๔}เ^{๗๖๕}ก^{๗๖๖}ว^{๗๖๗}เ^{๗๖๘}ก^{๗๖๙}ว^{๗๗๐}เ^{๗๗๑}ก^{๗๗๒}ว^{๗๗๓}เ^{๗๗๔}ก^{๗๗๕}ว^{๗๗๖}เ^{๗๗๗}ก^{๗๗๘}ว^{๗๗๙}เ^{๗๘๐}ก^{๗๘๑}ว^{๗๘๒}เ^{๗๘๓}ก^{๗๘๔}ว^{๗๘๕}เ^{๗๘๖}ก^{๗๘๗}ว^{๗๘๘}เ^{๗๘๙}ก^{๗๙๐}ว^{๗๙๑}เ^{๗๙๒}ก^{๗๙๓}ว^{๗๙๔}เ^{๗๙๕}ก^{๗๙๖}ว^{๗๙๗}เ^{๗๙๘}ก^{๗๙๙}ว^{๘๐๐}เ^{๘๐๑}ก^{๘๐๒}ว^{๘๐๓}เ^{๘๐๔}ก^{๘๐๕}ว^{๘๐๖}เ^{๘๐๗}ก^{๘๐๘}ว^{๘๐๙}เ^{๘๑๐}ก^{๘๑๑}ว^{๘๑๒}เ^{๘๑๓}ก^{๘๑๔}ว^{๘๑๕}เ^{๘๑๖}ก^{๘๑๗}ว^{๘๑๘}เ^{๘๑๙}ก^{๘๒๐}ว^{๘๒๑}เ^{๘๒๒}ก^{๘๒๓}ว^{๘๒๔}เ^{๘๒๕}ก^{๘๒๖}ว^{๘๒๗}เ^{๘๒๘}ก^{๘๒๙}ว^{๘๓๐}เ^{๘๓๑}ก^{๘๓๒}ว^{๘๓๓}เ^{๘๓๔}ก^{๘๓๕}ว^{๘๓๖}เ^{๘๓๗}ก^{๘๓๘}ว^{๘๓๙}เ^{๘๔๐}ก^{๘๔๑}ว^{๘๔๒}เ^{๘๔๓}ก^{๘๔๔}ว^{๘๔๕}เ^{๘๔๖}ก^{๘๔๗}ว^{๘๔๘}เ^{๘๔๙}ก^{๘๕๐}ว^{๘๕๑}เ^{๘๕๒}ก^{๘๕๓}ว^{๘๕๔}เ^{๘๕๕}ก^{๘๕๖}ว^{๘๕๗}เ^{๘๕๘}ก^{๘๕๙}ว^{๘๖๐}เ^{๘๖๑}ก^{๘๖๒}ว^{๘๖๓}เ^{๘๖๔}ก^{๘๖๕}ว^{๘๖๖}เ^{๘๖๗}ก^{๘๖๘}ว^{๘๖๙}เ^{๘๗๐}ก^{๘๗๑}ว^{๘๗๒}เ^{๘๗๓}ก^{๘๗๔}ว^{๘๗๕}เ^{๘๗๖}ก^{๘๗๗}ว^{๘๗๘}เ^{๘๗๙}ก^{๘๘๐}ว^{๘๘๑}เ^{๘๘๒}ก^{๘๘๓}ว^{๘๘๔}เ^{๘๘๕}ก^{๘๘๖}ว^{๘๘๗}เ^{๘๘๘}ก^{๘๘๙}ว^{๘๙๐}เ^{๘๙๑}ก^{๘๙๒}ว^{๘๙๓}เ^{๘๙๔}ก^{๘๙๕}ว^{๘๙๖}เ^{๘๙๗}ก^{๘๙๘}ว^{๘๙๙}เ^{๙๐๐}ก^{๙๐๑}ว^{๙๐๒}เ^{๙๐๓}ก^{๙๐๔}ว^{๙๐๕}เ^{๙๐๖}ก^{๙๐๗}ว^{๙๐๘}เ^{๙๐๙}ก^{๙๑๐}ว^{๙๑๑}เ^{๙๑๒}ก^{๙๑๓}ว^{๙๑๔}เ^{๙๑๕}ก^{๙๑๖}ว^{๙๑๗}เ^{๙๑๘}ก^{๙๑๙}ว^{๙๒๐}เ^{๙๒๑}ก^{๙๒๒}ว^{๙๒๓}เ^{๙๒๔}ก^{๙๒๕}ว^{๙๒๖}เ^{๙๒๗}ก^{๙๒๘}ว^{๙๒๙}เ^{๙๓๐}ก^{๙๓๑}ว^{๙๓๒}เ^{๙๓๓}ก^{๙๓๔}ว^{๙๓๕}เ^{๙๓๖}ก^{๙๓๗}ว^{๙๓๘}เ^{๙๓๙}ก^{๙๔๐}ว^{๙๔๑}เ^{๙๔๒}ก^{๙๔๓}ว^{๙๔๔}เ^{๙๔๕}ก^{๙๔๖}ว^{๙๔๗}เ^{๙๔๘}ก^{๙๔๙}ว^{๙๕๐}เ^{๙๕๑}ก^{๙๕๒}ว^{๙๕๓}เ^{๙๕๔}ก^{๙๕๕}ว^{๙๕๖}เ^{๙๕๗}ก^{๙๕๘}ว^{๙๕๙}เ^{๙๖๐}ก^{๙๖๑}ว^{๙๖๒}เ

ไปรายงานต่อเจ้าพระยาพระคลังว่าท่านสังฆราชต้องขอผ้า-
ขาว ซอพน ซอขาวสารทุก ๆ ปี เพราะฉะนั้น ถ้าพระเจ้า
กรุงสยามได้พระราชทานของเหล่านี้แล้ว ท่านสังฆราชก็คง
จะพอใจเป็นอันมาก เจ้าพระยาพระคลังก็เห็นด้วยตามท
ข้าราชการผู้นั้นกล่าว เพราะฉะนั้นเมื่อวันท ๒ เดือนมกราคม
เจ้าพระยาพระคลังจึงได้สั่งของพระราชทานมายังท่าน
สังฆราช คือผ้าทอในพนเมือง ๑๐๐ ผืน ผืนหนึ่งถวาท
ราคาก็ไม่ถึง ๒ มาของ (๑) และบอกให้ไปรับนำมาขึ้นอย่างอีก

๑๗ ทรนาคด้วย

เรื่องอังกฤษกับฝรั่งเศสถูกจับ

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลล์แยร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๗ เดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๗๔๕

(พ.ศ. ๒๒๘๘)

ด้วยได้มีพระราชดำริทรงรวม ๒๗ คน ได้ไปลักเรือ
ฝรั่งเศสที่เมืองปอนตเชรลล่า ๑ ในกรุงนพระเจ้ากรุงสยาม

(๑) ในสมัยนั้น ตามที่มิชชันนารีบอก มาของ ๑ คิดเป็น
ราคากว่า ๕ อัฐ (ฝรั่งเศส) เล็กน้อย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๑๗๕

ใต้ทรงเป็นพระราชกรณียกิจช่วยเหลือฝรั่งเศสเป็นอันมาก เมื่อเจ้าเมือง
ตระนาวศรีมีบอกส่งข่าวมาว่าอย่างไร พระเจ้ากรุงสยามก็
โปรดให้นำข่าวนั้น ๆ มาบอกให้พวกเราทราบทุกคราว และ
ใต้โปรดให้ข้าราชการมาปรึกษากับข้าพเจ้า ว่าควรทำ
อย่างไรกับพวกอังกฤษที่ยังอยู่ที่เมืองมะริดในเวลานี้ แล้ว
พระเจ้ากรุงสยามใต้โปรดให้แต่งเรือรบออกไปไล่จับพวกผู้
ร้ายของอังกฤษเหล่านั้น เรือรบไทยไปจับนายเรืออังกฤษใต้ จึง
ใต้คุมมายังกรุงศรีอยุธยาพร้อมกับชาวอังกฤษอีก ๕ คน
กับชาวฝรั่งเศส ๔ คน ซึ่งต้องหว่านไปทำการจลาจลใน
เมืองมะริด แต่ในพวกอังกฤษที่จับมาได้นั้นตายไปเสีย ๓ คน
แล้ว เพราะทนความทรมานไม่ไหว ในสามส่วนมานเจ้า
พนักงานของเจ้าพระยาพระคลังได้รับพระราชโองการให้พวก
นักโทษเหล่านั้นมาพิจารณาต่อหน้าข้าพเจ้า แต่ในการขึ้นคน
ข้าพเจ้าหาเกี่ยวข้องด้วยไม่ เป็นแต่พยายามช่วยนักโทษ
ไม่ว่าอังกฤษหรือฝรั่งเศส ใต้พ้นจากการกดขี่ และความ
ทรมานเท่านั้น

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๖ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๔๗

(พ.ศ. ๒๒๙๐)

ในเรื่องนักโทษฝรั่งเศสและอังกฤษซึ่งถูกจับส่งมายัง
กรุงศรีอยุธยาจากเมืองตระนาวศรีนั้น เมื่อไ้รับความลำบาก
มานานแล้วก็ไ้เป็นอันสงขกันไปไ้ เพราะข้าพเจ้าไ้ทำ
เรื่องราวถวายขอไ้ปล่อยคนเหล่านั้นให้พ้นโทษ และไ้ถวาย
เรื่องราวเป็นลำดับไป ขอไ้ทรงโปรดจกส่งคนเหล่านั้นกลับ
ไปยังเมืองมรวิค และไ้โปรดให้จกเกวียนเป็นพาหนะทั้ง
ให้มลายูกำกับพวกนไ้ไปด้วย และข้าพเจ้าไ้ขอไ้ให้ไทยไ้
มีคำสั่งไปยังเจ้าเมืองตระนาวศรี ให้คนทรพยสมบัติของคน
เหล่านั้นทงตกค้างอยทเมืองมรวิคหรือเมืองตระนาวศรีให้กับ
เขาควย ตามทข้าพเจ้าไ้ขอรองตงน ไ้โปรดพระราชทาน
ตามทข้าพเจ้าขอทกประการ แต่ชาวของทรพยสมบัติของ
คนเหล่านั้น ซึ่งไ้ไปปล้นมาจากพวกแขกมัวร์และปล้นจากเรือ
นั้น ไ้ถูกคนไทยลักไปเกือบหมกแล้ว ชาวฝรั่งเศสคน ๑
ชื่อ พลแบตเลอเบริง เป็นคนเกิดทเมืองนันท ในประเทศ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๗๗

ฝรั่งเศส ได้เคยเป็นนายสิบโทกองทหารที่เมืองปอนคิเชร
และเมืองจินดอนนากอร์ บ่อยมากจะไปเมืองมรวิตไม่ได้
ครั้นเมื่อต้นเดือนมีนาคม ชาวฝรั่งเศสคนนั้นก็ถึงแก่กรรม
แต่ก่อนที่จจะตายนั้นข้าพเจ้าได้จัดการตามลทธิของทางศาสนา
ให้ทุกประการ

เรื่องของถวายพระเจ้าแผ่นดิน

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๔ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๗๘๘

(พ.ศ. ๒๒๙๑)

ข้าพเจ้าได้นำสมุดซึ่งมีรูปภาพทั้งเล็กและใหญ่ถวาย
ต่อพระเจ้ากรุงสยาม และได้ถวายรูปอย่างอื่น ๆ ต่อพระ
มหาดุราธิบดีเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน และได้
ส่งรูปให้เจ้าพระยาพระคลังข้างเหมือนกัน ทั้งพระเจ้ากรุง
สยาม พระมหาดุราธิบดี และเจ้าพระยาพระคลัง ได้รับรูปไว้
โดยดี ภายหลังมาไม่ช้าเท่าไรนักพระเจ้ากรุงสยามได้รับ
สั่งให้มองซิเออร์คอนซตันติน หลานของมองซิเออร์คอน-
ซตันติน ซึ่งเคยมีชื่อเสียงโด่งดังมาแต่ก่อนแล้วนั้น ไปเที่ยว

หากคนที่จะทำหีบเพลง (ออกัน) อย่างเยอรมัน เมื่อข้าพเจ้า
 ได้ทราบดังนั้นจึงได้นำหีบเพลงที่ท่านได้ส่งมาให้ข้าพเจ้านั้น
 ส่งขึ้นไปถวาย แต่หีบเพลงนั้นก็ได้เป็นสนิมมาก ถึงดังนั้น
 พระเจ้ากรุงสยามก็โปรดมาก จึงได้พระราชทานเงินมาให้
 ข้าพเจ้า ๑ ชั่ง ซึ่งคิดเป็นเงินเหรียญอยู่ในราว ๕๐
 เหรียญ แต่ความจริงการที่ข้าพเจ้าได้ถวายหีบเพลงนั้นก็มี
 ได้คิดเอาเงินอย่างใด ครั้นมาภายหลังก็ไม่กวนมอจซีเออร์
 คอนซตันซ์คอนไคมายออกกยข้าพเจ้าว่า พระมหาอุปราชคง
 จะโปรดหีบเพลงอันเล็ก ข้าพเจ้าจึงได้ส่งไปถวาย และพระ
 มหาอุปราชก็ได้ประทานเงินมายังข้าพเจ้า ๑๐ ตำลึง แต่
 เจ้าพนักงานผู้นำเงินนั้นมาไต่ชกเอาไว้ ๓ ตำลึง ข้าพเจ้า
 คงได้รับเงิน ๗ ตำลึงเท่านั้น ซึ่งคิดเป็นเงินเหรียญอยู่ใน
 ราว ๑๕ เหรียญ ส่วนของอื่น ๆ ที่ยังเหลืออยู่นั้นข้าพเจ้า
 จะเก็บรักษาไว้ก่อน เพื่อหาโอกาสถวายในคราวหลัง ถ้า
 ท่านจะส่งของมาให้ข้าพเจ้าได้สักสองหรือสามครั้งจะเป็น
 ของที่ทองพระราชประสงค์มาก เพราะถนัดคนหาทกยมีคน
 มาขอของมอเสมทกย และบนกหนาวจตตกรรมตกได้มี
 คนมาขอของมอหลายครั้ง เจ้าพนักงานไต่ส่งของพระหัตถ์มา

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๑๗๕
ให้ข้าพเจ้าคุณเพื่อให้ข้าพเจ้าจดหามาถวาย ถวายทูลทูล
ในเวลานี้ข้าพเจ้าคุณต้องเอาผ้าสัต่าง ๆ ตามและประนีเภาลยค
มาก

เมืองทวาย

จดหมายมองซีเออร์ เมแยร์

ถึงผู้อำนาจการคณะการต่างประเทศ

วันที่ ๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๕ (พ.ศ. ๒๒๕๒)

เมอมองซีเออร์บรโกโตมาถึงเมืองนไคสีกสองหรือ
สามวัน ก็ได้รับจดหมายจากคนเขารัตในเมืองทวายฉบับ ๑
บอกมาว่าเจ้าเมืองทวายมีความปรารถนาอยากจะได้มิชชัน-
นารีไปอยู่ด้วยสักคน ๑ และคนเขารัตคนนั้นหวังใจว่า ตัว
คงจะได้ไปนำจดหมายของเจ้าเมืองทวายมาถ้มองซีเออร์บรโก
เพื่อขอให้จัดส่งบาทหลวงไปเมืองทวายสักคน ๑ และ
เจ้าเมืองทวายจะได้อนุญาตให้บาทหลวงคนนั้นได้สอนศาสนา
คริสเตียนได้โดยสะดวกทุกอย่าง จดหมายทวานักโตมาถ้
มองซีเออร์บรโกแล้ว จำนวนที่เขียนในจดหมายนั้นเป็น
จำนวนอย่างอ่อนน้อมสุภาพมาก และเร่งในการส่งมิชชัน-

นารทว ย มอชเชอร์คั บวเชอตัวว่าการทจะไปอยู่เมืองทวาย
 นนกกทจจะเป็นแห่งทพระเป็นเจ้าพอใจจะให้ไป เพราะฉะนั้น
 มอชเชอร์คั บวจึงไต่เตรมตัวจะออกไปยังเมืองทวายใน
 รววนท ๔ หรือวนท ๕ เดือนน เพาะจะออกไปสอนศาสนา
 คริสเตียน เพราะทเมืองทวายนยังไม่มีใครไต่เคยไปสอน
 ศาสนาคริสเตียนเลย

เมืองทวายนเป็นเมืองชงมีพลเมืองประมาณ
 ๕๐,๐๐๐ หรือ ๖๐,๐๐๐ คน ห่างจากเมืองมะริททาง
 ทะเล ๓๐ ไมล์ ถ้าทางบกไกลกว่าสักหน่อย แต่ทางเดิน
 ทางบกนำกลัวอันตรายมากเพราะเต็มไปด้วยเลื้อและช้างโหลง
 ศาสนาคริสเตียนยังไม่เคยไต่ไปสอนกันในเมืองทวายนเลย
 แต่ถึงคั้งนั้นกไต่มีคนเขารทคน ๑ ไต่เอาไม้กางเขนของ
 พระเยซูไปไว้ทเมืองนั้น คนเขารทคนนั้นไต่ให้น้ำมนต์แก่เด็ก
 หลายคนและไต่เอาธงของพระเยซูไปปักไว้ในทแห่ง ๑ เพาะ
 เจ้าเมืองมะริทจะไต่ไม่ว่ามอชเชอร์บรโกไต่ มอชเชอร์
 บรโกกับมอชเชอร์คั บวไต่มี จคหมายไปยังมอชเชนเยอร์
 เทอบูลโอโปลิศเพาะขออนุญาตทจะออกไปตั้ง คณะบาทหลวง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสฯ ๑๘๑

ทเมืองทวาย แต่เมื่อเหตุจำเป็นจะคอยรับคำตอบไม่ได้ และ
เชื่อกันว่าท่านสังฆราชคงจะเห็นชอบด้วย

จดหมายมองซ็เฮอร์คูบัว

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๔ เดือนมีนาคม ค.ศ. ๑๗๕๑ (พ.ศ. ๒๒๙๔)

พระเยซูเจ้าได้โปรดให้ข้าพเจ้าต้องเปลี่ยนความคิด
ด้วยเดิมข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้ว่าจะออกไปสอนศาสนาที่เมือง
ทวายและก็จะเป็นการสำเร็จอยู่แล้ว เพราะเจ้าเมืองทวาย
จะต้องการมิชชันนารีให้ไปด้วยสักคน ๑ และเจ้าเมือง
ทวายก็จะช่วยเหลือออกทุนทรัพย์ให้ทุกอย่าง จนถึงกับส่ง
คนมาให้รับข้าพเจ้าและได้เตรียมการที่จะออกไปเมืองทวาย
อยู่แล้ว พ่อคหบดีชาวไทยได้ทราบเรื่องเข้า จึงได้ห้ามขาด
มิให้คนของเจ้าเมืองทวายรับมิชชันนารีไปด้วย คนเหล่านั้น
มีความกลัวว่ามิได้คิดการอย่างไรนอกจากจะหลอกลวงข้าพเจ้า
และคิดจะหนะหนาน บิดเขาได้หนีไปหมดแล้ว

ความลำบากต่าง ๆ

เรื่องการวิ่งแอกและขี่ม้าแห่งพวกมิชชันนารี และพวก
เขารัตนกรุงศรีอยุธยา

เรื่องไทยยกทัพพวกเขารัตของคณะบาทหลวงเซนต์โย-
เซฟท์กรุงศรีอยุธยาในปลายปี ค.ศ. ๑๗๔๓ (พ.ศ.
๒๒๘๖) และต้นปี ค.ศ. ๑๗๔๔ (พ.ศ. ๒๒๘๗)

ต้นเหตุที่จะเกิดการยกทัพเพราะมีผู้ร้ายลักไม้ไผ่

เมื่อนวนเสารัต ๒๘ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๓

(พ.ศ. ๒๒๘๖) ได้มีคนมาบอกกับท่านสังฆราชว่า มีคน
ไทยมาตัดไม้ไผ่ในเขตบ้านบาทหลวงโดยไม่ได้รับอนุญาต
และเมื่อพวกเขารัตได้ห้ามปราม พวกไทยกลับทบตพวก
เขารัต ท่านสังฆราชจึงได้ให้มองซีเออร์ลาแซร์ไปกล่าวเป็น
เรื่องอย่างใดกันและให้จัดการระงับเสีย มองซีเออร์ลาแซร์
จึงได้ไปโดยทันที พร้อมกับพวกเขารัตสองสามคนแต่ได้มี
พวกเขารัตอื่น ๆ ได้มาสมทบด้วยเป็นอันมาก มองซีเออร์
ลาแซร์จึงไปถามไถ่ความว่า มีไทย ๗ หรือ ๘ คนได้มา
ยังเขตบ้านบาทหลวง หาได้เอาคำสั่งให้ล่ามคุไม่ แต่ได้
ลงมือตัดไม้ไผ่ในเขตบ้านบาทหลวงทีเดียว ครั้นญวนเขาร
ัตคนหนึ่งได้มาห้ามปราม พวกไทยก็กลับคำและใช้คำ
หยายต่าง ๆ ทบทุบและต่อยจนญวนเขารัตคนนั้นเลือกโตรม
หน้าและตัวแข็งกระดิกไม่ได้ แต่ครั้นไทยได้ทราบว่า ได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๑๘๓

มีคนมาบอกบาทหลวงและพวกเขารตกำลังรวบรวมคนอยู่นั้น
พวกไทยก็ไต่ลงเรือไปเอาไม้ไผ่ไปด้วย ๒ ลำ เมื่อมองซ-
เออร์ลาแซร์ได้มาถึงทเกิดเหตุนั้น พวกไทยได้พายเรือไป
ไกลแล้ว มองซเออร์ลาแซร์จึงไต่ให้พวกเขารตลงเรือลาอน
ไปตามจับคนไทยและไต่พาไทยมายังบ้านบาทหลวง ครั้น
พวกเขารตไต่ไปตามคนไทยมาแล้ว พวกบาทหลวงก็ยกตัว
หัวหน้าไทยไว้ จนกว่าจะไต่ไปแจ้งความให้เจ้าพระยา
พระคลังทราบถึงเหตุเกิดชนนแต่ล้ามของเราเป็นคนฉลาด
ไม่กล้านำความไปบอกเจ้าพระยาพระคลัง แต่จะขอให้ท่าน
สั่งพระราชมีจดหมายไป แต่กว่าจะเขียนหนังสือแล้ว และ
กว่าจะแปลเป็นภาษาไทยเสร็จ พวกไทยอื่นๆ ที่มาตักไม้ไผ่
นั้น ไต่นำความไปเรียนต่อเจ้าพระยาพระคลังเสียแล้ว ว่า
ตัวไต่เอาคำสั่งของเจ้าพระยาพระคลังให้ล้ามตุแล้ว แต่
พวกเขารตไม่ฟังคำสั่งจึงไต่รบคำสั่งของท่านสั่งพระราชและ
พวกบาทหลวงให้มาค่าและทบทคนไทย แล้วจับเรือของคน
ไทยไว้และยังมีหน้าซ้ำไต่ยกตัวคนไทยไว้ด้วยคนหนึ่ง พอ
เจ้าพระยาพระคลังได้ทราบความดังนี้ ก็โกรธพวกบาทหลวง
และพวกเขารตเป็นหนักหนา เพราะเจ้าพระยาพระคลังคน

เป็นผลเกลียดศาสนาคริสต์เตยนอย่างยิ่ง จึงใช้ให้คนมารับ
 คนที่เรากกตัวไว้ เราได้สั่งตัวให้ไปครั้นภายหลังล้ามของ
 เราได้นำจดหมายของสังฆราชไปยังศาลเจ้าพระยาพระคลัง
 เจ้าพระยาพระคลังหรือใคร ๆ ก็ไม่ยอมฟังเสียงล้ามและไม่
 ยอมรับจดหมายของสังฆราชเป็นอันขาด และในจดหมาย
 ฉบับนั้นท่านสังฆราชได้ชี้แจงเหตุผลตามความที่เป็นจริงไป
 โดยละเอียด เจ้าพระยาพระคลังจึงได้สั่งให้เขียนล้าม และ
 ให้เจ้าพนักงานไปจับพวกเขารัดเพื่อจะเอาไปเขียนข้าง ล้าม
 ล้ามได้เล็ดลอดหนีมาได้ จึงได้นำความมาบอกให้พวกเรา
 ทราบ มองซิเออร์ลาแซรกับมองซิเออร์คิม จึงได้รับ
 จดหมายของท่านสังฆราชไปหาเจ้าพระยาพระคลัง เพื่อจะ
 ได้ไปชี้แจงความเป็นจริงให้เจ้าพระยาพระคลังทราบ และได้
 พาล้ามไปด้วย ครั้นไปถึงบ้านเจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยา
 พระคลังก็ห้ามไม่ให้บาทหลวงทั้งสองนั้นเข้าบ้าน และห้าม
 ไม่ให้รับจดหมายไว้ และได้สั่งให้เจ้าพนักงานเขียนล้าม
 อย่างหนักต่อหน้าบาทหลวงทั้งสอง แต่บาทหลวงทั้งสอง
 ได้เอาเงินให้แก่พระท้าวทรง ล้ามจึงไม่ได้ถูกเขียนเต็ม
 ตามคำสั่งแต่ล้ามของเราถูกเจ้าพนักงานกกตัวไว้จนกว่าจะ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสฯ ๑๘๕

จับพวกเขารตอน ๆ ไค ในวันนั้นและในวันอื่น ๆ ต่อไป
บาทหลวง ทั้งสอง คนนี้ไคพยายามไปหาข้าราชการผู้ใหญ่
หลายคน เพื่อขอให้ข้าราชการเหล่านั้นนำความจริงไปเรียน
ให้เจ้าพระยาพระคลังทราบ ข้าราชการ เหล่านี้ไคแสดง
ความเสียใจและประหลาดใจในการที่เกิดขึ้น แต่ไม่
ยอมไปพบกับเจ้าพระยาพระคลังจนคนเดียว เพราะทราบอยู่
ว่าเจ้าพระยาพระคลังโกรธพวกเรามาก และแก้ตัวว่าถึง
ข้าราชการเหล่านั้นจะไปช่วยพูดให้ก็จะไม่เป็นประโยชน์อะไร
แต่มองซิเออร์ลาแซร์ กับมองซิเออร์คิม ก็ไคพยายาม
ไปหาข้าราชการคนอื่นอีก จนไปพบข้าราชการคนหนึ่งซึ่งรับ
จะช่วย ข้าราชการผู้นี้ไครับจดหมายของท่านสังฆราชไว้
และรับจะเอาจดหมายนั้นไปส่งให้แก่เจ้าพระยาพระคลังทั้ง
จะช่วยพูดให้ด้วย ข้าราชการ คนนี้ไคไปหาเจ้าพระยา
พระคลัง จึงตั้งว่า และไคพูดจาเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยา
พระคลังจึงเป็นอันตกลงว่า จะงดการเขย่นตพวกเขารตซึ่ง
กักตัวไว้เป็นนักโทษ และจะให้ไปเที่ยวตามจับพวกเขารต
อื่น ๆ ต่อไป

พวกเขารัตถกจับ

เจ้าพนักงานซึ่งเจ้าพระยาพระคลังมอบหน้าที่ไว้ให้
ควบคุมพวกเขารัตถกนั้น จึงได้พร้อมด้วยเสมียนเจ้าพระยา
พระคลังคนหนึ่ง พระตำมรงค์คนหนึ่ง กับคนไทยที่เป็นโจทก์
ในเรื่องนี้ ได้ไปยังค่ายพวกเขารัตถก และได้ให้ล่ามตามไป
ด้วยเพื่อไปชี้ตัวพวกเขารัตถก ในวันแรกเจ้าพนักงานจับผู้ชาย
ได้ ๒ คน ผู้หญิง ๒ คน และได้คุมไปขังไว้ยังคุก ผู้หญิง
คนหนึ่งได้ถูกฆาตกรรม อีกคนหนึ่งนั้นมีครรภ์ สามจึงมาขอ
ให้เจ้าพนักงานซึ่งตัวแทนและให้ปล่อยภรรยาไปเสีย วันที่ ๒
เจ้าพนักงานได้คุมนักโทษเหล่านั้นกลับมาอีก ฝ่ายล่ามเพื่อ
จะหาความชอบกับเจ้าพนักงาน และเพื่อจะบอกกันมิให้ตัว
ต้องรับโทษ จึงได้ทำการทรยศ บอกให้เจ้าพนักงานจับ
พวกเขารัตถก ๔ คน ในคน ๔ คนนี้ ได้เห็นเข้ามาอาศัยอยู่
ในบ้านยาทหลวง ๓ คน การที่จับคน ๔ คนนี้โดยล่ามซึ่ง
ตัวเองเขารัตถก ได้มาแก้ตัวคนเคี้ยวและบอกว่า ให้พวก
เขารัตถกไปเสียโดยที่อะไรก็ได้ไม่ต้อง ถูกฆาตกรรมหรือถูกทำโทษ
อย่างใด และการเรื่องนี้จะได้เป็นอันเลิกแล้วกันไปเสีย แต่
ถ้าพวกเขารัตถกเหล่านั้นไม่ไปโดยดีแล้ว เจ้าพนักงานก็จะจับ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๘๗

เอาบิดามารดาบุตรภรรยาไปเขียนตัวอย่างแสนสาหัส พวก
เขารตโคพังลามชแจงกิงนเกอ แต่พอไทยได้ตัวไว้แล้ว
ก็จับพวกเขารตเหล่านั้นเขียนอย่างร้ายกาจทหน้าประตวัดเขาร
ต และเขียนลามอกคนหนงควย เงินทพวกเขารตโคให้
แก่พระตำมรวงและผุ้คุม เพื่อไม่ต้องถูกเขียนนนักเป็นเงินท
เสียเปล่าหาเป็น ประโยชน์อย่างใดไม่ เจ้าพนักงานไต่พาคน
๔ คนนไปขังไวยงคุกพร้อม กับพวกเขารตโคจับไว้แต่วัน
ก่อน ฝ่ายลามญวนกไต่พาคนเขารตไปเข้าคุกด้วยอีก ๓ คน
แต่ลามญวนไต่สัญญากับพวกเขารตและสัญญา กับข้าพเจ้า
ว่าพวกเขารตเหล่านั้นจะไม่ต้องถูกเขียน ลามญวนจึงให้เงิน
แก่พระตำมรวงและเจ้าพนักงานซึ่งควบคุมนั้น จนพวกเขารต
เหล่านั้น หาใดถูกเขียนตไม่ และ เขาก็หลอกเจ้าพระยา
พระคลังว่าเขาไต่เขียนพวกเขารตเสร็จแล้ว

เมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังไต่กล่าวมาข้างบนนี้ไต่ทำกัน
ไปแล้ว จดหมายท่านสังฆราชจึงไต่ไปลงมือเจ้าพระยา
พระคลัง โดยลูกเขยเจ้าพระยาพระคลังนำเข้าไป ลูกเขย
เจ้าพระยาพระคลังจึงไต่บอกกับมองซีเออร์ลาแซร์ และ
มองซีเออร์กิติม ว่าจะไต่จัดการเขียนตพวกเขารต และ

จึงทำการจับกุมพวกเขารต เว้นแต่คนหนึ่งจะต้องจับให้ได้
เพราะต้องหาว่าค่าและกล่าว คำหยาบต่อ เจ้าพระยาพระคลัง
ถ้าจับคนเขารตคนใดได้แล้ว ลูกชายเจ้าพระยาพระคลังก็จะ
เป็นอิสระช่วยให้การเรือนนี้ได้สงบเยือกเย็นสักที

ท่านสังฆราชคิดอ่านจัดการ

ในระหว่างนี้ ได้มีเสมีนของเจ้าพระยาพระคลัง ๒ คน
มาหาท่านสังฆราชในเวลากลางวัน และบอกว่าในเวลา
กลางวันไม่กล้ามาหาเพราะกลัวเจ้าพระยาพระคลัง จะโกรธ
เขา แต่เพราะเหตุว่าเสมีนสองคนนี้เป็นเพื่อนของท่าน
สังฆราชและเป็นเพื่อนของพวกเขารัต จึงได้มาหาสังฆราช
เพื่อแนะนำให้สังฆราชเขียนจดหมายลงเจ้าพระยาพระคลัง
เพื่อให้เจ้าพระยาพระคลังหายโกรธลงบ้าง และเสมีนสอง
คนนั้นกรบจะช่วยร่างเขียนให้และก็ได้ร่างมาให้ สังฆราชก็
หลายฉบับ แต่สังฆราชไม่ยอมเขียนตามทเสมีนร่างมาให้
เพราะในร่างจดหมายนั้นกล่าวแต่ความที่ไม่จริง และหา
ความเข้าใจพวกเขารัตที่ไม่มีความผิดด้วย การที่เสมีน
แนะนำให้เขียนจดหมายเช่นนั้น ท่านสังฆราชไม่ยอมเขียนข้อ
ความอย่างอนนอกจากที่ใดเขียนไว้แล้ว แต่ครั้นเสมีน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสๆ ๑๘๕

สองคนกับคนอื่น ๆ ได้มาอธิบายว่าญวนเขารัตนเป็นต้น
เหตุก่อการวิวาท ได้ไปรับสารภาพต่อเจ้าพระยาพระคลัง
แล้วว่า ตัวเป็นผู้ทำและเป็นผู้ทบทไทยเอง ท่านสังฆราชจึง
ได้ยอมให้เต็มข้อความในจดหมายว่า ถ้าญวนเขารัตน
ได้ทำการจริงก็จะเป็นความผิด เพราะฉะนั้นจึงขอความ
กรุณาให้แก้ถาม และพวกเขารัตนทั้ง เป็นนักโทษอยู่ในเวลา
นี้ด้วย

จดหมายฉบับนี้ ได้ส่ง ไปให้ข้าราชการผู้มีหน้าที่
ควบคุมพวกเขารัตน เพื่อให้นำไปยื่นต่อเจ้าพระยาพระคลัง
แต่ข้าราชการนั้นหายอมรับหนังสือไว้มิ เพราะในหนังสือ
นั้นมิได้รับสารภาพว่าพวกเรหรือพวกเขารัตนมีความผิด และ
มิได้บอกกล่าวถึงความเรื่องนี้ได้เล็กไปได้พวกเราก็จะยอมให้
เงิน พวกเราจึงได้นำจดหมายฉบับนี้ไปส่งให้กับเสมียนผู้
มาช่วยร่างให้ เสมียนได้รับรองว่าจะยื่นขอรับเจ้าพระยา
พระคลังให้ แต่ภายหลังเสมียนคนนี้ได้ส่งหนังสือมาให้ท่าน
สังฆราชและบอกว่า ถ้าไม่ไต่ประทัยตราของสังฆราชแล้วก็
จะยื่นให้เจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ ครั้นไต่ประทัยตราของ
สังฆราชแล้วก็เกิดมีเสียงพูดกันขึ้นอีก ว่าหนังสือฉบับนี้

จะยื่นเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ เพราะใจความในหนังสือ
นั้นเป็นใจความแก้ตัวหาเป็นใจ ความสารภาพความผิดไม่
ฝ่ายพระท้าวธรรม และผู้คุมกับพวกโจรก็ทักท้วงความใส่ร้าย
ซ้ำ ๆ นาน ๆ ก็เข้ามาแย่งค่ายของพวกเขารัตทางทักพาล้าม
มาด้วย บางทักพาท่งล้ามและนักโทษอื่น ๆ อีกหลายคนมา
ด้วย และอ้างว่าได้รับคำสั่งให้มาจับกุมพวกเขารัต เพราะ
ฉนวนเจ้าพนักงานเหล่านั้นจึงได้เที่ยวไปทุกบ้านไปรื้อเอาเงิน
และข้าวของต่าง ๆ ถ้าผู้ใดให้เงินและของก็รับรองว่าจะไม่
จับกุมและทำอันตรายอย่างใด

ฝ่ายล้ามของเราซึ่งไปเข้าเป็นพรรคพวกของศัตรูเรา
เห็นว่าท่านสังฆราชไม่ตกใจในการที่ไทยได้ขู่เข็ญเช่นนั้น
จึงได้ชวนพระท้าวธรรมและผู้คุมให้พานักโทษเขารัต ๔ คน
ไปยังบ้านท่านสังฆราช เพื่อความที่ส่งสารพวกนักโทษและ
ความกลัวจะได้ทำให้ท่านสังฆราชอื่นใจบ้าง ท่านสังฆราช
ได้พุดจาพลอยโยนพวกนักโทษเขารัต ๔ คน แล้วจึงหันมา
ตำและตเคาพระท้าวธรรมและผู้คุมว่า ทำการโหดร้ายแก่พวก
เขารัตอันหาความผิดมิได้และพุดต่อไปว่าถ้าเจ้าพระยา
พระคลังจะต้องการทำโทษแก้ตัวสังฆราชแล้ว ก็ให้เอาตัว

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๑

ไปเขียนเสียแล้วก็นลงทศกเจ้าพระยาพระคลังจะเอาตัว
สังฆราชไปฆ่าเสียก็ไม่ว่า เพราะสังฆราชอินทิจะตายดีกว่า
ที่จะเห็นการกดขี่พวกเขารตเช่นนั้น แล้วท่านสังฆราชจึงไต่
ถามว่า การที่เจ้าพนักงานไต่เข้ามายังสถานของบาทหลวง
ดังนี้โดยไต่รับคำสั่งของผู้ใด เจ้าพนักงานจึงไต่ตอบว่า
ล้ามาเป็นผลพามา แล้วกริบกลับไปโดยเร็ว แต่ในวันหลัง ๆ
ต่อมาพวกผู้คุมก็ยังคงเขียนตข้เชิญพวกเขารตอยู่เสมอ และ
เจ้าพนักงานอื่น ๆ ซึ่งเป็นคนของเจ้าพระยาพระคลังก็ช่วย
ข้เชิญพวกนักโทษและพวกเขารตอื่น ๆ ด้วย

ครั้นท่านสังฆราชเห็นว่าเจ้าพระยาพระคลังไม่ช่วย
เหลือแก่ไข้อย่างใดแน่แล้ว จึงไต่เขียนจดหมายไปถึงบุตร
เขยเจ้าพระยาพระคลังมีความว่าดังนี้

“เรา ยังเคอโลลแบร์ สังฆราชฝรั่งเศส มีใจเต็ม
ไปด้วยความเสียใจและได้รับความกดขี่อย่างร้ายแรง ไม่
ทราบว่าจะหันไปหาใครที่จะช่วยให้ความเดือดร้อนของเราได้
เขายางลงบ้าง และไม่มีหนทางที่จะแก้ไขความรังแกกดขี่
และความทรมานที่พวกเขารตต้องไต่รับอยู่ในทวณัน จึงจำ
เป็นต้องหันมาหาท่าน (สมบัตยาลเจ้าพนักงานผู้ใหญ่ของ

เจ้าพระยาพระคลัง) เพราะท่านก็ได้โดยช่วยพวกเรามาแล้ว เพื่อขอให้ท่านได้โปรดพิจารณาพิเคราะห์ในความเดือดร้อนของเราโดยเร็ว ด้วยแต่เดิมมาท่านราชมนตรีได้บอกเราหลายครั้งแล้ว ว่าถ้าจะมีใครมาพูดว่าอย่างไรหรือจะต้องการสิ่งใดแล้ว ก็อย่าให้พวกเราเชื่อฟัง นอกจากจะมีคำสั่งเจ้าพระยาพระคลังทรงมายังลามาจึงให้เชื่อฟังและต่อมาเมื่อผู้ใดได้นำคำสั่งมาส่งให้ลามาแล้ว เราก็ได้ปฏิบัติตามคำสั่งทุกคราว ครั้นมาเมื่อวันเสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม นายมา กับผู้ช่อก ๖-๗ คนได้มาตักไม้ไผ่ในบ้านของบาทหลวง โดยหาได้บอกให้ลามาทราบไม่

(ตอนนี้เป็นข้อความชัดเจน เหตุที่มันขึ้นถึงได้อธิบายมาแล้ว แล้วสังฆราชจึงกล่าวต่อไปดังนี้)

“เพราะเช่นนั้นสังฆราชจึงขอรับรองว่า ถ้าการที่เจ้าพนักงานได้กระทำการกดขี่ทรมานพวกเขารัดเป็นด้วยสังฆราชได้ทำความผิดแล้ว ก็ขอให้เจ้าพนักงานลงอาญาเมียนตัวสังฆราช หรือจะประหารชีวิตสังฆราชเสียทีเดียวก็ได้ เพราะสังฆราชยอมตายดีกว่าที่จะได้เห็นพวกเขารัดค้นหาความผิดมิได้ ได้รับความทรมานอยู่เช่นนั้น เมื่อสังฆราช

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๓
ไต่เล่นตำแหน่งเป็นสังฆราชชน ซึ่งเล่นตำแหน่งทบวรตา
พระเจ้าแผ่นดินในทวีปยุโรปน้อยทวีปนั้น สังฆราชก็ได้
เชิญ พระราชสาส์นของ พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส มาถึง ประเทศ-
สยามเพื่อให้ประเทศทั้งสองไต่เป็น พระราชไมตรีเพิ่มพูนชน
ยิ่งกว่าเก่า และในพระราชสาส์นนั้นพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็
ได้รับสั่งมาโดยชัดแจ้งว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้กรุณาแก่
สังฆราชอย่างไร ก็ทรงถือว่าเท่ากับกรุณาต่อพระองค์ท่าน
เหมือนกัน เมื่อพระราชสาส์นฉบับนั้นได้มาถึงกรุงศรีอยุธยา
พระเจ้ากรุงสยามก็ได้ทรงโปรดรับพระราชสาส์นโดยเต็ม
เกียรติยศและได้ทรงโปรดให้สังฆราชเข้าเฝ้าซึ่งเป็นการทรง
ยกย่องสังฆราชอยู่แล้ว ทั้งโปรดเชื้อพ้องสังฆราช และโปรด
พระราชทานพระราชานุญาตให้สังฆราชไต่อยู่ในเมืองนั้นเพื่อ
ไต่ทำการตามหน้าที่ และโปรดพระราชทานเสื่อให้แก่
สังฆราชและบาทหลวงด้วย แล้วก็ได้รับสั่งกับสังฆราชว่า
ถ้าสังฆราชจะมีกิจธุระอย่างใดก็ให้ไปพบกับเจ้าพระยาพระ-
คลัง ในจดหมายต่าง ๆ ที่สังฆราชได้มีไปยังประเทศ
ฝรั่งเศสนั้น ก็ได้อธิบายไปโดยยืดยาวถึงการทูลพระเจ้านคร
สยามทรงพระเมตตาการุณาแก่สังฆราช และถึงการทูลพระเจ้า

กรุงสยามทรงพระเมตตาการุณาแก่สังฆราชและถว้การทพระ
 เจ้ากรุงสยามทรงโปรดปรานรักใคร่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศส
 ทั้งเล้าถ้ว พระราชประสงค์ของพระเจ้ากรุงสยามที่ทรงถว้
 การเป็นพระราชไมตรีกับพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส และได้เล้าถ้ว
 พระมหากรุณาซึ่งได้ทรงมีต่อสังฆราชโดยเฉพาะด้วยแต่มา
 บัดนี้ถ้าประเทศทั้งหลายได้ทราบว่า สังฆราชได้รั้ความ
 อดทนอดกลั้นเป็นกบฏเช่นนี้ ประเทศเหล่านั้นจะว่าอย่าง
 ไรบ้าง และเวลานี้ได้ทราบว่า การเรอานอาณัติพระราชารัฐ
 ก็น่าไปลือกกันอยู่แล้ว ในที่สุดนี้เมื่อพวกพระทำมรรง ผู้คุม
 เจ้าพนักงานผู้น้อย และคนอื่น ๆ ซึ่งไม่มีตำแหน่งหน้าที่
 อะไร มาขอรุกเทยวจับคนเขารัดทั้งผู้หญิงผู้ชายลากตัวเอา
 ไปในคุกและเฝอยเล่นตามชอบใจ กับทงไปเทยวตามบ้าน
 ชุ้กรรโชกเอาเงิน ถ้าผู้ใดไม่ยอมให้เงินคนจำพวกนั้นก็ว่า
 จะหาความได้ คงผู้ทชอนายมาได้กระทำมาในสามส่วน
 เช่นนี้ ถ้าดังนี้จะให้สังฆราชพูดว่ากระไรเล่า ข้าพเจ้าเชอ
 แน่ว่าท่านเจ้าพระยาพระคลังคงไม่ทราบถว้การเป็นไป ที่
 เจ้าพนักงานปฏิบัติการอยู่ในทุกวันนี้โดยตลอด เพราะฉะนั้น
 ข้าพเจ้าจึงต้องขอท่านได้โปรดเรียนให้เจ้าพระยาพระคลัง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๕
ทราบความจริงเสียโดยเร็ว และเมื่อเจ้าพระยาพระคลังจะ
โปรดประการใดในเรื่องนี้ ก็ขอใ้โปรดบอกไปให้ข้าพเจ้า
ทราบด้วย”

พวกเขารัตถูกปรับ

หนังสือฉบับนี้ท่านสังฆราชได้มีไปถึงท่านสมบัตยาล
บตรเขยของเจ้าพระยาพระคลัง มองซิเออร์ลาแซร์ และมอง
ซิเออร์คิม เป็นผู้นำไปส่งให้แก่ท่านสมบัตยาล ท่านสมบัตยาล
ได้อ่านหนังสือแล้วก็ตกใจที่พวกเขารัตได้ถูกกดขี่เพียงนั้น
และตกใจในการทศนของเจ้าพระยาพระคลังได้รู้เห็นพวก
นักโทษและคนเขารัตทั้งไปขู่กรรโชกกลางเอาเงินด้วย ท่าน
สมบัตยาลจึงสั่งให้จดจำนวนเงินที่พวกเขารัตต้องเสียไป
และรับชำระจกการเรือนนี้ให้สำเร็จไป แต่กำชับว่า จะต้อง
ไ้ตัวคนเขารัตทุกตาเจ้าพระยาพระคลังเสียก่อน การเรือน
นี้จึงจะเป็นอันสงบไปไ้

ท่านสมบัตยาลก็ไ้ไปพบเรือนกับพอลตา แต่เจ้าพระยา
พระคลังไม่ยอมฟังทเคียว ตั้งแต่นั้นมาท่านสมบัตยาลก็ชัก
ห่างกับพวกเรา และเมอมองซิเออร์ลาแซร์ กับมองซิเออร์
คิมไปหากทำกรียาต่าง ๆ บาทหลวงทั้งสองนั้นหมดปัญญา

แล้วไม่ทราบว่าจะหนีไปหาใครจึงจะจัดการให้พวกเขารัตได้
 พันโท และให้พวกที่ยังหลบหนีอยู่ได้กลับเข้ามาอยู่ตาม
 บ้านเรือนใด จึงได้ไปหารอเสมียนของเจ้าพระยาพระคลัง
 หนึ่ง เสมียนนั้นจึงบอกกับมองซิเออร์ลาแซร์ และมอง
 ซิเออร์ดคม ว่าเรื่องนี้จะสงบไม่ได้จนกว่าพวกเขารัตที่เป็น
 นักโทษ จะทำเรื่องรายนต่อเจ้าพระยาพระคลังรับว่าตัวของ
 ตัวและพวกเขารัตอื่น ๆ ที่ยังจับไม่ได้มีความผิดจริง การที่
 จะให้พวกนักโทษทำเรื่องรายนแก่โทษนั้น อย่าว่าแต่เพียงนี้
 เลยจะให้ทำอีก ๑๐ เท่าพวกนักโทษก็ยอมเพื่อจะได้พ้นโทษ
 ได้ พวกนักโทษจึงตกลงทำเรื่องรายนแก่โทษด้วยนั้น ต่อ
 เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาพระคลังจึงสั่งให้ปล่อยพวก
 นักโทษและบังคับให้พวกนี้ส่งตัวคนเขารัตอีก ๖ คนภายใน
 ๑๐ วัน แล้วเจ้าพระยาพระคลังก็ตัดสินให้ปล่อยพวกเขารัต
 เป็นเงิน ๑๐ ตำลึง

การเรื่องนี้ก็เหมือนจะสงบกันไปแล้ว แต่ยังมีคน
 ของเจ้าพระยาพระคลัง ซึ่งมีอำนาจเร่งแกพวกเขารัตได้ทุก
 อย่าง กลับหาความว่าในเรือของเจ้าพระยาพระคลังซึ่งพวก
 เขารัตไปจับคนไว้นั้น มีผ้าหยาไปผืนหนึ่ง ถ้วยทองแดง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๓

หนังสือ ขวาน ๗ เล่มของเหล่านั้นหาว่าพวกเขารัดไถลไป
เจ้าพระยาพระคลังจึงตักสินให้พวกเขารัดไถของเหล่านั้น
เพราะฉนั้นเมื่อมองซิเออร์คิมไค้นำเงิน ๑๐ ตำลึงไปส่ง
ยังห้องวาราชการของเจ้าพระยาพระคลัง จึงไต่ส่งเงินรายน
ให้แก่เสมียน และยังคงไต่เงินแทนนักโทษเขารัดไถยถูก
ขอยกคนหนึ่งเป็นเงิน ๓ ตำลึง และคงไต่เงินอีก ๒ บาท
ค่าของทหาว่าพวกเขารัดไถไปด้วย

ในขณะนั้นมีคนหลายคนมาแนะนำแก่สังฆราชให้
นำเรื่องนไปทูลแก่พระมหากษัตริย์ผู้เป็นพระราชโอรสของ
พระเจ้ากรุงสยาม เพราะพระมหากษัตริย์ไม่ถูกกันกับเจ้าพระยา
พระคลัง ทรงหาช่องอยู่ที่จะกราบทูลพระราชบิดาให้ทรง
ทราบถึงความชั่วของเจ้าพระยาพระคลังทุกอย่าง เพราะเวลา
นั้นพระเจ้ากรุงสยามทรงไว้อใจเจ้าพระยาพระคลังทุกอย่าง
ส่วนพระมหากษัตริย์ก็คงต้องการให้สังฆราชนำความไปทูล
เพราะไต่ทรงใช้ข้าราชการมาหาพวกเราหลายหน เพื่อฟังค
ว่าสังฆราชจะพูดว่าอย่างไรบ้าง แต่สังฆราชเห็นว่าไม่ควร
จะนำเรื่องนไปทูลพระมหากษัตริย์ เพราะเหตุว่าถ้าไปทูลแล้ว
เจ้าพระยาพระคลังก็คงจะถูกกริ้วและถูกตีโทษ แต่หากว่า

เจ้าพระยาพระคลังยังคงรับตำแหน่งน้อยอีก ก็คงจะหาทาง
มาแก้แค้นสังฆราชและพวกเขารัตเขินแน่

พวกเขารัตถูกหาความ

จดหมายมองซีเออร์ลาแซร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑ เดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๔ (พ.ศ. ๒๔๘๗)

ได้มีคนหาความใส่ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ซึ่งในชั้นแรก
นักลัทธิจะเป็นเรื่องใหญ่โต แต่ด้วยพระเยซูช่วยการเรอมน
ไต่ส่งไปห้ามข้อเสียหลายอย่างไต่ไม่ คือมีพวกญวนหลาย
คนซึ่งไม่ใช่คนเขารัตไต่ถูกข้าราชการบางคนยแหย่ จึงไต่
ไต่ยังห้องว่าราชการของเจ้าพระยาพระคลัง ฟ้องกล่าวโทษ
ญวนเขารัตคนหนึ่งซึ่งไต่เขารัตในเมืองจนทบมาหลายบแล้ว
และญวนโง่ทกเหล่านไต่กล่าวหาอีกว่า ไต่มีหญิงญวนไป
เขารัตทวดของเรามาเรอเรอเองคนหนึ่ง เจ้าพระยาพระ
คลังเชื่อตามคำหาน จึงไต่สั่งว่าในวันรุ่งขึ้นให้หมหมายเรียก
คนเขารัตทั้งสองคนนไต่ไปยังศาล และให้คนทั้ง ๒ นาทาน
บนว่าจะเลิกไม่บยถือศาสนาคริสต์นิกายอีกต่อไป เจ้าพนักงาน
ไต่ให้นำคำตัดสินของเจ้าพระยาพระคลังแจ้งให้คนเขารัตทั้ง ๒

จดหมายเหตของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๑๕๕

คนทราย ครั้นความเรียงนทรายถึงท่านสังฆราช ท่านสังฆราชจึงได้มีจดหมายไปยังเจ้าพระยาพระคลัง ว่าท่านสังฆราชมีความเสียใจเป็นอันมากที่ไต่ทราว่าคนเขารตทเมืองเงินทวยรคนหนึ่งต้องถูกแขวน กับผู้หญิงญวนอีกคนหนึ่ง ซึ่งไต่คนเขารตเป็นสามกตองถูกแขวนเหมือนกัน ท่านสังฆราชจึงทแจงทอไปว่า การทรบหญิงคนนให้เขารตนั้น ท่านสังฆราชเองเป็นผเห็นชอบด้วย เพราะเห็นว่าไม่เป็นการผิดกฎหมายของแผ่นดินอย่างไร เพราะฉนั้นจึงขออย่าให้เจ้าพระยาพระคลังข่มเหงคนเขารต ๒ คนนเลย และขอให้พวกญวนไต่ทำการในหน้าทของศาสนาคริสต์เถยนให้สะดวก

จดหมายฉบับนไต่แปลเป็นภาษาไทยแล้ว จึงไต่ให้มองซิเออรคติมนำไปส่งเจ้าพระยาพระคลัง แต่ครั้นไปถึงบ้านเจ้าพระยาพระคลังก็หาไต่พบไม่ มองซิเออรคติมจึงส่งจดหมายฉบับนให้แก่เจ้าพนักงานรองผหนึ่งซึ่งเป็นเจ้าพนักงานผนรบรองว่าจะช่วยและไต่แก่จดหมายของท่านสังฆราชบางเล็กน้อย ครั้นวันที่ ๗ สิงหาคม ข้าราชการผนไต่ไปแจ้งทอศาลเจ้าพระยาพระคลังว่าท่านสังฆราชไต่มีจดหมายมาทแจงว่า การทพวกญวนจะเขารตนั้นไม่ขอ

ห้ามอย่างใดเลย ครั้นความนทราบบังเจ้าพระยาพระคลัง
 เจ้าพระยาพระคลังก็โกรธข้าราชการคนนั้นเป็นอันมาก ทว่า
 ข้าราชการคนนั้นล้มความเสีย เจ้าพระยาพระคลังจึงไต่สง
 ให้ข้าราชการนั้นไปอ่านประกาศพระราชโองการซึ่งจารึก
 ไว้ในแผ่นศิลาและยกไฉนว่าของเรานั้น ในประกาศนั้น
 กล่าวถึงพวกญวนด้วยหรือไม่ ข้าราชการนั้นก็มาอ่านศิลา
 จารึก ครั้นเห็นว่าไม่ข้อความกล่าวถึงญวนเลย การเรอ
 ก็เลยเป็นอันสงบไป

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลแบร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๕ เดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๕ (พ.ศ. ๒๔๘๘)

ตนเหตุที่จะเกิดความลำบากขึ้นอีก

เวลานี้พวกเราถูกกดขี่ข่มเหงกันอยู่แล้ว ตนเหตุ

ที่จะเกิดขึ้นนั้นมกยิ่ง คือ ใคร่คนไปพบข้อทองคำซึ่งมีทองคำ

อยู่บนพนักในใกล้กับเมืองกยซังเป็นหัวเมืองชนแก่ไทย อยู่

ทางทิศตะวันตก อ่าวสยาม ทองคำที่พบคราวนี้มีมากและ

เป็นทองเนื้อดีด้วย ทองที่รอนมาได้ ในคราวแรกนั้น พระเจ้า

กรุงสยามได้เอาไปหล่อเป็นรูปพระพุทธรูป ทำรูปเหมือนกับ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๐๑

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตั้งใน กอนคิลลา ห่างจากกรุงศรีฯ
อยุธยาไม่เท่าไรนัก แล้วพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดให้เอา
ทองคำนั้นทำเป็นดอกขั้วดอกใหญ่ สำหรับประดับพระบาท
ในเวลาแห่ดอกขั้วเป็นดอกไม้ที่คนไทยนิยมมาก ใน
คราวฤดูหนาว ๒ ขั้วทองแล้วในเวลาน้ำท่วมนั้น เจ้าพนักงาน
งานได้ห้ามไม่ให้ใครเก็บดอกขั้วเป็นอันขาด แต่พระเจ้า
กรุงสยามซึ่งดื้อรั้นคล้ายกับเด็กนั้น ได้เสด็จลงเรือ
พระที่นั่งพร้อมด้วยพระสนมกำนัลใน ในเวลาเช้าทักวัน และ
เสด็จไปทรงเก็บดอกขั้วตามทุ่ง และทรงเอาดอกขั้วมาร้อย
ด้วยพระหัตถ์เพื่อเอาไปบูชาพระพุทธรูป

ครั้นเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๘ (พ.ศ.

๒๒๙๑) หลวงราชมนตรีซึ่งเป็นเจ้าพนักงาน สำหรับดูแล
ควบคุม พวกเขารตได้มาขอร้องว่าพวกบาทหลวงและ นำคำสั่ง
ของเจ้าพระยาพระคลังมาด้วย ในคำสั่งนั้นรับพระราช
โองการของพระเจ้ากรุงสยามสั่งให้บรรดาคนเขารตทุกคน
ทั้งชายและหญิงไปช่วยในการแห่ และให้พวกเขารตถือ
ดอกขั้วไปด้วยคนละดอก หลวงราชมนตรีเห็นว่าข้าพเจ้ามี
ความรังเกียจ จึงได้อธิบายว่าการที่จะแห่คราวนี้ไม่มีสิ่งใด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๐๓

แรกถูกเรียกไปทพระยาสมุขทิบาลลูกเขยเจ้าพระยาพระคลัง
แล้วภายหลังถูกเรียกไปที่บ้านเจ้าพระยาพระคลัง บาทหลวง
คนนั้นได้นำของเครื่อง กวนไปให้ ทงเจ้าพระยาพระคลังและ
พระยาสมุขทิบาล

เจ้าพระยาพระคลังและพระยาสมุขทิบาลได้ยกเหตุผล
ต่าง ๆ มาอ้างให้บาทหลวงคนนั้นฟังว่าไม่ควรจะขัดขวางไม่
ยอมให้พวกเขาร่วมมาช่วยในการแห่เพราะเหตุว่า ๑. การ
แห่คราวนั้นสำหรับแสดงความยินดีที่ไทยรบชนะของคาน ๒.
ถ้าขัดขวางในพระราชโองการในการง่าย ๆ เช่นนี้ ทำอย่าง
ไร ๆ พระเจ้ากรุงสยามก็จะทรงพระพิโรธ ๓. ในการแห่คราว
นั้นไม่มีสิ่งใดเลยที่จะเป็นเครื่องหมายของศาสนา ชั่วแต่มี
คอกบัวคอกเดียว ซึ่งเท่ากับเป็นตราของพระเจ้ากรุงสยาม
เท่านั้น ๔. เมื่อพวกเขาร่วมก็จะกราบไหว้พระเป็นเจ้าก็ได้ ไม่
มีใครห้ามเลย ๕. ถ้าบาทหลวงจะต้องการขงสำหรับคว้น
เทียบซึ่งจะต้องถือไปในการแห่นั้นแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
จะหาขงมาให้ก็ได้ ๖. ในเวลายามงานนักขัตฤกษ์ไหว้พระ
ของไทย พวกเขาร่วมมาตงานเขื่อนมาก และเวลามาคู
งานของไทยนั้น พวกเขาร่วมมาได้มาช่วยรอรำทำเพลง

กิดส์ตเข้าเหมอนกัน (ที่เจ้าพระยาพระคลังและพระยาสมัชช-
บาลข้างเรือพวกเขารัตไปช่วยกิดส์ตเข้าในงานนักขัตฤกษ์
ของไทยนั้น ก็คอมกเลงในค่ายปอร์ตเกสพวกหนึ่งเป็นหน
เขาอยู่ และเพื่อจะให้พบนหนและเพอกนถอยความงัดไป
ชายตัวเป็นทาสอยู่กับพระมหาอุปราช พระราชโอรสของพระ
เจ้ากรุงสยามเมอมงานไหวพระของไทย พระมหาอุปราชก็
เรียกนักเลงพวกนี้ไปร้องรำทำเพลงและเล่นเครื่องมโหรี)
ข้าพเจ้าเชื่อว่าตามเหตุผลต่าง ๆ ที่เจ้าพระยาพระคลังยกมา
อ้างนี้ ยาทหลวงเยชวตคงจะคักคานเป็นแน่ และคงจะ
คักคานในข้อที่ว่าพวกเขารัตไปช่วยในงานไหวพระของไทย
ด้วย

ความเดือนรอนของพวกเขารัต

ในระหว่างนหลวงราชมนตรีเป็นพนักงานดูแลควบคุม
พวกเขารัตตลอดทั้งพวกญวนที่ไม่ได้เขารัตด้วย ได้แสดง
ความเกลียดชังต่อศาสนาของเราโดยทำการเกล้งพวกเข้า-
รตต่าง ๆ นานา คือว่าคงจะทำเป็นคำสั่งของเจ้าพระยาพระ-
คลังบ้าง ทำเป็นคำสั่งพระราชโองการบ้าง มาบังคับพวก
เขารัตทุก ๆ วัน วันอาทิตย์ ๑ หลวงราชมนตรีได้ห้ามไม่ให้

จดหมายเหตของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๐๕

พวกญวนเขารตในค่ายญวนมาฟังการสวดทวัก และไต่เรียก
พวกเขารตเหล่านั้นไปขู่กรรโชกและพกดบยต่าง ๆ ว่าข้าพเจ้า
ไต่เห็นชอบด้วย ในการที่จะให้พวกนเข้ากระบวนแห่ด้วย
แล้ว แล้วหลวงราชมนตรีไต่ชักชวนคนหนุ่ม ๆ ประมาณ
๕๐ คน ซึ่งเป็นคนเขารตเสีย ๑๘ คน ให้ตามหลวงราช
มนตรีไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง และให้บอกกับเจ้าพระยา
พระคลังว่าคนทั้ง ๕๐ นั้น เต็มใจที่จะเข้าในกระบวนแห่ด้วย
ภายหลังหลวงราชมนตรีหมดความละอายได้มายังบ้านบาท
หลวง บอกข้าพเจ้าต่อหน้าคนเป็นอันมากว่าหลวงราชมนตรี
ไต่ช่วยทกอย่างที่จะยกเว้นไม่ต้องให้พวกเขารตเข้ากระบวน
แห่ แต่พวกเขารตไต่ไปอาสาเองถึงหลวงราชมนตรีจะห้าม
เท่าไรพวกเขารตก็ไม่ฟัง แล้วหลวงราชมนตรีไต่ยื่นคำสั่ง
ฉบับหนึ่ง ซึ่งเขาเรียกพวกญวนเขารตที่อยู่ใกล้กับโรงเรียน
ให้ไปหาเจ้าพระยาพระคลังรวม ๘ คน ข้าพเจ้าจึงไต่แสดง
อย่างถึง ๆ ว่าพวกญวนเขารตเหล่านั้นจะไปช่วยในการแห่ไม่
ไต่ เพราะพิธีชกกับทางศาสนาของเรา แต่ข้าพเจ้าเกรง
ว่าเจ้าพระยาพระคลังจะหาว่าข้าพเจ้าขัดคำสั่ง ข้าพเจ้าจึง
ไต่ให้พวกกล่ามไปคุยกับญวนเขารต ๗ คน เพื่อให้ไปฟัง

ว่าเจ้าพระยาพระคลังจะมีธุระอะไร ครั้นไปถึงบ้านเจ้าพระยา
พระคลัง พวกเสมียนยกบอกให้พวกญวนเขารตกลับไปบ้าน
เสียเถิด เพราะคนที่จะเข้ากระบวนแห่มีมากพอแล้ว พวก
เขารตก็ตกลงมาบอกข้าพเจ้าตามคำที่เสมียนว่า ซึ่งทำให้
ข้าพเจ้าเบาใจขึ้นเป็นอันมาก ข้าพเจ้าจึงวิตกอยู่แต่ในพวก
เขารตในค่ายญวนซึ่งทำให้ร้อนเปลืองให้เขาหลอกได้ พอ
ข้าพเจ้าได้มีโอกาสพบพวกนั้น ข้าพเจ้าก็เลยบอกให้เขาไป
แสดงตัวว่าการที่จะเข้าพิธีเป็นการชั่วคราว ศาสนาของเรา
เพราะฉะนั้นขอให้ยกเว้นอย่างต้องให้เข้ากระบวนแห่เลย แต่
ส่วนหลวงราชมนตรียังไม่วายที่จะมากดขี่พวกญวนเขารต
๗ คนนั้น และมาบอกว่าพวกเขารตนั้นจะเชลยด้วยค่าของ
เสมียนเจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ แต่จะต้องเชลยด้วยค่าของหลวง
ราชมนตรีย เพราะตัวเป็นผู้รับพระราชโองการของพระเจ้า
แผ่นดินลงมาทำทุกสิ่ง หลวงราชมนตรียิ่งเคยคบให้ญวนเขารต
ทั้ง ๗ คนเอาของกำนัลไปให้

ท่านสังฆราชถูกชัก

ข้าพเจ้าไปเข้าใจเสียว่า การทั้งหลายเป็นอันสงบ
เรียบร้อยแล้ว ครั้นมาเมื่อวันที่ ๒๘ เดือนธันวาคม

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๐๓

เจ้าพระยาพระคลังได้ให้เรียกบาทหลวงเยซูอิตกับพวก ล่าม
และตามพวกเขารวหลายคนกับบาทหลวงของคณะนั้นคนหนึ่ง
บาทหลวงคนนั้นข้าพเจ้าได้ถอน ออกจากโรงเรียน ในเวลาท
มองซีเออร์คิมถึงแก่กรรม เพื่อจะได้ไปบ้านเจ้าพระยา
พระคลังอย่างมองซีเออร์คิมได้ เพราะเราจะเชื่อใจหลวง-
ราชมนตรีไม่ได้ และพวกล่ามก็จะเข้าไปหาพูดตรงกับเจ้า
พระยาพระคลังไม่ได้ แต่บาทหลวงเข้าไปได้จึงต้องจัดหา
บาทหลวงให้แทนตัวมองซีเออร์คิมไว้

ครั้นไปถึงแล้ว เจ้าพระยาพระคลังได้ให้พวกนคอย
อยู่ตลอดวันหาออกมาหาไม่ ครั้นเวลาบ่ายประมาณ ๔ โมง
เจ้าพระยาพระคลังใช้ให้คนมาตามข้าพเจ้า ไปอีกคนหนึ่ง
ข้าพเจ้าก็ยังบ่วยอยู่ด้วยเป็นโรคหวัดและเป็นไขด้วย แต่ถึง
ถึงนั้นข้าพเจ้าก็ไต่รอยไปยังบ้านเจ้าพระยาพระคลัง พที่ข้าพ-
เจ้าไปถึงเจ้าพระยาพระคลังก็ส่งคนใช้ให้เอาเก้าอี้ตัวที่ท่าน
นั่งเอง มาให้ข้าพเจ้านั่งที่หนึ่ง และให้บอกข้าพเจ้าให้
คอยจนกว่าท่านจะกลับจากเฝ้า เพราะท่านจำเป็นจะต้องไป
ไม่ช้าก็จะกลับ

ในระหว่างที่เจ้าพระยาพระคลังได้ไปเฝ้าอยู่นั้น หั
 หนาเสมียนซึ่งเป็นคนฉลาดไหวพริบ ได้มาสนทนากับล้า
 มซักถามว่าการที่พวกเขารัตตชคชของไม่ยอมเข้ากระบวนเห็น
 เพราะเหตุใด และบอกว่าการที่ชคชเช่นนี้น่ากลัวพระเจ้า
 กรุงสยามจะกรวเป็นแน่ แล้วเสมียนก็ออกไปรายงานให้เจ้า
 พระยาพระคลังทราบ ว่าพวกล้ามได้ทักท้วงอย่างไร อีกสัก
 ครู่หนึ่งเจ้าพระยาพระคลังก็กลับมาจึงให้เรียกข้าพเจ้าเข้า
 ไปในห้องพร้อมด้วยบาทหลวงเยซุต์ บาทหลวงคณะของ
 เรา ล้ามและพวกเขารัตต ในห้องนั้นมเจ้าพนักงานหนาทศาล
 กยเจ้าเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นชาติแขกมลายูเพื่อนของข้าพเจ้า
 อยู่ด้วย ในชั้นต้นเจ้าพระยาพระคลังได้ให้ข่าวเอาหมากพลู
 มาให้ข้าพเจ้ารับประทาน แล้วเจ้าพระยาพระคลังได้ลงนั่ง
 เกาอจึงถามข้าพเจ้าถึงความตงน

คำถาม — ราชทูตของพระเจ้ากรุง สยาม ได้ไปยัง
 ประเทศฝรั่งเศสจริงหรือไม่

คำตอบ — ได้ไปจริง

คำถาม — เมื่อราชทูตสยามได้ไปถึงประเทศฝรัง
 เศสแล้ว ราชทูตได้เชิญพระราชาสันของพระเจ้ากรุงสยาม

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๐๕
ถวายต่อพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสในเวลาเสด็จออกประทับพระ-
โอรนจริงหรือไม่

คำตอบ — จริง

คำถาม — เมื่อราชทูตไทยได้เฝ้าพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแล้ว ไทยเลยไปเฝ้าเจ้านายในพระราชวงศ์ฝรั่งเศส ทั้ง
เจ้าหญิงและผู้ชายจริงหรือไม่

คำตอบ — จริง

คำถาม — แล้วราชทูตไทยได้ไปเที่ยวตามวัดต่างๆ
ในประเทศฝรั่งเศสและได้ไหว้พระของท่าน จริงหรือไม่

คำตอบ — ขอนข้าพเจ้าไม่ทราบ แต่ถ้าราชทูตไทย
ไหว้พระจริง ก็มีใครบังคับเลย

คำถาม — การที่ราชทูตไทยได้ไปไหว้พระเช่นนั้น
เพื่อจะทำให้เป็นทพอพระทัยของพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและเพื่อ
จะไม่ให้ขัดพระทัยพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ใช่หรือไม่

คำตอบ — ถึงแม้ว่าราชทูตไทยจะไม่ไหว้พระ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสก็คงจะไม่กรวอย่างใดเหมือนกบเขกอก
ราชทูตเมืองเปอร์เซีย และเมืองตุรกีเวลาไปประจำการอยู่ที่

ประเทศฝรั่งเศส เขาก็ปฏิบัติตามแบบธรรมเนียมบ้าน
เมืองของเขา ก็ไม่เห็นมีใครว่าอะไร

คำถาม — ก็การทราชมทูตไทยไปไหว้พระเช่นนี้ ก็
ได้ทำแต่กิริยาภายนอก แต่น้ำใจยังคงนับถือศาสนาของ
เขาอยู่

ในตอนนั้นข้าพเจ้าได้พบกระชับกับคนหนึ่ง ใกล้กับ
ข้าพเจ้าว่า “ราชทูตเหล่านั้นข้างเป็นคนหน้าไหว้หลังหลอก
จริง” แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าพูดจริงๆ ให้เจ้าพระยาพระคลัง
ได้ยิน แล้วเจ้าพระยาพระคลังพูดต่อไปว่า

ฝ่ายเราไม่ต้องการให้ท่านไหว้พระของเราในเวลา
เข้ากระบวนแต่ท่านจะไหว้พระของท่านก็ได้ไม่ห้าม เราขอ
แต่กิริยาภายนอกเท่านั้น ไม่ได้ขอให้ทำด้วยน้ำใจซึ่งเป็น
ข้อสำคัญในข้อที่น้ำใจจะหันไปทางไหนก็แล้วแต่ ท่านจะจัด
การไปก็แล้วกัน

คำตอบ — เมื่อจะทำกิริยาอย่างใดซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ดี
และต้องห้ามความเจตนาในใจไม่พอที่จะลบล้าง ให้กิริยาอัน
ชั่วกลายเป็นดีได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๑๑

คำถาม — ในกระบวนนั้นจะไม่มีพระพุทธรูปหรือ
มีเครื่องหมายศาสนาของเราอย่างใดเลย

คำตอบ — แต่เสียงทพคกันตรงกันข้าม และใน
การชนกันไม่เคยมีใครได้บังคับให้พวกเราเขารัตต้องทำเลย

คำถาม — ก็เวลามิงานนักขัตตฤกษ์ของพระพุท-
ธศาสนา พวกเขารัตก็มาช่วยในงานเหล่านั้นออกแน่นอนไป มา
ร้องรำทำเพลงปนกับพวกไทย เอาเครื่องดนตรีตเข้ามาเล่น
และมาเขียนรูปพระพุทธรูปตามโบสถ์วิหารด้วยไม้ไผ่หรือ

คำตอบ — ถ้าคนเขารัตคนใดได้กระทำการดังกล่าว
มานแล้ว คนผู้นั้นก็ไ้กระทำการบาปในศาสนาของเรา

คำถาม — ข้าพเจ้าเป็นหัวหน้าของชาวต่างประเทศ
ทั่วไป จะขอแรงให้พวกนั้นมาเดินตามหลังข้าพเจ้าไม่ได้ที่
เดียวหรือ

คำตอบ — พวกเขารัตและชาวต่างประเทศจะมี
ความยินดีที่จะเดินตามหลังท่านและทำตามคำสั่งของท่าน
ทุกอย่าง ในสิ่งที่ไม่เป็นข้อห้ามในศาสนาของเรา

คำถาม — ท่านเองเป็นผู้ใดเชิญพระราชสาสน์ของ
พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสมาถวายพระเจ้ากรุงสยาม ในพระราช

สาสน์นั้นมิไ้ความให้ท่านเป็นธุระจัดการ ให้พระราชไมตรี
ในระหว่างประเทศทั้งสองได้คงอยู่และให้ติดต่อกันสนิทยิ่ง
กว่าเดิมใช่หรือไม่

คำตอบ — ใช่และข้าพเจ้าจะพยายามที่จะให้เป็น
เช่นนั้นโดยเต็มกำลังที่จะทำได้

คำถาม — กันแต่ถึงนั้นท่านก็ทำการที่จะให้พระราช-
ไมตรีขาดให้ได้โดยท่านขัดพระราชโองการในสิ่งที่ยกขบวน
และง่าย ซอนไม่เป็นข้อสำคัญออกหรือ เมื่อท่านทำการ
อย่างนั้นท่านจะอยู่เป็นสุขอย่างไรได้ ท่านจะทำการอะไรขอ
ให้ตรรกตรองให้ถี่ถ้วนก่อน

คำตอบ — ข้าพเจ้าพร้อมอยู่ที่จะทำตามพระราช
โองการทุกอย่าง ถ้าพระเจ้ากรุงสยามจะมียกสั่งให้ข้าพเจ้า
ไปเมืองพิษณุโลกหรือเมืองจันทบุรี ทั้งข้าพเจ้าป่วยและไม่มี
แรงอยู่อย่างนี้ ข้าพเจ้าก็จะรีบไปตามรับสั่งภายในชั่วโมงนี้
เอง ข้าพเจ้าหวังใจว่าถ้าพระเจ้ากรุงสยามได้ทรงทราบว่า
การที่เกณฑ์ให้พวกเขารักทำในคราวนี้เป็นการขัดด้วย
ศาสนาของเราแล้ว พระเจ้ากรุงสยามก็คงจะไม่กริ้วในการ
ที่เราไม่ยอมทำในสิ่งผิด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๗ ๒๑๓

คำถาม — ในศาสนาของท่านมีอะไรบ้างที่จะทำให้เห็นปรากฏว่าศาสนาของท่านเป็นศาสนาที่จริง เหมือนกับพระพุทธศาสนาที่สอนวิชาอันมีให้น่ามีนากำลังเกิด ๆ ทำให้เนื้อหนึ่งพอง และเมื่อเอาน่ามีนทาตัวแล้ว จะพองไม่เขายังก็น่ามีนออกดังนี้

คำตอบ — พระเป็นเจ้าองค์ที่แท้จริงซึ่งเป็นผู้สร้างดินฟ้าอากาศ จะทำอะไรก็ได้ แต่ที่จะให้พระเป็นเจ้าทำสิ่งน่าพิศวงอันหาแก่นสารไม่ได้นั้น พระเป็นเจ้าไม่ทำเป็นอนาถ ศาสนาของเราหาได้สอนการต่าง ๆ อย่างท่านว่าไม่ แต่ศาสนาของเราสอนให้มหัศจรรย์อันเที่ยงตรงและให้มีวิญญูณอันบริสุทธิ์

เจ้าพระยาพระคลังจึงได้เรียกถวญมา ๑ ในถวญนั้นจะมีนามหรือทำอะไรก็ไม่ทราบ แล้วได้เอาถวญนั้นตบจนไฟถ่าน เจ้าพระยาพระคลังได้พัดไฟด้วยมือของตัวเอง แล้วเจ้าพระยาพระคลังได้เอามือประสานที่หน้าอก ทำปากมขมิบจะว่ากระไรก็ไม่ทราบสัก ๑๕ นาที ในระหว่างที่เจ้าพระยาพระคลังได้ตบทาพจนอนนั้น ข้าพเจ้าได้ถามหาไม่มองดู เพื่อแสดงให้เห็นว่าข้าพเจ้าไม่ชอบในการทำพิธี

เช่นนี้ ครั้นน้ำมันหรือน้ำมันในถ้วยไฟเกิดแล้ว เจ้าพระยา
 พระคลังไฟเอาปลายนิ้วมืองลงไปในน้ำมันไฟเกิดแล้วก็ให้
 ลังถวายน้ำมันมาให้พวกเราทำบ้าง แต่พวกเราไม่มีใครต้อง
 การจับสักคนเคียว ส่วนพวกเจ้าพนักงานก็ไฟเอาน้ำมัน
 ไปในน้ำมันเหมือนกัน แล้วบุตรของเจ้าพระยาพระคลังก็เอา
 น้ำมันมา คนหนึ่งพูดว่าแต่ครั้นก่อนน้ำมันเกิดคนเสียอก
 เมื่อทำไฟเอาน้ำมันเสร็จแล้ว เจ้าพระยาพระคลัง
 ก็ให้พวกเรากลับไป และถามว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญให้
 พวกเราตรวจตราให้ถี่ และถ้าเราชนชาติพระราชโองการ
 ของพระเจ้าแผ่นดิน เราจะหวังหาความสุขในเมืองไทยไม่
 ไฟเป็นแน่

ในการที่ไปหาเจ้าพระยาพระคลังคราวนี้ เจ้าพระยา
 พระคลังไฟซักถามแก่ข้าพเจ้าคนเคียว และข้าพเจ้าตอบ
 เกือบทุกคำโดยไม่ต้องใช้ถ้อยคำ ครั้นออกมาแล้วบาทหลวง
 เยซุวิตไฟบอกกับข้าพเจ้าว่า การที่เจ้าพระยาพระคลังเรียก
 ข้าพเจ้าไปนั้น ไม่ใช่ประสงค์อย่างอื่น นอกจากอยากจะได้
 ของ ถึงไฟได้จากบาทหลวงเยซุวิตมาแล้ว และบาทหลวง

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๒๑๕
เยซุอิตได้เล่าต่อไปว่า ในการชอชองให้เจ้าพระยาพระคลัง
ต้องจ่ายเงินไปกว่า ๑๕๐ เหรียญ

พวกเขารตได้รับความยกเว้น

ไม่ต้องเข้ากระบวนแห่

ข้าพเจ้าได้ตั้งใจไว้ว่าอีกสักสองสามวันจะไปหาเจ้า
พระยาพระคลัง เพื่อนำของไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน และนำ
ของไปให้เจ้าพระยาพระคลัง เพื่อให้เจ้าพระยาพระคลัง
หายโกรธลงบ้าง แต่ได้เกิดเรื่องต่าง ๆ ขึ้นซึ่งทำให้ข้าพเจ้า
ยังไปไม่ได้

คือเมื่อวันอังคารที่ ๓๑ เดือนธันวาคม ได้มีคนเข้า
มาตัดไม้ไผ่ในบ้านบาทหลวงโดยไม่ได้บอกกล่าว อย่างใด
ซึ่งเป็นการผิดต่อกฎหมายของบ้านเมือง(๑) คนที่มาตัดไม้
นั้นได้ทำลายบาทหลวงผู้หนึ่ง และทำลายของ คณะ บาทหลวง
บาทหลวงกษลามผู้ถูกตำรังได้ไปร้อง ต่อเจ้าพระยาพระคลัง

(๑) กฎหมายบ้านเมืองในข้อนี้ว่า ผู้ใดจะมาเอาของหรือมา
จับผู้คนโดยไม่มีคำสั่งของศาลที่ตัวชนอยู่ไม่ได้ คำสั่งนั้นต้องนำ
ไปส่งต่อล่าม ๆ ต้องนำความไปแจ้งให้หัวหน้าค่ายทราบเสียก่อน
แล้วจึงจัดการตามคำสั่งของหัวหน้าค่าย ส่วนพวกเราเป็นชาวต่าง
ประเทศ ชนอยู่ในเจ้าพระยาพระคลัง และถ้าไม่มีคำสั่งของพระ-
ยาพระคลังมาแล้ว เราไม่ต้องเชื่อฟังคนนอกเลยเป็นอันขาด

เจ้าพระยาพระคลังทูลตอบว่า เวลานั้นชัณฐะมาก ยังไม่มี
เวลาพอที่จะพิจารณาเรื่องนั้นได้ วันอื่นจึงจะพิจารณาให้

เพราะเหตุว่าข้าพเจ้าได้มีจดหมายไปยังเจ้าพระยา
พระคลังทั้งบุคคลด้วยปากในที่ประชุมชน อธิบายว่าคนเขารัด
จะไปเข้ากระบวนแห่ไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเป็นการขัดด้วย
คำสั่งของเรานั้น จึงเป็นอันตกลงยกเว้นไม่ต้องให้พวก
เขารัดไปช่วยกระบวนแห่ทางฉนวนเขารัด ๑๘ คน ในค่าย
ฉนวนนี้โดยยกเว้นด้วยเหมือนกัน แต่เจ้าพนักงานผู้มหนาท
ควบคุมพวกเขารัด ก็ยังอวดรบกวนพวกเขารัดไม่ได้

การแห่ฉนวนลาลอกนี้คงตั้งขึ้นโดยตามวันที่ได้กำหนด
ไว้ คือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือนยี่ (ตรงกับวันท ๒ เดือน
มกราคม) และให้ห่รอบพระราชวังหลวง ในการแห่
พระเจ้ากรุงสยามได้เสด็จเข้ากระบวนแห่ด้วยพระองค์เอง
คือทรงพระราชดำเนินตามท้ายคอกบัวทองคำและพระพุท
บาทจำลองด้วยทองคำ ต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้นมเจ้าพระยา
พระคลังเดินตามไป แล้วจึงลงเจ้านายทั้งหญิงและชายเดิน
ตามลำดับขยับคามากและน้อย กระบวนแห่ได้ออกเดินราวเวลา
๑ โมง และให้แห่กันจนเกือบถึงเวลา ๒ ยาม พวกพระสงฆ์

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๑๓

หาได้เกินเข้ากระบวนแต่ไม่ แต่ได้รายอยู่ตามทางที่กระ
 ขวนแต่เกินเป็นอันมาก

การห้ามมิให้คนเขารด

ฝ่ายหลวงราชมนตรี^๕ผู้หน้า^๖ที่^๗ตรวจตราควบคุมพวก
เขารตัก^๖คง^๗รวบ^๘กวน^๙พวก^{๑๐}เขารตม^{๑๑}ไต่^{๑๒}หยด^{๑๓}เลย^{๑๔} เมื่อน^{๑๕}อน^{๑๖}ชา^{๑๗}ต^{๑๘}ย^{๑๙}ท^{๒๐}
๕ เดือน^{๒๑}ม^{๒๒}กร^{๒๓}า^{๒๔}ค^{๒๕}ม^{๒๖} หลวงราชมนตรี^{๒๗}ไต่^{๒๘}เชิญ^{๒๙}พระ^{๓๐}ราช^{๓๑}โอง^{๓๒}การ^{๓๓}
(จะเป็น^{๓๔}พระ^{๓๕}ราช^{๓๖}โอง^{๓๗}การ^{๓๘}จริง^{๓๙}หรือ^{๔๐}ปลอม^{๔๑}อย่าง^{๔๒}ไร^{๔๓}ก็^{๔๔}ท^{๔๕}ร^{๔๖}า^{๔๗}ย^{๔๘}ไม่^{๔๙}ได้^{๕๐})
ลง^{๕๑}วัน^{๕๒}ที่^{๕๓} ๕ ม^{๕๔}กร^{๕๕}า^{๕๖}ค^{๕๗}ม^{๕๘}มา^{๕๙}สั่ง^{๖๐}ยัง^{๖๑}ค^{๖๒}ณะ^{๖๓}บ^{๖๔}า^{๖๕}ท^{๖๖}หลวง^{๖๗} ใน^{๖๘}พระ^{๖๙}ราช^{๗๐}โอง^{๗๑}
การ^{๗๒}นั้น^{๗๓}มี^{๗๔}ใจ^{๗๕}ความ^{๗๖}ว่า^{๗๗} พระ^{๗๘}เจ้า^{๗๙}ก^{๘๐}ร^{๘๑}ง^{๘๒}ส^{๘๓}ย^{๘๔}า^{๘๕}ม^{๘๖}ไต่^{๘๗}มี^{๘๘}พระ^{๘๙}ราช^{๙๐}โอง^{๙๑}การ^{๙๒}
สั่ง^{๙๓}แ^{๙๔}ก^{๙๕}ม^{๙๖}ห^{๙๗}า^{๙๘}ด^{๙๙}เล^{๑๐๐}ก^{๑๐๑}ฉ^{๑๐๒}ห^{๑๐๓}น^{๑๐๔}ง^{๑๐๕}ซ^{๑๐๖}อ^{๑๐๗} น^{๑๐๘}า^{๑๐๙}ย^{๑๑๐}ส^{๑๑๑}ท^{๑๑๒}ธิ^{๑๑๓} ให้^{๑๑๔}ไป^{๑๑๕}ข^{๑๑๖}อ^{๑๑๗}ก^{๑๑๘}เจ้า^{๑๑๙}พระ^{๑๒๐}ย^{๑๒๑}า^{๑๒๒}
พระ^{๑๒๓}ค^{๑๒๔}ล^{๑๒๕}ง^{๑๒๖}ให้^{๑๒๗}ไป^{๑๒๘}เร^{๑๒๙}ย^{๑๓๐}ก^{๑๓๑}หลวง^{๑๓๒}ราช^{๑๓๓}ม^{๑๓๔}น^{๑๓๕}ต^{๑๓๖}ริ^{๑๓๗}และ^{๑๓๘}พ^{๑๓๙}ว^{๑๔๐}กล^{๑๔๑}่า^{๑๔๒}ม^{๑๔๓} และ^{๑๔๔}ให้^{๑๔๕}
เจ้า^{๑๔๖}พระ^{๑๔๗}ย^{๑๔๘}า^{๑๔๙}พระ^{๑๕๐}ค^{๑๕๑}ล^{๑๕๒}ง^{๑๕๓}ส^{๑๕๔}่ง^{๑๕๕}หลวง^{๑๕๖}ราช^{๑๕๗}ม^{๑๕๘}น^{๑๕๙}ต^{๑๖๐}ริ^{๑๖๑}และ^{๑๖๒}พ^{๑๖๓}ว^{๑๖๔}กล^{๑๖๕}่า^{๑๖๖}ม^{๑๖๗}ให้^{๑๖๘}ไป^{๑๖๙}ข^{๑๗๐}อ^{๑๗๑}
แ^{๑๗๒}ก^{๑๗๓}บ^{๑๗๔}า^{๑๗๕}ท^{๑๗๖}หลวง^{๑๗๗} มี^{๑๗๘}ช^{๑๗๙}น^{๑๘๐}น^{๑๘๑}า^{๑๘๒}ร^{๑๘๓}ให้^{๑๘๔}ท^{๑๘๕}ร^{๑๘๖}า^{๑๘๗}ย^{๑๘๘}ท^{๑๘๙}ก^{๑๙๐}ๆ^{๑๙๑} ค^{๑๙๒}น^{๑๙๓} ว่า^{๑๙๔}ต^{๑๙๕}่อ^{๑๙๖}ไป^{๑๙๗}ห^{๑๙๘}ำ^{๑๙๙}มี^{๒๐๐}
ให้^{๒๐๑}ไ^{๒๐๒}ท^{๒๐๓}ย^{๒๐๔} ม^{๒๐๕}อ^{๒๐๖}ญ^{๒๐๗} และ^{๒๐๘}ญ^{๒๐๙}ว^{๒๑๐}น^{๒๑๑} ไป^{๒๑๒}เข^{๒๑๓}าร^{๒๑๔}ต^{๒๑๕}เป็น^{๒๑๖}อ^{๒๑๗}น^{๒๑๘}ชา^{๒๑๙}ด^{๒๒๐} ถ้า^{๒๒๑}ห^{๒๒๒}า^{๒๒๓}ก^{๒๒๔}ผู้^{๒๒๕}
ไต่^{๒๒๖}ท^{๒๒๗}ำ^{๒๒๘}การ^{๒๒๙}ช^{๒๓๐}ด^{๒๓๑}ชน^{๒๓๒}พระ^{๒๓๓}ราช^{๒๓๔}โอง^{๒๓๕}การ^{๒๓๖}น^{๒๓๗} ก็^{๒๓๘}ให้^{๒๓๙}เ^{๒๔๐}า^{๒๔๑}ท^{๒๔๒}ว^{๒๔๓}หลวง^{๒๔๔}ราช^{๒๔๕}
ม^{๒๔๖}น^{๒๔๗}ต^{๒๔๘}ริ^{๒๔๙}ก^{๒๕๐}บ^{๒๕๑}พ^{๒๕๒}ว^{๒๕๓}กล^{๒๕๔}่า^{๒๕๕}ม^{๒๕๖}มา^{๒๕๗}สั่ง^{๒๕๘}พระ^{๒๕๙}ราช^{๒๖๐}อ^{๒๖๑}า^{๒๖๒}ณ^{๒๖๓}า^{๒๖๔}ง^{๒๖๕}ป^{๒๖๖}ระ^{๒๖๗}ห^{๒๖๘}าร^{๒๖๙}ช^{๒๗๐}ว^{๒๗๑}ิต^{๒๗๒}

เพราะเหตุนั้นเจ้าพระยาพระคลังจึงไต่เอาสัญญา
หลวงราชมนตรีและพวกกลาโม และไต่ตงเจ้าพนักงานล่าหรื

ตรวจตราควบคุมพวกมิชชันนารี เพื่อกอปรว่าพวกมิชชันนารี
 ไ้ปฏิบัติการ โดยถูกต้องกับพระราชโองการหรือไม่
 ครนรุ่งขึ้นวันที่ ๖ เดือนมกราคม หลวงราชมนตรจึงได้
 เชิญจกหมายหนังสือสัญญาทานบนตามคำสั่งของเจ้าพระยา
 พระคลังแล้วได้สั่งมาให้พวกล่ามเขารตเช่น แต่ในสัญญา
 ทานบนฉบับนั้น หาได้กล่าวถึงพวกญวนไม่เช่นแต่กล่าวถึง
 ไทยและมอญเท่านั้น

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง หลวงราชมนตรได้สั่งให้พวกล่าม
 เช่นสัญญาทานบนเดิมแต่ทานบนฉบับนี้เจ้าพระยาพระคลัง
 ยังหาตรวจไม่ พวกล่ามก็ไ้เช่นตามคำสั่งโดยทันที แต่
 ฝ่ายล่ามของเราอีกก็ไ้ไม่ยอมเซ็นอยู่หลายวัน ครน
 ภายหลังล่ามของเราเห็นว่า หลวงราชมนตรชักคองพวก
 เขารตหนักขึ้น และหาว่าเราขัดพระราชโองการของพระเจ้า
 แผ่นดินจึงไ้ยอมเซ็นสัญญาทานบนฉบับนี้ แล้วหลวงราช
 มนตรจึงแจ้งพระราชโองการอยู่เสมอ ได้ให้ล่ามเขารตส่ง
 บัญชีชื่อพวกเขารตทุกคน และให้บอกอายุ และชาติกำเนิด
 ทั่วๆ หลวงราชมนตรก็จะเอาคนไทยหรือมอญซึ่งไม่ไ้
 เขารตชงเวลานใดมาอาศัยอยู่กับพวกเขารตแล้วคงอยู่กับ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๑๕

พวกเขารอคต่อไป แต่ต้องให้ไทยและมอญเหล่านั้นสัญญาว่า
จะไม่ยอมเขารัตเป็นอันขาด เมื่อข้าพเจ้าได้ทราบดังนี้

ข้าพเจ้าจึงได้ให้ไปบอกกับไทยและมอญเหล่านั้นว่า ให้พยพ
ครอบครว้ไปอยู่ตามหมู่บ้านอันเสียก่อนจนกว่าการเรือนจะ
สงบ คิดว่าจะทำสัญญาอย่างหลวงราชมนตรีว่า เพราะใน
คนพวกนั้นมอญบางคนก็เต็มใจอยากจะเขารัตอยู่แล้ว และถ้า
ไม่ยอมขอมหากคงได้เขารัตแล้วเป็นแน่

ส่วนพวกญวนเขารัตในค่ายญวนนั้นเจ้าพนักงานผู้มี
หน้าที่ดูแลควบคุมพวกนี้ได้เร่งแก้ไขหลายอย่าง ไทย
เปลี่ยนหัวหน้าตามชอบใจเสียบ้าง และเอาคนสนิทเขารัตก็
มิให้เป็นหัวหน้าต่อไป เพราะเจ้าพนักงานเห็นว่าคนเหล่านั้น
เป็นพวกของตัวแล้ว เจ้าพนักงานคนนี้ได้จับคนเขารัตหลาย
คน ท้าวได้เขารัตโดยผิดกฎหมายบ้านเมือง และขู่กร
โซกว่าถ้าพวกนี้ไม่ยอมละทิ้งศาสนาคริสต์เถียน ก็จะทำโทษ
ทรมานต่าง ๆ ให้ตาย และการที่จะละทิ้งศาสนานักต้อง
แสดงทั้งวาจาและทำหนังสือทนายด้วย ข้าพเจ้าให้คนไป
ปลอบพวกเขารัตเหล่านั้น และให้ไปบอกว่าจะไม่ต้องเกรงอะไร
เมื่อใครจะว่าอะไรก็ให้ตอบโดยไม่ต้องกลัวว่าตัวไม่ได้ทำผิด

กฎหมายข้อใด

เพราะกฎหมายไม่ได้ห้ามไม่ให้พวกนี้

เขารัด

พวกเขารัดถูกลงโทษ

เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม หลวงราชมนตรียกเสมือ

ศาลอกศาลหนึ่งรับสั่งพระเจ้ากรุงสยามให้มาถามข้าพเจ้า

ว่าการแห่ครั้งที่ ๒ ซึ่งจะแห่กันในวันเสาร์ที่ ๑๗ มกราคม

และจะผ่านหน้าขบวนบาทหลวงนั้นข้าพเจ้าจะคิดหรือไม่ การที่

มาถามเช่นนั้นข้าพเจ้ากลั้นหัวเราะไว้ไม่ได้ ข้าพเจ้าจึงตอบ

ว่า ถ้าประวณกยเวลาทข้าพเจ้าอยู่นอกบ้าน โดยข้าพเจ้า

กำลังไปเยี่ยมคนไข้หรือกลับจากเยี่ยมคนไข้แล้ว ข้าพเจ้า

ไม่ได้ห้อยตาเก็น เพราะฉะนั้นคงจะต้องเห็นกระบวนแห่อยู่

เอง แต่ข้าพเจ้าคงจะไม่ออกมาดูโดยเฉพาะ หลวงราชมน-

ตรียกลามจึงบอกกับข้าพเจ้าให้ข้าพเจ้าตอบสั้น ๆ ว่า ข้าพเจ้า

กับบาทหลวงอื่นๆจะดูกระบวนแห่หรือไม่ ข้าพเจ้าจึงได้ตอบ

ว่าพวกข้าพเจ้าจะไม่ดูหลวงราชมนตรียกถามต่อไปว่าพวก

เขารัดจะดูหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงตอบว่า ขอนนข้าพเจ้าทรา

งไม่ได้ เพราะมีข้อห้ามอยู่แล้วว่า พวกเขารัดจะไปช่วยหรือ

จะไปเกี่ยวข้องในการเช่นนั้นไม่ได้ เสร็จแล้วจึงจัดถ้อยคำที่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๒๑

ข้าพเจ้าตอบเสร็จแล้ว ก็บอกให้ข้าพเจ้าจำคำพูดข้าพเจ้าไว้ให้ดี แล้วกล่าวกลับไป รุ่งขึ้นเวลาเช้าประมาณ ๓ โมง ขตรหลวงราชมนตรีไต่มายังโรงเรียนสามเณรบอกข้าพเจ้าว่า มีพระราชโองการให้พวกเขารัตตคนไปยังบ้านพระยาขลาใหม่ ซึ่งเป็นเสนาบดีว่าการฝ่ายหัวเมือง ข้าพเจ้าจึงขอคัดคำสั่งเสียก่อน แต่ขตรหลวงราชมนตรีก็หาเอาคำสั่งมาให้ดูไม่ กลับตอบว่าหลวงราชมนตรีคอยอยู่ที่ประตูพร้อมด้วยทหารพลฉนวนแล้ว และพวกพลฉนวนนั้นเป็นทหารเฉพาะพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน และถ้าพวกเขารัตตคนไม่ไปโดยทันทีจะต้องจับพวกเขารัตตเขยื้อนเสียให้หมด ข้าพเจ้าเกรงว่าจะเกิดวุ่นวายขึ้นจึงสั่งให้ลามาจับไปพร้อมกับพวกเขารัตตเพื่อจะไปฟังว่าพระยาขลาใหม่ จะมีอะไรอะไรกับพวกเขารัตต ล่ามไปได้ความมาว่าเมื่อตอนเช้ามีคนพวกทหารพลฉนวนได้ไปพาคนเขารัตตจากค่ายปอร์ตเกสไปยังบ้านพระยาขลาใหม่ เป็นอันมากแล้ว พระยาขลาใหม่ได้ขังค้ำให้พวกเขารัตตทุกคนไปขังอยู่ในที่ใกล้ ๆ กับพระราชวังหลวง พวกเขารัตตต้องขังอยู่ในที่นั้นตลอดจนถึงวันศุกร์ แต่เวลากลางวันนั้น เจ้าพนักงานได้อนุญาตให้พวกเขารัตตไปนอนบ้าน

กระบวนแห่

เมื่อเวลาบ่ายประมาณ ๒ โมง ๓๐ นาที กระบวนแห่
ได้เดินผ่านหน้าโรงเรียนสามเณร เจ้าพนักงานไต่เอาเรือ
ลำใหญ่ซึ่งบรรดทุกคนเต็มลำมาจอดไว้ที่หน้าโรงเรียน และ
มีเรือเล็ก ๆ จอดรายตลอดเขตค่าย แต่พวกเขารัตต่างคน
ต่างอยู่กับบ้าน ไม่ไต่มาเสี่ยงของและไม่มีใครเดินไปมา
เลย ส่วนพวกคณะบาทหลวงนั้นต่างคนต่างก็เข้าวัดหมดทำ
การสวดมนต์อยู่ทุกคน ฝ่ายพวกราษฎรที่ไม่ไต่เขารัตนั้นก็
มาด่าเบาะแยะพวกเขารัตที่ต้องถูกลงโทษขณอิฐ และพูดว่า
“ไหนดะดีกว่ากัน ขณอิฐหรือช่วยกระบวนแห่ซึ่งมีพระเจ้า
แผ่นดินและเจ้านายเสด็จอยู่ด้วยจะดีกว่า พวกเจ้าของขณอิฐ
เช่นนั้นเห็นจะสบายใจละซี” พวกเขารัตใดตอบว่า การขณอิฐ
ดีกว่าและเขาก็พอใจขณอิฐมากกว่า ครั้นพวกไทยบอกให้
คนเขารัตกระบวนแห่ พวกเขารัตก็เมินหน้าเสียหาที่ไม่
พวกเขารัตใดกลับไปทำงานตามหน้าที่เดิม เมื่อวันเสาร์เวลา
เช้าก่อนที่จะกลับมานั้น พระยากลาโหมได้เรียกพวกกันไปแล้ว
พูดว่า “พวกเจ้ากลับไปบ้านเถิด เพราะพวกเจ้าไม่มีความ
ผิดอะไร แต่การที่เจ้าต้องถูกลงโทษนั้น ก็เพราะสังฆราช

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๒๓

และพวกมิชชันนารีเป็นต้นเหตุทำให้เจ้าต้องรับโทษ พวกเจ้า
จึงไปบอกสังฆราชและมิชชันนารีให้มาหาเราเพื่อแก้ตัว ใน
ข้อที่กล่าวนี้

ท่านสังฆราชถูกซักถามอีก

พอข้าพเจ้าได้ทราบความตึงเครียดทั้งใจจะรีบไปหา
พระยาปลาโหม แต่ความจริงข้าพเจ้าก็ยังไม่เคยรู้จัก
ราชการแผ่นดินเลย ข้าพเจ้าเชื่อใจว่า ตามทางดำเนินของ
พระยาปลาโหมเช่นนั้น การเรอแรงนักคงจะไม่ไปถึงไหน คง
จะเป็นเรื่องที่จะแล้วไปโดยเร็ว และที่ไทยได้ทำการดังนี้
ก็เพราะได้พดพิชไว้มาก จึงจำเป็นต้องทำให้เห็นอำนาจของ
ไทยและทำให้เราขายหน้าด้วย แต่ในขณะนี้ได้เกิดมีเสียง
ลือในค่ายปอร์ตเกสซึ่งเป็นข่าวไม่จริง ว่าไทยจะจับภรรยา
และบุตรหญิงของพวกเขารับไปให้หมก เสียงนี้ได้ลือมาจนถึง
ค่ายพวกเขารับ ก็จะทำให้พวกเขารับตกใจเป็นอันมาก
ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวบอกร้องไม่ให้พวกนั้นตกใจ แล้วข้าพเจ้า
จึงไปยังบ้านพระยาปลาโหม ครั้นไปถึงแล้วข้าพเจ้าต้อง
คอยอยู่ในเรือชานานมาก เพราะในชั้นต้นมีคนมาบอกว่า
ท่านปลาโหมยังไม่นอนอยู่ แล้วภายหลังมาบอกว่าท่านปลาโหม

กำลังพวกราชการอยู่กับหลวงราชมนตรี เพราะพระยาปลา-
โหมได้ให้ไปตามหลวงราชมนตรีมา ข้าพเจ้าเชื่อว่าสำหรับ
จะให้หนักหมายกันว่าระพคกับข้าพเจ้าว่าอย่างไร

ฝ่ายบาทหลวงเยซุทในค่ายปอร์ตเกสไปเข้าใจเสีย
ว่าตามที่พระยาปลาโหมสั่งให้พวกเขารตมาบอกนั้น พระยา-
ปลาโหมจะต้องการเพียงให้แข็งแรงหนึ่งสัปดาห์เท่านั้น บาท-
หลวงเยซุทจึงได้เขียนคำชี้แจงมาขึ้นแต่บอกให้เอามาให้
ข้าพเจ้าดูเสียก่อน ในคำชี้แจงนั้นกล่าวว่า พวกมิชชันนารี
มิได้ห้ามไม่ให้พวกเขารตไปช่วยในการแห่เลย ข้าพเจ้าได้
ลงข้อความในคำชี้แจงนี้ ในข้อที่หาความใส่พวกเขารต
และในข้อที่จะทำให้พวกมิชชันนารีเสียชื่อ แต่ลงท้ายที่สัด-
คำชี้แจงฉบับนี้ ซึ่งได้เขียนตามคำบอกของหลวงราชมนตรี
หาได้ยื่นต่อพระยาปลาโหมไม่ เพราะพระยาปลาโหมได้ให้
คนไปตามตัวบาทหลวงเยซุทมาเอง ในระหว่างเวลาที่คอย
พบพระยาปลาโหมอยู่นั้น หัวหน้าคนใช้ซึ่งเป็นคนสนิทของ
พระยาปลาโหมได้เรียกถามขึ้นไปโดยเฉพาะ และได้พคกับ
ถามให้ถามมาบอกกับข้าพเจ้าว่า ถ้าจะต้องการให้เรองนี้
เล็กน้อยแล้ว ก็ให้ข้าพเจ้าเสียเงินเสีย ๒ ซึ่งเป็นแล้วกัน

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๒๕

(เงิน ๒ ซึ่งมีราคาเท่ากับ ๑๐๐ เหรียญ) ล้ำจึงได้ตอบว่า
เขาจะไม่นำความเช่นนั้นมาพดกยข้าพเจ้าเป็นอันขาด ในขณะ
นั้นได้มีเจ้าพนักงานชั้นผู้น้อยของพระมหาอุปราช ซึ่งเป็น พระ
ราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าแผ่นดิน ได้ลงมาหาข้าพเจ้า
ในเรือเล่าว่า เมื่อวันแห้ววันนั้น พระมหาอุปราชได้
แก่ลงบอกประศวรเพื่อจะไม่ต้องไปเข้ากระบวนแห่ ครั้นเวลา
ค่ำพระยากลาโหมได้ไปเยี่ยมประศวร พระมหาอุปราชจึง
ได้ทรงส่งกับพระยากลาโหมว่า “การที่ท่านมาหา ข้าพเจ้า
ยินดีมาก เพราะได้ตั้งใจไว้ว่าจะเรียกท่านมาถาม ว่าการ
ที่ท่านให้พวกเขารุดไปทำการโยชานัน ท่านได้รับอำนาจ
จากใคร ท่านเชื่อว่าเรื่องนี้จะยุติกันเพียงนี้หรือ ท่านจะ
ต้องการให้พระราชไมตรีซึ่งเราได้พยายามไว้กับเจ้าแผ่นดิน
กันในประเทศยุโรปได้ขาดไปหรือ ขอให้ท่านรีบไปจัดการ
เสียให้เรียบร้อยโดยเร็ว” แต่ในเรื่องนี้ท่านกลาโหมได้ไล่
พวกเขารุดกลับเสียในตอนเช้าแล้ว แล้วเจ้าพนักงานผู้นั้น
ได้พูดต่อไปว่า ในเวลาที่ข้าพเจ้าเข้าไปหาพระยากลาโหม
นั้น เจ้าพนักงานคนนั้นจะอยู่ในที่นั้นด้วย เพื่อจะได้นำความ
ไปทูลพระมหาอุปราชให้ทรงทราบ

ในคราวที่ไปหาพระยาขลาไหมครั้ง^{๕๕} พระยาขลาไหม
นั่งอยู่บนแท่น^(๑) ข้าพเจ้านั่งอยู่บนหมอนตรงหน้าพระยา
ขลาไหม บาทหลวงเยซุสกับบาทหลวงคณะของเรา^๖นั่งอยู่
ข้างข้าพเจ้า ฝ่ายหลวงราชมนตรี^๗นั่งหมอบอยู่เพื่อเป็นลาม
รับบัญชาท่านขลาไหมมาบอกข้าเจ้าและรับคำตอบของข้าพ-
เจ้าเรียนท่านขลาไหม พระยาขลาไหมจึงพดชน^๘ว่า

“ข้าพเจ้าได้ไล่พวกเขารตกกลับไปแล้ว เพราะเขา
ไม่ได้ทำผิดอะไร ผู้ที่^๙ทำผิดนั้น^{๑๐}ก็คือตัวท่านเอง เพราะฉะนั้น
การ^{๑๑}เรองนี้จะ^{๑๒}เป็นอัน^{๑๓}ลง^{๑๔}ยัง^{๑๕}ไม่ได้”

หลวงราชมนตรีจะตอบว่า พวกข้าพเจ้าได้รู้สึกความ
ผิดแล้วจึงขอโทษ แต่ข้าพเจ้าซึ่งตอบเสียเองว่า

“พวกข้าพเจ้าไม่ได้ทำความผิดอย่างไร และพวก
เขารตกก็ไม่ได้ทำความผิดอย่างไรเหมือนกัน”

พระยาขลาไหมพดว่า

“อย่าง^{๑๖}ไร^{๑๗}กัน^{๑๘}ท่าน^{๑๙}ไม่ได้^{๒๐}ทำ^{๒๑}ผิด^{๒๒}อย่าง^{๒๓}นั้น^{๒๔}หรือ พวก^{๒๕}แขก
มัวร์^{๒๖}แขก^{๒๗}มลายู^{๒๘} และพวก^{๒๙}จีน^{๓๐}ก็^{๓๑}ล้วน^{๓๒}แต่^{๓๓}ถือ^{๓๔}ศาสนา^{๓๕}ผิด^{๓๖}กว่า^{๓๗}
ศาสนา^{๓๘}ของเรา^{๓๙} แต่พวก^{๔๐}นั้น^{๔๑}ก็^{๔๒}ไม่^{๔๓}เห็น^{๔๔}ข้อ^{๔๕}ของ^{๔๖}อย่าง^{๔๗}ไร^{๔๘}ในการ^{๔๙}ที่

(๑) ภาษาฝรั่งเศสใช้คำว่า (Trone)

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๒๑
จะไปช่วยกระบวนแห่ มีแต่พวกเขารตพวกเกี้ยวเท่านั้นที่ขิด
พระราชโองการ”

แล้วพระยาปลาไหลได้ซักถามข้าพเจ้าหลายข้อ
คล้าย ๆ กันกับที่ข้าพเจ้าเคยถูกถามและที่ข้าพเจ้าได้เคย
ตอบมาแล้ว ในที่สุดพระยาปลาไหลก็ได้พูดว่า ในวันนี้
เองจะได้กราบทูลพระเจ้ากรุงสยามและพระยาปลาไหลจะคิด
ช่วยเราโดยเต็มกำลัง พวกเราก้ได้ลาพระยาปลาไหลกลับ
บ้าน

พวกเขารตถูกปรับ

รุ่งขึ้นในวันอาทิตย์เวลาเช้า ก่อน ๑ โมง หลวง-
ราชมนตรได้มาหาข้าพเจ้าแจ้งว่า พระยาปลาไหล
ได้ให้มายอกกับข้าพเจ้าว่า พระยาปลาไหลได้กราบทูล
ช่วยพวกเรา จนพระเจ้ากรุงสยามได้โปรดพระราชทานยก
โทษให้พวกเราแล้ว เรื่อนนั้นขยับเป็นเสร็จกันแล้ว หลวง
ราชมนตรกับพระยาปลาไหลจึงได้คำนวณดูว่าเราจะต้อง
เสียเงินเท่าไรแน่ เพราะจะต้องเสียค่าค้ำตกลินซึ่งเป็นค่า
ค้ำกลินของพระเจ้าแผ่นดินและของพระยาปลาไหล กับจะ

ต้องเสียเงินให้แก่พวกเสมียนและพวกนักการที่เกินหมาย
กับทั้งคนใช้ด้วย จึงคิดเงินที่พวกเขารจะต้องออกรวมคน
ละ ๖ บาท ตามที่พระยากลาโหมและหลวงราชมนตรีกิจ
เงินนั้นรวมกันเข้าก็ไม่ใช่เงินน้อยข้าพเจ้าจึงได้ให้คัดถ้อย
คำตามที่หลวงราชมนตรืมาพูด และก็นึกไว้ในใจว่าจะไม่
ยอมใช้เงินรายนั้น แล้วหลวงราชมนตรืได้พูดต่อไปว่า ถ้า
ข้าพเจ้าไปหาพระยากลาโหมเพื่อขอขอบพระเดชพระคุณที่ ท่าน
ได้ช่วยเหลือเช่นนั้น บางทีเงินที่เราจะต้องเสียเฉพาะตัวท่าน
พระยากลาโหมจะได้ลดหย่อนลงบ้างกระมัง แต่ส่วนราย
เงินของคนอื่น ๆ ควรจะได้ พระยากลาโหมเห็นจะลดไม่ได้
หลวงราชมนตรืจึงถามว่าข้าพเจ้าจะไม่รีบไปหาพระยากลา
โหมหรืออย่างไร ข้าพเจ้าจึงตอบว่า ในเรื่องนี้จะตรกตรอง
เสียก่อนว่าจะควรทำอย่างไรต่อไป ซึ่งเป็นการทำให้หลวง
ราชมนตรืหน้าสลกเพราะเห็นว่าข้าพเจ้ารู้เท่า

ในวันนั้นเองพวกเสมียนของเจ้าพระยาพระคลังได้ให้
คนมาบอกข้าพเจ้าว่า การที่พระยากลาโหมงดการกดขี่ข่ม
เหงพวกเขารด ก็เป็นเหตุที่เจ้าพระยาพระคลังได้สั่งให้พระ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ๆ ๒๒๕

ยากลาโหมเลิกการกตขพวกเขารัต เพราะฉะนั้นการทหลวง
ราชมนตรมากระให้จ่ายเงินนั้นไม่ควรให้เราออกจนเพื่องเดียว

ในระหว่างนั้นพวกล่ามในค่ายปอร์ตเกสได้มาบอก
ข้าพเจ้าว่า บาทหลวงเยซุสพร้อมด้วยพวกเขารัตในค่าย
ปอร์ตเกส ไต่พากันไปหาพระยากลาโหมเพื่อไปขอยใจและ
เพื่อเอาของไปให้ด้วย และว่าพระยากลาโหมมิได้คิดเอา
เงินอย่างไรเลย เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมาตรองเห็นว่าควร
เอาพระยากลาโหมไว้เป็นมิตรดีกว่าที่จะให้พระยากลาโหม
เกลียด รุ่งขึ้นข้าพเจ้าจึงไต่ไปหาพระยากลาโหม และได้
นำของไปให้ คือรูปภาพ ๔ รูป กระบอก ๒ หน้า ๑ ขาน
และของอื่น ๆ อีกหลายอย่าง พระยากลาโหมได้ต้อนรับ
อย่างดีมิได้พดถองการทข้าพเจ้าจะต้องเสียให้เลยจนค่าเดียว
และได้บอกกับข้าพเจ้าว่าต่อไปถ้าข้าพเจ้ามีกิจระอย่างใด
แล้ว ก็ให้ข้าพเจ้าส่งล่ามหรือใคร ๆ ให้ไปบอกก็ได้

ตามการที่เป็นอยู่จนกพอสันนิษฐานได้ว่า ในเมือง
นั้นถ้าผู้ใหญ่ทำอะไรก็ย่อมไม่ได้แล้ว ก็กลับทำคเป็นทว่า
ตัวไต่ทำคุณความดีให้แก่มนอย ฝ่ายหลวงราชมนตรนั้น
ก็คงรังแกพวกเขารัตอยู่เสมอไม่เว้นเลย และพวกญวน

เขารัตในค่ายญ่ปุ่นไค่ถูกรังแกยงกว่าคนอื่น เจ้าพานเรนทร์
พระราชโอรสของพระเจ้าแผ่นดินองค์ก่อนและเป็นพระนัดดา
พระเจ้าแผ่นดินปัจจุบัน ไค่ให้คนมาถามข้าพเจ้าว่า เรื่อง
ทละอกรันคราวนไค่ส่งบกนแล้วหรือยัง

จดหมายมองเซนเยอร์ เดอโลลีย์แยร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

เรื่อง จะถวายของพระเจ้าแผ่นดิน

วันที่ ๒๐ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๔๕

(พ.ศ. ๒๒๘๒)

ด้วยหลวงราชมนตรีไค่ไปทราบความมาว่า ข้าพเจ้า
คิดจะเอาของไปถวายพระเจ้าแผ่นดินโดยจะส่งไปทางพระยา
กลาโหม จึงไค่ได้สั่งลามาบอกกับข้าพเจ้าว่า การที่จะฝาก
ของไปถวายทางพระยากลาโหมนั้นให้ระวังให้ดี เพราะจะเป็น
การทำให้เจ้าพระยาพระคลังชักเคือง ด้วยเหตุว่าเจ้าพระยา
พระคลัง เห็นเสนาบดีมีหน้าที่ปกครองชาวต่างประเทศโดย
เฉพาะ เพราะฉะนั้นพวกชาวต่างประเทศไม่ควรจะไปพุกกับ
เสนาบดีอื่น ๆ แล้วหลวงราชมนตรีไค่สั่งให้ลามาบอก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๑

ไม่เข้าหลวง ราชมนตรี จะมาหาข้าพเจ้าเพื่อตรวจของทระ
ถวาย และนควนที่จะส่งของเหล่านั้นไปยังเจ้าพระยาพระคลัง

หลวง ราชมนตรี ได้มาหาข้าพเจ้าตามทไต่เน็ดไว้
เพื่อจะมาตรวจของทระถวายต่อพระเจ้ากรุงสยาม ของทระ
ถวายนนมีรูปภาพขนาดใหญ่ ๑๘ รูป แก้วสามเหลี่ยม ๑ อัน
กลองสองตัวเล็ก ๑ กลอง กับแว่นสองของเล็ก ๆ ๑ อัน
หลวงราชมนตรีได้บอกของเหล่านักเห็นว่า เป็นของทั้งงามและ
แปลก ข้าพเจ้าจึงได้เอาหนังสือทหาพเจ้าไปเขียนถึง

เจ้าพระยาพระคลังให้หลวง ราชมนตรีท ขอความตาม
หนังสือฉบับนี้ ข้าพเจ้าใจความอย่างเดียวกับทหาพเจ้าได้
เขียนและพูดด้วยปากกับเจ้าพระยาพระคลัง และพระยากลา-
โหมมาแล้ว และการทจะเขียนเข้าไปเช่นนั้นก็โดยยอมให้
เจ้าพระยาพระคลังหาว่าข้าพเจ้ากวณดักว่าทจะให้เจ้าพระยา
พระคลังมีคำพูดไว้ว่าไม่เรอเอง เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าทำ
อย่างไร ๆ หนังสือฉบับนี้คงจะทรงทราบบ้างพระเจ้ากรุงสยาม
ตลอดทั้งข้าราชการผู้ใหญ่ด้วย ขอความในจดหมายฉบับนี้
มคณ

“เทอโลลันแยร์ สังกษราชฝรั่งเศส เรียนเจ้าพระยา
 พระคลังให้ทราบว่า สังกษราชมีความเสียใจเป็นอันมากที่
 ได้ทราบว่า พระเจ้ากรุงสยามทรงกริ้วสังฆราช เพราะ
 สังกษราชได้ตั้งใจไว้แต่เดิมว่าจะได้อยู่ในเมืองไทยจนกว่า
 ชีวิตจะหาไม่ และตั้งใจพยายามจัดการให้พระราชไมตรี
 ในระหว่างพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและพระเจ้ากรุงสยามได้แน่น
 หนาสนิทยิ่งขึ้นทุกที และเป็นข้อที่พระเจ้ากรุงฝรั่งเศสและ
 พระเจ้ากรุงสยามได้รับสั่งไว้แก่สังฆราช เมื่อครั้งพระเจ้า
 กรุงสยามได้มีพระราชโองการให้บรรดาคนเขารัตไปเข้า
 กระบวนแห่นั้น สังกษราชก็ได้ออกหมายไปเรียนเจ้าพระยา
 พระคลังอย่างอ่อนน้อม ว่าทั้งตัวสังฆราชและพวกเขารัต
 ทั่วไปพร้อมอยู่ที่จะทำการตามรับสั่งของพระเจ้าแผ่นดินในการ
 อย่างอนทุกอย่าง แต่ในการที่จะเข้ากระบวนแห่นั้นเป็นการที่
 ทำไปไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ต้องห้ามของศาสนาคริสต์เถียน

“สังฆราชจึงได้หวังในพระกรุณาและความยุติธรรม
 ของพระเจ้ากรุงสยาม ว่าเมื่อใดทรงทราบแล้วว่าการที่จะ
 ให้ท่านนั้นเป็นการผิดด้วยศาสนา ก็คงจะไม่ทรงบังคับให้พวก
 เขารัตได้ทำการส่งศพเป็นแน่ อีกประการ ๑ ทั้งตัวสังฆราช

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๓

และมีชนนารทหลายกบทั้งพวกเขารตทั่วไป ก็ไ้ไ้กราย
ให้วอนวอนพระเป็นเจ้าอยู่เนืองนิตย์ ขอให้พระเป็นเจ้า
ไ้ไ้โปรดบันดาลให้พระเจ้ากรุงสยามไ้ไ้ทรงพระเจริญ ซึ่ง
เป็นการที่ถูกต้องตามลัทธิของพวกคริสเตียน

“สังฆราชไ้ไ้แสดงกับหลวงราชมนตรีและข้าราชการ
อน ๆ หลายครั้งว่า สังฆราชมีความประสงค์อยากจะไปพบ
กับท่านเจ้าพระยาพระคลัง แต่หลวงราชมนตรีกับข้าราชการ
อน ๆ ก็คอยอยู่เสมอจนทุกวันนี้ว่า สังฆราชยังจะไปหาท่าน
เจ้าพระยาพระคลังไม่ได้ เพราะท่านเจ้าพระยาพระคลังยัง
ป่วยอยู่ การที่สังฆราชจะต้องการไปพบกับท่านเจ้าพระยา
พระคลังนั้น ก็เพื่อจะไปหาขอว่าจะควรทำประการใดพระเจ้า
กรุงสยามจึงจะหายกรว เพราะการที่พระเจ้ากรุงสยามกรว
และพวกเขารตต้องถูกทำโทษนั้น เป็นการที่สังฆราชเสียใจ
อย่างยิ่ง”

ครั้นหลวงราชมนตรีไ้ไ้อ่านจดหมายจบลงแล้วก็พูด
ว่า “ก็แล้ว แต่ฉันขออย่าเพื่อเขาจดหมายไปเลยเขาแต่
ของไปก่อนเถิด เมื่อเจ้าพระยาพระคลังเรียกท่านไป
เมื่อไรจึงนำหนังสือนี้ไปถวายดีกว่า”

ถึงหลวงราชมนตรีไต่แนะนำเช่นนี้จริง แต่ข้าพเจ้า
ก็หาฟังไม่ จึงได้ส่งหนังสือและซองไปยังบ้านเจ้าพระยา
พระคลังในวันนั้นเอง บาทหลวงเอเตียนได้เป็นผู้นำของและ
หนังสือไป และได้ส่งหนังสือกับซองให้แก่ตัวเจ้าพระยา
พระคลังเอง แต่หนังสือนั้นเจ้าพระยาพระคลังหาได้อ่านไม่
เพราะเวลานั้นยัง กำลัง สวดมนต์ทำบุญอยู่ ซึ่งเป็นงาน
ประจำวัน

หลวงราชมนตรี กับตามของเราได้ขึ้นของ ไปยังห้อง
เจ้าพระยาพระคลัง เจ้าพระยาพระคลังได้ทรวของอยู่พร้อม
กับภรรยา (เวลานั้นบาทหลวงเอเตียนก็ยังอยู่ในห้องนั้นด้วย)
แล้วจึงบอกกับตามว่า พรุ่งนี้เจ้าพระยาพระคลัง จะตอบ
หนังสือ ครนรุ่งชนข้าพเจ้าได้ให้ตามไปฟังคำตอบของ
เจ้าพระยาพระคลัง แต่เจ้าพนักงานได้บอกว่า เจ้าพระยา
พระคลังยังติดธุระที่ขานคอยรับเสด็จอยู่ เพราะในวันนั้น
ครนรุ่งชนพระเจ้ากรุงสยามจะเสด็จมาประทับที่ขานเจ้าพระยา
พระคลังอกวนหนึ่ง เจ้าพนักงานได้พูดว่าของเหล่านี้จะถวาย
พระเจ้ากรุงสยามไม่ได้เพราะเป็นแต่ของเล็กน้อย รุ่งชนอกวน
หนึ่ง เจ้าพนักงานคนหนึ่งได้พูดกับตามเช่นเดียวกันกระซิบ ๆ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๕

ว่า “ใครหนอ อาจสามารถ นำจดหมายของสังฆราชมาส่ง
ให้เจ้าพระยาพระคลังได้”

ศิลาจารึกสำหรับประธาน

ได้ซ่อมแซมและตั้งขึ้นใหม่แล้ว

ตั้งแต่วันนั้นมา ข้าพเจ้ามิได้ไปเกยของกับเจ้าพระ-
ยาพระคลังอีกเลย

เมื่อเร็ว ๆ นี้ เจ้าพระยาพระคลังได้ให้เจ้าพนักงาน
มาถอนเอาศิลาจารึกสำหรับประธานไป นับว่า จะเอาศิลา
จารึกแผ่นดินมาขั้แทน เพราะในศิลาจารึกแผ่นเก่าชำรุด
อยู่ ๒ บรรทัด และเจ้าพระยาพระคลังได้ให้เจ้าพนักงานเอา
ศิลาจารึกไปขั้ไว้หน้าเมืองมริทอกอีกแผ่นหนึ่ง

จดหมาย ขยบนข้าพเจ้า ได้เขียน ไว้ตั้งแต่วันที่ ๒๐
พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๔๘ (พ.ศ. ๒๒๙๒)

เจ้าพนักงานคนนั้นเอง ได้เอาศิลาจารึกกลับมาขั้ไว้
ที่หน้าตอกเมอวันที่ ๒๒ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๔๘ (พ.ศ.
๒๒๙๒) เจ้าพนักงานได้สลักใหม่แต่ล้อยคำไม่ผิดกับแผ่น
เก่าเลย

จดหมายมองซิเออร์ คูบัว

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๓ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๕

(พ.ศ. ๒๔๘๘)

ในเวลานี้เกิดการลำบากขึ้นในการที่พวกเขารัตยาง
 ครัวต้องถูกเกณฑ์ให้ทำของหวานให้แก่พระเจ้าแผ่นดินใน
 วันนักขัตฤกษ์ ในวันนั้น พระเจ้ากรุงสยามก็มียศ
 ให้พวกเขารัตยางเหล่านั้นของหวานเป็นอันมาก อ้างว่าสำหรับ
 งานงานนั้น เป็นต้นว่า สำหรับงานพิธีกลางคริสต์มาส
 ซึ่งถือกันว่าเป็นพระเจ้าองค์หนึ่ง หรือสำหรับงานไหว้พระ
 พุทธบาททอง ครั้นพวกเขารัตยางได้คำสั่งให้ทำของหวาน
 ตามคำสั่ง พวกเขาก็ตอบว่า เขาไม่เข้าใจว่าข้างอะไร พระ
 พุทธบาทอะไร แต่ก็ทำตามคำสั่งหาชาติพระราชโองการไม่
 ขำพเจ้าไม่ทราบว่าเขาคือคนจะเป็นด้วยความรู้เขลาหรือ
 อย่างไร แต่ข้าพเจ้าเองไม่เห็นชอบด้วย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๒๓๓

เมืองมริค

จดหมายมองเซเนเยอร์ เดอโลลแบร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๑๑ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๔๓

(พ.ศ. ๒๒๘๖)

เมื่อข้าพเจ้าได้มาถึงโรงเรียนสามเณรแล้ว ก็ได้ช่วย
ลงในวันนั้นเอง และเจ้าพระยาพระคลังก็ได้ให้คนเที่ยวมา
ถามอาการข้าพเจ้าทุก ๆ วัน และให้สหายช่วยว่า ข้าพเจ้า
มีของแปลก ๆ มาฝากบ้างหรือไม่ ข้าพเจ้าจึงจำเป็นต้อง
เอานาฬิกาพก ๑ เรือนกับของต่าง ๆ อีกหลายอย่างไปให้
เพื่อให้หายทักวนสักที เมื่อสองสามวันนั้นเจ้าพระยาพระคลัง
ได้ถามมองซีเออร์คิม ว่ามองซีเออร์โอมองได้ฝากของ
มาให้ตามที่รับปากไว้หรือไม่ คือเจ้าพระยาพระคลังบอกว่า
มองซีเออร์โอมองรับจะส่งผ้ามาน ผ้ากัลยาทองและเงิน
กระเจกเงา เครื่องแก้ว และของอื่น ๆ ซึ่งเป็นของแปลกและ
หายาก มาให้จากยุโรปทุก ๆ ปีไม่เว้นเลย เจ้าพระยาพระ-
คลัง ให้เจ้าพนักงานคนหนึ่งถือ ไปทวงของจากมิชชันนารีที่
ประจำอยู่ที่เมืองมริค และให้ไปทวงคนเขารักทั้งผู้หญิง

ผู้ชายรวม ๓๐๐ คน ซึ่งเจ้าพระยาพระคลังอ้างว่ามองซี-
 เออร์โอมองรับจะยกให้เป็นทาสของเจ้าพระยาพระคลังทั้งตัว
 มองซีเออร์โอมองเอง ก็ว่าจะยอมตัวเป็นทาสของเจ้าพระยา-
 พระคลังด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นเจ้าพระยาพระคลังถือ
 ว่ามิชชันนารีที่ประจำอยู่เมืองมรวัดเป็นคนแทนตัวมองซีเออร์
 โอมอง จึงต้องการให้มิชชันนารีนั้น ๆ ส่งของมาให้ทุก ๆ
 ตามเคย เมื่อครั้นมองซีเออร์เลอบราชได้รับหนังสือชนคน
 ซึ่งแขกพราหมณ์ลอบมานั้น เมื่อญ่ข้าพเจ้าคอยทเมืองมรวัด
 ด้วย และพราหมณ์ลอบมาจตุรมาญได้บอกกับมองซีเออร์
 เลอบราชว่า ถ้าเขาไม่ได้รับของฝากหรือจะเรียกว่าเครื่อง
 บรรณาการแล้ว เจ้าพระยาพระคลังก็ไต่สั่งไม่ให้พราหมณ์
 กลับเป็นอันขาด มองซีเออร์เลอบราชได้บอกว่า ใครได้
 รับรองไว้ว่าอย่างไร มองซีเออร์เลอบราชไม่ได้ทราบเรื่อง
 ด้วยเลย และมองซีเออร์เลอบราชเองก็ไม่มีของอะไรจะให้
 แต่ถึงจะพดอย่างไร ๆ พราหมณ์คนนั้นก็นักหาฟังไม่ และ
 เคยขู่ให้เรียไรเงินจากพวกเขารัต ๓๐๐ คน เพื่อ
 เขาไปซื้อของให้จึงได้ การที่จะทำให้แขกพราหมณ์คน
 กลับไปเสียก็ไม่ใช่ออย่างอื่น นอกจากจะให้ของแก่ตัวพราหมณ์

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๕

ท่าน^๒ และได้ออกกยพราหมณ์ว่า ข้าพเจ้าเองจะกลับไป
ไปยังกรุงศรีอยุธยา เมื่อกลับไปดงแล้วข้าพเจ้าจะไ้ไปทูล
ต่อเจ้า^(๑) ว่ามองซีเออร์เลอบราชได้ตอบว่าอย่างไร

ข้าพเจ้าเข้าใจว่าการเรื่องนี้เป็นเรื่องทลสมกนแล้ว
เพราะเมื่อข้าพเจ้ากลับมาถึงกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็ไม่ได้ยื่น
ใ้ใครพดถึงเรื่องนเลย และเล่มียนของเจ้าณเขียนหนังสือไป
ยังมองซีเออร์เลอบราชนั้น ได้มาหาข้าพเจ้าถึงสองครั้ง
แต่ก็ไม่ไ้พดถึงเรื่องนเลย (เล่มียนของเจ้าคนน ได้เรียก
เจ้าว่าเป็นเจ้าพระยาพระคลัง) แต่วานชนนข้าพเจ้าได้รับ
หนังสือทล่งไปยังเมืองมรวค มีข้อความไม่ผิดกับหนังสือ
ฉบับก่อน ๆ เลย มองซีเออร์บริโกต์ผู้เป็นมิชชันนารอยท
เมืองมรวคได้ส่งตนจดหมายมาให้ข้าพเจ้า ทงส่งหนังสือ
ตอบของมองซีเออร์บริโกต์ ซึ่งเขียนเป็นภาษาฝรั่งเศสมา
ให้ข้าพเจ้าด้วย แต่หนังสือมองซีเออร์บริโกต์ฉบับนจะส่ง
ไปถวายเจ้าไม่ได้เป็นอันขาด เพราะมองซีเออร์บริโกต์ยอม
จะยกพวกเขารตในเมืองมรวคให้แก่เจ้าทงหมคโดยไปเข้าใจ
เสียว่า เจ้าองคนเป็นคนยติธรรมอยู่ในคลีในธรรม และ

(๑) ภาษาฝรั่งเศสตอนนใช้คำว่า (Prince) ไม่ได้ใช้
คำว่า (Barcalon)

รักชอบพวกเขารัต และในจดหมายก็พดพิวว่า คนนั้นคน
 นี้ได้รับความอภัยกรรมจากรัฐบาล และยังมีข้อความอย่างอน
 อกหลายอย่าง การที่มองซีเซอร์บริโกต์ทำดังนี้ ก็คงเข้าใจ
 ว่าทำถูก แต่ข้าพเจ้าจะต้องพยายามทูลเจ้าองค์คนให้เขา
 พระทัยว่า มีชนนารทเมืองมรคกติ ตัวข้าพเจ้าเองก็
 ไม่มีอำนาจอย่างใดที่จะยกคนเขารัตให้เป็นทาสของเจ้าใด
 พวกเขารัตในค่ายปอร์ตเกสเป็นอันมาก ได้ไปฉวยตัวเป็น
 ทาสแก่เจ้าองค์คน เพื่อจะได้พินหนสันและเพื่อจะได้พินความ
 แต่การที่พวกเขารัตเหล่านั้นไปยอมตัวเป็นทาสนั้น ก็ขึ้น
 เคอตรอนอยู่แล้ว เพราะเหตุว่าถ้าพวกนั้นไปเฝ้าเจ้าคราวใด
 หรือถ้าเจ้ารับสั่งให้หาเวลาใด ก็ต้องเอาของดีคมีไปฉวย
 ทุกคราว และถ้าเจ้าจะเกณฑ์ให้ทำการอย่างใด ๆ พวกนั้นก็
 ต้องทำโดยไม่คิดผลประโยชน์อะไรเลย แต่ต้องออกค่า
 ไล้หียของตัวเองทั้งสิ้น

เมื่อข้าพเจ้าได้เล่าให้ท่านฟังดังนี้แล้ว ท่านก็คงจะ
 คระเนได้ว่าไทยเป็นคนมักได้เพียงไร ถ้าคนใหญ่คนโต
 ประพฤติชั่วเช่นนั้นแล้ว คนอื่น ๆ จะประพฤติกวอย่างไรรู้แล้ว

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๑

จดหมายมองเซนีเยอร์ เดอโลลีย์แยร์

ถึงมองเซนีเยอร์ เดอมากลีอาต์

ค.ศ. ๑๗๔๖ (พ.ศ. ๒๒๘๙)

ด้วยมองเซนีเยอร์เดอโคนาได้เกิดโต้เถียงเป็นปาก
เสียงกับรัฐบาลเมืองมรวิก มองเซนีเยอร์เดอโคนาจึงทำ
เรื่องรាយจนต่อเจ้าเมืองมรวิก ขอกลับไปยังกรุงศรีอยุธยา
เพื่อไปฟ้องต่อรัฐบาล และขอให้เจ้าเมืองมรวิกส่งเรื่องราว
ของเขาไปยังกรุงศรีอยุธยาด้วย ฝ่ายเจ้าเมืองมรวิกขัด
เคืองมากในการที่มองเซนีเยอร์เดอโคนาคัดการเช่นนั้น จึง
ได้เรียกข้าราชการทั้งหลายมาปรึกษากัน และช่วยกันแต่ง
ข้อหากล่าวโทษมองเซนีเยอร์เดอโคนา ส่งเข้ามายังกรุงศรี
อยุธยาเป็นข้อหาหลายข้อ ครั้นข้อหาได้มาถึงกรุงเทพ ฯ
จึงได้มีพระราชโองการให้เจ้าพระยาพระคลังส่งมองเซนีเยอร์
บริโกต์ไปยังเมืองมรวิก และเรียกมองเซนีเยอร์เดอโคนา
เข้ามาแก้คดี เจ้าพนักงานหัวหน้าของศาลเจ้าพระยาพระ-
คลังได้มาบอกให้ข้าพเจ้าทราบในเรื่องนี้ ข้าพเจ้าได้
คิดคำนึงและชั่งชั่งต่าง ๆ ที่จะไม่ให้การเป็นเช่นนั้น แต่หา
เป็นผลสำเร็จไม่ ข้าพเจ้ากลับต้องหาเสียดีกว่าข้าพเจ้าขัด

รับสั่งของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะเรอนเป็นอนตกลองตามนั้น
แล้วจะให้กลับกลายเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้

คดีเรื่องมองซีเออร์เคอโคนา ได้พิจารณาจนตลอด
เดือนมกราคม จนคนยกขงหาแล้วไม่ คือนั้นในระหว่างนั้น
มองซีเออร์เคอโคนาต้องไปศาลพร้อมกับมองซีเออร์คิม
๑๐ หรือ ๑๒ ครั้ง เวลาที่ไปฟังคดีนั้นต้องไปยังห้องใหญ่
ซึ่งมีผู้พยานอยู่ ๒ คน และต้องถูกซักถามในข้อหาที่ได้
ส่งมาจากเมืองตระนาวัศ การทชกชานนั้นเป็นด้วยเหตุที่ไม่
ลงรอยอะไรกันไว้ เช่นวันวานเขียนถ้อยคำไว้ว่าอย่างไร
ไปพรงนกกลับออกหมดต้องเขียนกันใหม่เช่นนั้นเป็นต้น ข้อที่
หานั้นเป็นความจริงก็มี มากกว่าความที่เป็นจริงก็มี ครั้น
มองซีเออร์เคอโคนาปฏิเสธข้อหา ผู้พิพากษาถามว่าจะให้
เชอถ้อยคำของมองซีเออร์เคอโคนาคนเดียว มากกว่าเชอ
ถ้อยคำของเจ้าเมืองตระนาวัศ ของเจ้าพนักงาน ข้าราชการ-
การชงประจำอยู่ ณ เมืองนั้น และถ้อยคำของผู้ช่วยเจ้า
พระยาพระคลังซึ่งเวลานั้นอยู่ที่เมืองมริทหรืออย่างไร และ
เพื่อให้เห็นปรากฏว่ามองซีเออร์เคอโคนามีความผิดจริง
เจ้าพนักงานจึงได้เรียกถามของพวกเขารัตเมืองมริทมาให้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๓

การทวย ล่ามคนนี้เป็นคนเขารตเหมือนกัน ไ้มาให้การว่า
ตัวล่ามเองไ้เคยไปร้องต่อศาลเมืองมริคบ่อย ๆ แทนพวก
เขารตว่า ถ้าพวกเขารตมคคถอยความในพวกของเขาเอง
มองซีเออร์เทอโคนาไม่ยอมพิจารณาหรือใกล้เกลยให้ความ
นั้นสงบลงไ้เลย ทั้งไม่ยอมบริทวยเสียช้า เพราะฉะนั้น
ล่ามจะทำการตามหน้าที่ในเวลาบาทหลวงคนนปกรองอยู่
ไ้ไ้ไ้

ผลที่สุดของคคเรองนี้ ข้าพเจ้าเชื่อว่าคงจะสูญหาย
ละลายเป็นควนไปเท่านั้น ฝ่ายผู้พิพากษาที่เป็นเพื่อนของเรา
ความประสงค์ของเขาไ้ต้องการให้เราให้ของชดเชยกับ
ความเห็นคเห็นอยทเขาตองนั่งพิจารณาและเขียนหนังสือ
เท่านั้น ก็เห็นจะต้องตกลงให้ของแก่ผู้พิพากษาเท่านั้นเอง

จดหมายมองซีเออร์ บริโกต์

ถึงผู้อำนวยกาการคณะการต่างประเทศ

วันที่ ๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๕

(พ.ศ. ๒๒๕๒)

เมื่อวันที่ ๑๑ เดือนมิถุนายน เจ้าเมืองมริค ไ้จับ
บิการตาของภรรยาอัน้อยแขกอาหมิเญคน ๑ ไปไ้คุก

ภรรยาน้อยคนใดหย่ากับสามีแล้ว โดยหาว่าเมื่อก่อนแขก
 อามเ็นจะออกจากเมืองมรริท ได้จัดการให้บุตรชายของตัว
 ไปรตนามนต์เขารัตน์ในวัดของเรา เมื่อวันที่ ๑๕ (มิถุนายน)
 เจ้าเมืองมรริทได้เรียกมารดาของเด็กซึ่งอยู่กับบุตรในบ้าน
 ของบิดาไปไต่สวน แต่มารดาอ้างทักขุทธเลาเพราะบุตรยัง
 บัวยอยู่ จึ่งทักบุตรไปยังไม่ไต่ ครนวันที่ ๑๖ (มิถุนายน)
 เจ้าพนักงานจะเอาบิดามารดาของเด็กไปไต่ถาม แต่บิดาของ
 เด็กได้เอาเงิน ๘๐ แพร่งให้แกเจ้าพนักงานไทยคนหนึ่ง
 เจ้าพนักงานคนนั้นจึงได้ทำเรื่องราวกล่าวความจริงขึ้นต่อ
 ศาล ๆ ก็ได้ปล่อยตัวจำเลยโดยทันที แต่ครนมาเมื่อวันที่
 ๓๐ (มิถุนายน) เจ้าพนักงานเมืองตระนาครีอกคนหนึ่งได้
 จับบิดามารดาของเด็กได้คักอก เพราะหาว่าจำเลยไม่ได้ยื่น
 คำร้องกล่าวโทษเจ้าเมืองมรริทต่อเสมียนของเจ้าเมือง แต่
 ได้ไปยื่นต่อศาลซึ่งเป็นการผิดหนทาง ครนเมื่อวันที่ ๕ เดือน
 กรกฎาคม เจ้าพนักงานได้ปล่อยตัวจำเลยโดยเจ้าเมืองร้องขอ
 ให้ปล่อย ยังมีเด็ก ๆ อีกหลายคน ซึ่งเกิดแต่มารดาอันมิได้
 เขารัตน์ และทราได้กเขารัตน์ในวัดเมืองมรริท เจ้าพนักงาน
 จจะต้องการเอาตัวเหมือนกัน แต่เราได้ชักขวางไว้ไม่ยอม

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๕
สั่งควให้ และเมื่อไ้พ้ดกัณฑ์โน้นท่านแล้ว การเรองน
ก็เ็นอันสงบไป

ครั้นมาเมื่อปลายเดือนพฤศจิกายน เจ้าเมืองตระนาวศรี
ไ้ได้นำศิลาจารึกมาด้วย แต่เวลานยังเก็บซ่อนอยู่ในบ้าน
ข้าพเจ้าหาทราบว่าจะทำประการใดต่อไปไม่ เขาพดกันว่า
ขอห้ามทจารกไว้ในศิลาแผ่นนี้ ห้ามสำหรับคนทุก ๆ ชาติ
และจะรียเ็กเขารตไ้แต่เฉพาะทบคามารดาเขารตอยู่แล้ว
แต่ส่วนศิลาจารกในกรงศรีอยุธยาเป็นแต่ห้ามเฉพาะไทย
ลาว มอญ มิให้เขารตเท่านั้น

เรื่องเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองมะริด ตั้งแต่
วันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๕ (พ.ศ.
๒๒๘๒) ตลอดจนถึงวันที่ ๒๔ เดือนกุมภาพันธ์
ค.ศ. ๑๗๕๐ (พ.ศ. ๒๒๘๒) ในระหว่าง
เจ้าพนักงานของพระเจ้ากรุงสยาม และพวก
มิชชันนารีฝรั่งเศส

ว่าด้วยศิลาจารึกสำหรับประชาชน

เมื่อวันที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ค.ศ. ๑๗๔๕
(พ.ศ. ๒๒๘๒) ปลัดเมืองตระนาวศรีไ้มายังบ้านบาท-

หลวง มอญชเฮอร์บริโกตกบมอญชเฮอร์เมแยร์ จึงได้ออก
 ไปต้อนรับ เมื่อได้พบจาปราศรัยกันตามธรรมเนียมแล้ว
 ปลัดเมืองไทยบอกว่า มีพระราชโองการในพระเจ้ากรุงสยาม
 สั่งมาให้เอาศิลาซึ่งจารกข้อความห้ามมิให้บรรดามิชชันนารี
 เทยวลอนคาศน่านนี้ มาบุกไวทประต้วตของเรา เพราะฉะนั้น
 ปลัดเมืองจึงขอให้เราท้าวเราจะต้องการ ให้เอาศิลาปักลง
 ตรงไหน มอญชเฮอร์บริโกตจึงได้ตอบ ว่าขอห้ามซึ่งจารก
 ไว้ในศิลานั้นผิดด้วยกฎหมายของพระเป็นเจ้าอันเป็นเจ้าของ
 โลกและสวรรค์ เพราะฉะนั้นอย่าว่าแต่ให้ชักให้ขุดศิลานั้น
 เลย แต่เราจะยอมให้เอาศิลามาปักตามคำสั่งพระเจ้าแผ่นดิน
 ไม่ได้เป็นอันขาด ถ้าไทยจะต้องการใช้กำลังอำนาจแล้วก็
 ได้ เพราะอำนาจก็อยู่ในเมืองไทยแล้ว แต่กฎหมายของ
 พระเป็นเจ้า ห้ามมิให้ใช้กำลังต่อสู้กับกำลัง เพราะฉะนั้น
 ฝ่ายเราจะทำอะไรไม่ได้ นอกจากทำใจเย็นและรอพระกรุณา
 ของพระเป็นเจ้าและถึงแม้ว่าศิลาจารกนั้นจะปักลงในเขตวัด
 หรือนอกวัดก็ตาม เราก็จะไม่ยอมปฏิบัติตามข้อห้ามที่จารก
 ไว้ในศิลานั้นเป็นอันขาด ถึงเราจะต้องเสียชีวิตไปเราก็จะยอมไม่
 ใ้เลย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๓

ปลัดเมืองตะนาวศรีจึงตอบว่า “บาทหลวงพวกถูก
เหตุผลที่ยกมาอ้างนั้นก็ใช้ได้ แต่พวกข้าพเจ้าจำเป็นต้อง
ปฏิบัติตามพระราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ในเรือง
นี้เราจะได้นำคำตอบของบาทหลวงไปเรียนให้เจ้าเมือง
ตะนาวศรี(๑)ทราบเสียก่อนและเมื่อการจะควรประการใด ก็
แล้วแต่ท่านเจ้าเมืองจะสั่งมา”

มองซิเออร์ บริโกต์จึงอ้อนวอนปลัดเมือง ขอให้ไป
เรียนท่านเจ้าเมืองให้มิใช่บอกเข้าไปกราบทูล ว่าศิลาจารึก
อันนี้อาจจะทำให้พวกนายเรือชาวยุโรปที่แวะเข้ามาในเมือง
นั้นคิดหมิ่นพวกมิชชันนารีได้ เพราะฉะนั้นจึงขอให้พระเจ้า-
กรุงสยามได้โปรดถอนพระราชโองการเสียเถิด

มองซิเออร์ บริโกต์ ออกประกาศคัดค้าน

เมื่อวันที่ ๑๔ เดือนนั้นเอง (ธันวาคม) มองซิเออร์
บริโกต์ ได้ออกประกาศคัดค้านในเรื่องศิลาจารึกนี้ ประกาศ
ฉบับนี้มองซิเออร์บริโกต์กับมองซิเออร์คิวิ และมองซิเออร์
เมแยร์ ได้เซ็นชื่อพร้อมกันทั้งสามคน มีใจความบอกให้

(๑) ในภาษาฝรั่งเศส เมื่อพูดถึงเจ้าเมืองตะนาวศรีใช้คำว่า
Viceroy ถ้าพูดถึงเจ้าเมืองมะริดจึงใช้คำว่า Governor

บรรดาพวกข้าราชการไทยมีความประสงค์จะเอาศิลา-
จารกนมาขุดไว้ที่ประตูวัด แต่พวกบาทหลวงได้คัดค้านไว้
และได้แสดงต่อเจ้าพนักงานของพระเจ้าแผ่นดิน ว่าเราจะ
ไม่ปฏิบัติตามข้อความในศิลาจารกนนั้น เพราะฉะนั้นถ้าพวก
ข้าราชการเห็นเจ้าพนักงานไทยเอาศิลาจารกนมาขุดไว้ในที่ใดแล้ว
ก็ขอให้เข้าใจว่าเราไม่เห็นชอบด้วยเลย และอย่าให้พวก
ข้าราชการความหวาดเลี้ยวตกใจอย่างใด เพราะพวกเราจะ
ใช้กำลังไม่ได้ แต่ต้องทำใจเย็นไว้

พวกมิชชันนารีคัดค้านและขัดขืน

เมื่อวันท ๑๙ เดือนธันวาคม มองซิเออร์คอนซ-
ตันแตง ได้มาบอกว่าเขาได้มาจากท่านเจ้าเมืองตระนาวศรี
ได้ทราบว่าเจ้าเมืองตระนาวศรีจะเอาศิลาจารกนไปขุดไว้ใน
บ้านแขกมาลาบาคนหนึ่ง ซึ่งอยู่ตรงหน้าบ้านของเรา เมื่อ
ได้ข่าวมาเช่นนั้นพวกเราออกจะมีความยินดีมาก แต่ครั้น
ถึงวันท ๒๑ ธันวาคม พวกเราก็ก่ออกประหลาดใจ เพราะ
ผู้เฒ่าประตุมารายงานว่า ในเวลาที่เรากำลังร้องเพลงสวด
อยู่ในวัดพวกเจ้าพนักงานของเจ้าเมืองตระนาวศรี ได้มากระ-
ทสำหรับขุดศิลาจารกนใกล้กับประตูใหญ่ของวัด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๕

เมื่อการเป็นเช่นนี้เราจึงได้เห็นพร้อมกันว่า ควรให้
มองซีเออร์ บริโกต์กลับไปเสียสัก ๔—๕ วันก่อน ถ้า
การที่เราได้ทานไว้เป็นการทำให้เจ้าพนักงานชกเคืองแล้ว
ก็ควรให้โกรธมองซีเออร์ดีกว่า เพราะมองซีเออร์จะ
จะไปเมืองทวายอยู่แล้ว มองซีเออร์บริโกต์จึงได้ขอ
ขอให้มองซีเออร์ขับไล่คดีและชกของให้ สักที จะชก
ไว้ได้ แล้วมองซีเออร์บริโกต์ก็กลับไปอยู่ที่นอน มองซีเออร์-
เมแยร์ก็ไปด้วยเหมือนกัน วันนั้นเป็นวันอาทิตย์ แต่เรา
จะทำอะไรก็ทำไม่ได้สักอย่างเดียว จะสวดมนต์หรือจะร้อง
สวดไม่ได้ทั้งคืน เพราะเห็นกันว่าไม่ควรจะให้พวกเขารวม
รวมกันอยู่ในที่แห่งเดียว ในคืนวันอาทิตย์มองซีเออร์บริโกต์
กับมองซีเออร์เมแยร์ได้ไปพักอยู่ที่บ้านคนเขารตในเมืองมรวัด
พอวันจันทร์เช้า มองซีเออร์เมแยร์ก็กลับมาทักพวกเราเพื่อถาม
ว่าการเรื่อนใดไปถึงไหนต่อไป พอมองซีเออร์เมแยร์มา
ถึงเท่านั้น ก็มีคนมาเคาะประตูบอกว่าเจ้าเมืองตระนาวศรี
ใช้ให้มา ครั้นมองซีเออร์ก็ขับออกไป ก็เห็นคนงาน
หลายคน คนเหล่านั้นแจ้งว่าเจ้าเมืองตระนาวศรีใช้ให้มาเพื่อ
มาเตรียมทสำหรับยกศิลาจารกตส่งมาจากกรุงศรีอยุธยา

มองซิเออร์คิวยังตอบว่า ที่เขามาในเวลานี้เป็นเวลาไม่
 เหมาะเลย เพราะบาทหลวงกำลังจะลงมือสวดมนต์อยู่แล้ว
 ขอให้รอนกว่าจะสวดมนต์จบเสียก่อน และเมื่อคนทำงาน
 เหล่านั้นจะกลับมาก่อเมื่อไร ก็ขอให้แนำคำสั่งซึ่งใดเช่นนั้นขอ
 ประทับตราเจ้าเมืองมาด้วย เพื่อจะได้สอยให้แนำว่าเขาได้
 มาตามคำสั่งท่านเจ้าเมืองจริงหรือไม่ พวกทำงานจึงตอบ
 ว่า ถ้าเช่นนั้นจะได้กลับไปเฝ้าคำสั่งมา คงพอตกยเวลาที่
 บาทหลวงจะสวดมนต์จบ การที่มองซิเออร์คิวยังขอคำสั่ง
 เช่นนั้น ก็เพราะเขาในคำที่มองซิเออร์คอนซตันแตง มา
 เล่าว่าเจ้าเมืองตระนาวศรีคิดจะเอาคิลารักไปยกไว้ในนอกเขต
 วัคของเรา ที่ไหนเจ้าเมืองจะเปลี่ยนความคิดได้เร็วเช่นนั้น

เวลาเช้า ๑ โมง ยกกระบัตร คือ คนเป็นเจ้า-
 พณงานที่สามของเมืองมริคได้มายังบ้านเราบอกว่า ท่าน
 เจ้าเมืองตระนาวศรีจะมีคำสั่งมา ในเรื่องนี้ไม่ใช่ แต่เจ้า
 เมืองมริคจะไต่มีคำสั่งมาให้เป็นหลักฐาน มองซิเออร์คิวยัง
 จึงได้ตอบยกกระบัตรว่า เมื่อท่านเจ้าเมืองตระนาวศรีอยู่ที่
 เมืองมริคแล้ว คำสั่งนั้นควรจะเป็นคำสั่งของเจ้าเมือง-
 ตระนาวศรีจึงจะถูก ผู้น้อยจะทำคำสั่งเหนือผู้ใหญ่ไม่ได้

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕๑

ยกกระบัตรเมืองมริทจึงถามว่า เมื่อเจ้าพนักงานได้นำ
ศิลาจารึกมาแล้ว บาทหลวงจะเปิดประตูให้หรือไม่
มองซ์เออร์คิบว จึงตอบว่า ขอห้ามทหารกไว้ในคิลา
เป็นสิ่งที่ผิดกฏหมายของพระเป็นเจ้าถ้าเราจะไม่ยอมให้
เขาคิลาเข้ามาอีกแล้ว พระเป็นเจ้าจะโกรธมาก เมื่อเราจะ
ยอมให้เขาคิลาเข้ามาอีกไม่ได้แล้วเราก็จะช่วยในการขับคิลา
ไม่ได้ด้วยตัวเอง เพราะฉะนั้นเจ้าพนักงานจะหวังใจว่าเราจะ
จะเปิดประตูรับหรือส่งให้ใครเปิดประตูรับไม่ได้ การโต้
ตอบเฉพาะคราวนี้โดยตักนเพียงนี้

ครั้นเวลาเช้าประมาณ ๓ โมง ยกกระบัตรได้กลับ
มาอีก คราวนี้มาส่งของเจ้าพระยาพระคลังมาด้วย และ
คำสั่งขยันทไปประทับตราลง ๓ ดวง เมื่อยกกระบัตรได้
เขาคำสั่งมาให้เราแล้วยกกระบัตรจึงได้ขอให้เราอนุญาตใน
การที่จะเขาคิลาเข้ามาอีกในวัด มองซ์เออร์คิบวกับมองซ์เออร์
เมแยร์ จึงพูดว่า ในเรื่องนี้จะต้องเสียชีวิตก็จะยอม
ตามคำขอหรือไม่ได้ ถ้าเจ้าพนักงานจะเขาคิลาเข้ามาอีกก็ได้
แต่พวกเราจะต้องร้องคัดค้านอย่างแข็งแรงเพราะเราไม่
เต็มใจ และถ้าเจ้าพนักงานจะใช้กำลังและอำนาจ พวก
เราก็จะต้องทนนิ่งทำใจเย็นไว้ ในคราวนี้พูดจาโต้ตอบ

กันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง ฝ่ายยกกระบัตรก็ไต่พิจารณา
 ออวอนช้แจงทุกอย่าง ขอให้เรายอมให้เจ้าพนักงาน
 ไต่เอาศิลาไปปักไว้ตามที่ ๆ ไต่กะไว้ มิฉะนั้นก็ขอให้
 ขบาทหลวงเปิดประตูในเวลาที่เจ้าพนักงานนำศิลามา ข้าง
 ฝ่ายขบาทหลวง ๒ คน ก็ไต่แต่ช้แจงว่าการขบาทหลวงจะ
 ยอมเช่นนั้นเป็นการผิดกฎหมายของพระเป็นเจ้า เพราะฉะนั้น
 เราจะไม่ยอมไม่ไต่แต่ถ้าเป็นการอย่างอื่น ๆ แล้ว พวกเราก้
 จะไต่ปฏิบัติตามพระราชโองการด้วยความนบนอบ และเต็ม
 ใจทุกประการ

ยกกระบัตรเมืองมรคจึงไต่เอาเรื่องแขกมัวร์มาอ้าง
 ว่า เมื่อพระเจ้ากรุงสยามไต่ออกประกาศห้ามไม่ให้พวกแขก
 มัวร์ยพวกเขารตไปเข้าศาสนาพระหมัคคินัน ก็ไม่เห็นพวก
 แขกมัวร์คคคานหรือชคคของว่าอย่างไรเลย

ฝ่ายด้วยยกกระบัตรเองก็เป็นพระหมัคค แต่ถึงดังนั้น
 มองซีเออร์ก็บักตอบเอาตรง ๆ ว่า ศาสนาพระหมัคคไม่มี
 ราคาอะไรเท่ากับศาสนาไทยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นผูกถอ
 ศาสนาพระหมัคคก ถอพุทธศาสนาทุก เมื่อตายไปแล้ว

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕๓

จะหวังอันไม่ไค่นอกจากหวังการทรมานไม่มีทสันต์ ยก-
กระบัตรหมกพุดในคำคอบเช่นนี้ แล้วกล่าไ้แต่ไ้แต่แสดง
ความไมตรีกับเรา และแสดงตัวว่าการที่ตอ้งมาทำตามคำ
สั่งเช่นนี้ ยกกระบัตรไม่เต็มใจทำเลย

ครั้นเวลาเย็นประมาณ ๕ โมง ท่านเจ้าเมืองมริค
ไ้มาเอง พร้อมด้วยยกกระบัตรและเจ้าพนักงานอื่น ๆ มา
ขอให้เรายอมให้เจ้าพนักงานไ้เอาศิลาจารกมาข้กไว้ที่ประตู
วัด ในเวลาทเจ้าเมืองมริคมาพุดกับเรานั้น ไ้ยกเหตุผล
ต่าง ๆ มาอ้างและไ้ไ้ไ้ว่าจาย่าเป็นมิตร มองซิเออร์
คิบัว กับมองซิเออร์ เมแยร์ จึงคอบเจ้าเมืองมริคว่า พวก
เราจะยอมตายดีกว่าที่จะยอมตามทเจ้าเมืองมาขอร้องเช่น
คำคอบเช่นนี้หากไ้ทำให้เจ้าเมืองมริคท้อคอบไม่ แต่ย้ง
คงพยายามพุดหาไ้เป็นการตกลงกันให้จึงไ้เพอเจ้าพนักงาน
จะไ้เอาศิลาเข้ามาไ้ บาทหลวงจึงไ้คอบว่า ถ้าจะ
เปิดประตูให้แล้ว ก็เท่ากับเป็นการยอมให้เอาศิลามาข้ก
เพราะฉะนั้นจึงเป็นอันเปิดประตูให้ไม่ได้ ท่านเจ้าเมือง
หัวเราะแล้วพุดว่า

“บาทหลวงจะต้องการให้ข้าพเจ้าประกาศสงคราม
หรือ” บาทหลวงจึงได้ตอบว่า ท่านเจ้าเมืองจะทำอย่างไร
ก็ได้ตามชอบใจ แต่ถ้าจะทำสงครามแล้ว ท่านเจ้าเมือง
ก็จะเห็นว่าพวกบาทหลวงไม่ได้ต่อสู้สักอย่างใด แต่คงมีใจ
เย็นอยู่และเชื่อในบารมีของพระเป็นเจ้าอยู่เสมอ เจ้าเมือง
จึงถามว่า “ถ้าเช่นนั้นบาทหลวงจะให้ข้าพเจ้าเอาคิลาโน
ไปทำอะไรเล่า” มอนซีเออร์ตอบว่า คำแนะนำของ
บาทหลวงจะมีย่อยอย่างเดียวเท่านั้น คือทางคิลาโนควรจะ
ทำลายคิลาโนแผ่นนั้นเสีย ครั้นบาทหลวงได้แสดงตัวว่าไม่
ยอมให้เอาคิลาโนมาปักในวัดแล้ว ท่านเจ้าเมืองจึงแสดง
ไมตรีต่อบาทหลวง และแสดงความเสียใจที่ต้องมารบกวน
เช่นนั้น พวกบาทหลวงจึงได้ชอบใจท่านเจ้าเมืองที่ได้แสดง
ไมตรีกับเรา และได้ขอร้องให้ท่านเจ้าเมืองจัดการอย่างใด
อย่างหนึ่งให้ถอนคำสั่งในเรื่องนี้เสียให้จึงได้ พวกบาท
หลวงจึงได้แสดงตัว ว่าในการทั้งหลายทั้งปวงซึ่งไม่ผิด
ด้วยกฎหมายของพระเป็นเจ้าแล้ว พวกเราก็มพร้อมอยู่เสมอ
ที่จะทำตามพระราชโองการและทำตามคำสั่งของเจ้าพนักงาน
งานทั่วไป เจ้าเมืองมริคจึงได้ลาบาทหลวงกลับไป เพื่อ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕๕

จะไปรายงานให้เจ้าเมืองตระนาวศรีทราบถึงข้อคดีค้านของ
บาทหลวง และเพื่อจะได้ปรึกษากันว่าจะควรทำอย่างไรต่อไป
ไป ในคืนวันนั้นเองมองชีเออร์เมแยร์ได้ไปรายงานให้
มองชีเออร์ บริโกต์ทราบถึงเหตุการณ์ที่ได้เป็นไป มองชี-
เออร์เมแยร์ได้ไปพบมองชีเออร์ บริโกต์ ลอยเรืออยู่กลาง
แม่น้ำ มองชีเออร์เมแยร์ ก็เลยนอนในเรือนตนเอง

วันที่ ๒๓ (ธันวาคม) มองชีเออร์เมแยร์ได้กลับ
มาแต่เวลาเช้า เพื่อมาฟังว่าจะมีเรื่องราวกันอย่างไรต่อไป
ครั้นถึงเวลาเที่ยงพวกเขาก็เห็นว่าเจ้าพนักงานไม่มา จึงเห็น
ควรให้ไปบอกมองชีเออร์ บริโกต์ทราบ และให้ชวนมองชี-
เออร์ บริโกต์ กลับมาทำการนักขัตฤกษ์ นาติวิต (Nativite)
พร้อม ๆ กัน ถ้าหากว่าเป็นการจำเป็นแล้วก็ให้มองชีเออร์
บริโกต์หลบไปเสียอีกแล้วกัน ในคืนวันนั้นเองมองชีเออร์
บริโกต์ก็ได้ออกมา แต่ข้างเจ้าเมืองตระนาวศรีคงคอยสับอยู่
เสมอเป็นแน่ เพราะรุ่งขึ้นวันที่ ๒๔ (ธันวาคม) ยังไม่ทัน
สว่างก็ เจ้าพนักงานได้มาบอกว่า ท่านเจ้าเมืองตระนาวศรี
ต้องการจะพบกับมองชีเออร์บริโกต์

มองซิเออร์บริโกต์ จึง ไปยังบ้าน เจ้าเมืองตระ นาวศรี
 พร้อมด้วยมองซิเออร์ คุมัว เจ้าเมืองตระ นาวศรี ก็ได้ออรับ
 อย่างดี เจ้าเมืองตระ นาวศรี จึงถามว่า มองซิเออร์บริโกต์
 ไปเสียจากบ้าน เพราะเหตุใด มองซิเออร์บริโกต์ จึงตอบว่า
 ท่านเจ้าเมือง จะต้องการ เอาศิลาจารึก มากไว้ที่ ประตูดุ๊ก จึง
 จำเป็นต้อง ไปเสีย เพื่อกันไม่ให้ ต้อง เห็น ในสิ่ง ที่น่า เสียใจ เช่น
 นี้ เจ้าเมืองตระ นาวศรี จึง ออชวน ขอ ให้มองซิเออร์ บริโกต์
 ไปด้วย ให้ เจ้าพนักงาน เอาศิลาจารึก ไปปัก ไว้ตาม ทิศ ทิศ ไร่
 และอธิบายว่า ในเวลาที่ เอาศิลา ไปปัก นั้น มองซิเออร์ บริโกต์
 ไม่ต้อง คอย ใด จะไปทำอะไร ก็ ได้ เป็นแต่ขอ ให้ เปิด ประตู
 ให้ ในเวลาที่ เอาศิลา ไปเท่านั้น มองซิเออร์บริโกต์ จึงตอบว่า
 ตามที่ ท่าน เจ้าเมือง ขอ ร้อง ตั้ง น เป็น การ พิเศษ กฎหมาย ของ
 พระเป็นเจ้า และ พวกเรา ก็ พร้อม อยู่ ที่จะ สละ ชีวิต กว่าที่จะ
 ทำการ ให้ พิเศษ กฎหมาย ของ พระเป็นเจ้า ข้อ คำสั่ง ของเรา ที่
 ยก มา ออรับ ท่าน เจ้าเมือง หา เชื่อ ไม่ กลับ หา ความ ผิด ที่ ล้ำ
 และ ได้ ไป เล่น ตัว ล้ำ ใน เค้า ของ เอง เจ้าเมืองตระ นาวศรี จึง
 ได้ เรียก ยก กระบี่ เมือง มะริด กับ หลุยส์ วเลียม เพมา
 เป็น ล่าม แปล คำ ได้ ตอบ กัน แต่ ล่าม ใหม่ คน นั้น เป็น คน เขารัด

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕๗

เหมือนกัน ร้อยเต็มใจว่าข้อของศาสนาที่เรียกมาอ้างนั้น
คงไม่น่าหนักอึ้งอะไร เพราะเจ้าเมืองตระนาวศรีไม่เชื่อ จึง
ไต่ถามเอาข้อข้อใดที่มากมาอ้างต่อไป ถ้ามีคนใหม่จึงได้อธิบายว่า
เมืองมรวรคนไม่มีขอมคืประตหอรบอย่างใด ฝ่ายพวกนาย
เรือชาวยุโรปซึ่งมาแวะเมืองนี้ มักมีลูกเรือเป็นอินมามากซึ่ง
ล้วนแต่เป็นคนทาสทาสทาส ถ้าพวกนี้มาเห็นคิลาไนไต่ถาม
ในเขตวัดด้วยแล้ว พวกเรือเหล่านี้ก็จะชักเคื่องไต่ ข้าง
ที่พวกนายเรือและลูกเรือจะถอนคิลาทิ้งเสีย และจะทำอะไร
ต่อไปอีกก็ทราบไม่ได้ ตามเหตุผลล้ามยกมาขแรงน ท่าน
เจ้าเมืองตระนาวศรีเห็นด้วย จึงไต่ถามกับมองซิเออร์บรโกต์
ว่า เรืองนี้จะไต่ถามโดยขอเข้าไปกราบทูลเสียก่อน และจะได้
พยายามจัดการให้ถอนคำสั่งในเรืองนี้เสียให้จึงได้

เจ้าพนักงานเอาคิลาจารย์ไปปักจนได้

ตั้งแต่วันนั้นมาคิลาไน ๒๔ เดือนธันวาคม เราไม่
ไต่ถามพวกเรือเรืองนี้อีกต่อไป จนถึงวันก่อนที่มองซิเออร์-
เมแยร์จะเข้าไปกรุงศรีอยุธยา คิลาไน ๑๕ มกราคม
ค.ศ. ๑๗๕๐ (พ.ศ. ๒๒๙๒) จึงได้มีเรือชนออกคือ
ในวันนั้น เจ้าพนักงานจะเอาคิลาไนมาปักไว้ที่ประตูโบสถ์

มองซิเออร์บริโกต์ จึงไต่ยนหนังสือต่อเจ้าพนักงานชั้น ๑ ซึ่งมีใจความยกเหตุผลคดีกันต่าง ๆ ดังที่ไต่โดยพฤกษิยาย ด้วยปากแต่ครั้งก่อนแล้ว เวลานั้นเจ้าเมืองตระนาวศรีได้กลับไปเมืองตระนาวศรีแล้ว เจ้าพนักงานจึงไต่รับหนังสือไว้ว่า จะส่งไปให้เจ้าเมืองตระนาวศรีและจะต้องรอฟังเสียก่อนว่าท่านเจ้าเมืองจะว่ากระไร และเจ้าพนักงานก็ลากลับไปวันที่ ๒๒ เดือนนั้นเอง (มกราคม) เจ้าเมืองตระนาวศรีได้กลับมาถึงเมืองมะริด จึงไต่เรียกให้มองซิเออร์บริโกต์ไปหา และไต่บอกกับมองซิเออร์บริโกต์ว่า ถึงจะคดีกันอย่างไรก็ตาม แต่เจ้าเมืองตระนาวศรีจะฟังไม่ได้จำเป็นจะต้องเอาคิลาจาร์กซึ่งส่งมาจากกรุงศรีอยุธยาไปปักไว้ที่ประตูโบสถ์ให้จึงไต่ มองซิเออร์บริโกต์จึงตอบว่า ถ้าทำเช่นนั้นก็ต้องทำโดยมองซิเออร์บริโกต์และพวกเขารัตที่ปวงไม่เป็นชอบด้วย เจ้าเมืองตระนาวศรีจึงตอบว่า “ก็แล้วจะเป็นอะไรไป พวกชาวต่างประเทศที่เป็นคนเขารัตที่แะมาเมืองนี้ จะมารบกับเราหรือ ถ้าเขามา ทำอย่างไรเราก็จะทำตอบเขาตจแต่ยกกัน เพราะฉะนั้นเป็นคำสั่งของข้าพเจ้าให้เจ้าพนักงานเอาคิลาแผ่นนั้นไปปักไว้ในบริเวณที่ของท่านในวันฤกษ์ดี” แล้ว

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๕๕

ไต่สนทนากันถึงเรื่องอื่น ๆ สักครู่หนึ่ง มองซีเออร์บริโกต์
ก็ลากลับไป

วันฤกษ์ศักราชวันนตกในวந்த ๗ กุมภาพันธ์ ใน
วันนั้นเวลาเช้า ๓ โมงเจ้าเมืองมฤตกิจเจ้าพนักงานเป็นอัน
มากไต่มายังบ้านบาทหลวง พวกคนใช้ในบ้าน ไต่บอกว่า
มองซีเออร์บริโกต์ไม่อยู่ เจ้าเมืองมฤตกิจขอพบกับมอง-
ซีเออร์คิบัว เจ้าเมืองมฤตกิจไต่เข้ามาในบ้านแล้วขึ้นไป
ชั้นบนจึงพบมองซีเออร์คิบัว เจ้าเมืองมฤตกิจไต่พบกับมอง-
ซีเออร์คิบัวว่า เจ้าเมืองตระนาวศรีไต่ให้มาเพื่อเอาคัลลาจารก
มายกไว้ในบริเวณนี้ และเจ้าเมืองมฤตกิจไม่มีหนทางที่จะชด
ไต่ต่อไปแล้ว มองซีเออร์คิบัวจึงขอทูลเกล้าเพียงแต่ให้มีเวลา
เขียนหนังสือบอกเข้าไปยังกรุงศรีอยุธยาและให้มีเวลารับ
ตอบด้วย เจ้าเมืองมฤตกิจจึงแนะนำให้มองซีเออร์คิบัวลง
ไปพบกับเจ้าเมืองตระนาวศรีคิกกว่า มองซีเออร์คิบัวจึงไต่
ไปหาเจ้าเมืองตระนาวศรีด้วยตัวเอง และไต่พยายามอธิบาย
ว่า ถ้าเจ้าเมืองตระนาวศรีจะต้องการหาซื้อเสี้ยงและเกยรติ-
ยศและต้องการให้วิญญูณไต่พ้นอันตรายแล้ว ก็ควรจะยก

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๖๑

แก่สำนักศิษย์ของเราให้ทราบว่า เราปฏิเสธไม่รู้ในคำสั่ง
ที่มาจากกรุงศรีอยุธยาอันเป็นคำสั่งชดกบคำสั่งนาของเรา
เพราะคำสั่งอนันตคามมิให้เราส่งสอนคำสั่งแก่คนมีวิชาที่รู้
และห้ามมิให้เราจับคนเหล่านั้นเขารัดในคำสั่งนาของเรา เรา
จึงพร้อมกันกักค้ำในศิลาแผ่นนึ่งซึ่งไต่จากรักคำสั่งอนรายกา
เช่นนั้น และเราหวังใจว่าคนทั่วโลกคงจะไต่ทราบว่าศิลา
รักแผ่นนี้ไต่มาปักไว้ในเขตวัดของเรา โดยเจ้าพนักงานไต่
ใช้อำนาจ และโดยเราไม่ได้ยินยอมด้วยเลย เราจึงขอ
ประกาศให้ทราบ ว่าตามข้อห้ามซึ่งไต่จากรักไว้ในแผ่นศิลา
นั้น เราจะไม่ปฏิบัติตามเป็นอันขาด และถึงแม้จะต้องเสีย
ชีวิตเราก็จะไม่ทำตามข้อห้ามนั้นเลย ดังเราไต่แจ้งให้เจ้า
พนักงานของพระเจ้ากรุงสยามให้ทราบไว้แล้ว แต่เราจะขอ
แสดงตัวว่าในการอย่างอื่น ๆ ซึ่งไม่เป็นการชดกบกฎหมาย
ของพระเป็นเจ้าแล้ว เราก็จพร้อมอยู่ที่จะปฏิบัติตามพระราช
โองการของ พระเจ้ากรุงสยามทุกประการ

“ประกาศฉบับนี้ไต่เขียนทั่ววัดโนตร์ตามเคอ ลาคอน
เซบซีของ ณ เมืองมรริค เมื่อวันที่ ๑๔ ธันวาคม ค.ศ.
๑๗๔๘ (พ.ศ. ๒๒๙๒)

“เราจึงไต่เช้นขอพรอมกันต่อหน้าพยานซึ่งมีชื่อข้าง
 ทายน

(เช้น) บรโกต์ บาทหลวงมิชชันนารี

(เช้น) คูบัว มีชัยของเนร์อาปอชตอลิก

(เช้น) เมแยร์ มีชัยของเนร์อาปอชตอลิก”

“เราผู้มีชื่อข้างทายน เป็นคนเขารัก ตั้งบ้านเรือนอยู่
 ณ เมืองมริค รับรองว่าประกาศไท่เขียนมาในหน้าคณ
 ไต่ประกาศในที่ประชุม ณ วัดที่เรียกกันว่า วัดโนตร์คาม-
 เกอลาคอนเซบซีของ ลิง จึงไต่เช้นขอไว้เป็นพยานทเมือง-
 มริคเมื่อ ณ วันที่ ๒ เดือน มกราคม ค.ศ. ๑๗๕๐

(พ.ศ. ๒๒๙๒)

(เช้น) ลาปอต

(เช้น) เลอเมตร์

(เช้น) เอน คาร์นอง

(เช้น) โยเซฟเลอบลิ่ง”

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ

๒๖๓

จดหมายมองซีเออร์ บริโกต์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๒๕ เดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๗๕๐

(พ.ศ. ๒๒๙๒)

รัฐบาลไทยเข้าใจว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้อง
ปกครองคนเขารัตนทวีปไปทั่วต่างประเทศและคนพื้นเมือง
เพราะเหตุว่าในเวลาที่เขาฝรั่งเศสหรือชาวประเทศอื่น ๆ มา
แคว้นเมืองนี้ (มรวัด) ถ้าพวกนี้ไม่ยอมให้ของแก่พวกไทย
แล้ว พวกไทยก็จะมาเอาของที่เขาพาไปให้คนไทยได้
ข้าพเจ้าจะมีอำนาจบังคับให้เขาเอาของไปให้แก่คนไทยได้
ท่านก็คงจะเห็นได้ว่าการเช่นนั้นมิชชันนารีสามัญคงตัวข้าพ-
เจ้าจะทำอย่างนั้นไปหรือไม่ เพราะมิชชันนารีไม่มีอำนาจ
อะไร นอกจากอำนาจของลกประจำ และการอำนาจของการสวด
มนต์เท่านั้น เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าจึงได้มีจดหมายไปยัง
มองซีเออร์ เคอญลีโอโปลิค ขอให้หาทางแต่ในเรื่องนี้
หรือมิฉะนั้นก็ขออนุญาตให้ข้าพเจ้าลงเรือฝรั่งเศสไปอยู่ทอด
และจะต้องเลือกเฉพาะเรือลำที่ไม่ยอมให้ของแก่ชาวราชการ
ไทย เพื่อเรือลำนั้นจะไม่ต้องเที่ยวหาเสบียงอาหารด้วยใช้กำลัง

ถ้าไม่ทำเช่นนั้นแล้วไทยก็จะมีโรคภัยไข้เจ็บชอกช้ำเลย เมื่อ
ข้าพเจ้าได้ลงเรือไปแล้ว ถ้าพวกเขารบจะกลัวความมกชก
ให้ตามข้าพเจ้าไป หรือจะไปทเมืองทวายเสียก็ได้

ความเห็นถึงขอความที่ได้จารึก

ไว้ในแผ่นศิลาสำหรับประจาน

เรื่องการจำเป็นที่จะต้องคัดค้าน

จดหมายมองซีเออร์ดูบัว

ถึงมองเซนเยอร์ เดอโลล์แยร์

ค.ศ. ๑๗๕๓ (พ.ศ. ๒๒๙๖)

ด้วยข้าพเจ้าได้รับจดหมายจากมองซีเออร์เลอบอง
ฉบับ ๑ ซึ่งข้าพเจ้าจะย่อความให้ท่านทราบในจดหมาย
ฉบับนี้ เพราะไม่ทราบว่ามองซีเออร์เลอบองจะได้มีจดหมาย
มายังท่านหรือไม่ ตามความเข้าใจของมองซีเออร์เลอบอง
นั้น เข้าใจว่าประกาศพระราชโองการซึ่งจารึกไว้ในแผ่น
ศิลานั้น หาได้เป็นประกาศชัดขวางต่อศาสนาไม่ เป็นแต่
ห้ามมิให้สังฆราชและมิชชันนารีได้สอนการศาสนาที่ไม่จริง
เท่านั้น แต่ถึงดังนั้นก็เป็นการหมิ่นประมาท เพราะเท่ากับ
หาว่าสังฆราชและพวกมิชชันนารีได้รับรองว่าตัวได้ทำความ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๖๕

ผิดโดยล่อลวงคนไทย จึงได้สัญญาว่าจะไม่ประพฤติเช่น
นั้นอีกต่อไป เพราะฉะนั้นควรสังฆราชและมีชันนารีจะทำ
นารีจะทำหลักฐานไว้ให้เป็นพยานปรากฏทั่วไป ว่าตาม
ความที่เขาเหล่านั้นเป็นความเท็จ การที่ควรจะทำตักนิกเพื่อ
สำหรับหาความจริง และเพื่อเป็นเกียรติยศของศาสนาและ
ของคณะบาทหลวงทั่วไป ทั้งสำหรับเป็นการแสดงว่าตัวไม่
ได้ประพฤติผิดอย่างใดด้วย แต่การที่จะทำหลักฐานไว้ทั้ง
วัน ในเวลานั้นและต่อมาก็คงหาได้มีใครทำไม่ เพราะ
ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมาทำกันในเวลานั้น

ในการเรอมนั้นไว้ไม่ได้ ถ้าชนนั้นไว้จะทำให้เสีย
ชื่อและเสียเกียรติยศแก่ศาสนาและคณะบาทหลวงทั่วไป ทั้ง
จะทำให้เป็นการหมิ่นประมาทแก่บุคคล ซึ่งควรจะรักษาชื่อ
เสียงไว้ไม่ให้หมิ่นเลย

การที่โดนึ่งกันไว้เช่นนั้นก็น่ากลัวจะมีคนเห็นไปว่า
เป็นการทรยศในข้อความที่จารึกไว้ในศีลานั้น และก็อาจ
จะเป็นแล้ว เพราะได้มีเสียงลือกันทั่วอินเดีย ว่าสังฆราช
และมีชันนารีในเมืองไทยได้สัญญาว่าจะไม่รับคนเข้าติดอก

ต่อไป และที่น่ากลัวว่าชาวอเมริกันจะมีคนเชื้อเอาด้วย เพราะคนทั้งหลายได้ลืมหืมตาแล้วว่า ในเรือนมองเซนเยอร์ เทอโรซาลได้จัดการอย่างไร ถ้าแม้ว่าบาทหลวงรับคนใด เขารับ พวกไทยก็พูดว่า บาทหลวงทำผิดต่อความที่ไต่สัญญาไว้ และหาว่ามีชั้นนารูปไม่แท้จริง ถึงพวกบาทหลวง จะพูดว่าไม่ไต่สัญญาไว้ก็ตาม แต่ไทยก็ขี้ลาดจารกและพูดว่า “นั่นแน่ขอทไต่สัญญาไว้ ถ้าข้อความที่จารกไว้ในเป็นความเท็จแล้ว เหตุใดเมื่อเวลาจารกศีลสาส์นพระราชจึงไม่คัดค้านไว้เล่า ถ้าสังฆราชไม่ไต่ยอมแล้ว ก็คงจะคัดค้านไว้เป็นแน่ ทว่าสังฆราชไม่ยอมนั้นหลักฐานอยู่ที่ไหน”

เพราะฉะนั้น ในการที่ไทยได้เอาศีลจารกไปปักไว้ เมื่อครั้งเซนเยอร์เทอโรซาลเป็นสังฆราช โดยไม่มีใครคัดค้านไว้อย่างหนึ่ง ผู้ที่มาแทนมองเซนเยอร์ เทอโรซาล ในภายหลังก็นงเลี้ยอย่าง ๑ ลายเช่นของลำนอย่าง ๑ ศิลาไนโคตงชนใหม่เมื่อ ค.ศ. ๑๗๔๘ (พ.ศ. ๒๒๙๒) โดยไม่มีใครว่ากล่าวประการใดอย่าง ๑ เป็นสิ่งที่จะทำให้เข้าใจว่า สังฆราชและบาทหลวงไต่ยอมต่อข้อห้ามซึ่งจารกในศิลาอันแล้ว และรับรองในความเท็จที่จารกไว้ในด้วย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๖๗

ด้วยเหตุทั้งปวงเหล่านี้ จึงเป็นการเห็นได้ง่ายว่า ถึง
แม้ว่ามองเซนเยอร์เคอโรซาลีจะวางตัวไม่ยอมต่อเจ้าพระยา
พระคลัง ถึงแม้ว่ามองเซนเยอร์เคอโรซาลีได้แสดงว่า ถ้า
ไทยจะขึ้นเอาที่ดินมาขกในวัดจะไม่เรียกคนเขารดมาประ-
ชุมในวัดอีกต่อไป ถึงแม้ว่าเมื่อเวลาเจ้าหน้าทไทยได้เอา
แผ่นศิลามาขก มองเซนเยอร์เคอโรซาลีมิได้อยู่ในที่นั้น
ด้วย และถึงแม้ว่ามองเซนเยอร์เคอโรซาลีได้ให้หยุดการพริ
แหเพื่อแสดงความไม่พอใจในเรื่องที่ดินการขกอยู่ แต่ถึง
กระนั้นการปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้ก็มิได้ยกเว้น ทั้งสังฆราช
เคอโรซาลีจะต้องคดีกันเป็นพิเศษ ในข้อหาอันที่หนึ่งได้
จารกไว้ในศิลาแผ่นนี้ เพราะเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยง จึง
เป็นการจำเป็นที่จะให้หลักฐานปรากฏไว้ชั่วกาลนานว่าเรา
มิได้เห็นชอบด้วยศิลาจารกแผ่นนี้เลย ถึงแม้ว่าคดีคดีกัน
นั้นจะไม่ถึงพระเนตรพระกรรณของพระเจ้าแผ่นดินก็ตาม
แต่ก็คงจะได้ทราบถึงพวกเขารดและพวกมิได้เขารดอยู่นั้น
เอง

อีกประการ ๑ ถึงหากว่าการที่จะประกาศคดีกันดังว่า
มาน จะเป็นการทำให้พระเจ้าแผ่นดินกรวกตาม ถึงดังนั้น

ควรจะประกาศคดีคานอยู่บนเอง เพราะเหตุว่าถึงจะไม่ควร
 ทำให้ผู้ชนเหิงมีความโกรธก็จริง แต่เมื่อเป็นหน้าทแลวก
 จะนั่งอยู่ไม่ได้เหมือนกัน จำเป็นจะต้องทำการอย่างใดให้
 รุสกีบรรลุตฤในใจของตัว ผลที่สุดจะเป็นอย่างไรก็ต้องแล้วแต่
 พระเป็นเจ้า เมื่อครั้งไทยได้เอาศิลาจารึกไปปักไว้ที่เมืองมรวรค
 นั้น มองซิเออร์บริโกต์ได้ทำหนังสือคัดคานยื่นต่อเจ้าเมือง
 นครราชสีมาและเจ้าเมืองมรวรค การที่มองซิเอร์บริโกต์ได้
 กระทำเช่นนั้นนักหาได้มีผลร้ายอย่างใดไม่ แต่ฝ่ายพวกมิชชัน-
 นารีในเมืองมรวรคก็โกรธสกลสยายใจได้ติดตามหน้าทของตัว
 แต่ขออย่าให้เข้าใจว่า การที่พวกบาทหลวงได้คัดคานเช่นนั้น
 จะทำให้ไทยรู้สึกผิดหามิได้ การที่ทำการนี้ไม่เป็นข้อแก้ไข
 ในเกียรตยศติเสียไป แต่ขอทเสียหายนนั้นนักขอ ทสังฆราช
 และมิชชันนารีทั้งหลาย เพราะพวกนี้จะลงข้อแก้ข้อหมิ่น
 ประมาทได้ง่าย

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๖๕

การที่จะคัดค้านไม่เป็นประโยชน์อะไร
การที่พวกบาทหลวงได้จัดทำไปเป็นการที่ถูก (๑)

ค.ศ. ๑๗๕๔ (พ.ศ. ๒๒๙๗) เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๓๐
(พ.ศ. ๒๒๗๓) พระเจ้าแผ่นดินสยามได้ให้เอาศิลาจารึกไป
ปักไว้ในสถานของคณะบาทหลวงในกรุงศรีอยุธยา ศิลา
แผ่นนี้ได้นำมาประกาศข้อความห้ามมิให้พวกมิชชันนารี
ฝรั่งเศส สอนศาสนาคริสต์แก่นักคนไทย มอญ และลาว
ในประกาศพระราชโองการที่จารึกในแผ่นศิลานี้ มีความ
เท็จอยู่หลายข้อเป็นต้นว่า กล่าวว่ามีเซนเยอร์เดอโรซาล
ผู้ซึ่งลงแก่กรรมแล้วนั้น ได้ยอมรับว่าตัวได้ไปสอนศาสนา
คริสต์แก่นักคนไทย มอญ และลาว เป็นความผิดจริง
จึงได้ไปขอโทษโดยเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวายพระเจ้าแผ่นดิน
ถึงนั้น

เมื่อปี ค.ศ. ๑๗๕๔ (พ.ศ. ๒๒๙๗) ตัวอักษร
ที่จารึกในแผ่นศิลาได้เปลี่ยนไปหลายตัว พระเจ้าแผ่นดิน
จึงได้ให้จารึกเสียใหม่ และได้ทรงขอให้ท่านสัญญาว่าจะได้
เป็นอิสระคอยตรวจตรา ให้ได้ปฏิบัติตามข้อความในประกาศ

(๑) เราไม่ทราบว่ามีผู้แต่งเรื่องนี้เป็นใคร

นางทุกประการ เพราะฉะนั้นจึงต้องตั้งปัญหาถามว่า วิแกอา-
ปอดศตอลิกในเมืองไทยจะควรคักค้ำในข้อเหล่านี้ คือ ๑
คักค้ำประกาศพระราชโองการ ๒ คักค้ำในข้อเท็จ
๓ คักค้ำในข้อทูลถามไต่สัญญาไว้หรือไม่

มีคนเห็นว่า วิแกอาปอดศตอลิก จำเป็นจะต้องคักค้ำใน
ข้อเหล่านี้ เพราะเหตุว่าไม่ทราบเลยว่า เมื่อ ค.ศ. ๑๗๓๐
(พ.ศ. ๒๒๗๓) มงซิเออร์เดอโรซาลี ผู้ถึงแก่กรรมแล้ว
ได้คักค้ำไว้เมื่อครั้งเอาคัลลันมาตั้งหรือไม่ และไม่ทราบ
ว่าเมื่อ ค.ศ. ๑๗๔๘ (พ.ศ. ๒๒๙๒) คราวเอาคัลลัน
มาขังใหม่ ท่านสังฆราชเดอบูลิโอะโปลิศ ซึ่งเป็นวิแกอา
ปอดศตอลิกในยุคนั้น จะได้คักค้ำไว้หรือไม่

ในความเห็นอนันข้าพเจ้าจะต้องตอบว่า ข้าพเจ้าไม่
เห็นจำเป็นที่มองเซนเบอโรเดอบูลิโอะโปลิศจะต้องคักค้ำใน
ประกาศอันนี้ เพราะเหตุว่า ๑ มองเซนเบอโรเดอโรซาลี
ผู้ถึงแก่กรรมได้คักค้ำไว้แล้ว ๒ เพราะเหตุว่า มองเซน-
เบอโร เดอบูลิโอะโปลิศ ก็คักค้ำไว้แล้วเหมือนกัน

๑ ในข้อที่ว่า มองเซนเบอโรเดอโรซาลีได้คักค้ำ
ไว้แล้วนั้น ขอนักพอจะแลเห็นได้เพราะจะต้องระลึกถึงความ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๗๑

ประพฤติและการปฏิบัติของสังฆราชผู้^๒ ในเวลา^๑ ที่ไทย ก^๑ค^๑
ยังค^๑บ^๑บ^๑คนพวกเข^๑าร^๑ต^๑ก^๑อน^๑ที่^๑ไ^๑เ^๑า^๑ค^๑ลา^๑จ^๑าร^๑ก^๑น^๑มา^๑ต^๑ง และ
ก^๑อน^๑ที่^๑ไ^๑เ^๑า^๑ค^๑ลา^๑จ^๑าร^๑ว^๑า^๑โ^๑ง^๑การ^๑ท^๑ไ^๑เ^๑า^๑ร^๑ก^๑ไ^๑ว^๑ใน^๑ค^๑ลา^๑น^๑
ในเวลานั้นท่านสังฆราชได้ทำอย่างไ^๑ร^๑บ้าง คือถูกเรียกไป
ท^๑ศ^๑า^๑ล^๑เจ้า^๑พระ^๑ยา^๑พระ^๑ค^๑ล^๑ง^๑ เจ้า^๑พระ^๑ยา^๑พระ^๑ค^๑ล^๑ง^๑จะ^๑บ^๑ง^๑ค^๑บ^๑ให้
สังฆราชสัญญาว่า ต่อไปจะไม่สอนศาสนาคริสต์เต^๑ย^๑น^๑แก่
คนไทย คนมอญ เพราะเป็นพระราชประสงค์ของพระเจ้า
แผ่นดินให้เป็นดังนี้ ท่านสังฆราชได้ตอบอย่างเกิด^๑ชา^๑ว่า
จะสัญญาเช่นนั้นไม่ไ^๑เ^๑ เจ้า^๑พระ^๑ยา^๑พระ^๑ค^๑ล^๑ง^๑ก็^๑ข^๑ว^๑า^๑จะ^๑ทำ^๑ไทย
ต่าง ๆ แต่ท่านสังฆราชก็หาไ^๑เ^๑า^๑ค^๑ร^๑น^๑คร^๑ว^๑า^๑ไม่ และยก^๑น^๑คำ
ไม่ยอมสัญญาต^๑ง^๑น^๑เ^๑ง จน^๑ท^๑ล^๑ก^๑ก็^๑ไ^๑เ^๑า^๑พ^๑ว^๑า ถ้า^๑พระ^๑เจ้า
กรุงสยามยัง จะ^๑ข^๑ิน^๑ห^๑ำ^๑ม^๑ ไม่ให้สอนศาสนาคริสต์เต^๑ย^๑น^๑แล้ว
การ^๑ท^๑สัง^๑ฆ^๑ราช^๑จะ^๑อยู่^๑ใน^๑เม^๑ือ^๑ง^๑ไทย^๑ต่อ^๑ไป^๑ก็^๑ไม่^๑มี^๑ป^๑ระ^๑โย^๑ชน^๑อะไร
แล้ว เพราะฉะนั้นไม่^๑เห็น^๑ทาง^๑อน^๑น^๑อก^๑จาก^๑สัง^๑ฆ^๑า^๑ราช^๑จะ^๑ต^๑อ^๑ง^๑
ลา^๑ก^๑ล^๑บ^๑ไป^๑ยัง^๑ป^๑ระ^๑เท^๑ศ^๑ฝ^๑ร^๑ง^๑เศ^๑ส^๑เท^๑า^๑น^๑

ถึงแม้ว่าท่านสังฆราชจะไ^๑เ^๑า^๑ค^๑อ^๑บ^๑ง^๑เพ^๑ย^๑ง^๑น^๑ก^๑ด^๑ แต่
ไทยก็หา^๑พ^๑ัง^๑ไม่ จึงไ^๑เ^๑า^๑ค^๑อ^๑ก^๑ป^๑ระ^๑ก^๑า^๑ศ^๑ห^๑ำ^๑ม^๑ใน^๑การ^๑ส^๑อน^๑ศา^๑ส^๑นา
ของเรา และจะไ^๑เ^๑า^๑ค^๑อ^๑า^๑ป^๑ระ^๑ก^๑า^๑ศ^๑น^๑ั้น^๑จ^๑าร^๑ก^๑ไ^๑ว^๑ใน^๑แ^๑ล^๑แ^๑ศ^๑ี^๑ลา^๑ค^๑ว^๑ย

เมื่อใดจารกศิลาเสร็จแล้ว ไทยก็จะคิดเอาศิลานั้นมาตั้งไว้ในที่บูชาพระในโบสถ์คนจะได้เห็นทั่ว ๆ กัน ฝ่ายสังฆราชก็ทราบบ่อยว่าตนไม่มีอำนาจอย่างใดที่จะชักชวนมิให้พระเจ้าแผ่นดินมาจัดการในที่ดินของโรงเรียนได้ และทราบบ่อยว่าตนไม่มีอำนาจที่จะชักชวนห้ามปรามในข้อนี้ได้ สังฆราชจึงตกลงเห็นว่าในเรื่องนี้จะทำอะไรไม่ได้ นอกจากแสดงตัวว่าไม่ชอบและไม่ยอมรับในการที่จะเอาศิลานั้นมาตั้ง และแสดงให้ไทยเห็นความไม่พอใจของตัวเท่านั้น เพราะฉะนั้นสังฆราชเคอโรซาลจึงมีใต้นำหนังสือคัดค้านในการที่จะเอาศิลารกนั้นมาปักไว้ในวัด เพราะหนังสือทักท้วงคัดค้านนั้นจะไม่เป็นประโยชน์อย่างใด ทั้งกลับจะทำให้พระเจ้าแผ่นดินทรงพิโรธหนักขึ้นไปอีก และคนทั้งหลายก็ย่อมทราบบ่อยแล้วว่ามีชนนารัศวีจะระดมให้ผลัดกันจะกดขี่ไทยสักเคืองใด

อีกประการ ๑ ถึงแม้ว่าสังฆราชเคอโรซาลไม่ได้ทำหนังสือคัดค้านในการที่จะเอาศิลารกนั้นมาตั้งก็จริงอยู่ แต่ท่านสังฆราชได้คัดค้านด้วยกิริยาซึ่งเป็นประโยชน์ และมีนาหนักยิ่งกว่าที่จะคัดค้านด้วยลายลักษณ์อักษร หรือคัดค้านด้วยปากเสียอีก กล่าวคือ พอท่านสังฆราชได้ทราบ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๓

ว่าไทยจะเอาศิลาจารึกไปตั้งบนทิวเขาพระ ท่านสังฆราชก็
ประกาศว่า จะไม่ให้พวกเขาริมาประชุมในโบสถ์นี้ และ
จะไม่ทำพิธีสวดในทิวเขาพระนี้อีกต่อไป ท่านสังฆราชจึงได้
จัดห้องในโรงเรียนสามเณรไว้ห้อง ๑ สำหรับให้พวกเขาริ
รทใช้ทางโบสถ์ การที่สังฆราชได้ทำเช่นนั้นไม่เป็นการคัก
ค้านในตัว และไม่เป็นการแสดงให้เห็นว่าสังฆราชไม่พอใจ
ในศิลาจารึกนั้นดอกหรือ แต่ในเรือนยังมีคนสงสัยอยู่
หรือว่าท่านสังฆราชได้คัดค้านจริงหรือไม่ และยังมีคน
อยากทราบให้แน่ว่าท่านสังฆราชได้คัดค้านจริงหรือไม่
เมื่อเช่นนั้นนักควรจะระลึกได้ว่าเมื่อไทยได้ทราบว่า ถ้าไทยชน
เอาศิลาจารึกไปปักไว้ในทิวเขาพระ ท่านสังฆราชก็จะไม่
ให้พวกเขาริมาประชุมในวัดอีกต่อไปนั้นไทยทำอย่างไรเล่า
ก็คือ ไทยได้เปลี่ยนความคิดทันที หาได้เอาศิลามาปักไว้ในท
ิวเขาพระตามความคิดเดิมไม่ แต่ได้เอาไปปักไว้ในใกล้กับโบสถ์
และศิลานั้นก็ได้ขอยุ้ในแท่นเดิมจนเท่าทุกวันนี้ แต่ในเวลาก่อน
ที่จะเอาศิลาจารึกนั้นไปปักในวัดนั้น ไทยก็เคยเชิญให้ท่าน
สังฆราชยอมให้ไทยเอาศิลานั้นไปปัก และถ้าสังฆราชได้
ยอมเช่นนั้นนักเท่ากับยอมตามข้อความในประกาศนั้นด้วย ใน
ข้อนี้ไทยก็ได้รับความระอาในการที่ท่านสังฆราชชักชวนไว้

เพราะฉะนั้นไทยจึงได้เอาศิลาไปไว้ในเขตวัด และได้ให้
คนไปบอกท่านสังฆราชช่วยไปตกในการทิ้งศิลานั้น โดย
ประสงค์ว่าถ้าสังฆราชไปช่วยด้วยแล้ว ก็คล้ายๆ กับสังฆ-
ราชได้ยอมแล้วเหมือนกัน แต่ในคราวนี้ไทยก็เข้าใจผิดไม่
สมปรารถนาอีก จึงจำเป็นต้องเอาศิลานั้นตกลงโดยที่สังฆ-
ราชหาได้มาเกี่ยวข้องกับไทยไม่ เพราะในเวลาของไทยกำลัง
ตั้งศิลาอยู่นั้น ท่านสังฆราชไม่ยอมออกจากห้องเลยเป็น
อันขาด การที่สังฆราชไม่ยอมต่าง ๆ เช่นนี้ ข้าพเจ้าเห็น
ว่าเป็นการคัดค้านไม่ยอมให้เอาศิลาจารึกมาปักไว้ในวัดอยู่
แล้ว

ถ้าจะมีคนเกรงอยู่ ว่าตามข้อความที่ข้าพเจ้าได้
กล่าวมาในตอนบนนั้น เป็นการหมิ่นเชนเซอร์เคอโรชาล
ยังแสดงไม่พอใจในเรื่องศิลาจารึกอยู่แล้ว ก็ยังมีพยาน
ปรากฏอยู่อีกอย่าง ๑ ซึ่งจะเห็นได้ว่าสังฆราชเคอโรชาล
ได้แสดงความไม่พอใจเป็นการเพียงพอบ้างแล้ว คือก่อนที่
จะเกิดเรื่องศิลาจารึกนั้น ในเวลานั้นชตฤกษ์เฟดิกเยอ ที่
โรงเรียนสามเณรได้เคยมีการแห่ทุก ๆ ปีในวัดเลย และ
ในการแห่นั้นพวกไทยไม่ว่าไพร่หรือผู้ดี เด็กหรือผู้ใหญ่ ชอบ

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๑๕

มากและช่วยการให้เสมอมา ครั้นเมื่อไทยได้เอาศิลาจารึก
นั้นมาปักไว้แล้ว การให้ทวนกันก็ยังคงดำเนินมา ฝ่ายไทย
ก็ได้ถามว่า เหตุใดจึงยังคงการให้เสีย ไทยจึงได้รู้สึกตัว
อย่างชัดเจนว่าพวกเราไม่พอใจในเรื่องศิลาจารึกนี้ เพราะ
เมื่อไทยถามเช่นนั้นก็ได้รับคำตอบว่าการที่จะมีการให้เช่นนั้น
พวกเขารัตระต้องมีความยินดีไปร้องอกไปร้อง ใจจึงจะให้ได้
แต่มาบัดนี้พวกเขารัตระแต่ความเสียใจและสลดใจที่ใดเห็น
ศิลาจารึกอนั้น เพราะศิลานี้เป็นการร้ายต่อศาสนานัก การ
ที่คิดคำนึงว่าวิไมมีการเห็นนั้นก็คงปฏิบัติมาตลอดจนเท่า
ทุกวันนี้ เพราะถึงแม้ว่าไทยจะได้พูดหลายครั้งว่าอยากจะทำ
การให้ออกก็จริง แต่พวกเขายาทหลวงได้เห็นกันว่าไม่ควรจะ
ตามใจ และก็จะคอยไทยเช่นเดียวกับมองเช่นเยอร์เทอโร-
ซาลิได้คอยในเวลาก่อนถึงแก่กรรม

๒ ตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวว่า มองเช่นเยอร์เทอโร
ลีโอโปลิดได้คิดคำนึงในเรื่องศิลาจารึกนั้น ก็พอจะแลเห็น
จริงได้ แต่จะต้องกลบระลอกถึงเวลาที่ไทยจะบังคับให้พวก
เขารัตระไปช่วยในการให้ ที่ไทยได้ให้พระพุทธรูปเมื่อหลาย

จดหมายเหตของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๗๗

น่ากลัวว่าไทยจะกลับคุกคามศาสนายิ่งขึ้นไปอีกหรือ และถ้า
ได้คิดคำนึงว่าแล้ว จะไม่น่ากลัวว่าจะกลับกลายเป็นการ
ร้ายยิ่งกว่าเดิมไปอีกหรือ จึงอุปหนาตของมิชชันนารีนั้นจะ
ต้องทำการททอย่างที่จะป้องกันมิให้พวกมิชชันนารี
ศาสนาคริสต์เถื่อนใด แต่ในการที่จะทำเช่นนั้นจะต้องระวัง
ว่าการนั้น ๆ จะไม่กลับทำให้พวกที่ไม่นับถือศาสนาใดที่ถูก
หรือหมิ่นประมาทศาสนายิ่งกว่าเดิมหรือทำให้พวกที่ถูก
ศาสนาอยู่แล้วใดเบียดเบียนซึ่งอาจจะกระทำให้พวกเขารัด
ระทงศาสนาใด แต่จะอย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการที่ใด
เอาศิลาจารึกแผ่นนั้นมาทิ้งไว้ในกรุงศรีอยุธยา จะเป็นการ
ถูกต่อศาสนาสักปานใดก็ตาม แต่การที่จะคิดคำนึงในศิลาจารึก
นั้นจะไม่ผลอย่างใด นอกจากจะทำให้พวกเขารัดความ
ท้อถอย และทำให้ไทยขัดเคืองมากขึ้นไปอีกเท่านั้น

๒ การที่ไม่ได้คิดคำนึงนั้นจะถือว่า เป็นการยอม
ตามข้อความที่จารึกไว้ในศิลาอันไม่ได้ เพราะเหตุว่าถ้า
ถือว่า การที่ไม่คิดคำนึงเป็นการยอมตามข้อความที่จารึกไว้ใน
ในศิลาอันเป็นข้อความขัดขวางต่อศาสนาคริสต์เถื่อนแล้ว ก็
เท่ากับหาว่า พวกสังฆราชและมิชชันนารีมิได้ทำการตาม

หน้า๓ เพราะในพงศาวดารไม่ปรากฏเลยว่า ในการที่ไ้
มีประกาศต่าง ๆ เป็นครั้งเป็นคราวในที่ต่าง ๆ ซึ่งชกขวาง
แก่การศาสนานัน จะไ้ไ้ไม่มีใครคักคานในประกาศเหล่านั้น
เลยจนครั้งเดียว แต่ปรากฏในพงศาวดารนั้นว่าเมื่อไ้เกิด
มีประกาศอันชกขวางแก่การศาสนาชนเมื่อใด พวกสังฆราช
และมีชชนนารักลยหลยหนีไปเสยทอนตาม คำสั่ง สอนของ
พระเยซูกลยหลายคราว ซึ่งการเป็นคิงนคเป็นพยานอันปรากฏ
ว่าสังฆราชและมีชชนนารักในสมัยนั้นเห็นว่ไม่จำเป็นที่จะ
ต้องคักคาน และคนทั่วโลกเห็นพ้องด้วยกับสังฆราชและ
มีชชนนารักเหล่านั้น เพราะฉะนั้นพยานในพงศาวดารมี
ปรากฏอยู่เช่นนั้น เหตุไ้โดยมองเซนเยอร์เคอบูลโอโปลิศจึงจำ
เป็นจะต้องคักคานแล้ว

๓ ข้าพเจ้ายืนยันว่าการที่จะคักคานประกาศพระ
ราชโองการซึ่งจารึกไว้ในแผ่นศิลานั้น เป็นการไม่จำเป็น
อย่างใดเลย เพราะเหตุว่าถึงแม้สังฆราชจะไ้คักคาน
อย่างใดก็ตาม ประกาศพระราชโองการก็คงจะต้องจารึก
ลงในศิลานั้นเอง และไทยคงจะไม่ถอนประกาศหรือคงจะ
ไม่ทำลายศิลานั้นเป็นแน่ การทมิผูกคเหินว่าถ้าสังฆราช

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๓๕

ไต่คดีค้านแล้วจะเป็นการกระทำให้พระเจ้าแผ่นดินผู้ออก
ประกาศไต่ถอนประกาศของตนตามคำคัดค้านนั้นแล้ว ผู้
กตงจะลมนกหงนสัยและสตบญญาของพระเจ้าแผ่นดินฝ่าย
ทวิปอาเซีย ฝ่ายพวกมิชชันนารีที่อยู่ในเมืองมรริคเมื่อเวลา
ไทยเอาศิลาจารกอนนมขอความคล้ายกับศิลาจารกในกรง-
ศรีอยุธยา ไปปักไว้ในเมืองมรริคนี้ ไต่ทำหนังสือคัดค้าน
ในเรือนกรงอยู่ และถึงแม้ว่าลทธิวิปครองในระหว่าง
เจ้าเมืองมรริค กับขุนนางข้าราชการซึ่งปกครองอยู่ใน
กรุงศรีอยุธยาได้พระกรรมโดยทรงของพระเจ้าแผ่นดินจะ
ต่างกันมากก็จริงอยู่ แต่การที่มีชชันนารีเมืองมรริคไต่คัด
ค้านไว้นั้น ไต่ทำให้เป็นประโยชน์อย่างไรบ้าง ประโยชน์
ที่ไต่คัดค้านไว้นั้นไม่มีอย่างใดเลย เพราะไทยก็คงเอาศิลา
จารกไปตั้งไว้ในไต่ และไทยก็มีไต่ฟังคำคัดค้านของพวกมิช
ชันนารีจนนึกเคียว ถึงทกรงศรีอยุธยาเองถ้าหากถึงพระราช
ไต่คัดค้านอย่างพวกมิชชันนารีที่เมืองมรริค ผลที่สุดก็คงจะ
ลงรูปเดียวกับที่เมืองมรริคเหมือนกัน การทথাพเจ้าไต่กล่าว
ดังนี้ มิไต่หมายความว่าถ้าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระราช-
คำหรือออกประกาศชี้ขวางแก่การศาสนา จะห้ามมิให้พวก

มิชชันนารีขอขวางหรือจัดการคดีกัน หาเป็นเช่นนั้นไม่
ถ้ามิชชันนารีจะคดีกันหรือขอขวางไว้ใดก็ควรจะทำไป
แต่ทว่าพเจ้ายังคงยืนบนอยู่ในทณน กคือทถกนเป็นธรรมดา
ว่าเป็นการจำเป็นที่ระต้องคดีกัน ในททงปวงและในเรือง
ทงปวงโดยไม่เลือกว่าจะควรหรือไม่ควรอย่างไร และยิ่งใน
เมืองไทย ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจเห็นอกภูหมายแล้ว
ไม่ควรที่จะคดีกันหรือพยายามที่จะคดีกันเลย ถ้าหากว่า
มิชชันนารีจะคดีกันใด หรือมีพิพาทในการอย่างใดก็ควร
จะทำไปพวกมิชชันนารีก็ทำตามมาชวกาลนานมาแล้ว กล่าว
คือ ถึงจะมีประกาศห้ามปรามอย่างใดก็ตาม แต่พวกมิช-
ชันนารีก็พยายามสอนศาสนาเรื่อยไป และโตคือยระวัง
มิให้พทคตคกขการศาสนาโตชคเคองโตไปเป็นอันขาด

พวกสังฆราชและมิชชันนารีโตตรงเห็นแล้ว ว่า
คิลาจารย์กอนนเป็นการให้ร้ายแก่ศาสนาของเราก็จริงอยู่
แต่ไม่ใช่ข้อขอขวางอันสำคัญสำหรับที่จะให้คน ไทย โตเข้า
รท ข้อขอขวางที่สำคัญจริง ๆ นนก็คือนำใจของคนไทยนั้น
เอง ขอนจะตองอธิบายให้กว้างขวางออกไปว่า ในสิ่งที่

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๔๑

เกว๋ววิญญานัน ไทยก็เคยมีใครสักคนเลย ใน
ซอนทองโตไปเห็นแก่ตัวเอง จึงจะเชื่อได้ง่าย

แต่ในเรื่องที่ควรจะคัดค้านหรือไม่นั้น จำจะต้อง
อธิบายต่อไปอีก คือจะต้องชี้ให้เห็นว่าไม่จำเป็นจะต้อง
คัดค้านอย่างไร เพราะเหตุว่าประกาศพระราชโองการนั้น
เต็มไปด้วยความเท็จทั้งนั้น เช่น ในข้อที่ว่ามองเซน-
เยอร์เคอโรซาล์ใครสักคนผิด จึงได้เอาดอกไม้บูชา
ไปถวายเพื่อขอโทษทั้งนี้เป็นต้น ความเท็จข้อนี้จะเห็นไปว่า
เป็นการทำให้การแผ่ศาสนาคริสต์เตียนในเมืองไทยมัวหมองไป
ก็โต แต่ตามทักกล่าวมาข้างบนแล้ว การที่จะต้องคัดค้าน
ไม่จำเป็นก็เพราะเหตุว่า เรื่องนี้ทำให้การแผ่ศาสนาคริสต์-
เตียนมัวหมองไป และถ้าการแผ่ศาสนาคริสต์มัวหมองแล้ว ก็
เท่ากับเป็นการเสียชื่อแก่สังฆราชเคอโรซาล์ด้วยเหมือนกัน
แต่ถ้ามองเซนเยอร์เคอโรซาล์ ผู้ที่จะต้องรับความเสียหาย
โดยเฉพาะ เห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของตัวที่จะคัดค้านในเรื่องนี้
แล้ว เหตุใดมองเซนเยอร์เคอโรซาล์จึงจะต้องคัดค้าน
ด้วยเล่า พวกไทยก็ได้พยายามทักอย่างที่จะบังคับให้สังฆ-
ราชเคอโรซาล์สัญญาว่าจะไม่สอนศาสนาคริสต์เตียนแก่คนไทย

และเมื่อจะสอนศาสนาแก่พวกเขารตักจะใช้พูดเป็นภาษาไทย
ไม่ได้ แต่ถึงไทยจะบังคับอย่างไรก็ตาม มองเซนเยอร์
เคอโรซาลมีไคยอมสัญญาเลย ก็เมื่อไทยคิดการไม่สำเร็จ
เช่นนั้น จะแสดงตัวว่าแพ้สงครามไม่ได้ จึงจำเป็นต้อง
กล่าวคำเท็จ และเหตุที่ทำให้ไทยมีโอกาสดังกล่าวเท็จไคนั้น
มีอยู่ดังนี้ คือ เมื่อไทยได้พยายามทักอย่างที่จะให้สงคราม
เคอโรซาลสัญญาตั้งทักกล่าวมาแล้วนั้น สงครามเคอโร-
ซาลก็ไคยกเหตุผลต่าง ๆ มาอ้างในการทักจะรับสัญญา
เช่นนั้นไม่ได้ แต่ตามเหตุผลที่สงครามยกมาอ้างนั้นหา
ทพอใจของไทยไม่ เพราะระหว่างที่ไทยกำลังกดขี่ขบคน
พวกเขารตักนั้น ไทยก็ไคทำการฉกฉวยกรรมหลายอย่าง ทั้ง
ไทยก็มีความกลัวอาวรณ์ของฝรั่งเศสเป็นอันมาก ไทยจึงวิตก
ว่าถ้าความรอนนทรายไปถึง พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสแล้ว
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสคงจะคิดอ่านมาแก้แค้นไทยเป็นแน่
เพราะฉะนั้นไทยจำเป็นต้องคิดอ่านขอร้องกับให้ฝรั่งเศสมา
มาแก้แค้นไค จึงได้พยายามหาหนทางใส่ความผิดให้แก่
มองเซนเยอร์เคอโรซาล เพื่อเป็นข้อแก้ตัวว่าที่ไทยทำเช่น
นั้นก็เพราะสงครามมีความผิด แต่การที่ไทยเข้าใจผิดเช่นนั้น

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๘๓

เมื่อใคร่รักกันสยของไทยแล้ว ก็ไม่เป็นการประหลาดอะไร
เลย ครั้นไทยจะเกอบหมคหวังว่าจะทำการไม่สำเร็จแล้ว
ก็พอมองเช่นเขยอร์เคอโรซาลีได้หาโอกาสให้ไทยขึ้นเอง
คือในเวลานั้นมองเช่นเขยอร์เคอโรซาลีไม่ทัน ได้ตรึงตรอง
แต่เพื่อจะหลีกให้พ้นจากการที่ไทยจะบังคับให้สัญญาตั้งกล่าว
มาแล้วนั้น จึงได้พูดขึ้นว่า ถ้าพระเจ้ากรุงสยามขึ้นจะ
ขัดขวางในการที่คนจะเขยอตกลงแล้ว การที่สังฆราชจะ
อยู่ในประเทศสยามต่อไปก็ไม่มีประโยชน์อะไรแล้ว เพราะ
ฉะนั้นสังฆราชต้องขออนุญาตกลับไปยัง ประเทศฝรั่งเศส
ดีกว่า ฝ่ายไทยนั้นถือว่าบาทหลวงเหมือนกันเป็นสายสำหรับ
โยงพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองให้ติด
ต่อกัน เพราะฉะนั้นในการที่มองเช่นเขยอร์เคอโรซาลีขอลา
กลับไปฝรั่งเศสนั้น ไทยจึงเข้าใจว่าสังฆราชมีเจตนาจะทำ
ให้ขาดพระราชไมตรีในระหว่างพระเจ้าแผ่นดินสยาม และ
พระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส และเข้าใจด้วยว่าสังฆราชจะคิด
พาฝรั่งเศสกลับเข้ามาทำการ แก่ แค้น ไทย ซึ่งเป็นการที่
ไทยกลัวยิ่งนัก เจ้าพระยาพระคลัง จึงบอกกับสังฆราช
เคอโรซาลีว่า การที่สังฆราชได้โต้ตอบอย่างไรจนที่สุด

สัณฆราชขอลากลับยานัน ^๕เป็นการที่พระเจ้ากรุงสยามไม่
 พอพระทัยอย่างยิ่ง ^๕จึงได้ทรงกรวมาก ^๕ท่านสังฆราชจึง
 ได้ตอบพระเจ้าพระยาพระคลังว่า ^๕สังฆราชมิได้คิดร้าย
 อย่างใด ^๕แต่ถ้าคำโต้ตอบของสังฆราชและการที่สังฆราช
 ขอลากลับ ^๕เป็นสิ่งที่ไม่พอพระทัยพระเจ้ากรุงสยามแล้ว
 สัณฆราชก็จะขอเอาดอกไม้ธูปเทียนไปถวายตามธรรมเนียม
 ของไทยเพื่อขอโทษ ^๕สังฆราชเคอโรชาลก็ได้เอาดอกไม้ธูป
 เทียนไปถวายอย่างว่า ^๕โดยมิได้รู้เลยว่าไทยจะไปคิดการ
 อย่างไม่รู้ ^๕แต่ไทยก็ได้จับเอาเหตุนี้ไปทำให้เป็นผลร้ายชน โดย
 ไทยเอาไปอ้างว่า ^๕การที่สังฆราชเคอโรชาลเอาดอกไม้
 ธูปเทียนไปถวายนั้น ^๕ก็เพื่อขอโทษในการที่สังฆราชได้ทำ
 ผิดในการที่ไปเที่ยวสอนศาสนาคริสต์เถื่อน ^๕และความเท็จ
 อนันไทยก็ได้จารึกไว้ในศิลาซึ่งมีประกาศพระราชโองการ
 ด้วย ^๕ทั้งไทยก็นับว่าถ้าพระเจ้ากรุงฝรั่งเศสจะมาแก้แค้น
 ไทยก็ได้อุ้มเหงสังฆราชเคอโรชาลแล้ว ^๕ไทยก็มิขอที่จะ
 แก่ตัวใดพออยู่แล้ว ^๕

ตามเหตุผลที่ได้อธิบายมาทั้งนี้ ^๕ข้าพเจ้าหวังใจว่าคง
 จะมีคนเห็นพ้องกับข้าพเจ้า ^๕ว่าควรระงับเสียดีกว่าที่จะไป

จดหมายเหตุของคณะบาทหลวงฝรั่งเศส ฯ ๒๘๕

คัดค้านความเท็จจนน่าเกลียดเช่นนั้น และการทักท้วง
เช่นนั้นเป็นการทำให้เสียเกียรติยศต่อไทยมากกว่าเสีย
แก่มองเซนเยอร์เคอโรซาลเสียอีก

ข้อวิตกในเรื่องโรงเรียนมหาพราหมณ์

จดหมายมองเซนเยอร์ เคอโลลีย์แยร์

ถึงผู้อำนวยการคณะกรรมการต่างประเทศ

วันที่ ๓๐ เดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๗๔๕

(พ.ศ. ๒๒๘๘)

เมื่อเดือนกรกฎาคมยกอนัน พวกเราได้เกิดความ
วิตกในเรื่องโรงเรียนมหาพราหมณ์คือ เสน่ห์ของเจ้า

พระยาพระคลังคน ๑ ได้มายังบ้านบาทหลวง และสนทนา

กับมองเซนเยอร์เคอโยลีโอโปลิต เสน่ห์นั้นจึงได้ถามกันว่า

มหาพราหมณ์นั้นได้เป็นประโยชน์ต่อเราอย่างไรบ้าง ที่

มหาพราหมณ์นั้นได้เป็นของเรามาแต่เมื่อไร และเรามีหนึ่ง-

ข้อสัญญาสำคัญสำหรับเป็นหลักฐานว่าที่ดินมหาพราหมณ์

นั้นเป็นของเราจริงหรือไม่ ภายหลังอีก ๓-๔ วัน ได้มี

ขุนนางอีกคน ๑ มาทูลบ้านบาทหลวง ได้ยื่นหนังสือเจ้า

พระยาพระคลังถึงมองเซนเยอร์เคอโยลีโอโปลิต มีข้อความ

ถามเรื่องทมหาพราหมณ์เช่นเคยวกบทเดิมบนเจ้าพระยาพระ
คลังไ้มาถามครั้ง ๑ แล้ว มองเซนเขอรเดอยลโ้โปลิศจึง
ไ้ตอบอย่างระวังตัว ว่าทมหาพราหมณ์นตกเป็นทของบาท
หลวงช้านานมาจนจำเวลาไม่ไ้เสียแล้ว และการทบาท
หลวงไ้เป็นเจ้าของทมหาพราหมณ์ ก็ไ้โดยเป็นทคนชง
พระเจ้าแผ่นดินองค์ ๑ ไ้พระราชทานไ้แก่คณะบาทหลวง
ทมหาพราหมณ์ นไ้เป็น โรงเรียนสอนวิชาแก่นักเรียน
เพราะเป็นทงยบสังคเหมาะแก่การเล่าเรียน แต่ส่วนหนึ่งสอ
สำคัญนเดิมกมอยู่ แต่ทหายเสียเมื่อคณะบาทหลวงไ้ถูก
กดขบคยขคนต่าง ๆ และในเวลานมแต่เพียงหนึ่งสอพอไ้
ปรากฏว่าเราไ้ไ้ไปอยู่ในทนั้นเท่านั้น

ข้อทอยเหล่านขนนางผนคงจะไ้ไ้ไปรายงานไ้ให้เจ้า
พระยาพระคลังทราบบ่นแนเพราะเรองนกเป็นอนสังขไปและ
เรากไ้ไ้ไ้คนพคองอกทอไป แต่การทมาถามเช่นนจะประ-
สังคอะไร ขำพเจ้าหาทราบบ่ ขำพเจ้าเป็นแต่ทราบบว่า
แต่ก่อน ๆ มา ก็เคยมีคนมาถามเช่นนหลายครั้งแล้ว แต่
กไ้ไ้ไ้ไ้ผลรายอะไรเกิดขนเลย

๓๒๘ พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องไชยเชษฐ
ไกรทองและมณีพิชัย

ไชยเชษฐ์ เริ่มตั้งแต่ตอนนางสุวิงษาถูกขับไล่ พระ-
ไชยเชษฐ์ตามนางสุวิงษาเข้าเฝ้าท้าวสิงหล
จนถึงตอนอภิเษกพระไชยเชษฐ์

ไกรทอง เริ่มตอนนางวิมาลาตามไกรทองมาจากถ้ำ
จนถึงตอนไกรทองตามนางวิมาลากลับไปถ้ำ
มณีพิชัย ตอนพราหมณ์ยอพระกลืนขอพระมณีพิชัยไป
เป็นทาส

๓๒๙ พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่อง คาวี และ
สังข์ศิลป์ชัย

คาวี เริ่มตั้งแต่ตอนท้าวสนั่นราชหานางผมหอม
ท้าวสนั่นราชชุบตัว นางคันธมาลชนเฝ้า
จนถึงพระคาวีรบไวยทัท

สังข์ศิลป์ชัย เริ่มตั้งแต่ตอนสังข์ศิลป์ชัยตกเหวจนถึงท้าว
เสนากุญเข้าเมือง

๑๕๑๓—๑๕๑๕ พระราชนิพนธ์บทละคร

เรื่องรามเกียรติ์ เล่ม ๑—๓

เล่ม ๑ เริ่มตั้งแต่พระรามให้หนุมานไปถวายแหวน
แก่นางสีดา ทศกัณฐ์ขับพิเภก จนถึงศึก
มังกรกรรวัฐ

เล่ม ๒ เริ่มตั้งแต่ศึกแสงอาทิตย์ ศึกอินทรชิต ท้าว
มาลีวราว่าความ นางมณฑาทิพย์น้ำทิพย์
จนถึงหนุมานตีทัพพระลักษมณ์

เล่ม ๓ เริ่มตั้งแต่หนุมานเข้าห้องนางสุวรรณกัญญา
ทศกัณฐ์ล้มจนถึงราชาภิเษกพระราม พระ
รามพานางสีดากลับเมือง แล้วต่อท้ายด้วย
คำพากย์รามเกียรติ์ รามเกียรติ์ตอนพิราพ
และบทละครจบระบำ

หอสมุดแห่งชาติ
สาขาวัดไชยชุมพลชนะสงคราม
จังหวัดกาญจนบุรี

